JOSCHKA FISCHER

Tarihin Dönüşü

11 Eylül'den Sonra Dünya ve Batı'nın Yeniden Yapılanması

DÜŞÜNCE

MK MERKEZ KİTAPLAR

JOSCHKA FISCHER Tarihin Dönüşü

MK MERKEZ KİTAPLAR

Joschka Fischer

Asıl adı Joseph Martin Fischer. 1948'de Gerabronn'da doğdu. 1965'te liseden ayrılıp fotoğrafçılığa başladı. 1967'de Alman sol öğrenci hareketi içinde aktif rol aldı. "Kızıl Danny" olarak da bilinen Daniel Cohn-Bendit'le yakınlaştı. Üniversitelerde misafir öğrenci olarak bulundu. Theodor W. Adorno, Jürgen Habermas gibi ünlü isimlerin seminerlerine katıldı. Marx, Mao ve Hegel'in düşünceleri üzerine kapsamlı çalışmalar yaptı. 1975 yılına kadar militan "Devrimci Mücadele" hareketinin içinde yer aldı. 1977'de "Alman Sonbaharı" adıyla da anılan terör olaylarına karşı aldığı tavırla dikkatleri çekti. 1982'de Hessen eyaletinde örgütlenmeye başlayan Yeşil Parti'ye üye oldu. 1983'te Yeşiller'in lideri olarak Alman Parlamentosu'na girdi. Ardından yerel politikaya atıldı. Hessen eyaletinde çevre bakanlığı görevini üstlendi. Bu görevini 1998'e kadar sürdürdü. Aynı yıl yapılan seçimlerde yeniden Federal Parlamento'ya girdi, Schröder liderliğindeki Sosyal Demokratlarla koalisyon kurdu. 1998'de dışişleri bakanı ve başbakan yardımcısı olarak hükümette yer aldı ve 2005'e kadar bu görevde kaldı. Fischer, dış politikada 1999'da Amerika'nın Kosova ve Afganistan'a müdahalesini destekleyenler arasında saf tuttu. Bununla birlikte Amerika'nın Irak'a müdahalesinde Almanya'nın rol almasına karşı çıktı. Joschka Fischer, İkinci Dünya Savaşı sonrası Almanya'sında Genscher'den sonra en uzun süre dışişleri bakanlığı yapan ikinci politikacıdır. Başlıca yapıtları arasında *Von grüner Kraft und Herrlichkeit* (1984), *Die Linke nach dem Sozialismus* (1992), *Die globale Wohlstandsverlust und Solidarität* (1996) ve *Die Weisheit der Mitte: Deutschland, Nationalstaat und europäische Integration* (2002) sayılabilir.

Evrim Güney

1981 yılında Rize Çamlıhemşin'de doğdu. Bir süre Almanya'da yaşadıktan sonra Türkiye'ye dönerek lise öğrenimini Üsküdar Anadolu Lisesi'nde tamamladı. Halen İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Almanca Mütercim Tercümanlık Bölümü'nde öğrenci. Çevirdiği kitaplardan bazıları şunlardır: *Babaya Mektup*, Franz Kafka; *Dönüşüm*, Franz Kafka; *Beyaz Diş*, Jack London; *Süleyman'ın Mührü*, Konrad Lorenz.

Özgün Adı Die Rückkehr der Geschichte - Die Welt nach dem 11. September und die Erneuerung des Westens
Copyright © Joschka Fischer, 2005 / Verlag Kiepenheuer & Witsch / Onk Ajans Ltd Şti. / Merkez Kitapçılık Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş.

Bu kitabın ilk baskısı Almanca olarak Verlag Kiepenheuer & Witsch, Köln tarafından gerçekleştirilmiştir.

Genel Merkez: Barbaros Bulvarı, No: 125, Kat: 3,
34349 Beşiktaş / İstanbul
Yayınevi: Şehit Muhtar Cad. No: 56, Kat: 6, Taksim / İstanbul
Tel: 0212 237 45 02-03 Faks: 0212 237 45 04
info@merkezkitapcilik.com.tr

Genel Yayın Yönetmeni İlknur Özdemir
Redaksiyon Şebnem Sunar

Kapak Tasarımı Melis Rozental
Kapak Uygulama Gamze İçhedef
Tasarım ve Uygulama Maraton Dizgievi
Birinci Basım Haziran 2006, İstanbul
Genel Yayın 36 *Düşünce Dizisi* 03
Isbn 975-9174-38-3
Basıldığı Yer Şefik Matbaası
Tel: 0212 472 15 00

Merkez Kitapçılık bir CİNER GRUBU kuruluşudur.

Tarihin Dönüşü

11 Eylül'den Sonra Dünya ve Batı'nın Yeniden Yapılanması

JOSCHKA FISCHER

Almancadan Çeviren
EVRİM GÜNEY

İnceleme

MK
MERKEZ KİTAPLAR

"Olan bitenin 'tarihin sonu'na işaret ettiği çok sık söylendi. Bence bu yerinde bir tespit değil. Hegel'in kastettiği anlamıyla tarihin sonu, evrensel bir toplumun yaratılabilmesinden ibaretti; oysa biz tarihin nasıl son bulduğunun değil de, nasıl yeniden başladığının tanıkları olmaktayız."

— DANIEL BELL[1]

İÇİNDEKİLER

9 *1. "Gerçekliğin Çölüne Hoş Geldiniz" – Savaş Sonrası Dönemin Sonu ve Yeni Totalitarizm*

31 *2. Küresel Parçalanmanın Kırılma Noktaları*

81 *3. Egemenlik ile Bütünleşme Arasında*

131 *4. Hobbes Kant'a Karşı – The Irony of the American History*

171 *5. Avrupa, Amerika ve Atlantik-Aşırıcılığın Geleceği*

238 *6. "The Great Transformation" – Yakın ve Orta Doğu*

267 *7. Denge ile Küresel İşbirliği Arasında – Yeni Bir Dünya Düzeninin Doğuşu*

289 *Notlar*

329 Kaynakça

1. "Gerçekliğin Çölüne Hoş Geldiniz"[2] – Savaş Sonrası Dönemin Sonu ve Yeni Totalitarizm

> "Dünyayı ele geçirme fikri eski bir hayaldir ve her inanç dünyayı ele geçirmeye çalışır – hem de ele geçirmenin salt aracına dönüşme tehlikesini göre göre."
>
> — THOMAS MANN[3]

11 Eylül 2001 sabahı, 9 Kasım 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılışıyla başlayan o yeni savaş sonrası dönemin sona erdiği sabahtı. Timothy Garton Ash'e göre, politik anlamda 21. yüzyıl, dünyayı sallayan bu şiddetli terör saldırısından sonra başladı: "Duvarın yıkılışı, kısa sürmüş bir yüzyılın asıl sonunu temsil etmişse, Dünya Ticaret Merkezi'nin yıkılışını da 21. yüzyılın gerçek başlangıcı olarak görmek için yeterince nedenimiz bulunmaktadır. Bir başka cesur ve yeni dünyaya hoş geldiniz."[4] Cihad teröristleri, kamusal alanda eşi benzeri görülmemiş bir kitle katliamı gerçekleştirip tarih yazarken, küresel bir medya köyü olan dünya, olanları CNN üzerinden canlı yayında izledi. Günümüz dünyasının geriye kalan son küresel gücü ABD'ye karşı girişilen ve aynı zamanda askeri bir saldırı da olan bu saldırının yarattığı şok dalgalarının etkisi elbette ki dünya çapında olacaktı. "Amerika'ya yapılan bu saldırının tarihin akışını değiştirecek bir niteliğe sahip olmasının nedeni, 21. yüzyılın başından bu yana dünya üzerinde meydana gelen

olayların, tek bir ülkenin, Birleşik Devletler'in kararlarına her zamankinden fazla bağlı olmasında ve dolayısıyla bu saldırının ülke psikolojisi üzerinde, büyük olasılıkla, sonuçları açısından hesaba katılamayacak kadar ciddi bir etki yapmasında aranmalıdır."[5]

Kimi zaman tarihin gidişatı tek bir gün, hatta birkaç saat içinde belli olabilmektedir. Böyle belirleyici ve özel günlerde, tarih herkes için saydamlaşır, herkesin onu somut olarak yaşadığı bir hal alır. İleri düzeyde karmaşık yapısal gelişmeler, tek bir olaya ve tek bir büyük sarsıntıya odaklanır ve böylece o andan hareketle özümsenebilir, kavranabilir ve anlaşılabilir hale gelir. Dünyanın kaderi, böyle bir günün ardından bambaşka yönde gelişmeye başlar. O dönemi yaşayanlar, sahnelenen bu alışılmadık oyunu hemen hissederler; çünkü bu gibi durumlarda politik olaylar sıklaşarak başka zamanlarda ender rastlanan bir duygusal yoğunluğa ulaşır. Bunlar yeni bir çığır açan, yeni bir tarihsel zaman dilimini başlatan günlerdir. Bu tespit, Avusturya Veliahdı Franz Ferdinand ve eşi Sophie'nin Saraybosna'da öldürüldüğü 28 Haziran 1914, duvarın yıkıldığı 9 Kasım 1989 gecesi ya da Sovyetler Birliği'nin ve iki kutuplu dünyanın ebediyen tarihe karıştığı 21 Kasım 1991 için de geçerlidir.

İşte bu çığır açıcı olaylar ile günler arasına –büyük İngiliz tarihçi Eric Hobsbawm'ın[6] haklı nedenlere dayanarak "aşırılıklar çağı" olarak adlandırdığı– kısa süren ve zorbalıklarla dolu bir 20. yüzyıl girmiştir. Bütün bir insanlık tarihinin hiçbir döneminde, bir aşırılıklar çağı olan 20. yüzyılda olduğu kadar çılgınlık, şiddet, cinayet, cana kasıt, diktatörlük, savaş ve soykırıma yol açmış başka bir dönem görülmemiştir. Ama aynı zamanda hiçbir yüzyıl da, bilim ve teknik alanında, sosyal ve politik alanlarda bu kadar büyük gelişme kaydetmemiştir.[7] Ordular Birinci Dünya Savaşı'na

at üstünde girmişlerdi ve insanlık İkinci Dünya Savaşı'ndan atom bombasıyla çıktı. Bu iki olay arasına tam otuz bir yıl ve iki savaş sığmıştır.[8] 20. yüzyılın bu yoğun "çiftdeğerliliği"ni başka bir olguya bakarak da kavrayabiliriz. 1914'te savaşla ilgili kararları ağırlıklı olarak "taçlı şefler" almıştı; 1945'ten itibaren ise, önce Avrupa'nın batısında, 1989'dan itibaren de Avrupa'nın hemen hemen tamamında, egemenlik biçimi olarak demokrasi yerleşti. Bugün haklı nedenlerle Avrupa, demokrasi ve adaletin kıtası olarak tanımlanabilir – 60 yıl gibi kısa bir süre için ne büyük bir ilerleme!

Berlin Duvarı'nın yıkılışından sonra, insanlık uzun bir barış döneminin tadını çıkartabilecek gibi görünüyordu. Kuşkusuz, gerilimli ve heyecanlı barış beklentilerinin aksine, Soğuk Savaş'ın hemen ardından Basra Körfezi'nde, Doğu Afrika'da ve Balkanlar'da sıcak çatışmalar yaşandı; fakat Balkanlar'daki kanlı savaşlar, Avrupalı için tehdit oluşturacak kadar yakına gelmiş olsa da, –Batı'nın perspektifinden bakılınca– periferide gerçekleşen savaş ve soykırımlar olarak göründü. Gene de bütün bu korku ve endişe verici olaylar, Avrupa ve ABD'de yaşayan insanların çoğunu, aşırı silahlanma ve Soğuk Savaş'ın ardından paylarına düşen barışı doya doya yaşama arzusundan alıkoyamadı. Elli yıl süren küresel soğuk cepheleşmenin ardından, Batı'da dönemin ruhu, geri çekilme eğilimindeydi; siyasetten, dünyanın krizlerinden ve ihtilaflarından kendini geri çekip özel olanı, politik olana baskın kılmaya kararlıydı. Bitmekte olan yüzyılın 90'lı yıllarında, Batı'nın sanayi ülkelerinde "Zenginleşin!" sloganı geçerliydi. "Krizleri unutun, bütün ihtilafları ve bütün bu lanet politikaları unutun! Vergileri düşürün, bürokrasiyi azaltın, devletin payına düşeni azaltın; yurttaşlara paralarını ve özgürlüklerini geri verin!" Medyadan, parlamentolardan ve seçim mücadelelerinden, her yerde kulaklara yansıyan bunlar ya

da benzeri şeylerdi. Devlet, bürokrasisi ve mali kaynakları itibarıyla kendini meşrulaştırmanın ağır baskısı altındaydı, borsa baş belirleyici olmuştu, devasa servetler, çoğunlukla sadece kâğıt üzerinde, kısmen de reel olarak kazanılıyor, sonra yeniden kaybediliyordu.

Bitmekte olan 20. yüzyıl, dünya ekonomisinin metropollerinde, yeni bir çağa işaret eden teknolojik bir yeniliğin, enformasyon teknolojisinin kendi yolunu açışının ve bu gelişmeye paralel olarak da en az enformasyon teknolojisi kadar güçlü olan ve üzerine kurnazca "New Economy" ya da "Yeni Pazar" markasını basmış mali spekülasyonların damgasını taşır. Yüzyılın son on yılı, Francis Fukuyama'nın şu cüretkâr "Tarihin Sonu" teziyle başlamıştı.[9] Birleşik Devletler ekonomisinin uzun soluklu kalkınmasına bakan kafası karışık iktisatçılar da, konjonktürel dalgalanmaların sonunun geldiğini ve krizlerden arınmış bir kapitalizmin doğmakta olduğunu ilan etmişlerdi. Neticede bütün bunların gerçeklikten uzak, boş ve apaçık yanlış olduğu ortaya çıktı.[10] Spekülasyon balonu patladı ve 2001 yılının 11 Eylülü'nde, (Fukuyama'nın sonunun geldiğini ilan ettiği) tarih yeniden darbesini vurdu: yıldırım gibi, barbarca, yıkıcı bir şekilde. Dünya o gün rotasını değiştirdi; bundan böyle dünyanın seyir defterini artık borsa değil politika yazacaktı.

Soğuk Savaş'ın ardından, daha barışçıl bir dünyaya dair bütün o ümit verici beklentiler, gerçek bir barıştan pay almaya yönelik bütün o umutlar ve politikanın sonunun geldiğine ilişkin, devletin geriye çekilmesine ve ekonominin politika karşısındaki sözde üstünlüğüne ve belirleyiciliğine dair bütün o güzelim yanılsamalar –"It's the economy, stupid!*– 11 Eylül'de New York kentinde çöken İkiz Kuleler'in

(*) (İng.): "Ekonomi bu, aptal!" – y.n.

altında, binlerce masum insanla birlikte sözümona kaldı.[11] Politika ve politikayla birlikte sözümona sonu gelmiş olan tarih, terörün kanlı hayvani çehresiyle sırıtarak geri döndüğünü haber verdi. Savaşın her şeyin babası olduğunu daha İ.Ö. 5. yüzyılda kesin bir ifadeyle ilan etmiş olan, eski Yunanistan'ın Sokrates öncesi filozoflarından Herakleitos, birdenbire bütün o yatırım bankalarından ve borsa kurlarından çok daha modern olup çıkmıştı yeniden.

Bu yeni savaş, uluslararası politik sistemin periferisinde değil, dünyanın en önemli finans alanının göbeğinde, Manhattan'ın güney ucunda başlamıştı. Cihad teröristlerinin ABD'ye ve Batı dünyasına karşı açtıkları bu savaşın uğursuz "Ground Zero"su* artık Fulda Gap'ta değil, Wall Street'in hemen burnunun dibindeydi. Uluslararası terörizm bu kez günümüzün en kudretli ulusunu, ekonomik ve politik kalbinden vurmuştu ve bu alçakça eylem, küresel ölçekte iktidar ve güç politikalarını sarsıcı bir deprem yaratması beklentisiyle gerçekleştirilmişti. 11 Eylül'ün korkunçluğu karşısında dünya dehşete kapıldı ve neredeyse tamamen unutulmuş tarihin karanlıkları içinden, 1941 Pearl Harbor baskını ile 1914 Saraybosna suikastının görüntüleri, bunların yol açtığı duygular ve atmosfer tekrar ortaya çıktı. "11 Eylül'de, son otuz yılda gerçekleştirilen bütün terör saldırılarında ölenlerin üç katı sayıda Amerikalı hayatını kaybetti. Can kaybı, bir Amerikan vatandaşı olan suikastçı Timothy McVeigh'in 1995'te Oklahoma City'de yaptığı bombalı saldırının ardından ölenlerin sayısından yaklaşık yirmi kat fazla ve en az, Pearl Harbor'da üç yüz Japon bombardıman uçağının 1941'de yol açtığı ölü sayısı kadardı. Yorumcular, Amerika'yı altmış yıl önce vurmuş olan ve durup dururken gökten düşen bu yıldırımın, bu tür

(*) İkiz Kuleler'in bulunduğu arazi – y.n.

saldırıların ilk örneği olduğunu söylediler; ne var ki gerçekte bu ikisi arasında bir paralellik bulunmamaktaydı. 11 Eylül tamamen yeni şeyler getirmişti."[12]

Bu kez ABD'ye saldıran, Japon İmparatorluğu gibi büyük, düşman bir bölgesel güç değildi kuşkusuz; bu saldırı yeni tip bir tehdidin, "asimetrik" bir gücün ürünüydü. Asimetrikti, çünkü bir devlet gücüne, stratejik bir potansiyele, belli bir bölge üzerinde bağımsız bir denetime sahip olmadıkları gibi, bir devleti de temsil etmeyen aktörlerin gerçekleştirdiği bir saldırıydı bu. Asimetrik bir güç gizli hareket eder. Ne ekonomisi vardır ne de ordusu. Buna rağmen ideolojik potansiyeli ve gücü öylesine büyüktür ki, asimetrik araçları devreye sokarak tıpkı savaş gibi kayıplara ve zararlara yol açabilir ve dolaylı yoldan da olsa bir ülkenin, bütün bir bölgenin ya da uluslararası sistemin tümünü sarsıp, hatta belki de tehlikeye atıp istikrarını ve dengesini yerle bir edebilir.

Martin van Creveld, 1991 yılında New York'ta yayımlanan *Die Zukunft des Krieges* (Savaşın Geleceği Üzerine) adlı yapıtında, simetrik (devlete ait) ve asimetrik (arkasında devlet bulunmayan) güçlerin çarpışmasını ortaya koyduğu bu yeni gerçeği analiz etmektedir: "Gelecekte savaşları ordular değil, bugün terörist, gerilla, eşkıya ve haydut dediğimiz gruplar yapacaktır. [...] Bunlar büyük olasılıkla bir kurumdan çok bir liderin karizmasına dayanırlar ve onları harekete geçiren motif, bir "profesyonellik"ten çok, fanatizmle, ideolojiyle beslenmiş bir sadakattir. Örgüt kesinlikle zorlayıcı araçlara sahip bir liderlik hiyerarşisine tabi olacaktır gerçi; gelgelelim bu lider katmanı bir bütün olarak kendini örgütten ayrı tutmayacak, öne çıkmayacaktır; bu liderlik, Marco Polo'nun bize aktardığı efsanedeki o "dağlarda yaşayan ihtiyar"a, modern dünyanın kavradığı biçimdeki kurumlaşmış bir yönetime benzediğinden daha çok

benzeyecektir. Gerçi örgütün kökleri bir şekilde "halkın içinde" olacaktır, ama bu "halk"ı, hemen yanı başlarındaki masum, zararsız komşulardan ya da mücadelenin büyük bir bölümünü omuzlayan o küçük azınlıktan açık seçik ayırt etmek mümkün olmayacaktır. Büyüklüğü belirsiz çaptaki her savaşan örgüt, her seferinde belli bir bölgesel üssün "denetimini elinde tutmak" zorunda olacaktır. Ancak bu üssün kalıcı, ele geçirilmez ya da çok büyük olması ihtimali pek bulunmamaktadır. Sınırları ise, büyük olasılıkla, gene modern bir kavramla söyleyecek olursak, hiçbir haritanın üzerinde açık seçik çizgilerle gösterilmeyecektir."[13]

Martin van Creveld'in kehaneti gerçekleşti. Dünya 11 Eylül ile birlikte Haşşaşinler'in yeniden doğuşuna tanık oldu. Haşşaşinler ortaçağda gizli cemiyet olarak örgütlenen ve o zamanki Yakın ve Orta Doğu'da politik cinayetler işleyen (ancak halkı hedef alan kitlesel cinayetlerden uzak duran) ve bu cinayetleri hâkimiyetlerinin aracı olarak geliştirip kusursuzluk düzeyine yükseltmiş bir İslami tarikata verilen addı. Örgüt, eylemlerinde kimsenin gözünün yaşına bakmayan, dolayısıyla da dönemin güçlü iktidarları ve egemenleri arasında korku ve dehşet saçan, öldürmeye ve ölmeye kararlı suikastçılara dayanıyordu.[14] Gerçekten de ABD'ye yönelik terör darbesinden iki gün önce televizyon habercisi kılığına girmiş iki Arap suikastçı, büyük olasılıkla Usame Bin Ladin'in talimatıyla, Kuzey Afganistan İttifakı'nın karizmatik lideri Ahmed Şah Mesud'u ölümcül bir bombalı suikast sonunda yaraladı. Mesud aldığı yaraların etkisiyle kısa bir süre sonra öldü.[15] Ne var ki o gün kimse, Hindukuş'un uzak dağlarında işlenen bu politik cinayetin Amerika Birleşik Devletleri'ne yapılacak bir saldırının ön hazırlığı olduğunu anlayamadı.

11 Eylül sabahı, El Kaide terör komandoları, Birleşik Devletler'in Doğu kıyısından Batı kıyısına doğru uçmak

üzere ağzına kadar tonlarca kerosin depolamış dört yolcu uçağını kaçırdılar. Terörist intihar komandolarının tek bir hedefi vardı: Bu yolcu uçaklarını ABD'nin politik ve ekonomik güç merkezlerini, Manhattan'ın merkezindeki Dünya Ticaret Merkezi'ni ve Arlington/ VA'daki ABD Savunma Bakanlığı binasını yıkacak ölümcül güdümlü silahlara dönüştürmek. Dördüncü uçak, United Airlines 93, bugüne kadar hâlâ anlaşılmamış olan hedefine ulaşamadan, kaderlerinin ne olacağını uçağın içinde cep telefonlarıyla öğrenen yolcuların ölümü hiçe sayan cesaretleri sayesinde, Pennsylvania'da açık araziye düştü. UA 93 sefer sayılı uçağın hedefi, aradan geçen süre içinde incelemeyi yürüten makamların verdikleri bilgilere bakılacak olursa, büyük olasılıkla Beyaz Saray ya da Washington kentinin göbeğinde, Capitol Hill'de bulunan Amerikan Parlamentosu'ydu.[16]

El Kaide'nin ABD'ye karşı giriştiği bu planlı saldırı, doğrudan sonuçları bakımından, yabancı bir gücün savaş eylemi ile karşılaştırılacak türdendi. Tarihi boyunca ABD, hiçbir zaman bir savaşta ya da savaş benzeri saldırı sonucunda bu kadar sivil yurttaşını kaybetmemişti. 19. yüzyılın başındaki Amerika-İngiltere Savaşı'ndan bu yana Birleşik Devletler hükümeti, ABD güç ve iktidar odakları, böylesine bir tehdide hiç böyle teslim olmamıştı. Japonya'nın Pearl Harbor'a yaptığı baskın Pasifik'teki Hawai Adalarında, Amerika'ya alabildiğine uzak bir üssü hedef almıştı; yoksa ne ana ülke Amerika, hele hele ne de başkent ya da dünyanın önemli finans tekelleri göze kestirilmişti. Dolayısıyla da ABD'de ve dünyanın öteki ülkelerinde yaşanan şok da o ölçüde büyük oldu. Tam bir barış ortamında, bir sabah hiç beklenmedik bir anda –*"out of the blue"**– mümkün görülmeyen bir ölme kararlılığı ve insan hayatını hiçe sayan bir

(*) (İng.): Apansız, birdenbire – y.n.

anlayışla, yeni bir terörizm, ABD'nin metropollerini vurdu ve aralarında Amerikalılar kadar yabancıların, Müslümanların, Yahudilerin, Budistlerin, Hinduların ve ateistlerin, kadınların, erkeklerin, zenginler ile yoksulların, yaşlılar ile gençlerin bulunduğu, bu dünyanın toprağına yerleşmiş binlerce masum insanı öldürdü. Bu terör saldırısı, Batılı açık toplumların uçuş eğitimi, yolcu uçakları, dünya çapında canlı yayın gibi sivil teknolojilerinden yararlandı ve bunları çok az bir zahmet ve çabayla,[17] intihar kararlılığıyla işlevselleştirip öldürücü silahlara, "eylemin" korku ve dehşet salıcı "propaganda" aracına dönüştürdü.[18] Tıka basa akaryakıt dolu yolcu uçaklarının yıkıcı etkisi, binaya çarptıktan sonra neredeyse konvansiyonel Cruise füzelerinin etkisini bile gölgede bıraktı, dolayısıyla da bu terör darbesinin sembolik etkisi ve bu suikastın dünya çapında yol açtığı dehşet ve şaşkınlık da o ölçüde büyük oldu.

Gene de 11 Eylül günü söz konusu olan, klasik anlamda bir savaş eylemi değil, terörist bir saldırıydı; anlayacağınız, bir an için Afganistan'daki Taliban rejiminin El Kaide organizasyonunun hazırlanması ve desteklenmesi süreçlerine katkısını bir yana bırakacak olursak, bir devletin bir başka devlete saldırması olarak tanımlanamazdı. Üzücü katliamın ve saldırının yol açtığı politik şokun ötesinde, örneğin 1941'de Japonların Pearl Harbor baskınının temsil ettiği simetrik savaş ile bu saldırı arasında bu durumu bütünüyle ağırlaştıran niteliksel farklılıklar bulunmaktaydı. O saldırıda devlet ile devlet, stratejik potansiyel ile stratejik potansiyel karşı karşıya gelmişti. İkinci Dünya Savaşı'nda ABD gerek Avrupa'da, gerek Asya'da, gerek Pasifik'teki savaş alanlarında, elindeki bütün stratejik güçleri ortaya sürerek, Nazi Almanyası ve Japon İmparatorluğu'yla bir hegemonya mücadelesine girişmişti. 11 Eylül'de ise durum tamamen farklıydı. Binlerce insanın hayatını

kaybetmesine, dünyanın şaşkınlık ve dehşete düşmesine, ekonomiye yönelik olumsuz sonuçlarına rağmen, bu saldırının ABD'nin güç potansiyeline yaptığı askeri ve stratejik etki sıfır, stratejik açıdan bakıldığında devede kulaktı. Gelgelelim, bu terör darbesi bu tek dünya gücünün stratejik potansiyellerini hedef almıyor, aksine bu süper güce saldırmanın mümkün olduğunu göstermeyi ve onu tahrik ederek politik ve askeri düzlemde aşırı bir tepkiye yöneltmeyi amaçlıyordu. ABD'nin stratejik potansiyelini askeri yönden zayıflatma hedefi, mevcut reel güç oranları ve ilişkileri gerçeği karşısında tamamen gerçek ve akıldışı olduğundan, hiçbir zaman El Kaide'nin terör planlayıcılarının amaçları arasında yer almamıştı; onların hedefi, her şeyden önce politik-sembolik bir etkiydi. Tarihin en büyük askeri ve ekonomik gücünün, tek küresel süper gücünün saldırılabilir, yaralanabilir, zayıf ve yenilgiye uğratılabilir olduğunu gözler önüne sermekti hedef. Ölümü göze alabilenler, intihara kararlı din savaşçıları, 21. yüzyılın en büyük askeri mekanizmasına, öyle büyük masraflara ve zahmetlere girmeksizin korkunç darbeler vurabiliyorlardı; dünyaya verilmek istenen mesaj buydu. Kaldı ki bu mesaj ABD'ye postalanmış, onun hegemonyasına yönelik bir meydan okumaydı aynı zamanda.

Paul Kennedy, Birleşik Devletler'i, askeri-ekonomik-politik-kültürel "yaralanmaya aşırı yatkın", dünyada şimdiye kadar eşi benzeri görülmemiş bir deve benzetmektedir. "ABD'nin interneti buluşu, neredeyse aynı saatlerde açılan finans-ticaret merkezleri, onu bir yandan müthiş zenginleştirirken, bir yandan da sabotajlar karşısında bağışıklığı müthiş düşük bir hale getiriyor. En azından Avrupa ile karşılaştırıldığında daha liberal olan göçmen alma şartları ve üniversitelerini denizaşırı ülkelerin öğrencilerine açmış olması, Amerika'nın denizaşırı ülkelerden gelmiş, aralarında

terörist eylemler için eğitilebilecek bireylerin de bulunduğu insanları eriten dev bir potaya dönüşmüş olduğu anlamına gelmektedir. Karşımızdaki Amerika bir 'kale' değil. Tam tersine."[19] Ortaya çıkan bu sonuç karşısında ABD ve Batı'nın öteki açık toplumları, 11 Eylül deneyiminin ardından iç güvenliklerini sağlamak amacıyla, hatırı sayılır ölçüde silahlandılar. İşte işin bu yanının da teröristlerin yaptığı planların içerdiği bir başka hedef olduğunu söyleyebiliriz: yani Batı'nın açık toplumlarını ülke içi donanımlara, silahlanmalara mecbur tutup aynı zamanda dışa kapanmalarını sağlamak.

Bununla birlikte 11 Eylül darbesi her şeyden önce, dehşet ve öfke içindeki terörü planlayanların asıl amaçlarını destekleyici tepkisel eylemlere sürüklemeyi, yani Amerikalı politolog Samuel P. Huntington'ın[20] doksanlı yılların ortasından itibaren kehanetini yaptığı İslam-Arap dünyası ile Batı arasındaki çatışmayı körüklemeyi hedeflemişti. Buradaki politik stratejiyi kavrayabilmek için sinek ile fil ilişkisinin sunduğu benzetmeye başvurmak yerinde olacaktır. Kalın derili hayvan, hedefe yönelik, fazlasıyla acı veren sokmalarla öylesine çileden çıkacaktır ki, bu gözü dönmüş haliyle sağına soluna saldırarak bastığı her yeri ot bitmez hale getirecektir. ABD'ye yönelik terörist saldırı, berikinin gözü dönmüş, körü körüne tepkileri sayesinde İslam-Arap bölgesindeki iktidar ve güç ilişkilerini değiştirmesini, bir kaos evresinin ardından inançlı kitlelerin ayaklanmasına yol açmasını, çürümüş ulusalcı rejimleri silip süpürmesini ve uzun vadede müminlerin Tanrı devleti olan halifeliği doğurmasını amaçlamaktadır.[21] ABD yeni terörizmin gözünde, bölgedeki varlığı müminlerin baskı altına alınmasından sorumlu olan, tayin edici bir koruyucu devletten, "büyük şeytan"dan başka bir şey değildir. Terörizmin asıl hedefi ABD içinde değil, Suudi Arabistan'da,

Kudüs'te, Arap Körfezi'nde, bütün bir Yakın ve Orta Doğu'da, Orta Asya'da, hatta tayin edici ölçüde İslamiyet'in damgasını taşıyan Fas ile Endenozya arasında yayılıp giden kriz hattı üzerinde yer almaktadır.

11 Eylül olayları bize başka çok önemli bir şey daha öğretmiştir: New York'taki İkiz Kuleler'in yıkılışından beri Batı dünyası, Yehuda Bauer'in çok doğru ve haklı bir şekilde "üçüncü totalitarizm" diye sınıflandırdığı gibi,[22] yirminci yüzyılın totaliter rejimleri ile rahatlıkla karşılaştırılabilecek yeni bir totaliter nitelikli meydan okumayla karşı karşıya bulunduğunu açık seçik kavramak zorundadır.[23] İster faşist ister komünist olsun, geçmişin büyük totaliter nitelikli ideolojilerinde ve günümüzde de İslamcı ideolojide olduğu gibi, benimsetilmesi ve yaygınlaştırılmasının, taraftarlarının gözünde en insanlık dışı barbarlığı kutsal bir eylem düzlemine yükselttiği izlenimi veren görünüşte büyük, Tanrısal bir fikir söz konusudur.[24] Bu meydan okuma, gerek hedefleri gerek yöntemleri açısından totaliterdir; çünkü Cihad terörizmi Afganistan'daki Taliban devleti modeline uygun, farklı inançta olanlara karşı hoşgörü tanımayan, sadece Sünni İslam'ın dar kapsamlı ve radikalleştirilmiş biçimini kabul eden ve bu çizgiden bütün sapma ve uzaklaşmaları kaba güçle bastıran bir "Tanrı devleti"[25] kurmak istemektedir. Burada söz konusu olan, aşırı derecede hoşgörüsüzlüğü yöntem haline getirmiş, kadınlarını kızlarını insani haklarından zorla mahrum eden, onları küçük düşüren, farklı insanları, bütünden sapmaları, azınlıkları bastıran ve onları kovuşturan, amaçlarına ulaşmak uğruna barbarca zorbalıklara –kendi bünyesinde olsun dışarıya karşı olsun teröre– başvurmaktan geri durmayan bir ülkedir. Üstüne üstlük genelde, en canice eylemleri bile "iyi" olarak değerlendirir ve önemli olan, inançsızlara ve dinlerinden dönenlere karşı yürütülen savaştaki, ya-

ni cihattaki değeri olduğu için, bu terörist araçları kullanırken herhangi bir ahlaki çizgi tanımaz.[26]

Ne kadar yıkıcıysa, o kadar etkili, ne kadar etkiliyse, o kadar iyi... İyi, çünkü korku yayıcı etkisi daha da fazla: İşte yeni totalitarizmin yeni formülü budur. Bu mantık, düşman devletlerin sadece ordusunu, yönetimsel araçlarını ve ekonomik ilgi odaklarını hedef almaz, terörist saldırıyı aynı zamanda her şeyden önce doğrudan sivil halk üzerine yaparak etkisini artırmaya çalışır. Bu özellikle de Batı demokrasisi ve halkları söz konusu olduğunda geçerlidir. Siviller arasından verilen kurbanlar ne kadar çaresizse, dehşetin etkisi de o kadar büyük olur. Aynı mantıkla düşünülmeye devam edilirse, karşılaşılacak olan tabloda son derece korkutucu ve bu yüzden de ciddiye alınması gereken yeni bir tehdit vardır, o da bu terörizmin kitle imha silahlarına ve nükleer silahlara sahip olmasına, dahası, ahlaki bir sınır tanımaya ve –savaşanlar ile savaşmayanlar arasında ayrım yapmaya hazır bulunmadığı için– bunları kullanmasına (ya da muhtemel bir konvansiyonel terörist saldırıda etkisini kullanmasına) kadar sürecektir.[27]

Bu yeni totaliter meydan okumayı 20. yüzyılın diğer büyük iki totalitarizmiyle karşılaştırdığımızda ise, ortaya iki önemli fark çıkar. Öncelikle bu üçüncü totalitarizm, Avrupa Aydınlanması'nın kâbuslarından ve Batı'nın modernleşme krizlerinden değil, İslam dünyasında, onların modernleşme krizlerine radikal bir cevap olarak türemiştir.[28] Söz konusu üçüncü totalitarizmin ütopik-ideolojik içeriği, komünist harekette olduğu gibi Batı'nın modernleşmesine yönelik bir şey değildir; tam tersine, geriye dönüktür ve dolayısıyla tarihsel-ideolojik gerilemede daha çok faşizme/nasyonal sosyalizme benzeyen bir yapıya sahiptir; İslam adına modern olanı görünürde reddediş ve İslam'ın bozulmamış, asli "halisliği"ne bir geri dönüş. Gene de bu-

nun ideolojisine de, kılıfına da aldanmamak gerekir; çünkü İslami terör, kayıp bir "başlagıç durumu"na geri dönüş olarak değil, modernleşme krizinin[29] bir ifadesi olarak ortaya çıkar. Aynı şey faşizmin/nasyonal sosyalizmin totaliter hareketi için de geçerliydi.[30]

Buradan bakıldığında 11 Eylül, dünyanın, uygarlıkların ve kültürlerin savaşına doğru ilerlediğini savunan Huntington'a hak verir bir görüntüye sahiptir. Dolayısıyla bu tez, her şeyden önce "kültürlerarası savaşta" stratejik çıkarları bulunan Cihad terörizmi tarafından paylaşılmaktadır. Ama ne Batı'nın üreteceği aklı başında bir politika ne de ölçülü Müslümanların oluşturduğu büyük İslami çoğunluk bu tezi kabul edebilir. Çünkü bu, tek kelimeyle 21. yüzyılın ortasında yaşanacak bir kâbus anlamına gelecektir. Alternatifi ise, şimdilik kısaca değinilebileceği gibi, küreselleşmenin politik anlamdaki yapılanmasında yatmaktadır.[31]

Eski totalitarizmlerle Cihad totalitarizmi arasındaki ikinci önemli fark ise, büyüklükleri ve güçlerinin doğası arasındaki benzemezlikte, dolayısıyla da oluşturabilecekleri potansiyel tehditte yatmaktadır. Hitler ve Stalin, koskoca bir devlet gücünü arkalarına almışlardı, Usame bin Ladin ise sadece uluslararası bir terör şebekesinin başıdır. Geçen yüzyılın Avrupa totalitarizmleri ya –Almanya gibi– gelişmiş bir sanayi devletinde yerleşik bir gücü olan çok büyük ve modern bir askeri potansiyele sahiptiler ya da aynı gücü –1917 sonrası Rusya'sında olduğu gibi– devasa bir ülkenin bitmez tükenmez kaynaklarından sağlayabilmişlerdi. Nasyonal sosyalizm ve Bolşevizm bölgesel, ekonomik ve askeri güç tabanlarıyla, küresel bir hegemonik tehdidi temsil ediyorlardı, dolayısıyla ya bir dünya savaşı ile (Almanya) yenilgiye uğratılmaları ya da –İkinci Dünya Savaşı'nda ve Soğuk Savaş sırasında olduğu gibi– onlarca yıl süren bir sistem çatışmasıyla (Rusya) yıpratılmaları gere-

kiyordu. Bunların her ikisi de küresel üstünlük uğruna yapılmış savaşlardı ve her iki büyük savaşta da stratejik açıdan belirleyici rakip isim, gerek Nazi Almanyası'nın gerek Sovyet Rusyası'nın hegemonya kurmaya yönelik amaçlarını başarıyla baltalaması gereken ABD'ydi. İşte burada, bütün o derin farklılıklarına rağmen, günümüzdeki ve geçmişteki o totaliter meydan okumaların bir başka ortak noktası ortaya çıkmaktadır.

Nasyonal sosyalizm ve Sovyet komünizmi, kendilerine karşı sürdürülmesi gereken savaş yüzünden, uluslararası devletler sisteminin hem tehdit etmesi hem de düzenlemesi gereken belirleyici politik anlaşmazlıkların merkezinde bulunuyordu. Nasyonal sosyalizm dönemindeki belirleyici politik anlaşmazlıklar, İkinci Dünya Savaşı'na neden olan ve savaşın daha sonraki aşamalarında, yani 1941'den itibaren dünya çapında bir çatışmaya dönüşen, başlangıçta daha çok Avrupamerkezli olan anlaşmazlıklardı. 1945'te, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda ise, Hitler Almanyası'nın bütün alanlarda uğradığı yenilgi ile Avrupa'nın ve dünyanın ikiye bölünüşü, savaşın büyük galipleri ABD ve Sovyetler Birliği'ni öne çıkardı. Devletler sisteminin bu şekilde bölünmesi, müttefikler arasında yapılan Yalta konferansı sırasında kararlaştırılmış, konferans sırasında oluşan sistem de, Nazi Almanyası'nın toptan yenilgisinden birkaç yıl sonra, karşılıklı bir termonükleer imha tehdidinin artık göz ardı edilemez boyutlara ulaşmasından dolayı Soğuk Savaş'a yol açmıştır.

Sovyetler Birliği'yle süren belirleyici politik anlaşmazlıklar bir sıcak savaşla çözülmeyecekti; bu anlaşmazlıklar, elli yıl sürecek bir soğuk cepheleşme dönemi ve silahlanma yarışıyla ve nihayetinde de Sovyetler Birliği'nin yıpranması ve yok olmasıyla sona erdi. Sözü edilen küresel boyutta belirleyici politik anlaşmazlık, bu süre zarfında bütün dünya

düzenini belirledi. Bugünkü uluslararası sistemde ise, taraflardan bahsetmek mümkün olmadığı için, yeni bir tayin edici politik anlaşmazlık söz konusu değildir. Birleşik Devletler, içinde bulunduğu stratejik potansiyel ve simetrik (devletlerarası) askeri güç düzlemi bakımından hiçbir güç tarafından ya da bir güçler ittifakı tarafından tehlikeye atılamayacak, biricik dünya gücü rolündedir. Cihad terörizmi ise, bu gücü parça parça bile olsa sarsacak niteliğe sahip olmaktan uzaktır. Buradaki asıl önemli soru, daha çok ona karşı verilecek genel politik, ekonomik ve kültürel mücadelenin ve de ABD'nin (dolayısıyla Avrupa'nın da) Yakın Doğu'ya uzun vadeli bir angajmanının maliyeti ile, bu maliyetlerin uzun vadede ABD ve Avrupa kamuoyunun çoğunluğunda kabul görüp görmeyeceği sorusudur. Bu sorunun yanıtlanmasında belirleyici unsur, Batı'nın basireti ve stratejik kararlar konusundaki cesareti olacaktır.

Geleceğin uluslararası düzenini ve 21. yüzyılın barış içinde geçip geçmeyeceğini belirleyecek unsur ise, yeni totalitarizmin İslam dünyasında ne kadar derinlere kök saldığına ve bu köklerin ne kadar sağlam olduğuna, ayrıca onun tek tek öncülerinin ve örgütlenmesinin dışında, düşünce düzleminde ve politik anlamda ne kadar güçlü olduğuna bağlı olacaktır. Batı ve aslında daha çok İslam dünyasının devlet ve toplumları bu totaliter meydan okumayı önleyebilir ve yalıtabilirse, 11 Eylül bölgesel ve uluslararası düzen açısından kalıcı bir tehlike yaratmaz. Öte yandan tehlikenin ve onun derinlerde yatan köklerinin yalıtılıp ve bir an önce ortadan kaldırılması girişimi başarısızlıkla sonuçlanırsa, Cihad totalitarizmi, klasik anlamda ve dünya çapında yeni bir belirleyici politik anlaşmazlık doğurmaksızın, bölgesel ve küresel barış için kalıcı bir terörist tehlike haline gelebilir.

Bu çatışmanın yönünün ne olacağını belirleyecek ana unsur ise, Batı'nın bu yeni totalitarizme karşı mücadele-

sinde uygulayacağı strateji olacaktır. Basiretsiz ve belirgin olmayan bir strateji, çatışmanın istenmeyen boyutlara tırmandırılması ve buna bağlı olarak bu yeni totalitarizmin destek aldığı zeminin İslam dünyasına yayılması sonucunu getirecektir. Dolayısıyla terör şebekesinin kendini yenileme yeteneğini güçlendirmek, buna bağlı olarak da çatışmanın süresini önemli ölçüde uzatmak anlamına gelecektir. Burada belirleyici olan soru, bu terörizmin askeri müdahaleyle ve polis gücüyle bastırılıp bastırılamayacağının da ötesinde, söz konusu terörizmin kültürel-toplumsal köklerinin olgulara dayalı seçenekler sayesinde kurutulup kurutulamayacağı sorusudur. Bu ise Soğuk Savaş sırasındaki sistem sorununun olgulara dayanılarak cevaplandırılması ile kıyaslanabilecek son derece karmaşık ve çok uzun vadeli bir politik meydan okumadır.

Şimdilik yeni terörizmin gücü ve ne kadar dayanıklı olduğu konusunda tahmin yürütmek gerçekten de çok zordur. Bu yönden bakıldığında biri iyimser, diğeri kötümser olmak üzere iki ayrı gelecek senaryosundan bahsetmek gerekir. İyimser senaryo Cihad terörizminin daha doksanlı yıllarda çöküşe geçtiği ve 11 Eylül'le birlikte doruk noktasına ulaşmış, hatta onu aşmış bulunduğu varsayımına dayanır. Hatta bu yorumda 11 Eylül, çöküş sürecini durdurma ve onu tersine çevirme denemesine bağlanır. Bu tez özellikle Gilles Kepel'in *Schwarzbuch des Dschihad* (Cihad'ın Kara Kitabı) adlı eserinde savunulur: Kepel'e göre, "11 Eylül 2001 felaketinin, bu felaketin hazırlayıcılarının umduğu gibi, geçen yüzyılın sonunda İslamcı harekete hâkim olan ve gücün istilasını engelleyen çöküş sürecini nereye kadar tersine çevireceğini bekleyip görmek"[32] gerekmektedir.

ABD üzerine yapılan bu doğrudan saldırı, totaliter İslam'ın Afganistan'daki bölgesel temelini kısa süre içinde elinden alan, El Kaide kadroları üzerindeki uluslararası

düzlemde izlenme baskısını dünya çapında ciddi ölçüde keskinleştiren ve Afganistan'daki hızlı askeri yenilgisiyle Arap-İslam dünyasındaki meşruiyet temelini önemli ölçüde zayıflatan çok güçlü bir tepkiyi harekete geçirmiştir. Üstüne üstlük Batı toplumları gizli servis ve polis aygıtlarını büyük ölçüde geliştirmiş; ayrıca Arap-Müslüman dünyasının birçok rejimi, ya kendi iradeleriyle ya da Amerikan baskısı nedeniyle, ama her halükârda varlığını koruma adına, terörizme karşı uluslararası koalisyonla işbirliği yapmıştır.

Geleceğe dair bu iyimser senaryoda, terörizmin hızla son bulacağına dair bir imadan bahsetmek hiçbir şekilde mümkün değildir; öte yandan 11 Eylül'den bu yana geçen zaman göstermiştir ki, kurban sayısı yürek yakacak kadar yüksek olmasına rağmen, teröristler artık sadece "yumuşak karın" olarak adlandırılan periferik hedefleri vurabilme gücüne sahiptir. Demek ki bu teze göre terör, bir süre daha meydan okuyan bir unsur olarak kalacak, ama bundan böyle artık daha fazla güçlenemeyecek, dolayısıyla da orta vadede saldırgan bir güç politikasına bağlı bir tehlike ve tehdit olarak, tümüyle yenilgiye uğratılmasa bile, en azından önemli ölçüde engellenecektir. Bu iyimser senaryoya göre, terörün totaliter ve canice stratejik hedeflerine ulaşabileceği, daha bugünden imkânsız kabul edilebilir. Çünkü bu yönden bakıldığında, Cihad terörizmi, masum sivilleri katlederek acılara ve sınırlı sayıda kayıplara yol açmanın ötesinde bir şey yapacak imkân ve yeteneğe sahip değildir.

Kötümser senaryo ise, olanlardan tam tersi bir sonuç çıkarmaktadır, hatta ABD ile müttefiklerinin Irak'a karşı açtığı savaşın sonuçları ve ülkenin kalıcı işgali, kötümser senaryoyu güçlendirebilir. Bu senaryoya göre, yeni terörizmin yaratabileceği tehlikelerin ilki, orta vadede gerçekten de Körfez Bölgesi ve Suudi Arabistan'ın denge ve istikrarını, hem de Batı'nın "enerjik desteği"yle sarsabilecek olma-

sıdır. Çünkü Irak Savaşı ve savaşın sonuçları, bir yandan radikal Cihad yanlılarını bertaraf etmekte, ama öte yandan da ömrünü doldurmuş milliyetçi diktatörlerin ve otoriter rejimlerin bölgesel rekabet güçlerini ortadan kaldırmaktadır. Bunun da ötesinde gerek demokratikleştirme stratejisi gerek "yabancı hegemonyası" olarak algılanan Amerikan ve Batı birliklerinin mevcudiyeti, Arap ve İslam dünyasında ani bir İslamlaşma dalgası yaratacaktır. Yani serbest seçimler, Cezayir örneğinde ya da Hamas'ın Filistin bölgesinde güçlenmesi örneğinde olduğu gibi, İslamlaşmanın bir aracı haline dönüşebilir.

Aynı zamanda, Filistin topraklarında İsrail işgaline karşı direncin İslamlaşması örneğinde olduğu gibi, Irak Savaşı ve Batılı askeri güçlerin Mezopotamya'daki varlığı, bu teze göre, aynı potada erimiş bir Arap milliyetçiliği ve İslamcılığı tehdidini ortaya çıkarabilecektir. ABD'nin ve Batılı müttefiklerinin, galip çıkılması mümkün olmayan askeri ya da politik bir "sınırlı savaş"a bulaşması halinde, bu durum, İslam ve Arap dünyasında radikalleşmeye yola açacak, bölgedeki ılımlı hükümetlerin istikrarını bozacak ve Batı'yı, kazananın da kaybedenin de olmadığı, *High-Tech-Warfare** ile intihar terörizmi arasında, umutsuz bir sonuca sürükleyecektir. Bu kötümser senaryoya göre, böyle bir "kazanan da yok, kaybeden de" durumu –kesin bir farkla da olsa– bugün İsrail ve Filistin arasında zaten mevcuttur: İsrail, başka bir seçeneği bulunmadığından, varoluş mücadelesi vermektedir. Ama ABD'nin geri çekilmek gibi bir seçeneği vardır ve ABD –çok uzak bir tarihte olmamak kaydıyla, herhangi bir zamanda– verilmekte olan kayıpların yarattığı baskıyla, milliyetçilerde olsun Cihad yanlılarında olsun, ABD'ye ve Batı'nın tamamına karşı kaza-

(*) (İng.): Yüksek teknolojili savaş – y.n.

nılmış bir zafer olarak algılanacak bir geri çekilmede karar kılacaksa, bu, bütün bölgenin istikrarı açısından ağırlıklı olarak olumsuz sonuçlar doğuracaktır. Elbette bu durumda Batı'nın, özellikle de doğrudan bir bölgesel komşu olan Avrupa'nın güvenlik konusundaki çıkarları, bundan büyük ölçüde olumsuz etkilenecektir. Dolayısıyla ABD'den ve öteki Avrupa dışı müttefiklerden farklı olarak, Avrupa için geri çekilme seçeneği alabildiğine daralmıştır.

Gene aynı teze göre, bu durumun, dünya ekonomisi açısından getireceği kaçınılmaz sonuçlar da küçümsenecek cinsten değildir. Özellikle de bütün bölgenin istikrarı orta vadede ciddi bir sorun olarak kalacaktır. Dünya petrol üretiminin ve rezervlerinin en büyük bölümü Mezopotamya, Arap Körfezi ve Arap Yarımadası'nda bulunmaktadır ve bölgede istikrarın bozulması, dünya ekonomisi açısından önemli ekonomik sonuçlar doğuracaktır. Diğer taraftan, 11 Eylül'ün dolaylı sonuçları, küresel ekonomide önemli zararlara da yol açabilir. ABD başta olmak üzere Batı'nın açık toplumları, gelecekte kendilerini, belki daha da tehlikeli kitle imha silahlarının tehdidinden korumak zorunda kalırlarsa, bu durum öncelikle ve özellikle bu toplumların açıklığını ve buna bağlı olarak da serbest mal mübadelesini önemli ölçüde sınırlayabilir. Bu olağandışı durumun süreklilik arz etmesi halinde ise, iç politikadaki manzara kalıcı dönüşümlere uğrar ve Batılı liberal toplumların "açık" karakteri temelden değişebilir. Walter Laqueur daha şimdiden, terörizmle mücadelede "yanıltıcı bir zafer"den[33] söz etmektedir.

Yine bu kötümser teze göre terörizm, her ne kadar Batı toplumlarının, hele hele ABD'nin stratejik gücünü sarsmaya kadir olmasa da, bu toplumların açıklığını ve liberalliğini, mega-suikastlar vasıtasıyla sorgulatmayı ve bunların yerine "güvenlik toplumları"nın geçmesini dayatabilecektir.[34] Kaldı ki böyle bir "ülke içinde teröre karşı donanma" duru-

mu da, sadece Batı toplumlarının iç politikalarında önemli kaçınılmaz sonuçlar doğurmakla kalmayacak, terörizmin Batı'nın açık toplumlarını mecbur ettiği bu korunma ve kendi içine kapanma, mal mübadelesi, hizmet sektörü, enformasyon ve insan değişiminde kısıtlamalara gidilmesine de yol açacaktır. Bu gelişme kaçınılmaz olarak dünya ticaretinde önemli ölçülerde sınırlamalara ve dolayısıyla da 11 Eylül'den bu yana uluslararası hava trafiğinde gözlendiği gibi, büyüme kayıplarına yol açacaktır. Oysa gene bu teze göre, geçen on yıllarda, Batı toplumlarındaki refah artışının en temel koşulu, dünya ticaretindeki istikrarlı büyüme olmuştu. Demek ki dünya ticaretinde güvenlik yüzünden uygulanacak uzun süreli bir sınırlandırmanın, gerçek anlamda neleri beraberinde getireceği unutulmamalıdır.

İşte, geleceğe yönelik güncel senaryolar, bu ve buna benzer temeller üzerine kurulmuştur; geleceğe ilişkin politik ve ekonomik gerçeklik de, herhalde bu iki senaryo arasında bir yerlerde gerçekleşecektir ve bu gerçeklik, bir yandan önemli uluslararası aktörlerin politik kararlarına olduğu kadar, söz konusu toplumların, uluslararası birliğin yardımıyla demokrasi ile Arap-İslam devletlerini, pazar ekonomisine bağlı modernite ile İslam'ı, başarılı bir gelişme içinde bir araya getirip getirmeyeceklerine de bağlı olacaktır. Böylece söz konusu toplumların modernleşmesinin önündeki engeller kaldırılabilir, modernleşmenin bir dıştan dayatma, yabancı egemenliği, kültürel emperyalizm ve hatta yeni bir Haçlı Seferi olarak algılanmaması sağlanabilir. Kuşkusuz buna, Yakın Doğu'da, İsrail ile Arap komşuları arasındaki bölgesel çatışmanın, kendi ayakları üzerinde duran bir barış düzeni kurma yönünde çözülmesi de dahildir.

Yakın Doğu'daki çatışmalar hiçbir şekilde bu bölgedeki bütün belanın kaynağı değildir. Tam tersine İsrail, kurulduğu günden bu yana, Arap dünyasındaki birçok erk sahi-

binin ve rejimin –dikkatleri kendi yetersizliklerinden ve atmakta geciktikleri adımlardan uzaklaştıran bir etmen olarak– seve seve kabul ettiği bir devlet olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. Aynı şekilde kesin olarak söylenebilir ki, Müslüman-Arap dünyasında yaşanan büyük modernleşme sorunlarında İsrail'in hiçbir suçu yoktur.[35] Gene de Yakın Doğu'da gelecekte kurulacak barış düzeni için, İsrail, Filistinliler ve Arap devletleri arasındaki çatışmanın çözüme ulaştırılması mutlak bir önem taşımaktadır; çünkü çatışmanın devam etmesi, bölgenin tamamındaki mevcut istikrarsızlığı sürdürecektir. Yakın Doğu'da barışın sağlanmasına yönelik bir çözüm, hem İsrail'in terörsüz bir yaşam ve bir Yahudi devleti olarak varlığını güvenceye almasıyla ilgili çıkarlarını hem de Filistinlilerin 1967 sınırları içerisinde kurulmuş kendi demokratik devletlerine yönelik yasal çıkarlarını gözetmek zorundadır.

Şayet uzun vadeli ve işbirliğine dayalı uluslararası modernleşme çabaları ve bu çabalarla birlikte yol alan, Yakın Doğu'daki işlevsel bir barış düzeninin inşası mümkün olursa, bu durumda barışçıl bir gelecek ihtimali çok daha büyük olacaktır. Bu gerçekleştirilemezse, 11 Eylül'den çıkartılacak kaçınılmaz sonuçlar, mevcut eski statükoya dönme anlamına gelmeyecektir. Bu durumda, Yakın Doğu'da büyük olasılıkla kalıcı ve çok tehlikeli bir kriz ve hesaplaşma ihtimali ortaya çıkacaktır. Bu gelişme, böyle bir tercihin beraberinde getireceği büyük risk ve tehlikeleri de yanına çekecektir. Avrupa açısından bu, alabildiğine bunaltıcı ve sürekli tehlike taşıyan bir gelecek demektir; çünkü Yakın Doğu Avrupa'ya bitişik komşu bölgedir. Demek ki burada, o geniş Yakın Doğu kriz kuşağında, bu yüzyılın ilk on yılları içinde, en başta Avrupa'nın güvenliği tayin edilecektir. Dolayısıyla Avrupa'nın çıkarları açısından bu bölge, Avrupa'nın güvenlik politikaları gündeminin birinci sırasında yer alacaktır.

2. *Küresel Parçalanmanın Kırılma Noktaları*

> "Çevremizde gelişen teknolojik ve sosyal altüst oluşlar, herkesin yarar sağlayabileceği ve hiç kimsenin –Amerika'nın bile!– dizginleyemeyeceği bir karmaşıklık ve genişlikte tarihi bir olgu oluşturuyor.
>
> [Küreselleşme], 'kimilerinin' dünya üzerinde hükmettirmeye çalışacakları 'yeni bir düzen'in aracı değil, ben bunu daha çok içinde aynı anda binlerce cirit oyununun, binlerce güreşin yapılacağı ve herkesin zapt edilmez bir kakafoniyle kendi şarkıları, kendi silahlarıyla girebildiği, her yanı açık, uçsuz bucaksız bir arenaya benzetirdim.
>
> — AMİN MAALOUF[36]

Dünya ekonomisinin ve dolayısıyla uluslararası devletler sisteminin yeni küresel düzeni, 11 Eylül'ün çok öncesinden bu yana uzun vadeli etkileri olan kuvvetler tarafından yönlendirilmekteydi: yani bilim ve teknoloji alanlarındaki gelişmeler, sosyal ve kültürel devrimler, ekonominin genel dinamikleri ve her türden politik ihtilaflar tarafından. Bu kuvvetler, kısa, orta ve uzun vadede çok güçlü ve yer yer çok karmaşık eğilimler gösteren ve göstermiş olan, politik düzlemde ancak sınırlı yönlendirilme imkânı tanıyan,

planlanması ise mümkün olmayan, önüne geçilmesi hemen hemen imkânsız küresel ve bölgesel dönüşümlere yol açmıştır. Dünya ekonomisinin ve dünya politikasının kırılma bölgelerindeki bu eğilimler, sonunda dünya barışını tehlikeye sokabilecek yeni bir terör tehlikesinin, hatta totaliter bir tehlikenin ortaya çıkabileceği politik bir gerilime yol açabilecek olan, ulusal ve uluslararası aktörlerin politik hataları ya da ihmalleri ile beslenmiştir.

Dini fanatizm ve bu fanatizmin kaçınılmaz olarak yaratacağı terör, dünyanın uzun vadedeki eğilimlerini masaya yatırmasa da, dünyanın politik anlamda yeniden düzenlenme sürecini hızlandırır. Anthony Barber, görünüşte birbirini karşılıklı olarak dışlayan, gerçekte ise birbirini karşılıklı gerekli kılan politik-kültürel tepkileri son derece isabetli olan *"Cihad versus McWorld"* (Cihad, McWorld'e karşı) ifadesiyle dile getirmiştir: "Yaşam alanımız, yeni bir 'aidiyet bilinci' ile küresel bir bütünleşmenin uzlaşmaz gelişmeleri arasında sıkışıp kalmıştır. Kendimizi bir yandan parça parça bir tarihe doğru geri çekip oraya sığınırken, diğer yandan sınırları olmayan bir kültür geleceğine doğru yol almaktayız. Geçmişe yönelmek, insanlığın büyük bölümünün, savaşlarla ve kan dökerek gerilemesinin sunduğu iç karartıcı bir manzarayla bizi karşı karşıya getirmektedir: Kültürün kültürle, halkların halklarla, etnik grupların etnik gruplarla karşı karşıya gelmesine yol açabilecek şekilde ulus devletlerin Balkanlaşma tehlikesi söz konusudur. Cihad denen ve her türlü bağımlılığa karşı yürütülen bu Kutsal Savaş, üzerimize yağan, halkları her yerde hızlı müzikler, hızlı bilgisayarlar ve hızlı yemeklerle (MTV, McIntosh, McDonald's) kendi yoluna çekmeye çalışan, yönünü geleceğe göre belirleyen ekonomik, teknolojik ve ekolojik güçleri de hedef almaktadır. Uluslar, iletişim, enformasyon, eğlence ve ticaret üzerinden bir arada tutu-

lurken, homojen bir kültür korsesi içine sıkıştırılmaktadır. Gezegenimiz, Disneyland ile Babil arasında bir gerilim ilişkisi içindedir; bir an dağılacakmış gibi görünse bile, aynı anda tereddütle de olsa kaynaşmaktadır: *Cihad versus McWorld*."[37] İngiliz tarihçi Niall Ferguson ise, bu bağlamda doğru soruyu sormaktadır: "Neden iktisadi küreselleşmeye paralel olarak politik alanda parçalanmalar yaşanmaktadır?" Ferguson, "geleneksel ulus devletlerdeki küresel pazar güçlerinin, bölgesel eşitsizlikleri körüklediği" sonucuna varmaktadır. Kaldı ki aynı zamanda, "Kitle kültürünün homojenleştirilmesi, bir tür direnme tepkisi olarak yerel kimlikleri öne çıkarmaktadır. Gelgelelim soruya verilebilecek en doğru cevap şu olabilir: (Amerika'nın desteklediği) serbest pazar ekonomisi ve politik demokrasi bileşimini benimseyen devlet sayısının giderek artmasıyla birlikte, etnik çeşitliliğe sahip devletlerde mantıksal (rasyonel) temel ortadan kalkmıştır. Merkezi hükümetler ekonomi planlayıcısı olarak meşruiyetlerini kaybetmekte, tek tek etnik gruplar, oylarını ayrılıkçı partilere vermeyi tercih etmektedir. Bu politik parçalanma süreci, tarihsel olarak daha yolun başında."[38]

Küreselleşme, iletişim devrimi ve gen teknolojisi devrimi, biçimlendirici, politik krizler sonunda toplumları dünya çapında ve kökten değiştirici etkileri –olsa olsa– üst üste yığılacak, ama hiçbir şekilde birbirinden koparılamayacak ve kesintiye uğratılması söz konusu olamayacak temel faktörlerdir. Öte yandan 21. yüzyılın henüz başında olan dünyanın, yakından bakıldığında, özellikle de sözünü ettiğimiz küresel toplumsal dönüşüm düzlemi anlamında, gittikçe daha fazla parçalanan, artan gerilimler tarafından güdümlenen bir dünya olduğu görülmektedir. En büyük tehlike ise, her zaman olduğu gibi 21. yüzyılda da, dünya üzerindeki gelir dağılımı grupları arasındaki uçurumdur.

Zengin ve fakir arasındaki makas gittikçe daha çok açılmakta ve bu eğilim azalmaksızın devam etmektedir: "Dünyanın en zenginlerinin oluşturduğu beşte birlik kesim ile, dünyanın en fakirlerinin oluşturduğu beşte birlik kesim arasındaki gelir farkı 1990'da 60'a 1, 1930'da 30'a 1 iken, bu fark 1997'de 74'te 1'e ulaşmıştır."[39]

Bilgi ile desteklenmiş yüksek ve en yüksek verimlilik toplumları bir yanda, geleneksel kendine yeten ekonomiler diğer yanda. Etnileştirmeye karşı küreselleşme; hidrojen bombası ve intihar saldırıları; istikrar aşağı, iç savaş yukarı; yükselen dünya güçleri bir tarafta, parçalarına ayrılan devletler diğer tarafta. Kitle imha silahlarının ve lojistik destek sistemlerinin, mayınların yaygınlaşması, ilkel silahlar ve palalarla yapılan katliamlar. Nüfusun aşırı yaşlanması bir yanda, nüfus patlaması öbür yanda. Gen teknolojisi ve enformasyon teknolojisindeki devrimlerin yanı başında AIDS, sıtma, artan çocuk ölümleri ve cehalet. İnsan hakları, demokratik anayasa devleti, hukukun üstünlüğü ve bunların hemen yanı başında barbarca bir gerçeklik olarak işkence; kitle katliamlarına varan etnik savaşlar, terörizm ve totaliter köktendincilik, ağır insan hakları ihlalleri, bitmek bilmeyen baskılar ve diktatörlük. Bütün demokratik sosyal devletlerde tarifsiz bir bolluk, refah ve herkes için eğitim olanaklarının yanında en sefil yoksulluklar, sosyal hakların tek tek geri alınması ve azgelişmişlik...

Yakın tarihte yedi milyar nüfusa sahip olacak dünyayı, zengin-fakir, gelişmiş-azgelişmiş, bilgili-bilgisiz diye ayıran bütün bu kırılmaların ve büyüyen uçurumların ardında gizlenen, sadece giderek artan bir ahlaki meşruluk sorunu değil, bunun da ötesinde, bütün küresel devletler sistemini tehdit eden bir güvenlik riskidir. Artan dünya nüfusu, gitgide belirginleşen gelir dağılımı eşitsizliği ve artan hammadde eksikliği; işte güvenlik politikalarının, 21. yüz-

yılda ortaya çıkması beklenen ihtilaflar konusunda ortaya koyduğu temel formül budur.

Bu küresel ve bölgesel gerilimler, çok katmanlı ihtilaflar ve bunların nedenleri konusunda verilecek stratejik cevapların niteliği, önümüzdeki on yılların toplumlarının birçoğunda ve uluslararası devletler sisteminde, barış, istikrar, adalet ve özgürlük açısından belirleyici olacaktır. Üstelik bu cevaplar da, başta politikacılar olmak üzere, belirli aktörler tarafından verilecektir. Bu aktörlerin başında ise, büyük devletler gelmektedir; çünkü bunlar, eskiden de olduğu gibi, uluslararası sahnenin en belirleyici aktörleridir, özellikle de bunların arasındaki büyük ve en büyük olanlar. Bunların çıkarları, güçleri ve dolayısıyla, aralarındaki güç dağılımı, yukarıda sözü edilen eğilimler ve kırılma noktaları boyunca kendi kararlarını belirleyecektir.

Robert Cooper Soğuk Savaş'ın son bulmasını, İkinci Dünya Savaşı'nın Avrupa'da biçimsel bir sona ulaşması olarak görmekle yetinmez, bunun da ötesinde imparatorluğun ve denge sisteminin oluşturduğu, gelenekselleşmiş ikili Avrupa devlet sistemini tarihe gömen, daha derin etkileri olan bir durak olarak değerlendirir: "Avrupa'da (belki de sadece orada) biten şey, üç yüz yıllık iki politik sistemdi: yani güçlerin dengesine ve büyük gücü ele geçirme çabasına dayalı sistem. Soğuk Savaş, denge sistemi ile imparatorluk sistemini birbirine bağlayarak dünyayı hegemonya mücadelesinde birleştiren ve sadece korkunun yarattığı dengede hapsolmuş tek bir bütün haline getirmişti. Gelgelelim, bugün denge de, imparatorluk da, Avrupa'da hâkim konsept olmaktan çıktılar; bunun sonucu olarak da dünya artık bütünsel bir politik sistem oluşturmamaktadır."[40]

Bu kez, daha önceki çağ kırılmalarında olduğu gibi, Doğu-Batı arasındaki temel çatışmanın yarattığı küresel düzenin yerini belirgin bir yeni düzen almadı. Viyana, Ver-

sailles ve Yalta, 19. ve 20. yüzyılda, dönemin savaş sonrası düzenini temsil ediyorlardı. 1989/90'dan sonra ise mesele çok farklı gelişti. Durum hiç alışıldık değildi; bunun gibi savaş sonrası zamanlar için hiç de yadırgatıcı olmayan bir kargaşa döneminden bile söz etmek mümkün olmamıştı; bunu yerine, Batı'nın muhafazakâr statükoları ile devrimci altüst oluşlar arasında muğlak bir paralellik ortaya çıkmıştı. Bu psikolojik belirsizlik hali, başka hiçbir yerde, gerçekten de muhafazakâr statüko ile devrimci dönüşüm arasındaki bu ikili yapıyı aynı toplum içinde bir araya getirmek ve hâlâ da bunu yapmak zorunda kalan 90'lı yılların birleşmiş Almanya'sında olduğu kadar algılanabilir ve elle tutulur biçimde karşımıza çıkmamıştı. Mevcut statükoda diretme ile somut olarak gerçekleşmekte olan devrime karşı geliştirilen algılama reddi, rahatlık, basiretsizlik ve görmezden gelmenin karışımı arasındaki işte bu muğlak paralellikte, uzaklardaki Afganistan'da ve diğer İslam devletlerinin kriz kuşağında El-Kaide terörü büyümek ve kendini geliştirmek için zemin bulmuştur. Batı'nın, bir çağ kırılması yaratan olayın ardından kendini dayatan sorunların boyutlarının büyüklüğü karşısında gösterdiği tepki de, şu malum "devekuşu davranışı"ndan ibaret kaldı; yani Batı, tekrar patlak veren tarih karşısında, kafasını postmodern yanılsamaların kumuna gömdü. Batı'daki bu durumun sürüp gitmesi ise, sadece görünüşten ibaretti ve bugün de ağırlıklı olarak öyledir; çünkü politik düzenin temelleri, düzenin devam ettiği yerlerde bile kökten değişmişti. Özellikle de Avrupa, paradoksal bir tarihsel durumun içinde bulmuştu kendini; muhafazakâr süreklilik biçiminde bir devrim yaşıyordu. Soğuk Savaş'ın sonu ile ortaya koyduğu sonuçlar arasındaki reel diyalektik, politikayı, toplumu ve ekonomiyi aynı ölçüde zorladı; çünkü özellikle Soğuk Savaş dönemi ile bu dönemi izleyen savaş son-

rası evrenin politik koşulları, bundan daha fazla birbiriyle çelişemezdi.

Soğuk Savaş, dünyaya hâkim olma, yani hangi sistemin daha iyi, daha güçlü olduğu, dolayısıyla da küresel ölçekte kendini kabul ettireceği yolundaki temel çelişki ve mücadeleleriyle, neredeyse uluslararası devletler sisteminin tamamını baskın bir şekilde etkileyen ve demir pençeleri içine alarak, tarihin o zamana kadar görmediği bir askeri güçle (belli bir) küresel düzene sokan, 20. yüzyılın iki büyük ve en kuvvetli gücü arasında geçti. Hitler'in cani megalomanlığı Almanya'yı dünya hâkimiyetini ele geçirme amacı gütmeye itmiş ve Alman Reich'ının 1945'teki toptan yenilgisi de, dünyayı kendi aralarında ikiye bölerek, Soğuk Savaş sırasında dünya çapında birbirlerine karşı silahlanan ve savaşan iki küresel süper gücü ortaya çıkarmıştı. Avrupa kökenli dünya güçleri 16. yüzyıldan beri vardı –Portekiz, Hollanda, Fransa, özellikle de İspanya ve Büyük Britanya–, fakat bunların küresel rolleri, stratejik potansiyellerinin sınırlılığından, jeopolitik sınırları yüzünden ve teknolojik imkânlarının eksikliğinden ötürü kısıtlıydı. Sovyetler Birliği ile ABD, 1945'ten sonra küresel gücü yepyeni bir boyuta taşımışlardı; bu bağlamda, Soğuk Savaş gerçekten de dünya tarihinin politik anlamdaki ilk küreselleşmesi olarak tanımlanabilir. Neredeyse elli yılı aşkın bir süre boyunca, bu iki süper gücün cepheleşmesi, hemen hemen bütün dünyadaki iktidar politikalarını, ideolojik ve ekonomik düzeni biçimlendirdi. Cephelerden birinin dış basıncın etkisiyle patlamasıyla birlikte, ortaya bir boşluk durumu çıktı; ama bu durum, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra olduğu gibi, yeni bir dost-düşman ilişkisi yaratmadı. Bunun yerine, devletler dünyasının düzenini ciddi şekilde bozan bir etki yarattı. O zamana kadar çevresindeki bütün metal parçacıklarını kendi etki alanında düzene

girmeye zorlayan kuvvetli bir elektromıknatısın güç kaynağıyla bağlantısı kesilmiş gibiydi sanki. Yakın zamanlardaki krizlerden ana hatlarıyla yavaş yavaş belirginleşmeye başlamış olsa da, bugüne kadar henüz yeni bir küresel düzen yapısı oluşmamıştır. Ve sonunda 11 Eylül, yeni bir dünya düzeninin gerekliliğini, uluslararası politikaların en önemli gündem konuları arasına taşımıştır.[41]

Daha önce de değinildiği üzere, Soğuk Savaş'ın bitişi, beraberinde büyük gelişmeler, dolayısıyla da uluslararası politikada düzen kazanımları oluşturdu; bu da pek çok krizin çoktan beri özlenen, ama hiçbir şekilde mümkün görülmeyen çözümlerini ve tarihsel değişimleri beraberinde getirdi: Doğu ve Ortadoğu Avrupa'nın Sovyet baskısından kurtuluşu, Berlin Duvarı'nın yıkılışı ve Almanya'nın birleşmesi; Güney Afrika'daki Apartheid rejiminin yıkılması, Yakın Doğu'da İsrail ve Filistin arasındaki çatışmada olumlu yönde değişen ve Washington'daki Beyaz Saray'ın gül bahçesinde Rabin, Arafat ve Peres arasındaki tarihsel tokalaşmayla zirvesine ulaşan Oslo barış süreci; Afrika, Asya ve Latin Amerika'daki birçok bölgesel çatışmada umut verici gelişmeler; Rusya'nın ve diğer Rusya Federasyonu üyesi devletlerin demokratikleşme süreçlerinin başlaması, Orta ve Güney Amerika'daki birçok diktatörlüğün ve kanlı iç savaşlarının sona ermesi; Avrupa'da ve dünya çapında ise nükleer, kimyasal, biyolojik ve konvansiyonel silahsızlandırmada başarılı sonuçlar...

Ama neredeyse aynı hızla, Soğuk Savaş sonrası düzen kayıpları da ortaya çıkmaya başladı. Saddam Hüseyin'in komşu ülke Kuveyt'e karşı giriştiği barbarca saldırının ardından, daha 1991 yılında, Irak ve ABD ile müttefikleri arasında Körfez Savaşı patlak verdi. Avrupa'nın, parçalanan Yugoslavya bölgesinde tekrar alevlenen savaşla burun buruna gelmesi de, neredeyse aynı tarihe denk düşer: Av-

rupa, kitle katliamlarından tutun Bosna'daki Müslüman nüfusa karşı uygulanmaya çalışılan soykırıma, etnik temizlikler, mülteci sorunu ve (sadece bu değil ama) özellikle de Slobodan Milosoviç'in "Büyük Sırbistan" politikalarında vücut bulan, çoktan unutulduğu düşünülen barbarca milliyetçiliğe varana kadar bir sürü olayın tanığı oldu. Afganistan'da sürüp giden trajediye, Afrika'daki işbirlikçi devletlere, Ruanda'da Tutsilere karşı girişilen soykırıma, diğer birçok ülkede sivil halka uygulanan korkunç katliamlara, petrol ve elmas için yapılan bitmek bilmez savaşlara da değinmeden geçmemek gerekir. Afrika kıtasındaki bu felaketlere karşılık, Güney Afrika'daki Apartheid rejiminin yıkılması ve örneğin Mozambik'te olduğu üzere, uzun süredir devam eden iç savaşların barışla sonuçlanması gibi etkileyici olumlu gelişmeler de kaydedildi. Askeri diktatörlüklerin aşılmasında (Nijerya örneğinde olduğu gibi) demokratikleşme başarıları, Afrika'da bu yıllara damgasını vuran olumlu gelişmelerdi.

Gene de belirli bir mesafeden ve 11 Eylül açısından bu on yıllık aralığa bakıldığında, bütün bu tarihsel gelişmelerin yanında, Doğu-Batı arasındaki temel çatışma sonunda dünya ölçeğinde geçerli kapsayıcı bir düzen ilkesinin kalmamış, hatta belki de bir daha asla kurulamayacak olması, hemen göze çarpan olumsuz bir durumdu. Güçleri ve ihtilafları merkezileştirerek belirgin ve kapsamlı bir düzen yapısı dayatan iki kutuplu güçler dengesi artık yoktur ve yerine de yeni bir kapsamlı düzen yapısı geçmemiştir. Soğuk Savaş, her iki süper gücün, kaynaklarını eşi benzeri görülmemiş bir ölçüde kullanmalarına yol açtı ve neredeyse bütün bölgesel krizler, bu merkezi krizin alt basamaktaki parçalarıydı ya da merkezi kriz tarafından araç olarak kullanılmaktaydılar. Soğuk Savaş sırasında, uluslararası sistemin özellikle de negatif enerjisi, bu belirleyici küresel politik anlaşmazlıklara

bağlıydı ve o zamanların Usame bin Ladin'leri de, ya CIA ya da KGB tarafından kontrol altında tutuluyordu. Soğuk Savaş'ın sonu, aynı zamanda bunun da sonu anlamına gelmişti. Bugün bildiğimiz kadarıyla, "buz devri" sonrası düzenin kırılma bölgelerinde, politik anlamda, kaçınılmaz sonuçları da beraberinde getiren "serbest radikaller" ortaya çıktı.

Belirleyici politik anlaşmazlıkların merkezinin ortadan kalkması, uluslararası sistemi bugüne kadar belirleyen unsur oldu. "11 Eylül terör saldırıları, dünyanın tek tek parçalarının birbirine ne kadar sıkı bağlarla bağlı, iç içe geçmiş bir bütün olduğunu ve diğer ülkelerdeki şartların, kendi güvenliğimiz için ne kadar önemli olduğunu trajik bir biçimde gözümüze sokmuştur – Ladin, Afganistan'daki sığınağı olmasa ABD'ye karşı bu saldırıyı asla düzenleyemezdi. Ama aslında şu ilke, 11 Eylül öncesinde de geçerliydi: Soğuk Savaş'ın bitiminden itibaren, kan dökülmesine neden olan bütün krizler, devletlerarası düzlemdeki anlaşmazlıklardan değil, ülke içindeki anlaşmazlıklar üzerinden patlak vermişti. Eskiden, süper güçler bu ihtilafları kullanırlar, ama bir yandan da onları kontrol altında tutarlardı. İşte Soğuk Savaş'tan sonra değişen şey budur: Artık düşmanlıkların, dışarıdan diplomatik müdahalelerde bulunulmadan önce, belli bir aşamaya kadar tırmanması gerekiyordu."[42] Gerçi doksanlı yıllarda, o zamanın Amerikan Başkanı Georg Bush[43] tarafından "yeni bir dünya düzeni" talebinde bulunulmuştu; gelgelelim bu talep o gün bugündür "talep" olma niteliğinden öteye geçememiştir. Bu noktada uluslararası terörizm, küresel ve işbirliğine dayalı bir düzene geçiş için önemli bir dönüm noktasını da beraberinde getirebilir; çünkü Yakın ve Orta Doğu'da yeni bir totalitarizmin doğması için gerekli temel politik koşul, tam da bu bölgesel ve küresel düzenin kaybolmasında yatmaktaydı ve hâlâ da öyledir.

Doğu-Batı çatışması sırasında kafalardaki en temel iki politik soru şunlardı: Kime karşı? Kiminle birlikte? Birçok devlet, ister özgür iradesiyle olsun ister askeri baskı sonucu olsun, bu soruya çabucak bir cevap bulmuştu. İki kutuplu sistemin yarattığı düşmanlığa bağlı olan küresel merkeziyetçi düzen ilkesinin bu "açık-seçikliği"nin ardından, 1989/90'dan sonra, gerek güç politikaları düzleminde gerek ideolojik, bölgesel ve tarihsel düzlemlerde bir belirsizlik durumu ortaya çıktı ve çoğunluk oluşturmaya mecbur olan demokrasiler bununla baş edemediler. Bu "yeni belirsizlik" durumunda (Jürgen Habermas)[44] eksik olan tehlikeler değil, ikna edici düşmanlar ve düşman imgeleriydi. Riskler her zaman vardı ve hâlâ da vardır, bastıran yeni sorunların karşısına çıkabilmek için kitleleri ve kaynakları harekete geçirmeye yarayacak basit ve ikna edici cevaplar ise çok daha azdır. Tam tersine, bu cevaplar çoğunlukla son derece karmaşıktır ve tam da bu nedenle çoğunluğa hitap edebilmeleri bakımından, demokratik kamuoylarını ikna etme yeteneğinden yoksundurlar.

Temel çatışmanın ortadan kalkmasının yanı sıra, bu belirsizlikle önemli payı olan diğer bir şey de, birden fazla zaman ekseninin bulunmasıydı. 20. yüzyıla şöyle bir göz attığımızda, her bir dönemin tarihsel ve politik olarak çoğu zaman net bir biçimde sınıflandırıldığı görülür; bu sınıflandırma, hemen hemen hep aynı politik ve kültürel zaman ekseni boyunca yol almıştır: Büyük Avrupa güçleri dönemi ve bu güçlerin kendilerini Birinci Dünya Savaşı'nda yok edişleri, İkinci Dünya Savaşı'nın, Bolşevizm ve faşizm gibi büyük totaliter ideolojileri dönemi ve nihayet Soğuk Savaş dönemi. Avrupa'dan dışarı doğru yayılan tayin edici politik anlaşmazlıkların Soğuk Savaş'a kadar varan gücü o kadar zorlayıcıydı ki, çok büyük çeşitlilik gösteren diğer politik, tarihsel ve kültürel zaman eksenlerinin

ortaya koyduğu bütün ihtilaflar, bu tek bir zaman ekseni tarafından belirleniyordu.

Konuyu daha iyi anlamak için Avrupa içinden bir örneği, Yugoslavya'yı ele alalım. Tito'nun devleti, onlarca yıllık varoluşu sırasında, 1991 yılından sonra ülkede patlak verecek bütün ulusallık sorunlarına bağlı gerginlikleri kendi bünyesinde barındırıyordu; fakat Yugoslavya o zamanlar --çok özel bir rolü bulunmakla birlikte– Avrupa'daki Soğuk Savaş düzeninin ideolojik ve politik bir parçasıydı. Bütün kıtayı ele geçiren bu düzen, ulusallık çatışmalarını sınırlıyor ya da anında bastırarak önlüyordu; çünkü patlak verecek bir ulusallık çatışması Avrupa'daki stratejik dengelerde bir değişikliğe yol açabilir, dolayısıyla da Avrupa'daki Doğu-Batı ihtilafını körükleyerek akut bir savaş tehlikesine yol açabilirdi. Soğuk Savaş döneminde böyle bir şeyin olmasına izin verilemezdi, verilmedi de.

Bugün ise farklı politik anlaşmazlıklarda zaman eksenlerinin çokluğu geçerlidir; çünkü tayin edici politik anlaşmazlıkların yarattığı düzeninin kaybıyla, uluslararası devletler sisteminin zaman ekseninin bütünlüğü de ortadan kalkmıştır. Görünüşe bakılırsa, postmodernliğin *"everything goes"* (her şey mümkündür) ilkesi, uluslararası devletler sistemine de kendini dayatmıştı. Örnek olarak yine Kıta Avrupası'nın günümüz politik gerçekliğini ele alalım. Soğuk Savaş sırasında bütün Avrupalılar iki farklı tarihsel zaman kuşağı içinde yaşamak zorundaydılar; Batı'nın zaman kuşağı ve Doğu'nun zaman kuşağı. Peki bugün durum nasıl? Bugünün Avrupası kaç dönemde ve kaç zaman kuşağında birden yaşıyor? Avrupa'nın insanları, halkları ve devletleri, hepsi aynı zaman diliminde bulunuyor gibi görünseler de, aslında kaç ayrı çağda düşünüyor ve hareket ediyorlar? AB-Avrupa'sı, Ortadoğu Avrupa, Güney Avrupa ve Balkanlar'daki yeni üye ülkeler ve aday ülkeler, Beyaz Rus-

ya, Ukrayna, Moldavya ve bizzat Rusya, hepsi aynı zaman ekseninde düşünüp hissederek mi hareket ediyorlar? Pek sayılmaz... Avrupa Birliği, her ne kadar Avrupa zaman ekseninde yeni bir uyum içinde birleşmeyi adım adım hazırlasa da... Peki Avrupa'nın dışına baktığımızda, kaç zaman diliminden söz etmek zorunda kalacağız? Ortak zaman ekseninin ortadan kalkması, anlaşılması güç bir zaman düzlemi uyumsuzluğuna neden olur; işte bu da yine bulanıklık belirsizlik yol açan bir etmendir; çünkü farklı politik zamanlara göre sınıflandırılmaları halinde, ihtilafların nedenleri ve aktörleri yönlendiren nedenler, yani politik bir ihtilafın saydamlığı önemli ölçüde ortadan kalkar.

Soğuk Savaş'ın bitişinin ardından dünya, 11 Eylül 2001'e kadar, öyle büyük cepheleşmelerce belirlenmemişti; çünkü ABD'nin dışında, öyle merkezi bir cepheleşmeye yol açacak stratejik potansiyel yoktu. En önemli ihtilaf riskini oluşturan şey büyük bir cepheleşme değil, tersine, düzen kaybından kaynaklanan bölgesel ya da ulusal bir iktidar boşluğuydu. Bugünkü ihtilafların yapısına damgasını vuran şey, cepheleşmeden çok, bütünleşmeyi engelleyen merkezkaç harekettir ve parçalanan uluslararası yapılar, devletler, normlar sistemiyle, bu parçalanmalar yüzünden ortaya çıkıp, özellikle de sivil halka ya da etnik gruplara yansıyan şiddet potansiyeli, son on yılın çatışmalarının coğrafyasını belirlemiştir: Saymak gerekirse, Yugoslavya, Güney Kafkasya, Orta Asya, Afganistan, Somali, Ruanda, Burundi, Liberya, Sierra Leone, Kongo bu potansiyelin ortaya çıktığı yerlerden sadece birkaçıdır. Bu ülkelerden çoğu, 11 Eylül'den sonra, ABD'nin gene böyle bir parçalanma kuşağından gelen saldırıya maruz kalışından beri, terörle mücadelede mercek altına alınmıştır. Bunlara bir de Kore Yarımadası, Yakın ve Orta Doğu ve Keşmir ihtilafları gibi Soğuk Savaş döneminden, hatta sömürgesizleştirme döne-

minden miras kalan ihtilafları ekleyebiliriz ya da Sudan, Kongo ve Batı Afrika ülkelerindeki gibi uzun süren bölücü iç savaşları, Etiyopya ile Eritre arasındaki gibi yıllar boyu sürdükten sonra devletlerarası bir savaşa dönüşen bölücü savaşları... Bütün bu yerel ve bölgesel krizler, küresel ölçekte gittikçe daha çok etkili olan, hafife almaya gelmeyecek uluslararası riskleri olan bir parçalanmayı beslemektedir.

Demek ki uluslararası politik sistem bugün, kendi içinde bir düzen oluşturmaktan ziyade, kırk yamalı bir bohçaya, çeşitli politik-kültürel zaman eksenleri boyunca uzanan düzen ve parçalanma alanlarından, istikrar ve ihtilaf alanlarından oluşan bir karışıma benzemektedir. Gerçi Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte, özellikle de Orta Avrupa'nın doğusunda, Güney Avrupa'da ve eski Sovyetler Birliği'nde, yabana atılamayacak dönüşümler gerçekleşmiştir; ama bunun dışında –dünya pazarının evrenselleşmesini, uluslararası sermaye ve finans pazarını bir kenara koyarsak– bu sonu gelmiş düzen sisteminin çeşitli parçaları, farklı politik ortamlar ve zaman eksenleri arasında etkili bir arabulucu yapı olmaksızın, şu ya da bu şekilde kendi politik varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ne ABD, ne Avrupa, ne başka büyük güçler, ne de başta BM olmak üzere uluslararası organizasyonlardan hiçbiri, dünya düzenindeki bu yeniliğe gerçek anlamda hazırlanmamış ve uluslararası sistemdeki birbirinden farklı parçaların yeniden düzenlenmesini destekleyici bir şey yapmamıştır.

Buz devri sonrası devletler sisteminin büyük çağ kırılması sonrasında yeniden şekillenmiş yapısını incelediğimizde, gözümüze ilk çarpan şey, iki süper güç arasındaki küresel merkezi ihtilafta temellenen, tek boyutlu ikili sistemin yerini üç boyutlu ve merkezi ihtilafı olmayan bir sisteme bıraktığıdır. "Bugün içinde yaşadığımız dünya, bölünmüş bir dünyadır," der Cooper kısa ve öz olarak, "fakat

burada söz konusu olan, Doğu-Batı cepheleşmesindeki bölünmeden farklı bir bölünmedir." Cooper, bugünkü devletler sisteminde üç ayrı dünyadan söz eder: "Birinci bölüm modernite öncesi dünyadır: Devlet aşaması öncesi, postemperyal kaos. Somali, Afganistan ve Liberya buna örnek gösterilebilir."[45] "Dünyanın ikinci bölümünü modernite oluşturur; burada klasik devlet sistemi işler vaziyettedir. Devletler güç tekelini ellerinde bulundururlar ve gerektiğinde birbirlerine karşı kullanmaya hazırdırlar."[46] "Uluslararası sistemin üçüncü parçasını 'postmodern element' olarak adlandırabiliriz. Burada modern dünyanın devletler sistemi gene çöker; fakat buradaki çöküş, modernite öncesi dünyadakinin aksine, düzensizliğe değil daha büyük bir düzene dönüşür."[47] Bu üç boyutlu devletler sistemi modeli, daha iyi anlaşılması için, hiyerarşik katlara ayrılabilir: En üst katta postmodern dünya vardır: En tepede Amerikan süper gücü bulunur, onu takiben de Avrupa ve Doğu Asya'daki müttefikleri... Bu dünyada, stratejik güç baskındır ve bu güç, son tahlilde en modern nükleer silahları da kapsayan yüksek teknolojiye dayanmaktadır. Orta katta modern dünya yaşar. Yükselen ya da çöken dünya güçleri ve bölgesel güçler dengeyi burada ararlar. Bu katta, devletlerarası savaş öteden beri başvurulabilecek bir opsiyondur; hâlâ son derece ciddi bölgesel ihtilaflar vardır ve bunlar askeri düzlemde cepheleşmeye sıçrama tehlikesi taşır. Bu ihtilafların nükleer tehlike eşiğine ulaşması mümkündür. Doğu Asya ve Kore yarımadasındaki bölgesel ihtilaflar, Keşmir ve Yakın Doğu ihtilafları bunlara verilebilecek örneklerin en tehlikeli ve aynı zamanda en bilindik olanlarındandır. En alt katta ise modernite öncesi dünya bulunmaktadır. Burası bir anlamda günümüz devletlerarası sisteminin bodrum katını temsil eder ve bu devletler için çöken ya da çökmüş devletlerin yarattıkları tehlike ve risk-

ler belirleyici nitelik taşır. Kişisel şiddet, savaş, terörizm ve soykırıma kadar varma tehlikesi bulunan katliamlar, buraların gerçekliğidir. Açlık, cehalet ve ciddi boyutlarda insan hakları ihlalleri, bu dünyanın gündemini belirler.

Elbette burada söz konusu olan üç boyutlu dünya, birbirinden yalıtılmış dünyalardan ibaret değildir. Küreselleşme, bundan önceki yüzyıllarda olduğunun aksine, bilginin, ideolojilerin ve insanların akışkanlığına yüksek oranda izin veren bir yapıya sahiptir. Elbette bu üç düzlemin ihtilaf yapıları da o ölçüde giriftleşmiştir. Postmodern dünya ile modern dünya arasındaki etkileşim, tıpkı modern ve modernite öncesi dünya arasındaki etkileşim gibi, genelgeçer bir faktördür. Postmodern ve modernite öncesi dünya arasındaki etkileşim ise 11 Eylül'e kadar fazlasıyla hafife alındı. Postmodern dünyaya, yani Amerika Birleşik Devletleri'ne düzenlenen saldırı da, işte bugünkü devletler sisteminin bu bodrum katından dışarıya doğru gerçekleşti.

Merkezi bir ihtilaftan yoksun üç boyutlu devletler sisteminde tehdidin yapısı da temelden değişmiştir. Doğu-Batı arasındaki temel çatışmanın tek boyutluluğunda, iki dünya gücü ve onların müttefikler sisteminin küresel hegemonya uğrunda mücadelesi, yani ideolojik anlamda iki sistemin düşmanlığı düşmanlık hâkimdi. Yegâne stratejik tehdit, bu temel ihtilaftan kaynaklanıyordu. Bu da simetrikti: Yani iki dünya gücü, en ileri teknolojiyi ve sahip oldukları bütün imkânları kullanarak askeri potansiyellerinin tamamını, konvansiyonel, kimyasal, biyolojik ve hatta nükleer güçlerini harekete geçirmişti. Küresel hegemonya mücadelesinde, dehşetin oluşturduğu dengeyi tehlikeye atacak her şey bir tehdit oluşturuyor, bunun dışındaki öğeler ise ikinci planda kalıyordu. Bütün bölgesel ve yerel anlaşmazlıklar doğrudan merkezi ihtilafa bağlıydı ve termonükleer, konvansiyonel ve terörist tehditlerden oluşan tay-

fın tamamı bu merkezi ihtilaf çerçevesinde şekilleniyordu. Günümüzün üç boyutlu devletler sisteminde ise, birbirinden farklı birçok ihtilafın ve tehdidin, tek bir stratejik noktada ve yerde odaklanması söz konusu değildir.

Komünizm ve kapitalizm arasındaki ideolojik sistem düşmanlığı, Soğuk Savaş'ın bitiminden bu yana ya marjinalleştirildi ya da tamamen kaybolup gitti; Batı'nın pazar sistemine alternatif oluşturabilecek bir pazar sisteminden söz etmek mümkün değildir artık. Bunun sonucunda oluşan ideolojik boşluk da, ya demokrasi, insan hakları ve pazar ekonomisi yoluyla pozitif yönde ya da dinsel nefret ve milliyetçilik yoluyla negatif yönde doldurulmuştur. Kitle imha silahları ile terörizm üç boyutlu devletler dünyasında birleşince de, yeni stratejik tehlike diye adlandırabileceğimiz olgu ortaya çıkmaktadır. Bu tehditlerin sadece üçü bile –dinsel nefret, milliyetçilik ve terörizm– sonu savaşa varacak ciddi ihtilaflar ve cepheleşmeler doğurabilir. Ama stratejik bir tehlikeden söz etmek, yalnızca bunlara dördüncü tehdidin, yani kitle imha silahlarının eklenmesiyle mümkündür. Bu yeni stratejik tehdit, Avrupa ve Batı tarihinin çeşitli dönemlerinden bugüne kadar birikmiş tehditlerden oluşmaktadır: Dinsel nefret 16. ve 17. yüzyıl Avrupa din savaşları çağına, milliyetçilik 19. yüzyıl ile 20. yüzyılın ilk yarısına, nükleer silahlar, en tehlikeli kitle imha silahları olarak Soğuk Savaş dönemine damgasını vurmuştur; şimdi ise terörizm, 11 Eylül'deki saldırısıyla yaptığı gibi, 21. yüzyıl başını tehdit etmektedir. Bu dört öğenin birleşmesi halinde, gerçek anlamda yeni tipte bir stratejik tehditle karşı karşıya kalacağız demektir.

Dünya, dinsel ve milliyetçi cepheleşmenin, bölgesel bir ihtilafta nükleer silahlarla ve tetikleyici unsur terörizmle birleşmesinin oluşturduğu bu tehlikeyle, yakın bir zaman önce, Hindistan altkıtasında tanışmıştı. 2002 yılında gene

bu dört öğe, Hindistan-Pakistan ihtilafının yeniden alevlenmesi sırasında bir araya gelmişti ve neredeyse bir felakete yol açacaklardı. Keşmir'de uzun yıllardır süregelen ihtilafın temelinde de gene bu dinsel nefret ve milliyetçi cepheleşme vardır. Her iki taraf da nükleer güce sahiptir ve terörizm burada ateşleyici görevi görmüştür. (Hindistan hükümetinin iddiasına göre) Üsleri Pakistan'da bulunan İslamcı teröristlerin Yeni Delhi'deki Hindistan parlamentosuna saldırısı, bu iki devleti, sonuçları açısından tahmin yürütülmesi pek mümkün olmayan ve nükleer tehlikeyi de içeren silahlı bir cepheleşmenin eşiğine getirdi.

Elbette bu kriz, savaşın hâlâ bir opsiyon olduğu modern dünyada ortaya çıkmıştı. Bu yeni stratejik tehdidin etkileri postmodern dünyada bambaşka olacaktır, çünkü postmodern dünyada böyle bir tehdit, söz konusu devletin intiharı anlamına geleceği için büyük olasılıkla bir devlet tarafından gerçekleştirilmeyecektir; muhtemelen terörizm bizzat bir stratejik saldırıya kalkışacaktır. Burada stratejik derken, büyük bir gücün stratejik potansiyelini gerçek anlamda zayıflatmaktan çok, böyle bir saldırının yol açacağı dehşet ve korkunun yaratacağı stratejik etki kastedilmektedir. Çünkü bir açık topluma kitle imha silahlarıyla girişilecek bir terör saldırısı (ya da böyle bir şeyin son derece mümkün olduğu yolunda bir tehdit) o toplumu muhtemelen yüksek güvenlik toplumu olma yönünde köklü değişimlere gitmeye zorlayacaktır. İşte burada söz konusu olan da yine stratejik bir tehdittir.

Şimdi günümüzün üç boyutlu devletler sistemine geri dönelim. Bu sistem ve sistemin en önemli aktörleri şu şekilde tanımlanabilir: Tek dünya gücü olarak ABD, gerek kapsamlı ekonomik, politik, teknolojik ve kültürel belirleyiciliğiyle gerek gücünü eşi benzeri görülmemiş şekilde yayma yeteneğiyle ve Batı yarıküre dahil olmak üzere At-

lantik ve Pasifik'teki çeşitli ittifaklarıyla, geçmişte de olduğu gibi, düzenlere ilişkin önemli işlevlerini ve yapıları ayakta tutabilmektedir; ancak bu biricik süper güç, o eski, iki kutuplu merkezi ihtilaf düzeninin işlevlerini, şu ana kadar küresel bir Pax Americana ile değiştirememiş ya da değiştirmek istememiştir. Birleşik Devletler'in Irak'a savaş açma kararını alırken, aynı zamanda küresel bir Pax Americana kararını da alıp almadığını zaman gösterecek. Aynı şey, tek yanlı bir dünya düzeninin, ABD'nin *"imperial overstretch"*ine* hızla dönüşüp dönüşmeyeceği sorusu için de geçerlidir.

Buna karşılık Avrupa Birliği, önünde daha ne kadar zamana ihtiyaç duyacağı ve bu zaman zarfında kaç kriz daha yaşamak zorunda olduğu konusunda güvenilir bir tahmin yürütülmesine izin vermeyen ikili Avrupa bütünleşme süreci (Doğu'ya doğru mekânsal düzlemde bir genişleme ve politik birliğin tamamlanmasıyla kurumsal düzlemde bütünleşme) duran ve henüz oluşum halinde olan bir güçtür. Hem genişleme hem de politik bütünleşme son derece hassas ve gerek politik gerek ekonomik yönden zorlayıcı, tarihsel boyutu olan görevlerdir. Bunların pozitif çözümlere ulaştırılması ise, ancak durgunluk ve AB'nin geri adım atması tehlikesinin göze alınması pahasına ertelenebilir veya geciktirilebilir; çünkü bu iki büyük meydan okuyucu sorun soyut, hatta ideolojik düşüncelerin bir sonucu olarak ortaya çıkmamış, tersine Doğu-Batı ihtilafının sona ermesi, dolayısıyla da tarihin akışı nedeniyle Avrupalılara dayatılmıştır. AB daha bugünden, Avrupa bütünleşme sürecinin tamamlanmasına paralel olarak, NATO vasıtasıyla ABD ile birlikte Avrupa kıtasının düzen perspektifine hâkim durumdadır ve kıtanın geleceğini, hatta bunun da öte-

(*) (İng.): Güçlerin yayılıp genişlemesi – ç.n.

sinde sınır bölgelerin –Yakın ve Orta Doğu, Akdeniz bölgesi ve Afrika'nın bazı bölgeleri– geleceğini de, gittikçe daha fazla biçimlendirmek zorundadır. Avrupa, Soğuk Savaş'ın son bulmasıyla, ama asıl 11 Eylül tarihiyle birlikte yeni, stratejik bir boyut kazanmıştır.

Avrupalılar, daha büyük üye ülkelerin önderliğinde, sadece ekonomik ve politik düzlemlerde değil, askeri düzlemde de Balkanlar'da ve Afganistan'da, hatta kısmen Irak'ta ve dünyanın başka yerlerinde yükümlülük altına girmektedirler. Ama aynı zamanda, ABD ile Avrupa arasında, askeri yetenekler bakımından gittikçe büyüyen ve ciddiye alınması gereken bir uçurum söz konusudur. Avrupalılar, uluslararası krizlerin, özellikle de 11 Eylül'den Irak Savaşı'na kadarki dönemden çıkan deneyimlerin itkisiyle, askeri yeteneklerini ve politik eylem imkânlarını önemli ölçüde iyileştirebilmek için çok büyük çaba sarf etmek zorunda kalacaklardır. Avrupa'nın yakın geleceği için olumlu opsiyonu düşünsek bile, AB'nin politik ve ekonomik gündemi göz önünde bulundurulduğunda, Avrupalıların tek dünya gücü olan ABD ile aralarındaki rol dağılımını yakın bir tarihte değiştirebileceğini düşünmek ancak hayal olabilir. Avrupa, bütünleşme süreci tamamlanmadığı sürece, ekonomi sektörü haricinde, ne AB olarak ne de tek tek Avrupa ulusal devletleri olarak ABD'nin yanında gerçek anlamda küresel bir rol oynayabilecektir.

Elbette, ortak bir Avrupa güvenlik ve savunma politikasının dinamik biçimde gelişerek ortaya çıkması, gerçekliğin dayattığı baskıya bakılırsa kuvvetle muhtemeldir. Aynı şey, gelecekte AB diplomasisi, askeri ve sivil destekler vasıtasıyla AB'nin uluslararası kriz ve ihtilaf yönetiminde daha güçlü bir rol oynaması için de geçerli olacaktır. Fakat AB Doğu'ya doğru genişlemesini ve politik bütünleşme sürecini tamamlamadığı, kurumsal ve maddi anlamda bun-

ları hayata geçirmediği sürece, Avrupa'nın içe bakışı ve içeride devam eden aşınmalar, dıştan gelecek bütün baskıya rağmen gündeme hâkim olmaya devam edecektir. Bu yüzden Avrupa'nın politik öncelikleri ve gerçek verimliliği, uzun bir süre daha Avrupa'nın kendi sınırları içindeki tarihsel sorunlarla sınırlı kalacaktır.

İkinci eski süper güç olan Rusya ise bu kırk yamalı bohçada tamamen kendine özgü bir karışımı temsil etmektedir. Geçmişte de olduğu gibi – Sovyetler Birliği adlı büyük Rus imparatorluğunun dağılmasından sonraki Rusya da dahil olmak üzere – dünyanın en geniş topraklarına sahip bu ülke, kafa karıştırıcı bir tablo sergilemektedir: Halen varlığını koruyan bir nükleer güç; ekonomik ve demokratik dönüşümlerde neredeyse tıkanmaya, durgunluğa varacak kadar yavaş bir ilerleme hızı; geniş topraklara yayılmış bir ülkenin süregiden bütünleşme sorunları; ciddi bölgesel dengesizlikler ve ulus ihtilafları; Kuzey Kafkasya'da bitmek bilmeyen savaş ve bundan kaynaklanan Çeçen terörizmi tehdidi... Rusya'nın modernleşme için ne kadar daha zamana ihtiyaç duyacağı, bir dünya gücü olarak düşüşünün ne kadar süreceği ve bunun hangi şartlar altında bir daha düzeltilebileceğiyle ilgili bütün sorular, 21. yüzyılın uluslararası politikalarının da, Avrupa politikasının da temel sorunları olarak kalacaktır. Rusya'nın iki büyük stratejik hedefinden birincisi ekonomik ve toplumsal modernleşme, ikincisi de devlet gücünün yenilenmesi ve 21. yüzyılda, bir dünya gücü olarak yeniden yükselmektir. Soğuk Savaş yıllarından beri süregelen ABD ile boy ölçüşme deneyimi uzun bir süre daha unutulmayacak ve ülkenin gidişatını belirleyecektir.

Rusya, Putin'in yönetimi altında, dış politika açısından uzun soluklu stratejik hedefler belirlemiştir: Bir taraftan politik ve ekonomik olarak ABD ve Avrupa'ya, süreklilik

gösteren bir açılım ve uluslararası terörizmle mücadelede ABD ile stratejik bir ittifak kurma hedefi; diğer taraftan da ülkenin modernleşmesini, uzun vadede 21. yüzyılın en büyük enerji üreticilerinden ve ihracatçılarından biri olma rolü üzerine kurma denemesi...[48] Rusya'nın, Fransa, Çin ve Almanya ile birlikte savaşa karşı çıkanlar arasında yer aldığı Irak Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan durumun, ABD-Rusya ilişkilerinde uzun süreli olumsuz etkiler yaratacağı aslında şüphe götürür niteliktedir; Irak krizi ne Rusya'nın batıya açılma politikasını değiştirecek ne de ABD Rusya'yı kendi haline bırakacaktır. Rusya kendisine böyle bir fırsat tanınmayacak kadar büyük, hâlâ fazlasıyla güçlü, dolayısıyla Amerikan dış politikası için çok önemli bir ülkedir.

Kuşkusuz Rusya ile ABD arasında, Güney Kafkasya ve Orta Asya devletleri konusunda bölgesel fikir ayrılıkları vardır. Petrol ve doğalgaz konusundaki stratejik çıkarlar, yeraltı kaynakları ve bunların sömürülmesi, enerji kaynaklarının boru hatlarıyla uzak limanlara taşınması (*"New Great Game"** diye bilinen şey) ve bu boru hatlarının ekonomik ittifaklar, askeri üsler ve işbirlikleri yoluyla güvenceye alınması, Rusya'nın çepeçevre kuşatılma endişesiyle daha da artarak, iki büyük güç arasında bölgesel setleşmelere, hatta bölgesel gerilimlerin yoğunlaşmasına neden olabilir. Ama aynı zamanda, vazgeçilmez küresel çıkarların itkisiyle, iki büyük güç arasında stratejik çıkarlar bakımından bölgesel bir denge kurulacağı da kabul edilebilir. Bu noktada Avrupa'nın çıkarları ise, Orta Asya ve Güney Kafkasya'da, Rusya ile ABD arasında bir çıkar dengesinin kurulabilmesinden yanadır.

Dolayısıyla Rusya'nın modernleşmesi konusunda cevapsız kalan temel soru, bunun "ne zaman" olacağından

---

(*) (İng.): Yeni Büyük Oyun – ç.n.

çok, "nasıl" gerçekleşeceği sorusudur. Rusya'nın modernleşme süreci ne kadar demokratik olacaktır, ne kadar hukuk devletine yakışır şekilde gelişecektir? Yoksa yeni bir "otorite altında" mı söz konusu olacaktır? Biraz "yönlendirilmiş" demokrasi, biraz "güdümlü" pazar ekonomisi, Büyük Rusya için biraz "etki alanı"... Yoksa modernleşme denemesi bütün bu fenomenler, sonunda, Rusya'nın başarılı bir modernleşmeye, demokrasiye, hukuk devletine, pazar ekonomisine kavuşması için gerekli ara aşamalar olarak mı ortaya çıkacaktır? Rusya konusunda, iyimserler de kötümserler de, gelecekle ilgili beklentilerinin gerçekçiliği bakımından birbirlerine oldukça yakın yerlerde duruyorlar herhalde. Gelgelelim Avrupa için bu soruların cevabı tayin edici niteliktedir. Burada önemli olan, özellikle genişlemiş Birliğin, Rusya ile yeni stratejik ilişkiler kurup kuramayacağı, yani yeni Avrupa'nın ilkelerinin Rusya için kabul edilir nitelikte olup olmayacağıdır. Ama her halükârda Avrupa'nın, çıkarları gereği, kendi sınırlarının ötesinden gelebilecek her türlü yeni hegemonik tehdidi devre dışı bırakması gerekmektedir ve bu çıkarlar, kendini Rusya ile Avrupa arasında "etki alanları" vs. olarak tanımlayan bir politikaya geri dönüşle örtüşmeyen bir şeydir.

Doğu Asya'da, Japonya'nın yanı sıra, dünyanın en yoğun nüfuslarına sahip olan ve ekonomik düzlemde olsun, politik-askeri düzlemlerde olsun, yükselme sürecinde bulunan Çin ve Hindistan gibi başka büyük güçler de vardır. Bölge büyük bir hızla gelişmektedir ve bu gelişme sadece ekonomik değil, hatta belki de daha çok politik bir gelişmedir.[49] Öncelikle Çin Halk Cumhuriyeti, 21. yüzyılın en baskın güçlerinden biri olmak için elinden geleni yapacaktır[50] ve bu stratejik öncelik, ülkenin diğer bütün hedeflerini belirlemektedir. Çin'in geçen yıla ait büyüme rakamları etkileyici boyutlardadır; aynı şey teknolojik ve zihinsel ge-

lişme için de geçerlidir.[51] Çin'in özellikle de ABD ile ticareti ciddi şekilde gelişmektedir ve ülke bugün, Japonya'dan sonra ABD'nin en büyük güvenilir ticaret ortaklarından biri haline gelmiştir.[52] Büyük nüfusuyla, sahip olduğu geniş topraklarla, ekonomik alandaki etkileyici büyüme hızıyla, teknolojik alanda birçok ülkeyi geride bırakmak için verdiği mücadeleyle, politik düzlemde nükleer güç sahibi ve BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi olmasıyla, her türlü önkoşula sahip görünen Çin Halk Cumhuriyeti, ABD'nin 21. yüzyıldaki en büyük rakiplerinden biridir. Henry Kissinger'a göre, "Çin kendi içinde istikrarını sürdürebilirse, büyük güç haline gelmek bu ülkenin kaderi olacaktır ve Birleşik Devletler'e meydan okumayacak duruma gelmesi de işten bile değildir. Fakat Çin bu noktada bulunan tek ülke değildir: Hindistan, Brezilya ve Rusya da benzer imkânlara sahiptir ve bazı açılardan bakıldığında, bu ülkelerin önünde aşmaları gereken daha az engel bulunmaktadır."[53]

Gelgelelim, Çin Halk Cumhuriyeti ile ilgili henüz cevaplanmamış en temel ve tayin edici soru, bu büyük ülkenin, gün be gün artan ekonomik temeli ve neredeyse sınır tanımayan kapitalizmi ile öteden beri varlığını koruyan Komünist Parti diktatörlüğü arasındaki çelişkiyle uzun vadede ne kadar yaşayabileceği sorusudur. Temelde çok farklı yapılanmış olsa da, tıpkı Rusya gibi Çin Halk Cumhuriyeti de ciddi bir modernleşme sorunu ile karşı karşıyadır. Kaldı ki gene tıpkı Rusya'da olduğu gibi bu ülkede de, demokrasinin ve hukuk devletinin geleceğiyle ilgili sorular, modernleşme sürecinde en tayin edici sorular olacaktır.[54] Gene de Çin'in büyük gelişme dinamiğini ve ülkenin hafife alınamayacak potansiyellerini göz önünde tutan pek çok uzmanda belirgin bir iyimser bakış ağır basmaktadır: "Asıl olarak Çin'in sorunlarını göz önünde bulunduranlar için, karamsar olmaktan başka bir çıkar yol yoktur. Ama

unutmamak gerekir ki, bu devasa sorunların karşısında, gene devasa karşı ağırlıklar bulunmaktadır. Çin, gelişiminin henüz başlangıcında olan ve neredeyse sınırsız genişleme imkânlarına sahip bir ülkedir. Ve bu ülke, son yirmi yıldır yaptığı gibi, bu imkânları kullanmasını bilecektir."[55] Çin (öyle çok uzak bir gelecekte de değil) Doğu Asya'nın lider gücü olmak üzere, Japonya'nın yerini almaya hazır hale gelecektir. Peki bunun, büyük rekabetler ve aşınmalar ortaya çıkmadan gerçekleşmesi ne kadar mümkündür? Japonya kendi yapısal sorunlarını çözecek ve ekonomik durgunluğu geride bırakacaktır. Daha bugünden, Japonya'nın bir büyük güç olarak bölgesel ve küresel anlamda kendini nasıl tanımlayacağı ve Çin-Japon çelişkisinin ne şekilde masaya yatırılacağı ya da daha doğrusu ne şekilde dengeleneceği sorusu ortaya atılmış durumdadır. Ama her halükârda Japonya, yaklaşan küresel Çin-ABD rekabeti göz önünde bulundurulduğunda, Amerika'nın Doğu Asya'da gelecekteki çıkarları açısından, bugüne kadar taşıdığından daha da büyük önem taşıyacaktır.

Doğu Asya'daki devletler sisteminin bugünü, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başı Avrupası'nı andırmaktadır. Henry Kissinger, günümüz Asyası'ndaki devletler sisteminin politik analizini yaparken, Asya'yı "dengelerin dünyası"[56] ve Batı'yı da "demokrasilerin dünyası" olarak boşuna tanımlamamıştır. Bu bölgede, belki de küresel anlamda dünyanın en güçlü toplumsal ve ekonomik modernleşme dinamiği, reform ve dönüşüm yetenekleri ispatlanmamış olan derin toplumsal çelişkiler ve politik sistemlerle birlikte kendini dayatmaktadır. Hegemonik talepleri olan ulusal rekabetler, istikrarsızlık doğurabilecek silahlanma yarışları, milliyetçi ideolojilerin gittikçe artan baskınlığı, Kore Yarımadası'nda ve Tayvan çevresinde sürmekte olan ve büyük nükleer riskler taşıyan bölgesel ihtilaflar, dünyanın

tam da bu nedenlerle istikrardan söz edilmesi mümkün olmayan bu bölgesindeki iktidar politikalarının somut gerçekliğini oluşturur. Üstüne üstlük, Asya'nın yükselen büyük güçlerinin neredeyse tamamı bir yandan termonükleer güç, hatta dünya gücü kategorilerinde düşünmekteyken, öte yandan çıkarlarını, rekabetlerini ve endişelerini dengeleyecek, kolektif ve işbirliğine dayalı bölgesel güvenlik yapılarına ve geleneklere sahip değildirler. Şayet bugün nükleer alan da dahil olmak üzere, klasik bir bölgesel silahlanma yarışı tehlikesinden söz ediyorsak, bu boşu boşuna özellikle Doğu ve Güney Asya'yı ilgilendiren bir konu haline gelmemiştir.[57]

Asya'nın büyük güçleri arasındaki rekabet dışında, bu kıtada, Pasifik'ten Akdeniz bölgesine kadar uzanan bir kriz kuşağı söz konusudur: Filipinler ve Endonezya'dan başlayıp Sri Lanka üzerinden geçen, Keşmir'deki Hindistan-Pakistan ihtilafını, Afganistan ve Orta Asya'yı, Kafkasya bölgesini, Orta ve Yakın Doğu'daki, Mağrib'deki ihtilafları kapsayan bir kuşaktır bu. Bu geniş bölgenin krizlerinde, devletlerarası bölgesel rekabetler, etnik çatışmalar, köktendincilik, terörizm, uyuşturucu ve silah ticareti ile sürmekte olan taşıyıcı sistemler teknolojisi, kitle imha silahları ve nükleer silah edinme denemeleri, riskli bir politik ve toplumsal karışıma dönüşmektedir. Avrupa'nın gelecekteki güvenliği ve istikrarı büyük ölçüde, Asya'nın bu bölgelerindeki ihtilaflarca belirlenecektir. Gelecek yıllarda, hatta önümüzdeki on yıllarda Avrupa'nın güvenliği konusunda yapılacak gerçekçi bir stratejik tehdit analizi, özellikle bu bölgeyle ilgilenecektir, çünkü burada Avrupa'nın güvenliği ile ilgili temel sorunlar hâlâ tespit edilmeyi beklemektedir.

Bölge aynı zamanda dünyanın en büyük doğalgaz ve petrol üretimine, bugün bilinen en büyük doğalgaz ve petrol rezervlerine sahiptir. Üstelik Asya'nın yükselmekte olan

büyük güçlerinin bölgedeki termonükleer silahlanma yarışları –özellikle de Yakın ve Orta Doğu'ya ulaştıklarında– küresel nükleer güç dengelerine ve bütün silahlanma kontrolü sistemine olumsuz etki etmekle kalmayacağı ve ayrıca Avrupa'nın güvenliğini doğrudan tehdit edeceği için, Avrupa'nın güvenlik çıkarlarıyla doğrudan ilgilidir.

Kuzey Afrika ve Mağrib, Asya'ya değil Afrika'ya dahil olmalarına rağmen, gene de Asya kriz kuşağında bulunurlar; dolayısıyla bu noktada, Pasifik'ten Atlantik'e kadar uzanan, ağırlıklı olarak İslam kültürünün hâkim olduğu ve günümüz dünya politikalarının en tehlikeli ihtilaflarını kapsayan, dünya politikası düzleminde bir kırılma alanıyla karşı karşıya buluruz kendimizi. Dolayısıyla İslami terörün bu bölgede hem ortaya çıkışının engellenmesi hem de köklerinin kurutulması, kendiliğinden ortaya çıkan bir ihtiyaç değildir.

Afrika'da Sahra Çölü'nün güneyinde kalan kısım, ülke içi krizleri, ülkelerarası savaşları ve ihtilafları ile küresel gelişmelerden kopuşunun gittikçe hızlanmasına neden olabilecek şekilde, 21. yüzyılda unutulmuş bir kıta haline gelme kaderiyle yüz yüzedir. İç savaşların ve salgın hastalıkların korkunç bedellerine rağmen, doğum oranı hâlâ yüksek seviyededir (yaklaşık % 2.5; 1995-1999 yılları arasında toplam nüfus 578.5 milyondan 642.8 milyona çıkmıştır). Diğer yandan ekonomik büyüme de düşük seviyesini korumaktadır; bölgenin en yoksul ve iç savaşların parça parça ettiği ülkelerinde ise bu oran, eksi seviyededir.[58] Günde bir ya da en fazla iki Amerikan Doları ile geçinmek zorunda olan yoksul insanlardaki artış miktarı 1987-1998 arasında gene Afrika'da en yüksek oranlarda seyretmiştir. Günümüzün en yoksul on ülkesinden dokuzu bu kıtada bulunur (en zengin on ülkeler ise –ABD ve Japonya hariç– sadece Avrupa'dadır; ayrıca gayri safi milli hasılanın en

yüksek olduğu on ülke arasında ABD ve Japonya'nın yanı sıra Kanada, Çin ve Meksika da vardır.)[59] Dünya üzerindeki toplam 34.4 milyon AIDS hastasının 24.5'i Afrika'da Sahra Çölü'nün güneyinde yaşamaktadır; sadece orada (özellikle AIDS yüzünden) ve eski Sovyetler Birliği'nin bazı kesimlerinde, 1990-98 arasında, ortalama yaşam süresi gerilerken, dünyanın diğer bütün bölgelerinde artmıştır.[60] Bu rakamlar ve veriler bize, Afrika kıtasının büyük bölümünün gittikçe yoksullaşmakta olduğunu ve bu nedenle gelecekte, söz konusu bölgede kriz ve ihtilaflara eğilimde daha büyük bir artış görüleceğinin hesaba katılması gerektiğini göstermektedir. Avrupa açısından bu, bütün insani düşüncelerin ötesinde, teskin edici bir haber olmanın çok dışında bir şeydir. Çünkü elimizdeki veriler çoğunlukla, Avrupa'nın stratejik komşuları arasında yer aldığı için Afrika kıtasının da 21. yüzyılda Avrupa'nın güvenliği açısından gittikçe artan bir önem taşıyacağını göstermektedir.

Subsahara Afrikası'ndaki devletler dünyası – Afrika'nın önde gelen devlet adamları inisiyatifi olan Afrika'nın Kalkınması İçin Yeni Ortaklık'ın (NEPAD) ve Afrika Birliği'nin (AB) kurulmasına rağmen– hep birlikte kıtanın geri kalmışlığının aşılması yönünde çalışıp Afrika'ya küreselleşen dünyada politik, ekonomik, kültürel ve sosyal alanda kalıcı ve aktif bir rol sağlamak yerine, şimdiye kadar olduğundan daha da yoğun bir şekilde, kendi iç çekişmeleri ve devletlerarası ihtilaflarıyla meşguldür. Öte yandan Avrupa'nın bu komşu kıtayı "silmesi", hatta 21. yüzyıl politikası açısından işlevsiz sayıp bir kenara atması, utanç verici boyutta bir sağduyusuzluk, tarihsel bir sorumsuzluk ve güvenlik politikaları açısından da kayıtsızlık olacaktır. Özellikle Avrupa insanı için Afrika kıtasını şu ya da bu biçimde kendi haline bırakmak sadece ahlaki bir ayıp olmakla kalmayacaktır, çünkü Avrupa, Afrika'daki ihtilaflar ve felaketlerle ilgili ta-

rihsel sorumluluğundan kaçınamaz ve bunu yapmaya hakkı da yoktur. Avrupa ile Afrika komşu kıtalar olduğu ve Afrika'da Sahra Çölü'nün güneyindeki ihtilaflar, uzun vadede kuzeyindeki komşu kıtayı etkilemekten geri kalmayacağı için, yani sırf jeopolitik nedenlerden dolayı bile, böyle sorumsuzca bir tavır, ahmaklıktan başka bir şey olmayacaktır. 11 Eylül, yanlış anlaşılması mümkün olamayacak kadar net bir şekilde, küreselleşmiş bir dünyada mekânsal uzaklıkların artık sadece sınırlı anlamda geçerli olduğunu göstermiştir.[61] Büyük boyutlarda sorunları olan bu devasa kıtayı öylece kendi haline bırakmak ve unutmak, tam da bu nedenlerden dolayı 21. yüzyılda Avrupa'nın güvenliğini çok tehlikeli bir biçimde ipotek altına almak demektir; çünkü elimizde, Afrika'daki bu kriz ve felaketlerin günün birinde birinci dünyaya, öncelikle de Avrupa'ya sıçramayacağına dair güvenilir hiçbir veri bulunmamaktadır.[62]

Güney Afrika'da 1992 yılında Apartheid yönetiminin son bulmasıyla birlikte Afrika'da devrimci bir anti-sömürgecilik ve ulusal bağımsızlık çağının başarıyla tamamlandığını varsayabiliriz. Ama diğer yandan Afrika ülkelerinin birçoğu bugün bile, bu ulus devletlerin tarihin akışıyla gelişmiş ulus devletler değil de, sömürgeci güçler tarafından ve ülkelerin tarihsel iç gerçekliklerine, etnik sınırlarına ve ihtilaflarına saygı gösterilmeden, 19. yüzyılın sonlarına doğru sömürgecilerin kendi çıkarları doğrultusunda kurulmuş olmanın acısını çekmektedir. Eric Hobsbawm, "On dokuzuncu yüzyıl boyunca birkaç ülke –çoğu Kuzey Atlantik kıyısında– Avrupalı olmayan dünyanın geri kalan kısmını gülünç denecek kadar kolayca fethetti," diyerek haklı bir tespitte bulunmuştur.[63] O zamanlar, yani "yüksek emperyalizm" dönemi olan 1885-1914 yılları arasında, "Afrika'nın bölüşülmesi, devletleri birbirine benzeyen yüzlerce bölgenin ve kabile yönetiminin, politik düzlemde birbi-

riyle kaynaştırılmasına yönelik ödünsüz bir edim olarak gerçekleşti."[64] Bugün bazı Afrika ülkeleri, sömürgeci güçlerin yarattığı devletlerdeki çelişkilerin iç savaşlar şeklinde patlak verdiği çok şiddetli bir "iç" sömürgesizleştirme sarsıntısı yaşamaktadır. Bu gibi ihtilaflar, en uç şartlarda bölgesel birlikteliği, dolayısıyla bölgesel bütünlüğü, hatta devletin varlığını bile tehlikeye atabilecek niteliktedir. Batılı şirketlerin ve devletlerin sömürgecilik sonrası dönemdeki hammadde çıkarları, özellikle de petrol, elmas ve stratejik madenler söz konusu olduğunda, bu iç savaşlar ve ihtilaflarda utanç verici bir rol oynamaktadır.

Afrika devletlerinin çoğu, bir yandan belirli aralıklarla sürekli bir tehdit oluşturan petrol fiyatlarındaki artış Afrika'nın tarıma dayalı bu en zayıf ekonomilere sahip ülkelerini ciddi yükler altında bıraktığı ve Afrika tarım ekonomisi açısından kahve, pamuk vs. gibi önemli hammaddeler ve ürünler dünya pazarlarında yıllardır süregelen bir değer kaybı ile mücadele ettiği için, sürekli bir çöküntü ile uğraşmak zorundadır. Kıtanın neredeyse tamamı, hammadde sevkıyatı ve tarım ürünleri dışında, dünya pazarındaı ve gelecek için tayin edici bilişim teknolojilerinden neredeyse kopma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Üstüne üstlük, Sahra Çölü'nün güneyindeki Afrika ülkelerinde otoriter ve verimsiz rejimler, istisnadan çok kural haline gelmiş rejimlerdir; yozlaşma yaygındır, ekonomik üretim çok düşük düzeydedir, öğrenim düzeyi ve hatta okuma-yazma oranı çok düşüktür ve AIDS gibi bölgeye özgü hastalıklar, bütün Afrika toplumlarının iç sosyal yapısını tehlikeye atmaya devam etmektedir.

Gelgelelim, Afrika'da aynı zamanda etkileyici istikrara, ekonomik düzlemde uzun soluklu büyümelere, okumayazmayı yaygınlaştırıcı adımlara, yıkıcı iç savaşların aşılmasında başarılı adımlara ve AIDS'le etkili bir mücadele-

ye önayak olan bölgeler de mevcuttur. Bu başarıların nedeni ile ilgili bir çözümlemeye gittiğimizde ise karşımıza hep dört faktör çıkmaktadır: Öncelikle demokratik, verimli ve yozlaşmayla mücadele eden "iyi" bir hükümet ve yönetim, işleyen bağımsız bir yargı sistemi. İkinci olarak uluslararası finansal yardımların ve gelişmeye yönelik işbirliğinin etkili bir biçimde kullanımı. Üçüncü olarak da ulusal hammadde çıkarlarıyla, ülkelerin iç işlerinin birbirine karıştırılmaması. Dördüncü olarak da iç savaşlardan ve çatışmalardan kurtulmuş, yani dayanıklı bir ulusal uzlaşma.

Başarılı bir ulusal uzlaşmaya, demokratik kurumların ve iyileşmiş bir ekonominin oluşturulmasına yönelik bu pozitif eğilimler, Afrika'nın hiç de umut vaat etmeyen bir kıta olmadığını, aksine olumlu gelişme alternatiflerinin oluşturulabileceğini kanıtlamaktadır. İç istikrar, ekonomik ve politik düzlemlerde bölgesel işbirliği ve Afrika tarım ürünlerinin, Kuzey'in gelişmiş pazarlarına girişinin iyileştirilmesi, "iyi bir hükümetin, demokratik ve hukuk devletine yakışır kurumların, eğitim ve öğrenim kurumlarının oluşturulması, AIDS/HIV hastalığıyla etkili bir biçimde mücadelenin yanı sıra büyük önem taşıyacaktır. Böyle olumlu bir gelişmeyi teşvik etmek, terörizmle yaşanan en son tecrübeler de göz önünde bulundurulduğunda, güvenlik politikalarının basiretli ve önleyici bir temel öğesi olmalıdır. 21. yüzyılda yapılması gereken güvenlik yatırımı, sadece orduya ve ordunun becerilerinin geliştirilmesine yönelik yatırımlardan ibaret değildir.

Orta ve Güney Amerika, batı yarıkürenin güney bölümü ve Henry Kissinger'ın deyişiyle "demokrasiler dünyası", günümüzde parçalanmış bir tablo sunmaktadır. Kıtanın belirli bölgelerinde politik ve ekonomik düzlemlerde atılan elle tutulur adımlar, ciddi bir kriz eğilimine paralel olarak gelişmektedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, kuş-

kusuz, Latin Amerika ülkelerinin birçoğunda demokratikleşmede oldukça kapsamlı, tarihsel denebilecek başarılar elde edilmiştir (71 yıl aradan sonra başkanlık koltuğunda ilk demokratik iktidar değişikliğini yaşayan Meksika buna iyi bir örnektir!). Yıllarca, hatta on yıllarca süren iç savaşlar ve diktatörlükler –Küba ve bambaşka bir konumda olan Kolombiya hariç olmak üzere– sona ermiştir. Latin Amerika ülkelerinin çoğunda iç savaşların yerini ulusal uzlaşma almıştır. Açık ve gizli oyla yapılan seçimlerin sonucu olarak demokratik yönetimlere geçiş, artık bir istisna olmaktan çok kural haline gelmiştir; ekonomik ve sosyal alanlardaki gelişmeler, bölgesel olarak farklılıklar gösterse de uzun süredir olumlu sonuçlar vermektedir.

Demokratik kurumların güvenilirliği ve işlerliği ile uzun vadeli bir ekonomik istikrar arayışı, Latin Amerika'nın en büyük sorunu olmaya devam etmektedir. Nüfusun büyük bölümü, hâlâ son derece yetersiz toplumsal koşullarda yaşamaktadır; yoksulluk, işsizlik, sömürü, okuma-yazma oranındaki düşüklük ve yetersiz eğitim sorunları gündemin baş sıralarındaki yerini korumaktadır. 1994 yılı, Meksika'da Peso'da "Tekila Krizi" diye bilinen olayın gerçekleştiği yıl oldu; 1999'da para birimi Real'de yapılan ayarlamayla Brezilya sıradaydı; sonbahar 2001'de ise kıtanın potansiyel olarak en zengin ülkesi Arjantin, para birimi ve bankalar krizini yaşadı. Para politikalarında ve ekonomide geçmişte yaşanan bu krizler, Latin Amerika'nın en önemli üç ülkesinin ekonomilerindeki sorunları açıkça ortaya koymaktadır. Kıtada her şeyden önce, ekonomi politikalarında süreklilik ve finans politikalarında da güven eksikliği söz konusudur. Şili komşularına kıyasla çok daha uzun vadeli ve istikrarlı olan, tamamen kendine özgü bir yol benimsemiştir, gelgelelim Şili, Latin Amerika'nın ekonomik anlamda büyük ülkelerinden biri değildir.

Meksika, ABD ve Kanada ile birlikte Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması'na (NAFTA) katılmakla küçümsenemeyecek ölçüde istikrar ve ekonomik dinamizm kazanmıştır; Amerika kıtasının tamamını kapsayacak bir serbest ticaret bölgesinin (Amerikalar Arası Serbest Ticaret Bölgesi, FTAA) kurulma girişimi başarıyla sonuçlanırsa –ki bu girişimin, hedeflendiği gibi 2005'te tamamlanacağı kuşkuludur– bütün kıtada ekonomik dinamizm ve politik istikrar ciddi ölçüde artacaktır. Amerika kıtasının tamamını kapsayacak böyle bir serbest ticaret alanı, batı yarıkürenin tümünde devasa bir iç pazar yaratacaktır ve dolayısıyla da geleceğin dünya ekonomisindeki dengeleri hiç de küçümsenemeyecek şekilde değiştirecektir. Özellikle de Avrupa bu gelişmeyi görmezden gelemeyecektir.

Süregelen bütün güçlüklere ve gelecekte yaşanması beklenen bütün geri tepmelere rağmen, özellikle de Latin Amerika'nın en gelişmiş ve en büyük ülkeleri 21. yüzyılın dünya pazarında yerlerini alacaklardır. Yani Güney Amerika da küreselleşme sürecinden ve en önemli teknolojik gelişmelerden koparılmayacaktır. Demokratik kurumların istikrara kavuşturulması ve modern, bilgiye dayalı ekonomilerin kurulması başarıyla sonuçlanırsa, kıta, Amerikalar Arası Serbest Ticaret Bölgesi bağlantısı üzerinden, geleceğin çok önemli büyüme faktörlerinden biri olabilir. Brezilya, büyüklüğü ve potansiyeliyle geleceğin dünya güçlerinden biri olmaya adaydır, ne var ki üstesinden gelmesi gereken iç sorunları vardır. Gündemdeki üçlü Arjantin, Venezüella ve Kolombiya krizleri, bu ülkelerdeki krizlerin özgül nedenlerinin farklı doğaları olsa da, kıtanın gelişmesinin önünde duran riskleri gayet net bir biçimde ortaya koymaktadır.

Politik terör ile uyuşturucu mafyası arasındaki ilişki ise, kıtanın bazı bölgelerine özgü bir sorun olarak varlığını korumaktadır. Latin Amerika'da politik terörizm genel

olarak kaçakçılık, silah ticareti ve fuhuşun yanı sıra, en çok geliri sağlayan uyuşturucu ticaretiyle kendini finanse etmektedir. Politik suçlarla adi suçlar arasındaki sınırlar geçişkendir; bu ülkeler için farklı ve başarı vaat eden ekonomik alternatiflerin önü açılmadığı ve kuzeyin zengin ülkelerinden gelen uyuşturucu talebi üzerinden bölgede aşırı kazançlar sağlanmaya devam ettiği sürece, organize suçlardan kaynaklanan istikrarsızlıklar da Latin Amerika'daki kimi ülkelerde varlığını koruyacaktır. Organize suçun dayattığı bu sorunlar elbette Latin Amerika'nın belirli ülkelerinde ve bölgelerinde yalıtılmış olarak kalan sorunlar değildir. Balkanlar'da, Yakın ve Orta Doğu'da, Afganistan'da, Orta Asya'da, Güney Asya'da ve Afrika'da da organize suç ile politik radikalizm, hatta terörizm arasındaki geçişkenlikten kaynaklanan aynı istikrarsızlık risklerine rastlamak mümkündür. Zayıf ve çökmüş ülkeler, sadece söz konusu ülkenin ve çevresindeki bölgenin yasal ekonomisinde ve politik sisteminde yozlaşmaya yol açmakla kalmayıp uluslararası hale gelerek kuzeyin zengin ülkelerine de sıçrayan bu tür tehditler açısından tehlike üreten birer kuluçka ortamı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Doğu ve Güney Asya bir yandan 19. yüzyılın son dönemindeki büyük güçlerin rekabet mantığında ısrar ederken, Soğuk Savaş dönemine özgü başka bir gelenek uluslararası devletler sistemi için gittikçe artan bir önem kazanmaktadır; burada söz konusu olan, hâkim devletlerin, bölgesel işbirliği üzerinden, belirli bir oranda ya da tamamen birbirine entegre olmasına kadar varan kolektif güvenlik ve çıkar alışverişi anlayışıdır. Bunlar istikrarlı bölgelerde ekonomik, politik ve askeri düzlemlerde yeniden yapılanma adına gerçekleştirilen ve çoğunlukla geliştirilmiş denemelerdir: Avrupa'da AB'nin ve NATO'nun genişletilmesi, Latin Amerika'da MERCOSUR (Güney Amerika Ülkeleri Ortak

Pazarı) ve And Devletleri Topluluğu, Kuzey Amerika'da NAFTA ve her iki Amerika'yı kapsayacak bir serbest ticaret bölgesinin oluşturulması denemesi FTAA, Güneydoğu Asya'da ASEAN (Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği), Afrika'da Afrika Birliği (AU), Batı Afrika'da ECOWAS (Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu) ve Güney Afrika'da SADC (Güney Afrika Kalkınma Topluluğu) bunlara birer örnektir. Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), yani eski Sovyetler Birliği'nin devamı olan cumhuriyetlerin ise apayrı bir rolü vardır. Onların geleceği, Rusya'nın hangi yolu seçeceğine bağlıdır: İmparatorluğun yeniden yapılandırılması mı, yoksa gerçek anlamda bağımsız devletler arasındaki gerçek bir çıkar işbirliği mi?

Bütün bu bölgesel adımlar, istedikleri kadar birbirlerinden farklı olsunlar, ticareti, ekonomiyi, politik ihtilafları ve güvenlik sorunlarını, kolektif güvenlik ve sorunları birlikte çözme aşamasına kadar kısmen ya da geniş ölçekte ihtilaflara yer bırakmadan ve tarafların ortak çıkarlarını algılayarak organize etmeyi denemektedirler. Bu deneme, devletlerin serbest ticaret bölgeleri ya da ortak pazar alanlarındaki gevşek politik organizasyonundan başlayarak ortak bir güvenlik ya da savunma sisteminin oluşturulmasına kadar uzanabilir ya da OSZE (Avrupa Güvenlik Konseyi) gibi üye devletlerin yaratıcı katkılarıyla oluşmuş, sözleşmelere, kurallara, onaylamalara ve ortak kurumlara dayalı bir güvenlik oluşturabilir. Bu gibi bir bölgesel düzen modelinin en gelişmiş biçimi, bağımsız devletlerin sürekli bütünleşmesidir. Bu devletler ortak bir pazardaki, tamamen bağımsız hareket edebilen, dolayısıyla hareket kabiliyetine sahip politik kurumlara dayanırlar. Gerçekten de, bağımsız devletlerin bu bölgesel ortaklıklarında söz konusu olan, devletler arasındaki klasik koalisyon oluşturma durumunun gelişmiş bir biçimidir. Ancak bu koalisyon ka-

lıcı hale getirilip bir kurumlaşma biçimini alır ve istisnai durumlarda ortaya birleştirilmiş politikalar ve kurumlar, yani ortak bir bağımsızlık biçimi çıkar.

İşbirliğinden bütünleşmeye kadar uzanan bu bölgesel yeni düzen doğrultusundaki adımlar, büyük güçlerin birleşme karşıtı ve rekabete yönelik eğilimlerine paralel olarak dünya çapında gittikçe daha büyük bir önem kazanmaktadır. Gelgelelim Avrupa'daki bölgesel yeni bir düzene yönelik farklı politik ve ekonomik güçlere dayalı bütün bu adımlar, AB bütünleşme süreci ve Kuzey Atlantik Paktı'nın güvenlik politikaları düzleminde yaygınlaştırılması hariç, henüz fazla bir ilerleme sağlamamıştır. Gene de burada, gelişmekte olan ve devlet sistemlerinin geleceği için, hele Avrupa örneğinin, uluslararası bir kılavuz ve model olarak başarılı bir şekilde geliştiği göz önünde tutulacak olursa, küçümsenmemesi gereken, yeni bir düzen modeli ortaya çıkmaktadır. Çünkü Avrupa bütünleşme sürecinin başarıyla tamamlanması halinde, AB, bu uzlaşma sürecinin doğuracağı güç politikaları ve getireceği ekonomik sonuçların da ötesinde, 21. yüzyılın dünyasındaki başka bölgeler için olumlu bir örnek, bir düzen modeli etkisi yaratacaktır. Öte yandan bugünkü mevcut bölgesel organizasyonların çoğunda, ilişkileri düzene sokacak bir çekim gücü yaratma yeteneği, (tabii yine Avrupa hariç) henüz pek gelişmiş görülmemektedir; dolayısıyla da uluslararası devlet sisteminin yeni düzeninin taşıyıcı öğeleri, belirleyici güç olan ABD'nin denetimi altında ortaya çıkacaktır.

Uluslararası sistemin sunduğu enstantane, bu farklı eğilimlerin gösterdiği paralelliklere rağmen, küresel düzenin öncelikle ve özellikle ABD'nin stratejik dengeleri, çıkarları ve politikası tarafından belirlendiğini göz ardı edersek, elbette ki eksiksiz olmayacaktır. Güç ve hammadde dağılımındaki farklar, tek dünya gücü ABD'den başlamak

üzere, güçlerin küresel hiyerarşisini dayatmaktadır. Afganistan ve Irak'taki savaş, eskiden beri geçerli olan bu olgunun, sadece daha geniş kitlelerin bilincine taşınmasına neden olmuştur. ABD 20. yüzyılın üç büyük savaşından, Birinci Dünya Savaşı'ndan, İkinci Dünya Savaşı'ndan ve Soğuk Savaş'tan muzaffer çıkmıştır ve küresel bir güç olarak bu ülkenin temsil ettiği konumun, tarihte eşi örneği bulunmamaktadır. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra, yegâne güç sahibi ve küresel gücü dünyaya yansıtmada sorumluluğu bulunan ülke ABD'dir. Gelgelelim ekonomik, teknolojik, askeri ve jeopolitik düzlemlerde, politikalarının uzun vadeli bir amacı olarak küresel düzeni biçimlendirmeye yönelik stratejik taleplerini takip eden Çin, Hindistan, Brezilya gibi yeni güçler de gelişmektedir. Rusya da, daha önce de değindiğimiz gibi, kısa süreli olacağa pek benzemeyen zor bir durumla karşı karşıya bulunsa bile, gene de bu büyük güçler çemberine dahildir.

Yarının dünya güçleri olan bu ülkeler, stratejik potansiyelleri, nüfus büyüklükleri, bölgesel genişlemeleri ve iktisadi ağırlıklarıyla, ortalama ulus devlet büyüklüklerini fazlasıyla aşmış ya da en azından gelecek on yıllarda ortalama potansiyellerini yakalamaya çalışacak olan kıta ya da altkıta güçleridir. En kötü şartlar düşünüldüğünde, yükselişteki bu güçler –bölgesel düzlemde olsun küresel düzlemde olsun– tehlikeli rekabetler ve istikrarsızlıklar için sabit bir kaynak olacaklarından, küresel devletler sistemine küçümsenemeyecek boyutta rahatsızlık vereceklerdir. Burada tayin edici faktör, söz konusu güçlerin hedefleri ile süper güç ABD'nin çıkarları arasındaki ilişki olacaktır. Kıtasal ve küresel güçlerin belirginleşen bu yeni stratejik rekabetleri, kabul görmüş çok yanlılık ilkelerine dayanan yapılar içerisinde mi alıp dengeleyeceği, yoksa bu güçlerin, rekabetlerinden ötürü hedeflerini salt kendi çıkar ve kararla-

rına göre, yani tek yanlılık çerçevesinde tek bir süper güç olarak mı belirleyecekleri, bu nedenle büyük önem arz etmektedir. Sonuncusunun gündeme gelmesi halinde böyle bir konfigürasyondan, devletler sisteminin bütünü için geçerli olacak yüksek bir ihtilaf ve istikrarsızlık potansiyeli ortaya çıkabilir. Bu nedenle Avrupa geleceğin devletler sistemi içerisindeki alternatiflere duyarsız kalmamalıdır.

Demek ki dünya 21. yüzyılda kendini, katılımcı güçlerin krizleri, ihtilafları, rekabet ve ittifakları, çıkar ve ilkelerinden hareketle yeniden düzenlemektedir ve düzenlemek de zorundadır. Bu düzenin nihai biçimiyle ve söz konusu yeni düzenin hangi ilkeyi izleyeceğiyle ilgili en temel soru –yani çok yanlı işbirliğine mi, yoksa tek yanlı bir cepheleşmeye mi yöneleceği– gelecek on yılların uluslararası politikalarını ciddi biçimde belirleyecektir; tabii aynı sorunun cevabı, bu esnada verilecek insani, politik ve ekonomik kurbanları ve ödenecek bedelleri de belirleyecektir. Soğuk Savaş'ın iki kutupluluğu, gerçek anlamda yapılandırıcı bir etkiye sahip olmayan, hatta tek başınalığıyla ABD'nin ve küresel çıkarları ile sorumluluklarının hâkimiyetinde, daha çok yeni kaotik öğelerden ve eski düzenden kalan benimsenmiş öğelerden oluşan tuhaf bir amalgam şeklindeki bulanık bir çok-kutupluluğa doğru kayarak eriyip gitmiştir.

Nesnel anlamda Soğuk Savaş'tan sonra dünya politikalarında gittikçe daha da somutlaşan sonuçlarıyla tek yanlı bir yapı hâkimdir. Amerikan iç politikaları ve orada etkili olan çıkarlar, fikirler ve gruplar, bir dünya gücü olarak ABD'nin tek başınalığını ve uluslararası politikalardaki diğer büyük güçlerin kendisine kıyasla zayıflığını göz önünde bulundurarak dıştan etki eden çıkar ve durumlar tarafından her gün daha az miktarda ve daha seyrek biçimde dengelenen dış politikalarına karşı gittikçe artan bir etki geliştirmektedirler. Kuşkusuz Doğu ile Batı arasındaki ih-

tilafın sona ermesiyle birlikte gündeme gelen uluslararası güç dağılımının bir sonucu olarak ortaya çıkan nesnel verilere denk düşecek şekilde, iç ve dış politika arasında dengenin kaydırılması, gittikçe daha çok ulusal kararların alınmasına neden olabilir; bu da uluslararası alanda yanlış anlaşılmaları ve sürtüşmeleri, hatta ihtilafları beraberinde getirebilir. Gelgelelim uluslararası güç dağılımının bu nesnel verilerine dayanarak ABD'ye öznel bir suçlama yöneltmek, hedefi bütünüyle saptırmak anlamına gelecektir; çünkü Birleşik Devletler, yandaşlarının ve rakiplerinin kendisine kıyasla daha zayıf oluşundan hiçbir koşulda sorumlu tutulamaz. Güç politikaları düzlemindeki bu asimetrinin uluslararası devletler sistemi üzerinde yaratacağı nesnel sonuçlar da büyük çaplı olacaktır. Demek ki uluslararası sistemin geleceği, kendine içkin olan bu çok yanlılık ve tek yanlılık, yani hâkim tek bir gücün eşsiz konumu ile uluslararası düzeni ortak bir şekilde düzenleme talebi arasındaki çelişki tarafından belirlenecektir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, o dönemlerde ortaya çıkan, dünya üzerinde daha adil ve daha barışçıl bir yeni düzenin kurulacağı yönündeki beklentileri karşılamamıştır. Bununla birlikte ekonomik alandaki gelişmeler tam ters yönde olmuştur; çünkü politikada olduğunun aksine dünya ekonomisinde yeni bir küresel düzen kendini dayatmıştır. Doğu-Batı çatışması, sadece silahlanma ve askeri güç alanlarında değil, aynı zamanda rekabet halindeki toplum sistemlerinin muharebe alanında da sürdürülüyordu. Soğuk Savaş sırasında bütün mesele her zaman daha iyi bir toplum, ekonomi ve tüketim modeli, başka bir deyişle *"kitchen debate"** olmuştur.[65] Bu tartışma her ne kadar altmışlı yıllarda sonuçsuz kalmış gibi göründüyse de, yetmiş-

(*) (İng.): Mutfak tartışması – y.n.

li yıllarla birlikte Amerika'nın ve Batı'nın lehine sonuçlanmıştır. Sovyetler Birliği teknolojik, ekonomik ve sosyal alanlarda modernleşmesi için gereken reformları yapacak durumda değildi ve bunun sonucu olarak kendini kelimenin tam anlamıyla iflasa sürükledi. Bireysel özgürlük, demokrasi ve anayasa devleti ilkelerine dayanan Batılı pazar modeli, petrol fiyatlarında yaşanan krizlere ve ekonomik konjonktürde yaşanan gerilemelere rağmen uyum sağlama ve yenilenme yeteneğiyle kendini kanıtlamıştır; bilişim teknolojisi alanındaki devrim ve buna bağlı olarak bilgisayarların ve internetin ekonomik ve toplumsal hayatın gündemine girmesiyle, küresel ekonomiyi önemli ölçüde değiştirecek aşırı ısınmış bir spekülasyon balonunun oluşmasına neden olacak şekilde, uzun vadeli bir iktisadi kalkınma dönemi ortaya çıkmıştır.[66]

Kapitalizm ile komünizm, özgürlük ile eşitlik, demokrasi ile diktatörlük, pazar ekonomisi ile planlı ekonomi, bireycilik ile kolektivizm, gücün egemenliği ile hukukun egemenliği arasındaki kutuplaşma, ABD ile Sovyetler Birliği arasında zaten var olan güç politikaları rekabetiyle birlikte, Doğu-Batı ihtilafının ideolojik ve kültürel yapısını biçimlendirdi. Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte bu ideolojik cepheleşme de kafalardan silindi. Sosyalizm/komünizm, sadece yüz elli yıl boyunca kapitalizme alternatif oluşturacak devrimci işlevi temsil etmekle kalmamış, aynı zamanda yandaşları için aynı eğilimleri temsil eden bir din, bir politik inanış alternatifi de olmuştu. Her ne kadar Stalinci Sovyetizm gerçekliği yozlaştırmış ve çürütmüşse de, söz konusu devrimci ideolojinin inanılırlık potansiyelini tüketmiş gibi görünmesi, her şeye rağmen yetmişli yılları bulacaktı. Bitkin düşen devrimci sosyalizm/komünizmin geride bıraktığı boşluk, en azından İslam dünyasında dinin radikal ve devrimci bir biçimini tetiklemiştir.

"Yirminci yüzyıl iki ilginç ideolojik gelişim yaşamıştır; bunlardan birincisi, güçlü, dik kafalı ve laikleşme eğilimlerine karşı direnç gösteren karakteriyle İslamcılığın ortaya çıkışı, diğeri de Marksizmin aniden yerle bir oluşudur."[67] 1979 İran Devrimi'nin ve Humeyni'nin İslam cumhuriyetinin İran'da Şah rejimi karşısında kazandığı zaferle birlikte, ideolojik düzlemde kesin bir sınır da ortaya çıkmıştır. 1989'da son Sovyet birliklerinin çekilmesiyle birlikte, Kızıl Ordu'nun Afganistan'da Amerikan-İslam ittifakı[68] karşısında yenilgiye uğraması da, bu ideolojik ve güç politikaları düzlemindeki değişimin dönüm noktasına damgasına vuracaktı.

Pazar ekonomisi modeli, özellikle de günlük tüketimin arzular dünyası ve ütopik boyutları Batılı pazar ekonomisinin hizmet sektörü ve meta dünyası tarafından geniş boyutlarda, iyi nitelikler ve fiyatlarla, o zamanlar ve hâlâ alternatifi olmayan bir şekilde doyurulabildiği için, Sovyet sisteminin planlı ekonomi modeli karşısında, üstünlüğünü kanıtlamıştı. Küreselleşmenin önünün açılmasında belirleyici faktör ise, bilişim teknolojisi alanındaki devrimle sistem sınırlarının ortadan kalkması, yani Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan yeni politik coğrafyaydı. 1989/90'da yaşanan çağ kırılması ile birlikte, ekonomik alanda küreselleşme için gereken teknolojik ve politik raylar döşenmiş oldu. Sermaye artık enformasyon olarak, küresel bilişim teknolojileri ağı vasıtasıyla masrafsızca ve saniyenin onda biri gibi kısa sürelerde, dünyanın her yerine yatırılabilir ya da her yerinden çekilebilir hale gelmişti. Hatta sermayeden doğan bir sıkıntıdan çok, yatırım imkânı bulmayla ilgili sıkıntılar vardı artık. Bugün, günde yaklaşık bir trilyon Amerikan Doları, dünya borsalarında dolaşmaktadır ve bu yatırım ve sermaye akışlarına katılımı belirleyen kriter, başka bazı faktörlerin yanı sıra, yeterli ve elverişli bir ser-

maye ihtiyacının karşılanması, buna bağlı olarak da bir ülkenin küreselleşen ekonomi içindeki geleceğidir.

Dünya pazarının tamamında finans dünyasının rant beklentilerini yatırım şartları, dolayısıyla da ulusal yatırım politikaları, iş pazarları ve devletin finansal ve sosyal politikaları belirlediği için, finans pazarları ve borsadaki bu bilişim teknolojisi küreselleşmesi, aslında küreselleşme dediğimiz şeyin çekirdeğini oluşturur. Küresel finans pazarı, ekonominin bütün aktörlerini ve özellikle de ulusal yönetimleri/hükümetleri tek biçimli bir yarışma ve eylem baskısına tabi tutmaktadır. Günümüzde artık devletlerin kredi konusundaki güvenilirlikleri, çoğu zaman ülkenin geleceğini ulusal hükümetlerden ve seçimlerden çok daha fazla etkilemektedir. Buradan bakıldığında da ulusal hâkimiyetin sermayesinin de, küreselleşme çağında tamamen yeniden tanımlanması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

Aslında açıkça söylemek gerekirse, küreselleşme kavramı, Batılı ekonomi ve tüketim modelinin alternatifsiz olarak ve küresel düzlemde kendini dayattığı anlamına gelmektedir. Bu aynı zamanda hem ekonomik hem de kültürel düzlemlerde, güç politikası açısından olumsuz olabileceği kadar olumlu da olabilecek, küçümsenemeyecek sonuçları da beraberinde getiren bir meseledir. Çünkü küreselleşme süreci ile tanımlanan sadece ağır ekonomik olgular değil, aynı zamanda ve aslında özellikle küreselleşmeden payını alan ve –ki asıl önemli olan nokta budur– almayanların da bu payı almak için ellerinden gelen her şeyi yapacağı, milyarlarca insanın düş ve arzular dünyasıdır. Batı'nın tüketim dünyası, küreselleşmeye ve milyarlarca insanın hem tüketim talebini doyurma hem de bu talebi yeniden üretme yeteneğine paralel olarak kendini gittikçe daha da evrenselleştirmektedir. Bu bir yandan birbirlerinden son derece farklı kültürlerin homojenleştirilmesine, dola-

yısıyla da var olan kültürel farklılıkların ortadan kalkmasına, bir yandan da geleneksel kültürlerde ve alt kültürlerde patlamalar yaşanmasına yol açmaktadır. Bunun da ötesinde bilişim teknolojisi devrimi, ekonomik süreçlerin tamamını değiştirmekte, özellikle de öğrenim sistemlerini, medyayı ve kamuyu, yaşam kültürüyle birlikte dönüştürmektedir. Bu süreçten galip çıkacak olanlar ise, küreselleşme çağında bilgiyi, enformasyonu, iletişimi ve yaratıcılığı üretime yönelik faktörler olarak harekete geçirebilmeyi başaran ve bunları küresel yarışta başarılı bir şekilde uygulayan kamu ekonomileri olacaktır. Günümüzde, yeni bir teknolojik sıçramanın, biyoteknoloji devriminin de hatları yavaş yavaş belirginleşmeye başlamıştır ve bu alandaki devrimin değiştirici etkileri, bilişim teknolojisinin yarattığı etkiden çok daha radikal olacaktır.

Dünya çapında gerçekleşen bu yeniden düzenlenme süreci içinde, geri kalmışlık da yeniden tanımlanacaktır. Küresel finans pazarına katılmayanların, bilişim teknolojisi alanındaki devrimden koparılan ya da dışlananların, uluslararası işbölümüne katılabilecek durumda olmayanların, küreselleşen dünya ekonomisinde neredeyse hiçbir şansı yoktur. Bilgiyle güdümlenen bir kamu ekonomisinde eğitim-öğretim her şey demektir; dolayısıyla okur yazarlıktan mahrumluk ve eğitimde-öğretimde yetersizlik de, dünya ekonomisi içinde yer almayı nihai olarak engelleyeceği için, tek kelimeyle felaket demektir. Bu anlamda bugün tanığı olduğumuz başka bir şey de, dünyanın, sadece devletleri ve toplumları kapsayan bir şekilde değil, söz konusu ulusal toplumları ortadan yararak ikiye bölünmesidir. Küreselleşmenin galipleri ile mağlupları arasındaki bu görünmez sınırı belirleyen öğeler ise eğitim-öğretimden ve bilgi ve nitelik sahibi olmaktan başka bir şey değildir. Dünyanın bu sınır boyunca bölünmesinin, uluslararası politik sistemin şekil-

lenmesi üzerinde de ciddi etkileri olacaktır. Dolayısıyla ekonomik kalkınmanın eşiğinde olan yükselişteki güçlerin, ABD ve Avrupa karşısındaki bilgi ve nitelik konusundaki açıklarını kapatmak, hatta çok da uzakta olmayan bir gelecekte onları geçmek için çaba göstermeleri boşuna değildir.

Bütün bu faktörler, Amerikalı politolog Joseph S. Nye'ın tanımladığı gibi, stratejik tartışmalarda *"soft power"*, yani "yumuşak güç" faktörleri diye adlandırılır.[69] *"Soft power"* faktörleri bakımından da ABD gene büyük farkla baskındır, geleceğin teknolojileri bakımından standartları koymakta ve bu konuda da küresel bir tek başınalığı temsil etmektedir. Finans pazarlarının uluslararası kuralları New York ve Washington'da tanımlanmaktadır, ABD uluslararası yatırımcıların tercihi doğrultusunda, küresel anlamda en büyük ithalat pazarını teşkil etmektedir, Dolar küresel para piyasalarının belirleyici para birimidir ve teknolojik gelişmeleri belirleyen de gene büyük ölçüde ABD'dir.[70] Nobel ödüllerini en çok alan ülke de gene büyük farkla ABD'dir; ülkenin üniversiteleri dünyanın bir numaralı üniversiteleridir. Sinema, televizyon ve müzik endüstrisi, besin endüstrisi, kitle zevklerinin ve modanın tanımı, kısacası her yerde ABD liderdir, dolayısıyla da "McWorld"ün gündelik yaşam kültürüne damgasını vuran da odur. PC dünyasının tek bir Amerikan software firmasına bağımlılığı (bu arada büyük farkla onu takip eden rakipleri de gene ABD'dedirler) bir bakıma ABD'nin *"soft power"* alanındaki baskınlığının bir simgesidir.

Bütün bunlar kulağa, son haddine kadar ideolojikleştirilmiş bir anti-Amerikancılığın dehşet senaryolarına kaynak oluşturacak malzemeler gibi gelse de, durum bambaşkadır. Bunlar sadece Soğuk Savaş'ın sonraki dünyanın çıplak gerçekleri, sayılar ve olgularla ortaya çıkan gerçeklik, dünyanın güçler dağılımındaki asimetridir. Bunu görmez-

den gelmek kafa karıştırmaktan başka bir işe yaramaz; çünkü ABD'nin *"soft power"* ve *"hard power"* kategorilerindeki baskınlığı, hatta tek oluşu, dünyaya hâkim olmak için kurulmuş karanlık stratejik master planından kaynaklanan bir sonuç değildir. Tam tersine, küresel güçler dağılımındaki bu asimetri, hem Amerikan toplumunun ve ekonomisinin gücünün, dinamizminin, yaratıcılığının, açıklığının ve ayak uydurma yeteneğinin hem de rakiplerinin ve ortaklarının kendisine kıyasla zayıflığının bir sonucudur. Bunlara, önemi göz ardı edilemeyecek üçüncü bir faktör olarak, tarihin tesadüfleri eklenir. Bunun da ötesinde, milyarlarca tüketici için, küreselleşen Amerikan tarzı popüler kitle kültürünün çekiciliği kırılamadığından ve bu cazibe merkezi üzerinden son derece etkili bir mutluluk ve özgürlük vaadi birleştiğinden, ABD gene *"the way of life"*ı* ve girişimlerinden ötürü suçlanamaz.

Batılı pazar modelinin dünya çapında yerleşmesi demek olan küreselleşme, başta Doğu Avrupa'nın dönüşüm yaşamakta olan ülkelerinde, Sovyetler Birliği'nin devamı olan devletlerde, ama aynı zamanda doksanların Doğu Asya krizi sırasında belirginleşen ve demokratikleşme kavramı altında toplanabilecek güçlü normatif ve kültürel politikalara, hatta toplum politikaları gibi boyutlara sahiptir. İşleyen bir pazar ekonomisi, açık toplum, yani işleyen bir hukuk devleti ve güçler dağılımı olmaksızın, insan haklarına saygı, özgür ve bağımsız bir medya, politik düzlemde çoğulculuk ve sendikalar, kısacası özgürlük, milyonlarca insanın ve sayısız bireysel ve kamusal kurumun gündelik yaşamını etkileyen, demokratik ve hukuk devleti ilkelerine dayalı, sürekli ve başarılı bir davranış modeli olmaksızın var olamaz. George Soros, ekonomik düzlemdeki küreselleşmenin bu

(*) (İng.): Yaşam tarzı – y.n.

normatif-kültürel-politik alter ego'sunu Karl Popper'ın[71] felsefi bir kavramıyla, "açık toplum"la tanımlar.[72]

*"Emerging Market"*larda, yani yükselişteki pazarlarda örneklerine rastladığımız çeşitli krizler, uzun vadede istikrarlı bir pazar ekonomisinin sağlanabilmesinin, açık topluma özgü kültürel ilkeler ve hukuk devleti ilkeleri çerçevesinde hareket edilmediği sürece zor, hatta zaman zaman imkânsız olduğunu göstermiştir. Çünkü kurumlarda ve milyonlarca insanın kafasında, "demokrasi ve hukuk devleti" düşüncesi sürekli ve etkili bir şekilde yer almadığı sürece, kalkınmanın eşiğindeki ülkelerin Batı'nın pazar toplumlarının başarısını ve onların teknoloji alanındaki dinamizmini başarılı bir şekilde devralmaları mümkün değildir. Normatif temellerini hariç tutarak Batı modelinin sadece teknolojik, finansal ve ekonomik yanları alınmaya çalışılırsa, demokratik kurumlarına, hukukun üstünlüğüne ve özgür yurttaşların yaratıcılığına ve verimli olma isteğine dayalı asıl çekirdeğini oluşturan açık toplum unutulmuş olur. Batılı modelin kısmi şekilde –(yani) teknoloji ve pazar ekonomisi içeri, demokrasi ve hukuk devleti dışarı– devralınması, uzun vadede bir işe yaramayacaktır.

Batılı modernleşme modelinin uzun vadede başarılı olabilmesi için, modelin bütünüyle devralınması şarttır; bu da onun kuvvetli bir devrimci yanının olduğuna işaret eder. Elbette ki modelin, söz konusu tarihsel ve kültürel geleneklere uydurulması ve buna göre yenilenmesi gerekir. Aynı şekilde otoriter ve diktatör modellerden pazar ekonomisine, demokrasiye ve hukuk devletine geçişte de, çeşitli sürelerde krizlere gebe olan dönüşüm dönemlerine ihtiyaç duyulacaktır. Ama uzun vadeli bir yatırım güvenliğinin ancak ve ancak bağımsız organlara sahip olan bir hukuk devletinde sağlanabiliyor olması, güç ayrımının ve iyi işleyen bir yönetimin, insan hakları, anayasa, demokrasi, bağım-

sız adli merciler ve medya olmadan sağlanamaması, küreselleşmenin pozitif diyalektiğini gösterir.[73]

Batılı ekonomi modelinin devralınması, toplumsal alanda modernleşmenin ve söz konusu güç ilişkilerinin demokratikleştirilmesinin ve hukuksal temele oturtulmasının uzun vadede önüne geçilmesinin mümkün olmaması, kalkınmanın eşiğindeki ülkelerin bir şansı olmakla birlikte, aslında daha çok "aklın bir hilesi"dir.[74] Bu nedenle küreselleşmenin bu diyalektiği, toplumları, dolayısıyla önemli devletlerin anayasalarını ve dış politikalarını yavaş yavaş biçimlendirecektir. Bu yüzden kalkınmanın eşiğinde bulunan merkez ülkelerdeki siyasi, hukuki ve kültürel gelişmelerin sonuçları, 21. yüzyılın uluslararası politikalarını biçimlendirecek olan başka bir önemli etmendir. Demokrasi ve hukuk devleti, bilgi ve enformasyonla birlikte, gelişmişlik ile az gelişmişlik arasındaki yeni çizgiyi ve bunun sonucunda da gücün ve gayri safi milli hasılanın küresel düzlemde dağılımını belirleyecek olan başlıca etmenler olacaktır.

Dünya ekonomisi düzlemindeki küreselleşme başta Asya'da olmak üzere, Latin Amerika'da ve dünyanın en yoğun nüfuslarına sahip öteki devletlerde uzun soluklu bir ekonomik büyümeye yol açacaktır. Buna bir de insan nüfusundaki nihai rakamın artışında süregelen eğilimin devam etmesi ve insanların niteliksel ihtiyaçlarının artması gibi, dünya nüfusunda hâkim olan niceliksel büyüme de eklenmektedir. Eskisi gibi artmakta olan bir dünya nüfusu için yükselen refahın bu sonuçları, küresel ekosistem olan dünya ve aynı zamanda bölgesel ekosistemlerin tehdit altında olduğu bir gerçeklikte ortaya çıkmaktadır. Bu, "küresel gelişme mumu"nun iki yandan erimekte olduğu anlamına gelir: dünya nüfusundaki niceliksel artış ve bu nüfusun ihtiyaçlarındaki niteliksel artış. Kalkınmanın eşiğindeki ülkelerin ve üçüncü dünya ülkelerinin büyük şehirlerin-

deki hava kirliliği, sulardaki kirlenme, erozyon, çölleşme ve ormanların hızla yok olmasıyla birlikte, belirleyici ekosistemlerde bölgesel zorlanma çoktandır görülmektedir.

Gelecek için de fosil yakıtlar ve nükleer enerji öngörüldüğüne göre, 21. yüzyılda, dünya ekonomisinin artan ve sadece sonuçları açısından devletler sistemi, barış ve istikrar için tehlike arz edebilecek ciddi savunma ihtilaflarına neden olmakla kalmayıp, aynı zamanda dünya iklimindeki bozulmanın devam etmesi ya da nükleer risklerin ciddi ölçülerde artmasını neredeyse zorunlu şekilde beraberinde getirecek olan enerji talebi de bugünden tahmin edilebilmektedir. Birleşik Devletler'in, iklim değişikliklerini inceleyen uluslararası bir komisyonunun (ICCP) verilerine göre, "atmosferdeki ısınmanın devam etmesi, tarım ekonomisi alanındaki üretime, türlerin çeşitliliğine, içme sularına, insanların yerleşim alanlarına zarar verecek, sıtma ve kolera gibi hastalıkların yayılmasına yönelik ağır ve geri dönüşü olmayan sonuçlara yol açacaktır. Bu sonuçlardan en çok etkilenecek olanlar ise gelişmekte olan ülkeler ve ada devletleri olacaktır."[75] Ayrıca uluslararası enerji ajansı IEA "artan enerji talebine paralel olarak küresel karbonmonoksit oranının 2010 yılında % 36 oranında ve 2030 yılına kadar ise % 70 oranında olacağını, yani 38 milyar tona ulaşacağını" hesaplamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde bu artışın üçte ikisi beklenmektedir. Bu ülkelerde kişi başına düşen ortalama emisyon oranı 3 t p.a. ile gene de endüstri devletlerininkinden (13 t p.a) büyük farkla düşüktür.[76]

Küreselleşme ve bunun doğuracağı ekolojik sonuçlara ilişkin tahminler göz önünde bulundurulduğunda, etkili bir dünya iklim politikası bir zorunluluk olmasına rağmen,[77] günümüzde yaşananlar bunun tam tersinin söz konusu olduğunu göstermektedir. İnsan tarafından üretilen ve sera etkisi yaratan gazlarla atmosferi en çok kirletenle-

rin emisyon haklarını düzenlemeyi ve sınırlamayı hedef alan Kyoto Çevre Koruma Protokolü, hayata geçirilme aşamasında ciddi bir tehlike altındadır. ABD sorumluluklarından kaçmaktadır ve başka büyük ekonomiler de, büyüme oranlarını ciddi kayıplara uğratacağı endişesiyle çevreye yaydıkları zararlı maddeleri azaltmakta tereddüt etmektedirler. Oysa böyle bir feshin sonuçları, zengin ve gelişmiş uluslar için kavranması çok kolay bir şeydir: Birinci dünyada çevreyi kirleten ana unsurlar bu oranı düşürmediği takdirde, Asya ve Latin Amerika'da kalkınmanın eşiğinde bulunan ülkeler, yarattıkları çevre kirliliği oranını, dünyadaki toplam çevre kirliliği oranına –hem de dünya iklimi için doğuracağını şimdiden kestirebildiğimiz sonuçlarıyla– olduğu gibi ekleyeceklerdir.

Küresel, yani birbirine son derece bağımlı, büyüme odaklı bir dünya ekonomisi, ekolojik sorumluluklar adına elini taşın altına sokmalıdır. Zengin olan Kuzey'le yoksul olan Güney arasındaki dağılım ihtilafı da, Kuzey tarafı dağılıma yönelik ekonomik, sosyal ve ekolojik politikalara hazır olmadığı sürece bu temel ihtilafı ciddi ölçülerde beslemektedir. İşte tam noktada, elbette işin ahlaki boyutunu bir yana bırakırsak –çünkü zengini de yoksulu da aynı küresel ekolojik sistemin içinde yaşamaktadır– günümüz zenginliklerinin küresel dağılımının maddi zaaf noktası kendini açık etmiş olmaktadır. Söz konusu durumun bir krize dönüşmesi halinde, zengin dünya gerçi biraz daha vakit kazanabilir, ama eninde sonunda o da bu ekolojik krizle ve onun ekonomik, sosyal, ama özellikle de politik sonuçlarıyla yüzleşecek, hatta istikrar kaybına uğrayacaktır. Bütün bunlardan ötürü 21. yüzyılda, ekolojik ve sosyal alanlara yönelik bir sorumluluk, devletler sisteminin tamamını ve aynı zamanda onun ulusaşırı kurumlarını küresel olarak uğraştıracaktır. Gelecekte bu mesele artık sa-

dece çevrecileri, iyi niyetli ve aynı zamanda her türlü yaptırımdan yoksun ulusal ve uluslararası kurumları ve sivil toplum kuruluşlarını meşgul etmekle kalmayacaktır; artık küresel çevre meselesi stratejik önem arz eden, hatta *"hard power"* faktörlerinin başını çeken bir sorun olacaktır.

Günümüz devletler topluluğunun uzun vadeli bir politika izlemeye ne kadar hazır olduğunu, 2000 yılında devlet ve hükümet başkanları tarafından BM'in "Milenyum Zirvesi" sırasında *(Millenium Summit)* "Milenyum Hedefleri" *(Millenium Goals)* adı altında alınan kararlara rağmen sergilenen tavırlar göstermektedir: "Günde 1 Amerikan Doları'ndan daha az geliri olan insan sayısının yarıya düşürülmesi; dünya üzerinde açlık çeken insan sayısının yarıya düşürülmesi; bütün çocuklar için ilköğretim düzeyinde eğitimin garanti edilmesi; kız ve erkek öğrenciler için ilk ve ortaokullara girişte eşit şans; 5 yaşından küçük çocuklarda ölüm oranının üçte iki oranında düşürülmesi (referans 1990 yılı rakamlarıdır); anne ölüm oranının (gene 1990'a göre) dörtte üç oranında düşürülmesi; HIV ve sıtma enfeksiyonlarının yarıya ve daha aza düşürülmesi; yeterli temiz su kaynağı ve hijyenik teçhizata erişimi olmayan insan sayısının yarıya (ve 2025'e kadar 0'a) düşürülmesi."[78] Bu hedefler, –ki aslında küreselleşmenin *"magna charta"*sıdır bunlar– uzun vadeli barışçı bir gelişimden söz edilmek isteniyorsa, 21. yüzyılın dünya toplumlarına sosyal düzlemde sağlanması gereken en temel ihtiyaçlardır. Bunlar, devletlerin ticareti ve ulusaşırı kurumlar için bugüne kadar ne yazık ki bağlayıcı olamamış küresel bir sorumluluk politikası bilincini yansıtmaktadır. Küresel düzlemde yapılan silahlanma harcamalarındaki artışa baktığımızda ise, geleceğe yönelik planların ne kadar yanlış yönde ilerlediğini açıkça görmekteyiz. Bu gelişme, 21. yüzyılın barışı ve istikrarı için ciddi bir stratejik tehdit oluşturmaktadır.

3. *Egemenlik ile Bütünleşme Arasında*

> "Tanrım bize, değiştiremeyeceğimiz şeyleri olduğu gibi kabul edecek rahatlığı, değiştirilmesi gerekenleri değiştirecek cesareti ve birini diğerinden ayırmak için muhtaç olduğumuz bilgeliği ver."
>
> — REINHOLD NIEBUHR[79]

Özellikle Avrupa'da modern çağın başlangıç dönemindeki din savaşlarıyla birlikte ortaya çıkış şekliyle modern devletlerin özü, iktidar egoizminden, yani kendi varlığını güvence altına almaktan ibarettir. Güvenlik, çıkar sıralamasında ilk sırada yer alır; aynı şey hem iç ilişkiler hem de dış ilişkiler için de geçerlidir. Bir devletin güvenlik için elinde bulundurduğu en temel araç, onun gücüdür; demek ki devlet ne kadar güçlü ise, kendini o oranda güvende hissedecektir. "Uluslararası politika, tıpkı bütün diğer politikalar gibi, güç ve iktidar için verilen bir savaştır. Uluslararası politikanın nihai hedefi ne olursa olsun, en baştaki hedefi her zaman güçlü olmaktır. Devlet adamlarının ve halkların en yüksek hedefi özgürlük, güvenlik, refah ya da güç ve iktidar olabilir. Bu çaba dini, felsefi, ekonomik ya da toplumsal birer ideal olarak dışa yansır. Bu idealin, ideale içkin olduğu düşünülen güçle, tanrısal kudretlerin müdahalesiyle ya da insan toplumunun doğal gelişmesiyle ger-

çekleşeceği varsayılabilir. Aynı ideale, farklı uluslarla teknik işbirliği ya da uluslararası organizasyonlar gibi politik olmayan araçlarla da yaklaşmaya çalışabilirler. Ama amaçlarına ulaşmak için uluslararası politikayı araç olarak kullanıyorlarsa, bunu iktidar elde etmek için mücadele vererek yapıyorlardır."[80]

Elbette ki devletlerin dış politika ilişkileri, sadece güvenlik politikasından ibaret değildir; çünkü devletlerin dış politikası, güvenlik politikasının yanı sıra diplomasi, iktisat, gelişme politikası, hukuk, kültür, bilim ve hatta toplumsal ilişkiler düzlemlerini ve insandan insana ilişkileri de içeren geniş bir alanı kapsar. Gene de temel sorun olan güvenlik sorununa cevap vermediği sürece, dış politika hiçbir işe yaramaz. Ne var ki devletleri kapsayan, onların "üstünde" duran, bir anlamda devletler arasında tarafsız hakem görevi görebilecek işler bir güç, başka bir deyişle bir dünya devleti yoktur. Devletler düzleminde güvenlik demek, güçler dengesi demektir. Bütün devletler, o toplumun güç tekelini hem uygulayan hem de yöneten insanlar tarafından, az-çok başarılı bir şekilde yaratılmış politik organizasyonlardır. Demek ki devletler ortaya çıkabilir ve yok olabilirler.

Bütün bir tarih fetihlerden, dış boyunduruklardan kurtuluşlardan, devletlerden ve hatta doğup ortaya çıktıktan çok çok sonra batıp giden imparatorluklardan söz eder. Devletlerin, imparatorlukların çöküşlerinin yarattığı şok dalgaları, tıpkı Yugoslavya'daki veraset savaşları sırasında Avrupa'nın doksanlı yıllarda son bir kere daha tanıklık etmek durumunda kaldığı gibi, bunlar ortadan kaybolduktan sonra da uzun bir süre devam eder. Eski Yugoslavya'daki anlaşmazlıkların birçoğunun nedeni, çökmüş üç ayrı büyük imparatorluğun bıraktığı mirastan kaynaklanıyordu: Habsburg İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya İmparatorluğu ile onun Sovyetler Birliği biçi-

mindeki devamı. Beklenmedik şekilde çöküp giden Sovyet imparatorluğunun şok dalgaları da, politik alanda uzun bir süre daha kendini hissettirecektir. Balkan ihtilafını geriye doğru takip ettiğimizde ise şunu görürüz: Balkanlar, Roma İmparatorluğu'nun Doğu ve Batı Roma İmparatorluğu olarak ikiye bölünmesinin ve Hıristiyanlığın benzer şekilde ikiye ayrılmasının bugüne kadar süregelen etkilerinin yaşandığı bir yer olduğundan, burada daha da eskilere dayanan arka plan sesleri, tarihin içinden yükselip günümüze ulaşır.

Belirli bir toprak üzerindeki güç tekelinin sahibi devletler, genelgeçer bir kural olarak sınırlarını gene başka devletler üzerinden belirlemek durumundadırlar. Devletlerin birbirine karşı tarafsız olduğu seyrek görülür; çoğunlukla başka devletlerle ittifaklar kurarak birbirleriyle, iktidar, nüfuz, zenginlik ve toprak rekabetine girerler; bu ihtilaflar düşmanlık düzeyine tırmanıp iki egemen devlet arasında bir savaşın patlak vermesine yol açabilir. Devletler arasında savaş, söz konusu devletlerin kendi aralarındaki iktidar sorununun şiddet yoluyla çözülmeye çalışılması demektir. Elbette bu, devletlerarası savaşın yegâne mücadele biçimi olduğu anlamına gelmez,[81] çünkü nispeten büyük sosyal grupların ve ittifakların iktidar meselesinin silahlanma yoluyla çözülmesi demek olan savaş, bir politik organizasyon şekli olan devletten çok daha eskilere uzanır.

Devletin (anayasa sözleşmesi üzerinden sahip olduğu) şiddet ve güç tekeli yeni çağda yaygınlaşıp benimsenmiştir ve devletler güç tekelini ellerinde bulundurduklarından bu yana, birbirleri arasındaki ilişkilerde, hukuksal düzenlemelerin en başta devletler hukuku üzerinden sağlanması bakımından gittikçe artan sayıda başarılı denemelere rastlamak mümkün olmuştur. Öte yandan devletler arasında ilişkilerin şiddete başvurulmadan işlemesini gerçek an-

lamda dayatacak, ulusaşırı, kapsayıcı bir merci bugüne kadar ortaya çıkmamıştır. Çünkü "yan yana yaşayan insanlar arasındaki barış durumu –aslında daha çok bir savaş durumu olan– doğal durum (*status naturalis*) değildir; yani doğal durum her zaman düşmanlıkların patlak vermesi anlamına gelmese de, daimi bir tehdit demektir. Barış durumu tesisi zorunlu olan bir durumdur, çünkü düşmanlıktan vazgeçilmesi ve bir komşunun ötekine barış konusunda güvence vermemesi durumunda (ki bu güvence verme durumu, ancak yasal bir durumda mümkündür) barış güvence altına alınmış sayılmaz; zira komşulardan biri güveni tehdit etmekten vazgeçmeye çağırdığı öteki komşuya düşman muamelesi yapabilir."[82] Kant'ın bu cümleleri 1795 tarihli "Zum Ewigen Frieden" (Ebedi Barış) metninden alınmıştır; bundan iki yüz yıl önce düşünülüp kaleme alınmış bu cümleler, özellikle günümüz dünyasının durumu düşünüldüğünde, 21. yüzyılın küreselleşmekte olan dünyasına yönelik tayin edici politik meydan okumayı, yani hukuka dayalı barış kurma görevinin çözmesi gereken sorunu kusursuz bir biçimde göstermektedir.

Elbette "Birleşmiş Milletler Uluslararası Mahkemesi" gibi, devletlerin yargı kararlarına boyun eğebilecekleri, ama bunu ancak kendi istedikleri şekilde yapacakları bir merci vardır. Demek ki söz konusu bir devletin egemen politikasına bağlı iradi kararı, BMUM'nin yargı kararlarına boyun eğmekten önce gelir. Sadece Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ne dayanarak, bağımsız devletlerin en üst karar mekanizmalarına müdahale etmeyi mümkün kılan hukuksal meşruiyete sahiptir; bu sayede de, Güvenlik Konseyi, kararlarıyla yeni bir devletlerarası hukuk ortaya koymuştur. Aslında Güvenlik Konseyi'nin kullanabileceği baskı araçları, güçlü bir devletin ya da devletler ittifakının baskı ve güç araçlarına

dayanmadığı sürece, son derece sınırlıdır. Üstelik Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi, kendi ulusal çıkarları yönünde istediği an Güvenlik Konseyi'ni bloke etmek üzere kullanabilecekleri bir ulusal veto hakkına sahiptir. Bu anlamda BM sistemi de son tahlilde hukuka değil, ulusal çıkarlarının karşısında Güvenlik Konseyi'nin en ufak bir etki ortaya koyamadığı en güçlü beş bağımsız devletin siyasal iradesine ve güce dayanmaktadır.

Her şeye rağmen uluslararası sistemde, güçten uzaklaşma ve gücün hukuka bağlanması yönünde bir kayma, bir değişim, yavaş yavaş gerçekleşmektedir. Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin (UCM) kuruluşuyla doruk noktasına ulaşmış, tek tek ulusların sorumluluklarının ve siyasi yönetimlerinin, uluslararası düzlemde kodlanmış bir hukuk sistemine her gün biraz daha tabi olduğu bir durum söz konusudur artık. Demek ki hukuk, uluslararası "ceza mahkemesi" aracılığıyla ve onun yetkileri çerçevesinde, bundan böyle de gücün önünde gidecek ve egemen gücün adına işlenen suçlar ve bunların sorumluları, altmıştan fazla devletin onayladığı uluslararası yasalar kitabına göre cezalandırılacaktır. Gene de hukukun egemenliğinin kendini dayatmasıyla ilgili bütün bu gelişmelere ve ilerlemelere rağmen, devletler sisteminin belirleyici unsuru güç olacaktır. Devletler son politik merci olmaya devam edeceklerdir ve en üst düzeyde gücü ve iktidarı ellerinde tutup uygulayacakları için de, egemen olma özelliğini koruyacaklardır.

Bir bölgenin, kıtanın ve hatta bütün dünyanın devletleri ilişkilerinde eşit egemenliğe sahiptir, sadece büyüklükleri, potansiyelleri, dolayısıyla da güç düzeyindeki farklılıklarıyla birbirlerinden ayrılırlar. En üst düzeyde birçok güç sahibinin, dolayısıyla da "son merci"in birbirleriyle ilişki ve rekabet halinde olduğu devletler sisteminin bu güç üstünlüğü, söz konusu eşitlik ilkesi temelinde, daha güçlü

olanın hukuku belirleme ve kuralları koyma tehdidi söz konusu olduğundan, sisteme içkin sürekli bir anarşi tehlikesini de içinde barındırır.[83] Kaynağını sistemden alan kesintisiz bir anarşi tehlikesiyle karşı karşıya olan ve güç temelinde biçimlenen bu devletler dünyasında, güçsüzün güçlü, güçlünün daha güçlü, çoklarının da hegemonya peşindekiler karşısında kendisini güvenceye alması, en tayin edici sorundur. Her devletin çıkarlarının temelini oluşturan güvenlik, yani kendi varlığını sürdürme kaygısı, gene aynı çıkara hizmet eden başka devletlerle ilişki içinde olmanın da temel nedenidir.

Demek ki bir devlet, ilişkilerinde, kendisini çıkarları üzerinden tanımlar; yoksa dostluk, vefa, müteşekkirlik ya da düşmanlık, intikam hırsı ve nefret, hele inanç sorunları gibi duygusal kategoriler üzerinden değil. En azından Avrupa'nın klasik devlet tanımı böyledir. "Her zaman için geçerli müttefiklerimiz yoktur ve daimi düşmanlarımız da yoktur. Hep geçerli olan tek şey çıkarlarımızdır ve çıkarlarımızı sonuna kadar gözetmek de bizim görevimizdir." Modern devletlerin çıkarlarının bu klasik tanımı 1 Mart 1848'de, dönemin İngiltere başbakanı Palmerston tarafından İngiltere Parlamentosu'nda yapılmıştır.[84] Bu anarşik sistemde güçlerin dengesi bir düş, tek bir gücün hegemonyası ise, sistemin bütününü rayından çıkarma tehdidi oluşturduğu için, bir kâbustur. Gelgelelim, devletleri ve politikaları tamamen çıkarlar temelinde kavrayan bu açıklama, bütün aktörlerinin aynı politik sistem ve onun normatif dayanakları üzerinden, yani aynı çıkar mantığında az çok düşündüğü ve davrandığı bir önkoşula, kendi içinde az çok kapalı bir devletler sistemi oluşturmuş olma önkoşuluna dayanmaktadır. Oysa bu kapalı devletler sisteminde bir değişim, hatta belki de devrimci bir değişim, devletlerin çıkar kollayan bu politikalarını sarsacaktır.

Bütün bu sebeplerle dış politika, özellikle ve öncelikle devletlerin birbirleri karşısındaki güvenliği ile uğraşır ve her bir devletin güvenlik meselesi, çoğunlukla başka devletlerle ilişkilerindeki politik tercih, karar ve fırsatlara sıkı sıkıya bağlıdır. Gelgelelim, bir devletin güvenliği, sistemin gereği olarak merkezi bir role bürünürse, bu durumda doğrudan doğruya, aslında "güvenlikten" ne anlaşılması gerektiği ve tarafların hepsinin mevcut iç ve dış politikalarda aynı şeyden söz etmelerini gerektiren açık seçik, hatta dayatıcı bir tanımın olup olmadığı sorusu kendini dayatır.

"İnsanları yabancıların saldırısından ve birbirlerinin zararlarından koruyabilecek ve böylece, kendi emekleriyle ve yeryüzünün meyveleriyle kendilerini besleyebilmeleri ve mutluluk içinde yaşayabilmelerini sağlayacak böylesi bir genel gücü kurmanın tek yolu; bütün kudret ve güçlerini, tek bir kişiye veya hepsinin iradesini oyların çokluğu ile tek bir iradeye indirgeyecek bir heyete devretmeleridir. [...] Bu, onaylamak veya rıza göstermekten öte bir şeydir; [...] hepsinin bir ve aynı kişilikte gerçekten birleşmeleridir. Bu yapıldığında, tek bir kişilik halinde birleşmiş olan topluluk, [...] Latince CIVITAS olarak adlandırılır. İşte o [büyük LEVIATHAN'ın] veya daha saygılı konuşursak, *ölümsüz tanrının* altında, barış ve savunmamızı borçlu olduğumuz, o *ölümlü tanrının* doğuşu böyle olur. Çünkü, devletteki her bir kimsenin ona verdiği yetkiyle onun elinde o kadar çok kudret ve güç toplanmış olur ki, bu kudret ve gücün dehşetiyle, bütün insanların yurtta barış ve yurtdışında düşmanlara karşı yardımlaşma yönündeki iradelerini birleştirip biçimlendirmeye muktedir hale gelir. [...] Bu kişiliği taşıyana EGEMEN denir ve onun *egemenlik kudretine* sahip olduğu söylenir; onun dışında kalan herkes ise, onun UYRUĞU'dur."[85]

Demek ki 16. ve 17. yüzyılın kanlı din savaşlarının kaosunda ortaya çıkış biçimiyle, modernliğe ilişkin bu klasik devlet tanımı, belli bir egemenlik bölgesini ve orada yaşayan nüfusu denetimi altında tutan[86] merkezi bir güce ve bu gücün kendini ayakta tutma ve iktidarını yayma anlamındaki çıkarlarına dayanmaktadır.[87] Buna göre her türlü güvenlik kavramı, kaynağını bu temel faktörlerden almalıdır; yani her devletin kendi egemenlik bölgesinin denetimini güvence altına alma mecburiyetinden. Sınır sorunlarının, uluslararası politikanın[88] en müşkül ve en tehlikeli sorunlar olması, tam da bu nedenledir; çünkü devletlerin sınırlarının başlayıp bittiği yerler, usulen iktidarlarının da son bulduğu yerlerdir. Askeri bir saldırıda bulunmak isteyen bu sınırı çiğnemek, söz konusu devletle arasındaki güç dengelerini değiştirmek, hatta o gücü tamamen yok etmek isteyen de, bu sınırı kaydırmak zorundadır.

Özellikle iki bağımsız devlet arasındaki sınırda devletlerin güç ve iktidar 'değerleri' birbirine dönüştürülür. Bu anlamdaki 'değer kuru' bir tarafın güç yitirişinde ya da güç kazanmasında ifadesini bulur; bu nedenle devletler arasındaki sınırlar politik düzlemde potansiyel infilak alanlarını oluşturmuşlardır ve oluşturmaktadırlar. Bir gücün geçerliliğini kaybettiği ve çöküp gittiği de, çoğunlukla yine sınır bölgelerinde hissedilir. Almanya ve Berlin'deki Doğu-Batı sınırı neredeyse elli yıl boyunca, sınır Doğu Almanya'nın ve Sovyetler Birliği'nin gücü neredeyse bir gecede tarihin derinliklerine gömülerek geçerliliğini yitirene kadar hayati tehlike oluşturan bir gerçeklikti. İsrail-Filistin arasındaki ihtilafın konusu da gene egemenlik bölgesi ve sınıra ilişkin meselelerdir. Aynı şekilde Keşmir, Güney ve Kuzey Kafkasya, Batı Sahra ve günümüzdeki diğer ihtilafların birçoğu, gene bu sınır meselelerinden kaynaklanan ihtilaflardan sadece birkaçıdır.

Egemen devletler arasındaki sınırlarda, merkezi gücün dışa yönelik nüfuzu, yani denetim yeteneği sınanır ve devlet güvenliğinin klasik tanımı, sınırları garanti altına alma ya da kendi çıkarı yönünde kaydırma anlamına gelir. Devletin kendi alanı içerisinde merkezi gücünün denetim yeteneğini garanti altına alan her şey güvenlik olarak, aynı şekilde onu tehlikeye atan her şey de tehdit olarak tanımlanır. Bu tanım, 21. yüzyılın karmaşık gerçekliğini betimlemekte artık pek de yeterli olamayan klasik bir devlet tanımıdır.

Modern devlet ve yeni çağın devlet sistemi, Avrupa'nın çocuklarıdır. Devlet ve devletler sistemi, insanlık tarihinde ilk kez Avrupa'da düşünülüp gerçekleştirilmiştir ve söz konusu sistem gene Avrupa'da doruk noktasına ulaşmış, en ağır bunalımları, gelişerek 20. yüzyılın iki büyük hegemonya savaşına dönüşen ve uluslararası devletler sistemindeki güç dağılımını temelden değiştirecek olan dünya savaşları da gene Avrupa'da yaşanmıştır. Bir yandan Avrupa ulus devleti kendini dayatırken, yeni çağda Habsburg İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu ve Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu gibi kökleri modernlik öncesine uzanan ulusaşırı imparatorluklar varlıklarını sürdürmeye devam ettiler; ama özellikle eski Alman İmparatorluğu'nun kaderi, 1806 yılında tamamen parçalanana kadar, en geç 18. yüzyılda olmak üzere Avrupa'daki toprak bütünlüğüne sahip devletlerin bütün güç ve iktidarı egemen devlette merkezileştirerek belirleyici ve hâkim faktör haline geldiklerini gösterdi.

Otuz Yıl Savaşları ve 1648 Vestfalya Barışı'yla ortaya çıkan toprak bütünlüğüne dayalı devletlerin temeli üzerine kurulan Avrupa devlet sistemi,[89] toprak bütünlüğüne dayalı mutlakiyetçiliğin devlet öncesi ve kişisel bütün güçlerinin merkezileştirilmesini ortadan kaldıran tek tek egemen devlet-öznelerine dayanmaktadır. Bu sistemin amacı,

Avrupa kıtasında, bir tek gücün farklı ittifaklar kurarak yönetimi tek başına elde tutmasına engel olmak ve en ideal koşullarda, Avrupa devletler sisteminde tek bir gücün hegemonyasını imkânsız kılacak bir güç dengesi oluşturmaktı. Alman tarihçi Leopold von Ranke, 1833'te, "Güç ve politik ağırlığın artması karşısında daha az güçlü olanlar birleşebildiler. İttifaklar ve birlikler kurdular. Avrupa'ya özgü denge kavramı, birleşmenin haksızlıkları [...] bastırmakta diğerlerinin de işine yaraması gerektiği anlayışı yönünde gelişti," diye yazmıştı. "Büyük tehlikelerde, Avrupa'yı hâlâ her türlü tek yanlı ve güce dayalı yön verme girişiminin hegemonyasından koruyan, bir yandan gelen her türlü baskının karşısına her zaman diğer yandan direnci koyan ve on yıldan on yıla sıkılaştıkça sıkılaşan bir bağ içinde genel özgürlüğü ve bağımsızlığı mutlu bir şekilde kurtarmış olan dehaya rahatlıkla güvenilebilir."[90]

Bu klasik Avrupa devletler sistemi, modernliğin politik ayağının tarihinde dört büyük 'seküler' dönüşüm ortaya çıkana kadar işlerliğini korumuştur. Bu dönüşümler, demokratik devrim, sanayileşme, milliyetçiliğin[91] ortaya çıkışı ve sömürgeciliğin son bulmasıyla ulus devlet idealinin küresel olarak yaygınlaşmasıdır. 1789 Fransız Devrimi ile birlikte, haklı nedenlerle *"ancien regime"** olarak kavramlaşmış Avrupa devletler sisteminin nihai çöküşü başlamıştır. Üçüncü toplumsal sınıf olan burjuvazi ve burjuvaziyle birlikte halk kitleleri, tarihin ve dolayısıyla devletler sisteminin sahnesinde boy göstermiştir. 18. yüzyılın iki büyük devrimi olan 1776 Amerikan Devrimi ve 1789 Fransız Devrimi'ne kadar dış politika (parlamentosu o zamanlar bağımsız olan İngiltere hariç) egemen prenslerin tamamen ellerine bırakılmış bir haktı; bunlar da bu hakka ilaveten

(*) (Fr.): Eski rejim – y.n.

diplomatlarını ve özellikle de daimi ordularını kendi rızalarıyla ya da baskı yapılarak orduya alınmış paralı askerlerden oluşturmaktaydılar. O döneme kadar Avrupa'da halkın devletin dış politikasında neredeyse hiçbir rolü yoktu.

Halkı ilk kez devrimci Fransa harekete geçirmiş ve kralın müdahaleci ordularına karşı koyabilmek için ulusu savunma adına silahlanmaya çağırmış (23 Ağustos 1793 tarihinde zorunlu askerlik hizmeti konmuş – "Levée en masse"), hem de önemli başarılar elde edilmişti.[92] Öte yandan devrimin ulusun zaferiyle sonuçlanmasıyla birlikte, yeni bir devrimci ideoloji, yani milliyetçilik ortaya çıkmıştı. Avrupa halklarının kendilerini Napoléon'un hâkimiyetinden kurtarmak için verdiği kurtuluş savaşları da, Avrupa devletler dünyasını ve politik gerçekliğini sonraki yüz elli yıl içinde darmadağın edecek devrimci bir milliyetçilik çerçevesinde gelişmişti. Büyük Fransız Devrimi'nden sonra Avrupa ve Kuzey Amerika'da yayılan Sanayi Devrimi, bilimsel ve teknik dinamiğiyle bu kez iktidarın ekonomik, teknolojik ve toplumsal altyapısını da değiştirmişti.[93]

Yeni kitlesel ordular, devrimci milliyetçilik ideolojisi, askeri tekniğin teknolojik-endüstriyel devrimi ve (bu devrimin) eski Avrupa devletler sistemini önce sarsacak, sonra da tamamen yok edecek, insanlık tarihinde eşi benzeri görülmemiş şekilde artan yıkıcı gücü, yeni bir güç politikası gerçekliği ortaya koymuştur. Yıllarca süren "malzeme muharebeleri"nin dehşetiyle Birinci Dünya Savaşı, eski Avrupa devletler sisteminden ve dış politika düzeninden geriye kalan bütün kalıntıları ve yanılsamaları da yerle bir etmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Avrupa denge sisteminin çöküşünü, Amerikan Başkanı Woodrow Wilson kadar iyi kimse analiz edememiştir: "Eskiden savaşlar, parlak zaferler ya da müthiş mağlubiyetlerin yaşandığı, ulusal kahramanların ödüllendirildiği, devletin payına dü-

şen ünün ve övgünün herkese mal edildiği, bir tür ulusal gezi gibiydi. [...] Peki ama bu devasa, dehşet verici, sistematik biçimde yok etmeye yönelik yarışa, tasarım gücümüzün tepki göstermesi gereken bu büyük, gözden kaçırılması imkânsız olguya, telaffuzu imkânsız bu insanlık ayıbına da aynı gözle bakmak mümkün mü? [...] Verdün'ü ele geçirmek veya savunmak için, modern savaşın sevk ve idaresinde kaçınılmaz olarak hayatını kaybeden milyonlarca erkeğin onuruna uygun düşecek bir ad bulunabilir mi?"[94]

Demek ki, Amerikan Devrimi ve ondan kısa süre sonra gerçekleşen Fransız Devrimi aracılığıyla halk egemenliğinin ortaya çıkışıyla birlikte, modern çağın devletlerinin ilişkilerine yeni, devrimci bir faktör eklenmiştir. Modern Avrupa'nın toprak bütünlüğüne dayalı devletlerinin tamamen kendi çıkarlarına yönelik olmaları biçimindeki neredeyse istisnasız geçerli eğilim, devrimci bir faktör olan halk egemenliği sonucunda parçalandı ve politik-ahlaki ideallerin yanı sıra sekülerleşen inanç içeriklerine doğru kaydı. "Ulusal Meclis, Fransız ulusu adına, özgürlüğüne kavuşma çabasında olan bütün diğer halklara kardeşlik ve koruma sağladığını ve yürütme gücünü, generallere, özgürlükçü duruşları nedeniyle baskı altına alınan ya da alınabilecek halkların yardımına koşmak ve yurttaşları korumak adına gerekli emirleri vermesi için görevlendirdiğini açıklamıştır."[95] İşte bu devrimci meclisin 1792 tarihinde Paris'te yaptığı coşkulu açıklama böyleydi.

Mutlakıyetçiliğin kabine savaşları, devletlerin ve egemen hanedanların gerçek veya sözde çıkarları yüzünden verilmişti; oysa halkın ve ulusun egemenliği için verilen savaşlar, daha başka ve ek nedenlere muhtaçtılar. Bunlar, halkları savaşa ve ölüme doğru harekete geçirebilmek için her şeyden önce, güç politikası düzleminde serinkanlı, duygusuz çıkar hesaplarından çok yüksek bir ahlaki değe-

re ya da duygusal anlamda sürükleyiciliği olan bir ideolojiye dayanmak zorundaydılar. Daha devrim ordularının Fransa sınırlarının ötesinde elde ettiği başarılarda bile, ahlak ile çıkarlar arasındaki bu uçurum kendini belli etmişti.[96] Dolayısıyla da 17. yüzyılda egemen devlet tarafından uysallaştırılmış gibi görünen din savaşlarının yalıtıcı ve yıkıcı etkisi, bir parça daha laikleşmiş biçimiyle de olsa yeniden ve zamanla anlaşılacağı üzere çok daha dehşet dolu bir şekilde Avrupa devletleri savaşlarında kendini göstermişti. Totaliter yönetimler çağı ilk koyu gölgelerini göstermeye başlamıştı.

Cosimi de' Medici'ye bakılırsa iktidar meselesi hâlâ oldukça basit görünmektedir: "Tanrı babamıza sığınmakla, dümeni elimizde tutamayız."[97] Ama en son 18. yüzyılın iki büyük devriminden bu yana "mesele"nin göründüğünden çok daha karmaşık olduğu ortaya çıktı. Çünkü halkın hâkimiyeti, özgürlük, cumhuriyet gibi devrimci ilkeler, o zamana kadar geçerli olan ve devletin sadece çıkarlara yönelik davranma ilkelerini sarsmıştı. Bundan böyle devletlerarası ilişkiler, en azından temeli büyük devrim ideallerine dayanan devletlerde daha da karmaşıklaşacak ve yeni idealler ile devletlerin süregelen eski politik çıkarları arasında uzlaştırıcı bir denge yakalamak hiç de kolay olmayacaktı.

Dış politikadaki bu iki uç arasındaki gerginlik bugünlere kadar varlığını korumuştur: Örneğin insan hakları gibi bir ideal, güvenlik ve ticaret gibi çıkarlarla karşı karşıyadır.[98] Elbette ki böyle bir sorun neredeyse sadece demokratik rejimler ile otoriter ve hatta diktatör rejimler arasındaki ilişkilerde görülür. Demokratik hukuk devletleri arasındaki ilişkilerde ideal ile çıkar arasındaki çelişkinin çok önemli sayılmamasının nedeni ise, bu çelişkinin iç politika alanında, genellikle kurumsal düzlemde ve demokratik düzene dayalı kamusal alanda sonuçlandırılmasıdır. 11 Eylül ve yol

açtığı sonuçlar karşısında demokrasilerin diktatörlükler ile ve "serseri devletler" denen olguyla baş edebilmesi için bundan böyle de önleyici tedbirlerden önleyici savaşa kadar uzanan çarelerin şimdiye kadarki devletler hukuku kuralının yerine geçip geçmeyeceği sorusu ortaya atılmıştır."[99]

Demek ki Avrupa devletler sisteminde güçlerin dengesi ideali, 19. yüzyılın sonlarına doğru, gerek büyük sosyal ve politik devrimler sonucunda ortaya çıkan sistem değişmeleriyle gerek büyük muvazzaf ordularla ve de bilimsel-teknolojik devrimlerle birlikte aşıldı. Bu idealin yerini korkulardan, endişelerden, rekabet ve hegemonya kurma kaygılarından oluşan tehlikeli bir karışım aldı; bu karışım, önleyici savaşın silahlanma yarışıyla başlayıp sonunda askeri stratejiye ilişkin büyük planlamaların yapılması ve bunların uygulanmasının otomatikleşmesine buradan da Avrupa devletleri arasındaki büyük savaşa yol açtı. Vestfalya Barışı'nın yarattığı klasik Avrupa devletler sistemi, Ağustos 1914'te kendi çöküşünü hazırladı ve bu da büyük Avrupa devletlerinin dünyanın kaderini tayin edici güçler olmaktan çıkmaları sonucunu getirdi.

Bundan böyle Avrupa'nın dünyadaki yerini, Avrupa dışında kalan iki devlet alacaktı; bunlar 1945'te Avrupa devletler sisteminin kendini yok edişi sürecinden zaferle çıkan ABD ve Sovyetler Birliği'ydi. "İkinci Dünya Savaşı'ndan önce, dünya topraklarının ve dünya nüfusunun yüzde sekseni (Avrupalı) Batılı güçlerin hâkimiyeti altındaydı. Batı emperyalizmi –İngiliz, Fransız, Hollanda ve Portekiz imparatorlukları– gelecekte 21. yüzyılın tarihçilerini bile şaşkınlığa uğratacak bir hızla (1945'ten sonra) çöktü ve bunun sonucu olarak yüz yirmiden fazla yeni bağımsız ulus devlet ortaya çıktı. Dünya sahnesinde yepyeni bir tiyatro topluluğu belirmişti. Emperyalizm sona ermiş, ama emperyalizmin yeri, "büyük güçler"in uğrunda reka-

bet ettiği etki alanlarınca doldurulmuştu. Dönemin tek imparatorluğu Sovyet varlığıydı, hatta Sovyet Rusya coğrafi anlamda olsun, politik anlamda olsun, bu rolünü daha da genişletebildi."[100]

İkinci Dünya Savaşı, Avrupa'nın kendini emekliye ayırma sürecini sonuca bağlayacak ve aynı zamanda Avrupa'nın büyük kolonyal güçlerinin dağılması sürecini beraberinde getirecekti.[101] Gerçi Avrupa'nın sömürgeci devletleri, 1945'i izleyen yıllarda sömürgelerinden –birçok kayıp verdikleri gerilla savaşları yüzünden bir bakıma mecbur kalarak– tek tek vazgeçtiler, ama bu güçler arkalarında, bu yeni bağımsız devletlere, birçoğu sömürge memurlarınca keyfi olarak birleştirilmiş topraklar bıraktılar. Böylelikle bu yeni devletlere gerek kendi içlerinde gerek aralarında, yoğun ihtilafları bünyesinde barındıran zehirli bir miras teslim ettiler. Ama aynı zamanda devlet felsefelerini ve devlet hukuklarını, yani Avrupa devlet ve egemenlik modelini, dolayısıyla da devrimci bir düşünce olan milliyetçiliği miras bıraktılar.[102] Dünyanın geri kalanı ise –söz konusu miras geçerliliğini Avrupa'da her geçen gün kaybederken– bu yapıyı Avrupa'dan olduğu gibi devraldı.[103] Avrupa sömürgeciliğinden kalan mirasın bu parçasının da kapsamlı, uzun soluklu sonuçları olacaktı. Çünkü sömürgesizleştirme süreciyle ve yeni egemen devletlerin doğmasıyla birlikte, bütün kıtalarda Avrupa devletler modeli küreselleşmişti; bu model ve ona bağlı olan egemen devlet anlayışı, bu nedenle bugüne kadar uluslararası devletler sisteminde tayin edici bir düzen faktörü olarak yerini koruyagelecekti. Birleşik Devletler de söz konusu modelin biçimlendirici etkisinden tayin edici ölçüde nasibini almıştır.

Bu açıdan bakıldığında Üçüncü Dünya'nın birçok devleti, yani eski Avrupa sömürgeleri Avrupa'nın bu klasik egemenlik modelini kıyasıya savunurken, eski Avrupa kı-

tasında söz konusu olan devlet ve egemenlik modelinin, günümüzde ekonomi ve politika düzlemlerinde bütünleşme entegrasyon yoluyla aşılmaya çalışılması ve hukuku, zor ve güç karşısında üstün kılma çabası gerçekten de tarihin ironilerinden biri olmalıdır. Öte yandan, özellikle yeni muhafazakâr entelektüellerin Atlantik'in diğer ucunda imparatorluğun modern öncesi düşüncelerini yeniden keşfederek ABD'nin bir süper güç olarak 21. yüzyıldaki rolünü bu çerçevede tanımlamaya kalkması da benzer bir ironiye işaret etmektedir. En azından politik idealların ferah dünyasında Avrupa'nın hegemonya gücü sarsılmaz görünmektedir.

Savaş insanoğlunun doğal halini meydana getirdiğine ve barışın ise (doğal durum olmadığından) sağlanması gerektiğine göre,[104] devletlerin zayıf, kof güvenliğinin onları komşularıyla devamlı olarak rekabet ve ihtilaflara sürüklemesi de, öteden beri modern devletler sisteminin temel gerçeklerinden birini oluşturmuştur: "Devlet –denir çoğu zaman– başka devletler arasındaki bir devlet olarak kendi meselelerini, şiddetin baskıcı gölgesinin altında izler. Bazı devletler her an şiddete başvurabilecek konumda oldukları için, bütün devletler her an aynı şeyi uygulamaya hazırlıklı olmalıdır – ya da onlara kıyasla askeri yetenekleri daha üstün olan komşularının merhametiyle ayakta kalmaya mahkûm olurlar. Devletler arasında savaş bir *doğal durum*'dur. Bununla kastedilen, savaşın durmadan vuku bulduğu değil, her devletin kendi kararları doğrultusunda şiddet kullanıp kullanmayacağına karar verebilmesi halinde, savaşın her an patlak verebileceğidir."[105]

İşte sistemin kendisinden kaynaklanan devletler güvenliğindeki bu istikrarsızlıktan, sabit bir tehlike olarak anlaşmazlıklar ve savaşlar çıkmıştır ve çıkmaktadır. Burada devletler sisteminin, istikrarı bozmaya yönelik, hatta kimi

zaman son derece tehlikeli bir potansiyeli temsil eden ve siyasal bilimlerde "güvenlik açmazı" olarak tanımlanan bir öğesi ile karşılaşıyoruz. Sistemin anarşisi, bütün devletleri tedbir almaya, silahlanmaya ve ittifaklara zorlamaktadır. Kaldı ki devletler ne kadar silahlanır, askeri ve diplomatik tedbirler alırsa, benzer şekilde davranmak zorunda kalacak olan komşularının endişelerini de da o ölçüde artırmış olurlar.[106] Demek ki, korkuyla güdümlenen ve durmaksızın süren bir güvenlik ve istikrar arayışı, daha çok güvensizliğe ve istikrarsızlığa neden olmaktadır. Devletler sistemi tam da bu nedenden kaynaklanan istikrarsızlıkların damgasını öteden beri taşıyagelmiştir. Devletler sisteminin tarihi boyunca topraklar kazanılmış ve kaybedilmiştir. Yapısal olarak her zaman çözümsüz olan ve bu yüzden de varolmaya devam eden devletler arasındaki güvenlik sorunu, temelde sadece iki cevabı mümkün kılmaktadır; bunlardan biri ofensif, diğer ise defansif savunma imkânıdır. Tarih, ofensif cevabın genelde daha başarılı olduğunu öğretmiştir. Bu olgu atom bombasının geliştirilmesi ve onun üzerine kurulu dehşet dengesinin kurulmasına kadar değişmeksizin kalacaktır. Atom çağının başlamasıyla birlikte stratejik defansif yöntem, her iki tarafın da (böyle bir nükleer savaşta) birbirini kesinlikle yok edeceğinin kesinleşmesiyle, alternatifsizleşmiştir. Atom bombasına sahip güçler arasında bir savaş söz konusu olamazdı artık.

Antik çağda Roma'nın Akdeniz ve çevresindeki bölgelerde tek başına bir dünya gücü olarak ortaya çıkması, Kartaca'ya karşı yürütülen üç savaşla Avrupa tarihi boyunca devletlerin ve imparatorlukların hayallerini süsleyen en büyük ve en başarılı örneği oluşturmuştur. Gücün (merkezde) yoğunlaşması, bir güç kuvvet politikası, zamanımıza kadar, devletin dışa yönelik güvenlik politikalarının en etkilisi olarak görüle gelmiştir. Ve nasıl pazar (piyasa) eko-

nomisinde yarışma her tarafta kabul edilmiş temel ilke olarak görülüyorsa, ama gerektiği şekilde düzenlenip ayarlanmadığında her türlü ekonomik rekabet, neredeyse zorunlu olarak tekelleşme eğilimini, dolayısıyla da rekabetin ortadan kaldırılmasını içinde barındırıyorsa, aynı şey, varlığını koruma dürtüsünden dolayı güç birikimi yapmaya, böylelikle imparatorluk oluşturmaya, emperyal bir güç olmaya doğru sürüklenen egemen devletler için de geçerlidir. Bu bakımdan da Avrupa yeni çağına ve devamına kadar süren yüzyıllar için, büyük örneği gene Roma oluşturmuştur. Devletlerin varlığını sürdürme yönündeki çıkarlarının a priori içerdiği bu yayılma eğilimi modern devlet sisteminde de etkisini sürdürmektedir.

Avrupa devletler dünyasının ve onların sömürgelerinin kenarlarında, tamamen kendine özgü karakter ve büyüklükte bölgesel devletler, yani Rusya ve ABD ortaya çıkmıştır. ABD aslında İngiliz sömürge imparatorluğunun bir parçasıydı; ama kısa sürede devrimle bağımsızlığını kazanmış ve ardından tamamen atipik ve kendine özgü bir yola sapmıştır. İngiliz tacına ve Westminster Parlamentosu'na karşı yürütülen bağımsızlık savaşı, yani 1776 Amerikan Devrimi, aynı zamanda 1789 Fransız Devrimi'nin de hazırlayıcısıydı ve onun da temelleri tıpkı Fransız kız kardeşininkiler gibi Aydınlanma'nın evrensel düşüncelerine dayanıyordu. Ve bugün bile, Aydınlanma'nın bu iki büyük devriminin ortak kökleri, ABD ile Fransa arasındaki kendine özgü ilişkiyi belirlemektedir.

Gerek Rusya gerek ABD, tamamen yeni tip birer devlet, birer kıta devleti olup çıkmışlardı. Bu Avrupa devletler sisteminin tanımadığı bir sınıflandırmaydı. Amerika, uzun bir yüzyıl içerisinde (Meksika ve Kanada hariç) Kuzey Amerika'da yer alan bütün devletleri bir kıyıdan diğer kıyıya tek bir kıtasal demokraside birleştirerek, ortak bir dile

ve para birimine sahip *"from coast to coast"**, yekpare bir federal devlet ve bir kıtasal güç haline geldi. Böylelikle ABD'nin, kuruluşundan itibaren bir yüzyıldan biraz fazla bir zaman içinde, hem Pasifik hem de Atlantik'te bir güce dönüşmesi için gereken şartlar sağlanmış oldu. Rusya da aynı şekilde, Doğu Avrupa'daki merkezini oluşturan Moskova'dan başlayarak, her yöne doğru genişlemiş Sibirya, Orta Asya ve Kafkasya'nın fethiyle, bir Asya gücü olmuştur. Büyük Petro'nun batıya doğru açılmasıyla ve Kuzey Savaşları'nda İsveç'e karşı elde ettiği zaferlerle aynı zamanda büyük bir Avrupa gücüne dönüşünce, Avrupa devletler sistemi için etkisi bugüne kadar süren, göz ardı edilemeyecek bir faktör olup çıkmıştır. Rus yayılması güneye doğru Türkler ile yapılan savaşlarla da devam etmiştir; doğuya doğru ise, sonsuz gibi görünen Asya kıtası, Orta Asya'ya, Hindistan ve Çin sınırlarına, sonra da Pasifik kıyılarına kadar açılmıştır.

Avrupa daha o zamanlar bile, bu yeni kıtasal devlet ve potansiyel dünya gücü niteliklerine ayak uyduramıyordu; ama küresel sömürge imparatorlukları ve hegemonya çekişmeleri içindeki eski kıtada bu gerçek pek de algılanmamıştı. Avrupa güçlerinin 16. yüzyıldan sonraki büyük denizaşırı sömürge imparatorluklarını bir an için bir yana bırakacak olursak, bu iki kıta devleti, sırf mekânsal genişlemeleriyle bile, o zamana kadar bilinen bütün büyüklük sıralamalarını altüst etmişlerdir. Avrupa devletleri Rus Çarlığı ve büyük ABD demokrasisi için geçerli toprak ve aynı zamanda kıta bütünlüğünün yanına bile yaklaşamamışlardır. Her iki kıta devleti de, kültürel ve politik düzlemde gerek Avrupai köklerinin gerek nüfuslarının büyük ve belirleyici bölümünün Avrupa kökenli oluşunun ve gerekse Avru-

(*) (İng.): Bir kıyıdan diğer kıyıya – y.n.

pa'yla çok sıkı bağlar içinde bulunmanın damgasını taşır. Gene her iki devlet de Avrupa devletler sisteminin hegemonya savaşlarına dahil olarak, birbirlerine paralel şekilde küresel hegemonya talepleri olan güçler olup çıkmıştır. Gerçi Rusya ile ABD'nin Avrupa politikalarına girişi farklı zamanlarda, farklı amaçlar ve çıkarlar doğrultusunda gerçekleşmiştir, ama bu iki devlet 1941'den sonra, Hitler Almanyası'na karşı ittifak yaparak savaşmıştır.

Üçüncü Reich'a karşı yürütülen bu savaş, kelimenin en en ürkünç anlamıyla bir ölüm-kalım meselesiydi ve aynı zamanda kıtanın yakın tarihindeki Avrupa hegemonya savaşları arasında en tehlikeli ve kanlı olanıydı. Üçüncü Reich'ın 8 Mayıs 1945 tarihindeki toptan yenilgisi ve Almanya'nın dört ayrı işgal bölgesine ayrılarak bölünmesi neticesinde ülkenin galip güçler karşısında dağılıp gitmesi, her ne kadar Rusya'yı ve ABD'yi bölünen kıtada birer hegemonya gücü haline getirdiyse de, onların bir Avrupa devleti olmasını sağlayamamıştır. Avrupa, Avrupalı olmayan iki dünya gücü arasında Doğu ve Batı olmak üzere ikiye bölünmüş, böylece eski Avrupa devletler sistemi de tarihe karışmıştır. Ludwig Dehio 1948 yılında, "Görünüşe bakılırsa bugün, yeni çağda Avrupa'nın ve hatta dünyanın soluğunu tutmasına yol açan o büyük oyun bitmiştir. Bunun ne anlama geldiği ancak hegemonyal üstünlüğün kaderinin yanı sıra bu hegemonyal üstünlüğün laik rakibinin, Avrupa devletler sisteminin kaderini de göz önünde bulundurduğumuz takdirde anlaşılabilir. Bu laik rakip kendi çevresinden çıkan bir gücün öteki devletlerin özgürlüğünü baskı altına almasını bir kez daha engelleme imkânı bulunca son bir zafer kazandı. Ancak bu zaferi, tıpkı saldıran Almanya'nın yenilgiyle ödemesi gibi hayatıyla ödedi. Düellocuların karşılıklı olarak birbirlerini deşmesi gibi bir durumdur bu."[107]

1945 sonrasının bu iki yeni hegemonik gücü tarihleri ve anayasaları bakımından birbirinden daha farklı olamazlardı. İki Fransız kökenli gezgin, daha 19. yüzyılın ilk yarısında Avrupalı okurlarına, yükselişteki bu iki kıta devletiyle ilgili olarak, birbirine tamamen zıt iki ayrı tablo aktarırlar. Bunlardan Alexis de Tocqueville, 1835'te ABD hakkında şöyle yazmıştır: "Dünyada, sözünü ettiğim büyük toplumsal devrimin neredeyse doğal sınırına biraz yaklaşmış gibi göründüğü bir ülke vardır; bu devrim sade ve kolay bir tarzda yol aldı ya da bu ülkenin, bizde gerçekleşen devrimleri yaşamaksızın bunların meyvelerini topladığını söylemek belki de daha doğru olur. 17. yüzyılın başında Amerika'ya yerleşen göçmenler, demokrasinin temel ilkesini, Avrupa'nın eski toplumlarında mücadele etmek zorunda kaldığı bütün doktrinlerden kurtardılar ve onu temizleyerek bir bakıma yeni dünyanın kıyılarına taşıyıp tertemiz kıyılarına ektiler. Artık demokrasi orada özgürce büyüyebilir, yaşam alışkanlıklarıyla birlik kurarak barışçıl biçimde yasalar içinde gelişebilir."[108]

ABD tek tek bireylerin özgürlüğünün, devletin kurumlarına ve devlet iktidarına, gücüne duyulan güvensizliğin ve ütopik mutluluk vaatlerinin *("pursuit of happiness")* üzerine kurulan anayasasıyla demokratik bir kıta devletiyken, Rus İmparatorluğu bütün bunlara taban tabana zıt bir yapı sergiliyordu. Rus İmparatorluğu'nun yönetim biçimi, hükümdarın iradesinin her şey, bireyin ise çoğu kez neredeyse bir hiç sayıldığı, merkezi bir despotizmdi. Fransız gezgin Astolphe de Custine, 1839 yılında yaptığı Rusya gezisinden izlenimlerini aktardığı *Dunkle Schatten* (Karanlık Gölgeler) adlı yapıtında, "Rusya'da durum nasıl görünürse görünsün, her şeyin üzerinde ve her yerde fiili şiddet ve keyfiyet hâkimdir. Ülkede despotizm kol gezmektedir ve bu, ülke yönetiminin günümüze kadar halklarına

sağlayabildiği yegâne mutluluk biçimidir,"[109] tespitinde bulunmuştur. Aynı kitabın başka bir bölümünde de: "Rusya'da şiddet sınırsız olsa da, ülke ihtardan, hatta açıksözlülükten bile fazlasıyla korkmaktadır. Bir despot, gerçeğin kendisinden bütün insanlardan daha çok korkar; gülünç olandan ancak dehşet ve gizlilik sayesinde kaçınabilir,"[110] denmektedir. Demokrasi yerine otokrasi, hak ve hukuk yerine kamçı ve zorbalık, mutluluğa ulaşma çabası yerine boyunduruk altına alma; işte bunlar, Rus İmparatorluğu ile ABD'nin iç düzenleri arasındaki temel farkların özetiydi. Bir başka fark da Rusya'nın Avrupa kıtasında, Orta Asya'da, Kafkasya'nın iki yanına doğru gerçekleştirdiği genişleme ve yayılma süreci içinde, kısmen çok eski ve kendine özgü devlet gelenekleri ve kültürlerle karşılaşmış olmasında yatıyordu. Bu açıdan bakıldığında, Rusya hiçbir zaman ABD için geçerli olan devlet ve toplum bakımından kıta bütünlüğüne sahip olmamış ve kıta devleti ile sömürgeci imparatorluk öğelerini her zaman sınırlarının içinde barındırmıştır. Bu çelişki hem çarlık Rusya'sını hem de Sovyet Rusya'yı ağır bir yük altında bırakmıştır; bunun da ötesinde, çökme aşamasındaki Sovyetler Birliği'nin 1992'de nihayet dağılıp paramparça olmasına, tam da bu çözümsüz yapısal çelişki neden olacaktır. Çeçenistan'da devam eden savaşın da gösterdiği gibi, Sovyetler Birliği'nin ardılları olan Rusya Federasyonu da bu çelişkiden kurtulamamışlardır.

Rus İmparatorluğu, 1917 Devrimi'nin ardından[111] gelen başarılı yayılma süreçlerinden, Sovyet imparatorluğunun son bulduğu döneme kadar, söz konusu "uluslar meselesi"ni hiçbir şekilde çözememiştir. Rus İmparatorluğu Aydınlanma ve Fransız Devrimi'nden itibaren boyunduruk altına alınmış uluslar tarafından "halkların hapishanesi" olarak damgalanmışken, ABD hakları ellerinden alın-

mış ve hakarete uğramış bütün uluslara, ama özellikle de Avrupalılara gerçek bir Yeni Dünya, daha iyi bir dünya olarak görünmüştür. ABD, devrimci bir eşitlik vaadi üzerine kurulmuştu; Rusya eski baskıcılığın varlığını idame ettirmek amacıyla güç politikaları düzleminde her zaman garantör bir devlet, Asya despotizmi ile Avrupa mutlakıyetçiliğinin kötü bir karışımı olarak kabul edilirken, ABD ütopik bir yeniden yapılanmayı temsil ediyordu. Karl Marx ve Friedrich Engels beyler de kendi dönemlerinde bunu böyle görmekteydiler.[112]

1917 Rus Devrimi, Bolşeviklerin Ekim Devrimi, o dönemde yaşayanlar tarafından, Batı Aydınlanması'nın yarattığı büyük devrimlerin sonuncusu, hatta bir bakıma bu devrimler silsilesinin tamamlayıcısı olarak kabul ediliyordu. Bu devrim sadece özgürlük, eşitlik ve kardeşlik sözü vermekle kalmıyor, aynı zamanda komünist-sosyalist bir devrim olarak burjuvaziye özgü bu değerleri, insanın insan tarafından sömürülmesine son vererek ve sınıflı toplumu ortadan kaldırarak evrenselleştirmeyi de vaat ediyordu. Kaçınılmaz ekonomik kriz döngüleriyle, sınıflı toplumuyla, alt sınıfları sömürmesiyle ve savaşlarıyla, burjuva çağı artık tamamen aşılacaktı. Lenin'in devrimi de aynı şekilde ütopik bir vaadin, yani komünizmin, sınıf ve mülkiyetin olmadığı komünal eşit toplum hayalinin bir ifadesiydi. Rusya, Bolşevik Devrimi'yle birlikte Sovyetler Birliği'ne dönüşmüştü; devlet, ekonomi, kültür ve bilim artık işçilerin ve köylülerin olacaktı (gerçekte ise bütün bunlar devletindi, bu da Rus devlet geleneğinin çarsız bir biçiminden başka bir şey değildi), insanlığın gelişimi belirli bir plana göre ilerleyecekti ve komünist toplum, benmerkezciliği ve kişisel çıkarlarını sonsuza dek ardında bırakmış olan "yeni insan"ı doğuracaktı. Ama yaşayan insan üzerinde tarihte yapılmış bu en büyük deney tam bir bozgunla sonuçla-

nacak, Stalin'in terörist modernleşmesi ve GULAG hapishaneleri, binlerce masum kurbanı yutacaktı.

Amerikan Devrimi'nin temeli olan, demokratik bir anayasa devletinin *"checks and balances"** anlayışına dayanan "mutluğa ulaşma çabası"na yönelik ütopyasının aksine, Sovyet Rusya'nın mutluluk vaadi totaliter bir karaktere sahipti. Bütün güç devlette, tek bir partide ve aslında sonuç olarak tek bir kişinin elinde toplanmıştı. Lenin'in ardılı Stalin'in yönetimi altında çarlık despotizmi yenilenmiş ve uygulanan kitlesel terörün etkisiyle benzeri görülmemiş bir devlet barbarlığı boyutuna tırmandırılmıştı. Devralınan geleneksel çarlık despotizminin devrimcilik yoluyla aşılmasını ve baskı altındaki halkların dünya devrimini kendine yontan Bolşevizm, despotizmi sadece acımasızlığın daha üst ve yeni boyutlarına, insan onurunu aşağılamalara ve kitlesel katliamlara kadar taşımıştı taşımasına ama, vaat ettiği özgürlükler alemi ve sınıfsız topluma ulaştırmamıştı.

ABD ile Rusya arasındaki bu taban tabana zıt farklılıklara rağmen, bu iki büyük devletin tarihinde, önemli benzerlikler ya da en azından şaşırtıcı paralellikler de görülmüştür. Hem ABD hem de Rusya/Sovyetler Birliği, Avrupa dışında bulunan kıta devletleriydi ve her ikisinin de gücü, tarihin akışıyla birlikte küresel bir boyut kazandı. Her ikisi de güçlü Avrupalı köklere sahip olmakla birlikte, Avrupa devletler sistemini fazlasıyla aşan yönlere sahipti. Her ikisinin de temeli büyük devrimlere dayanmaktaydı ve devletlerinin meşruiyeti, ütopik-devrimci bir gelişme ve özgürlük vaadine dayanıyordu. Her iki büyük güç de, İkinci Dünya Savaşı ve Hitler'in dünyaya hâkim olma talebine karşı yürütülen mücadele üzerinden, Avrupa ve dünya çapında hegemonya kurdu. Her iki devlet de halen, son dere-

(*) (İng.): Yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin ayrılması ve karşılıklı olarak birbirini denetlemesi – y.n.

ce tayin edici biçimde, dünya politikalarının gidişatını ve özellikle de Avrupa devletler sisteminin meselelerini belirlemektedir. Kaldı ki, her ne kadar ABD Soğuk Savaş'ın ardından tek mirasçı olarak görünse de, her iki büyük güç de Avrupa devletler sisteminin birer mirasçısı olmuştu.

Klasik Avrupa devletler sisteminin İkinci Dünya Savaşı'nda tarihin derinliklerine gömülmesi ve bunun doğurduğu bir sonuç olarak Avrupa'nın sömürgelerini bırakıp kendi içine dönmesi, Avrupa'nın ve dünyanın yeni bir düzene doğru yol alışına eşlik ediyordu ve bu düzen de artık sadece ABD ile Sovyet Rusya'nın kendilerinde cisimlendirdikleri, devlet ve devlet gücüne ilişkin bambaşka, deyiş yerindeyse Avrupaaşırı iktidarlara dayanmaktaydı: Bunlar kıta devletleriydi; küresel, hegemonyal ve düzen oluşturma talepleriyle birer süper güç, nükleer güç ve uzay gücüydüler. Gelgelelim, devlet gücünün temsil ettiği bu yeni küresel iktidar, Avrupa güç devletinin sadece 'niceliksel' yönden yayılmasını temsil etmeyip –bu süper güçler aynı zamanda birer küresel güvenlik ve düzen garantörü, hatta duruma göre küresel baskının birer garantörü haline geldikleri için–, daha çok devlet gücünün yeni bir niteliği olarak ortaya çıkmıştır.

Klasik devletler sisteminde güvenlik, her şeyden önce ittifaklar ve silahlanma üzerine kuruluydu. Gene aynı mekanizmadan daha önce de değindiğimiz güvenlik açmazı doğmaktaydı. Bu açmaza göre bir devletin kendi varlığını güvenceye almaya yönelik girişimleri, aynı zamanda komşularının ve rakiplerinin güvenliğinin tehditlerle karşı karşıya kalmasına, bu da sonuç olarak daha çok güvenlik yerine daha az güvenliğe ve gerginliklerin savaş tehlikesi yaratacak kadar artmasına yol açmaktaydı. Söz konusu güvenlik açmazı ABD ile Sovyet Rusya arasındaki Soğuk Savaş sırasında, güç politikaları açısından tamamen anlamsız olan ve güç politikaları düzleminde değil, artık nere-

deyse sadece ilahi güç kategorisinde kavranabilen bir termonükleer aşırı silahlanmaya yol açtığında, en uç noktasına ve aynı zamanda da küresel bir boyuta ulaştı.

Aynı dönemde, tırmandıkça tırmanıp saçma boyutlara varan nükleer silahlanma sarmalıyla birlikte, güvenlik açmazının çözüme ulaştırılmasına yönelik ortak bir girişim gelişti. Güvenliği kendi başının çaresine bakarak sağlamanın yerini uzlaşma, işbirliği, karşılıklı sorumluluklar ve denetleme alacaktı. Bu uzlaşmadan da, askeri ihtilafları önemli ölçüde azaltan, tesadüf sonucu patlak veren savaşları neredeyse tamamen ortadan kaldıran ve uluslararası güvenlik ve istikrara olumlu katkıları bulunan küresel bir silahsızlanma sistemi, silahlanmada sınırlandırmalar ve silahlanmayı denetim altına alan mekanizmalar doğdu. Bu silahsızlanma ve silahlanmayı denetleme sistemi, aynı zamanda, küçük ve büyük çaptaki güçlerin, nükleer silah bulunduran devletlerin ve nükleer silahlara sahip olmayan farklı bölgelerdeki devletlerin çeşitli çıkarlarını da kapsamaktaydı. Sistem kargaşasının ve devletlerin kendi güvenliklerini sağlaması ilkesinin yerini anlaşmalara dayalı garantilere, şeffaflığa ve doğrulama üzerine temellenmiş bir "ortak güvenlik" sistemi almıştı. En az ötekiler kadar önemli olan bu kolektif güvenlik sistemi silahlanma için yapılan harcamaları sınırlandırmış, böylelikle güçlü bir sivil merkezli kaynak kullanımı olanağının doğmasına yol açmıştır.

Yukarıda, klasik Avrupa devletler sistemini ve onun güçler dengesini içerden sarsan ve tehlikeye sokmuş olan dört ana faktöre değindik: Bunlar demokrasi, sanayileşme, milliyetçilik ve sömürgesizleştirmeydi. Özellikle de ilk ikisinde ortaya çıkan ağırlık kaymaları, Birinci Dünya Savaşı'nda, beraberinde hem düşünsel-ideolojik hem de maddi-politik düzlemde kaçınılmaz sonuçlar getirecek olan ve o zamana kadar görülmemiş boyutta bir felakete yol açacak

şekilde birikimler oluşturmuştu. Birinci Dünya Savaşı, hem Avrupa totalitarizminin hem de "topyekûn savaş" düşüncesinin, yani savaşın hiçbir sınır ve engel tanımama eğiliminin başlangıcıydı. Totaliter düşünce elbette 1914 öncesinde de vardı, fakat kitlesel bir hareket ve politik bir egemenlik sistemi olarak totalitarizm, "20. yüzyılın bütün felaketlerinin kaynağı" olan Birinci Dünya Savaşı'na sıkı sıkıya bağlıydı.

Her ne kadar Birinci Dünya Savaşı ile Almanya'nın Avrupa'daki hegemonya talepleri başarılı bir şekilde savuşturulduysa da, zafer kazanan devletler Almanya'nın mağlubiyetinden yeterince kararlı bir yaklaşımla gerekli sonuçları çıkaramadılar. Bolşevik Rusya 1918 sonrasında Avrupa devletler sisteminden ayrılmıştı –bu, tam olarak Orta Avrupa'da 1920'lerin başındaki çeşitli komünist devrim denemelerinin başarısızlıkla sonuçlanma dönemine rastlar–, Almanya ise yerlerde sürünüyordu. Fakat on yıldan biraz daha uzun bir süre içinde bu görünüşün aldatıcı olduğu ortaya çıkacaktı. ABD, Dünya Savaşı'ndan sonra askeri güç olarak Avrupa'dan çekilmişti; Versailles Anlaşması ve Paris'in banliyölerinde imzalanan bütün o diğer anlaşmalar, 1919 sonrasında, özellikle de sistemin en çok risk arz eden unsurunu, yani Almanya'yı ne yenileyen ve uzun vadede onu Avrupa devletler sitemine entegre eden ne de tam anlamıyla güçsüz bırakan bir Avrupa devlet sistemi ortaya çıkartmıştı.

Versailles Anlaşması elindeki yetersiz araçlarla Almanya'nın gücünü sadece sınırlandırma amacı güttüğü için, yetersiz bir barış anlaşmasıydı. Ne Almanya'nın meşru çıkarlarını ifade eden ve onu içine alan bir Avrupa perspektifi sunuyor ne de uzun vadede Alman gücünü kısıtlıyordu. Alman Reich'ı Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra askeri ve ekonomik bakımdan sadece belirli bir süre için zayıflatılmış, ama özellikle sonraki yıllarda aşırı milliyetçi zeminde Al-

manya'nın hak mahrumiyetini giderecek rövanşına besleyici bir kaynak oluşturacak biçimde aşağılanmıştı. Totaliter nasyonal sosyalist hareket, korkunç ve canice bir anti-semitizmle zirvesine ulaşan bu aşırı milliyetçilik üzerinden başarıyla kışkırtıcılık yapıyor ve Birinci Dünya Savaşı sonrasının kırılgan düzeninin çelişki ve yetersizliklerinde, nihai gücüne kavuşmasını sağlayacak sayısız imkân buluyordu.

Birinci Dünya Savaşı'nın önemli mağlup devletlerinde, yani Almanya ve Rusya'da yenilginin ardından başarılı bir demokrasi dönemi değil, daha çok kendini devrimlerde, ayaklanmalarda, darbelerde, genel istikrarsızlıklarda ve bolşevizm ile faşizmin/nasyonal sosyalizmin totaliter hareketlerinde ifade eden uç bir radikalleşme ortaya çıktı. Eylem ve düşüncede totaliterleşme –Ludendorff'un "topyekûn savaş"ı– Avrupa'nın büyük bir kısmında ideoloji ve iç politika düzlemlerinde de Birinci Dünya Savaşı'nın tayin edici sonuçlarından biri oldu. Avrupa faşizmi çağı başlamıştı. "Topyekûn savaş" kategorisinin, iki savaş arası dönemde aslında devrimci bir güç politikası düşüncesi olduğu ortaya çıkacaktı; çünkü devrimci ama aynı zamanda da totaliter bir ideoloji üzerinden topyekûn bir düşünsel, ahlaki, politik ve ekonomik seferberliği hedef alıyordu ve amacı da bu ideolojinin bir simgesi olarak Avrupa'ya ve hatta dünyaya hâkim olma adına verilen büyük hegemonya mücadelesinde sahneye çıkmaktı. Birinci Dünya Savaşı'nda alınan yenilginin zorunlu bir sonucu olarak ortaya çıkan "topyekûn savaş", mevcut güçleri büyük rövanşa odaklamak ve o yönde harekete geçirmek amacıyla, toplumun bütün alanlarında gerçekleşecek bir militarizasyonu, pratik programı olarak ilan eden totaliter düşünceyi ve totaliter toplumu da beraberinde getirdi. Hitler ve nasyonal sosyalist hareket bu programı izledi. Kaldı ki bu da bir savaş daha demek oluyordu ki, bu defa nasyonal sosyalist Al-

manya sadece Avrupa hâkimiyetine değil, dünya hâkimiyetine de oynuyordu. Bunun yarattığı sonuç ise malum!

Peki 1945'ten sonra ortaya çıkan yeni ve bütünüyle değişmiş bu şartlar altında, 16. yüzyıldan beri dünyanın kaderini tayin eden Avrupa'ya ve Avrupa güçlerine ne olacaktı? 1918/19'da olduğunun aksine Stalin işgal altındaki Avrupa ülkelerinde ve özellikle de Doğu Almanya'da bulunan Sovyet birliklerini geri çekmeyi hiç düşünmediği için, ABD bu kez Avrupa'daki askeri varlığını sürdürüyordu. Gerçi Avrupa devletler sistemi çökmüştü, ama aynı şeyi Atlantik'in iki kıyısında da Anglosakson deniz kuvvetleri karşısında yeni bir hegemonya gücü anlamına gelecek bir risk (ABD) için söylemek hiçbir şekilde mümkün değildi. Birleşik Krallık Hitler tarafından askeri anlamda yenilgiye uğratılmamış tek Avrupa gücü olmasına ve hem Avrupa hem de Asya-Pasifik savaş sahnesinde galipler arasında bulunmasına rağmen, ödediği bedel çok büyüktü: Britanya dünya gücü rolünü ve Süveyş'in doğusunda kalan sömürgeleriyle Afrika'da olanları parça parça ve geri dönüşsüz bir şekilde kaybetti. ABD, 1941 sonrasında Britanya'nın Batılı öncü güç ve küresel deniz gücü olarak oynadığı ikili rolü tamamen üstlenmişti. Stalin Rusya'sının Almanya'nın göbeğine, dolayısıyla da Avrupa kıtasına sokulmasından sonra ise, Avrupa kıtasının batıda kalan bölümü, neredeyse tamamen Birleşik Devletler'in güvenlik garantisine bağımlı hale geldi. Avrupa devletleri 1947 sonrasında Sovyet hegemonyasına karşı savunmaya pek az katkıda bulunabildiler.

Kuşkusuz eski Avrupa devletleri sisteminin çekirdek ilkelerinden biri 1945'ten sonra da değişmeksizin geçerliliğini korumuştu: Almanya'ya sahip olan, Avrupa'nın merkezini, dolayısıyla bütün kıtayı denetimi altında tutardı ve bunun sonucu olarak da Avrupa hâkimiyeti, küresel hâkimiyeti belirleyen etken olurdu. 1945 itibarıyla batıya doğru

iyice girmiş olan Kızıl Ordu'nun yarattığı tehdit tam da buydu. Demek ki Avrupa'da bir hegemonya kurma mücadelesi, Avrupa devletler sisteminin çöküşünden etkilenmeksizin sürüyordu ve şimdi de ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki küresel hegemonya mücadelesinde tayin edici bir güç olarak varlığını koruyordu. Bu mücadele sonuçta çok kısa bir zaman içinde artık Avrupa'da bir kere daha "sıcak savaş" olarak sürdürülmesi mümkün olmayan yeni bir cepheleşme dönemini de beraberinde getirdi.

Soğuk Savaş beklenenin aksine Avrupa'nın ikiye bölünme sürecini kalıcı olarak dondurmuştu. Soğuk Savaş'ın tarafları ise, geçen bütün o on yıllar içinde, Avrupa'daki iki sistemin sınırlarının zor kullanılarak kaydırılmasının bir savaşa, hatta Doğu ile Batı, yani ABD ile Sovyetler Birliği arasında bir atom savaşının patlak vermesine yol açacağını açıkça görmekteydiler. Her iki taraf da iç politikaların kendi nüfuz alanları içinde yol açacağı bir sistem değişikliğine tahammülsüzdü. 1555'te Katolikler ile Protestanlar arasında yapılan Augsburg Barışı'ndan kalan eski ilke *–cuius regio, eius religio** modernleşmiş biçimiyle Soğuk Savaş'ta da geçerliliğini koruyordu, dolayısıyla da galip güçlerin kendi sistem koşullarına denk düşecek biçimde Ortadoğu Avrupa Sovyetleştirilmiş, Batı Avrupa ise demokratikleştirilmişti. Gelgelelim, bu iki süreç arasında çok önemli bir niteliksel farklılık vardı: Sovyetleşme şiddet, baskı ve dış, yasancı hâkimiyeti temelleri üzerinde kuruluydu, demokratikleşme ise özgürlük, anayasa ve özgür irade temellerine dayanıyordu. Tam da bu noktada, Friedrich Engels'in –kendisi aynı zamanda Stalin imparatorluğu döneminde Doğu ve Orta Avrupa halklarına uygulanan Büyük Rusya baskı politikasına daha yıllar önce bizzat 'ki-

(*) (Lat.): Hükümdarın dini neyse, ülkesinin dini de odur – y.n.

lise babalığı' yapma vazifesini üstlenen kişi olduysa da– yüzyıl önce Rusya hakkında yaptığı analizin de tamamen doğru olduğu görülecekti!

Birleşik Devletler'in Avrupa'daki askeri varlığının devam etmesiyle ortaya çıkan güvenlik garantisi, Batı Avrupalılara Batı Almanya'yı da kapsayacak şekilde sadece ekonomik düzlemde etkileyici bir yeniden yapılanmayı ve kalıcı bir demokratik istikrarın yakalanması için gerekli şartları sağlamakla kalmamış, aynı zamanda Avrupa devletleri arasında geçmişte çok tehlikeli olan o eski güç rekabetlerini Atlantik-aşırı bir güvenlik sisteminde, yani Kuzey Atlantik Paktı (NATO) düzleminde ABD'nin güvenlik çıkarlarıyla kalıcı olarak ilişkilendirmiştir.

Dahası, Avrupa kıtasının doğu yarısındaki ortak düşmanın baskısıyla ve ABD'nin rakipsiz üstün gücü karşısında, bu eski rekabetler sadece nötrleşmekle kalmamış, politik ve askeri düzlemlerde de bütünleşmiş ortak bir güvenlik çıkarları organizasyonunun ortaya çıkmasına yol açmıştı. Sovyetler Birliği'nin varlığından kaynaklanan tehlikeyle birlikte ABD'nin koruyucu askeri şemsiyesi altında Batı Avrupa devletleri arasındaki ilişkilerde temel bir ilkesel değişim gerçekleşecek, rekabet ve cepheleşmenin yerini bundan böyle işbirliği ve bütünleşme alacaktı. Aynı zamanda bu bütünleşme ilkesi, Versailles Anlaşması'ndan farklı olarak Atlantik-aşırı düzeyde ve Avrupa çapında bir bütünleşme perspektifi kazanan ve bu sayede Avrupa devletler sisteminin *"loose cannon"*u* olma rolünden tamamen kurtulan mağlup Almanya için daha önce görülmemiş bir eklemlenme imkânı doğurdu.

Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schumann, 1950 yılında Batı Avrupa merkezli bir Montan Birliği'nin kurulmasını

(*) (İng.): Zayıf halka – y.n.

teklif etti. Bu birlik 1951'de Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu adı altında yeniden kuruldu. Ekonomik çıkarların, özellikle de ağır sanayi alanındaki çıkarların, Avrupa'nın 19. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen sanayileşme atılımı sırasında, güç politikaları açısından çoğu kez son derece tehlikeli olabildikleri görülmüştü; çünkü söz konusu çıkarlar, Avrupa güçleri arasındaki stratejik rekabetleri, ama öncelikle de Fransa ile Almanya arasındaki stratjik rekabeti ciddi ölçüde körüklüyordu. Montan endüstrisi, haklı nedenlerle modern Avrupa'daki rekabetin en önemli faktörlerinden biri olarak görülmekteydi; çünkü kömür ve çelik üretimine dair rakamlar olsun, bunlar için gerekli maden yataklarının sayıları olsun, birinci dereceden stratejik önem taşıyan faktörlerdi. Robert Schumann ve müsteşarı Jean Monnet'ye göre, tam da bu yüzden, 20. yüzyılda Avrupa'nın kendine yönelik yok etme eğilimini açıklayan nedenlerin en önemli olanından tamamen kurtulmak için, bu anlaşmazlığın nedenlerinin, güçler rekabetinin önüne geçilmesi amacıyla bir çıkış yolu olarak kullanılması gerekiyordu.

Buna göre Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu sanayiindeki ortaklık, Avrupa'nın kalbindeki iki düşman vâris olan Almanya ile Fransa arasındaki tayin edici stratejik güç sorunun bundan böyle cepheleşme değil de, işbirliği üzerinden çözüme ulaştırılması eğilimini de kapsıyordu. Pragmatik bir çözüm gibi görünen bu değişim, hakikatte Avrupa devletler sisteminde gerçekleşen sessiz bir devrim, Avrupa bütünleşmesinin başlangıcıydı. Bu aynı zamanda Vestfalya Barışı'nın doğurduğu eski sistemin çöküşünün ve kestirilemeyen bir gelecekte bitecek Soğuk Savaş'ın yerini neyin dolduracağına ilişkin soruya da bir cevap olmuştu.

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, bu anlamda Schumann ve Monnet'nin, Avrupa ekonomisinin ortak bir pazar biçiminde bütünleşmesini sağlamak amacını taşıyan çok

daha uzun vadeli planları bakımından bir çıkış noktası niteliği taşıyordu. Almanya, Fransa, İtalya ve Benelüx devletleri arasında bir Avrupa Ekonomik Ortaklığı'nın kurulmasına (AEO) önayak olan 1957 tarihli Roma sözleşmeleriyle birlikte, Batı Avrupa ekonomisinde bütünleşme dönemi çanları çalmaya başladı. Bu gelişmelerin, Batı Avrupa sisteminde bugün bile devam eden ve 1989 tarihi itibarıyla Avrupa devletler sisteminin tamamını kapsayan derinlemesine bir değişimin başlangıcı olduğu ilerde anlaşılacaktı.

NATO nasıl Anglo-Amerikan bir proje idiyse, Avrupa Ekonomik Ortaklığı'nın (AEO) kuruluşu da, Batı Avrupa için Anglo-Sakson Atlantik-aşırı perspektifi karşısına Fransızlar tarafından kesinlikle belli niyetlere bağlı olarak ortaya konulmuş, Avrupa kıtasına özgü başka bir perspektif olup Fransız bir projenin ürünüydü. Fransa, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ile Avrupa Ekonomik Ortaklığı üzerinden Avrupa'yı kendi çıkarları doğrultusunda politik olarak biçimlendirme amacındaydı. Bu ise daha önce kurulan NATO'da olduğunun aksine, ancak ve ancak Almanya ile birlikte mümkündü. Bu da Fransa politikası düzlemindeki asırlık Fransa-(Batı) Almanya düşmanlığının aşılması için çaba gösterilmesi anlamına gelmekteydi.

NATO Federal Alman Cumhuriyeti'ni kapsamaksızın, hatta onun varlığına rağmen kurulmuştu; oysa Avrupa Ekonomik Ortaklığı ve Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu için aynı durum geçerli değildi. Gerçekten de Batı Almanya, Avrupa Savunma Topluluğu (AST), Fransa Parlamentosu'nun reddedici tavrıyla başarısızlığa uğradıktan sonra, 1955'te NATO'ya katılmıştı. Şayet Fransa küresel olduğu şüphe götürmez rolünü sadece Avrupa'yla ve Avrupa üzerinden oynayabilecekse ve oynamaya da niyetliyse, burada kesinlikle Fransız-Alman uyumuna muhtaçtı. Üstüne üstlük, Batı Almanya, Alman Reich'ının tamamen yenilmesi

ve bölünmesinden sonra, bu bağlantıda bir bakıma "küçük ortak" olup çıktığı için, gerekli tarihsel koşullar da son derece elverişli bir biçimde gelişmiş demekti. Fransa'nın bu yeni Avrupa politikası aynı zamanda (Batı) Almanların çıkarlarıyla da büyük ölçüde örtüşüyordu, çünkü bu sayede Batı Almanya için, Batı bağlantısı üzerinden iki imkânın, Atlantik-aşırı ve Avrupa düzlemlerindeki bütünleşmenin yolu açılıyordu.

Büyük küresel hegemonya ihtilaflarının gölgesinde ve ABD'nin sağladığı güvenlik garantisi altında 20. yüzyılın ellili yıllarından itibaren yeni bir oluşum içerisindeki Batı Avrupa devletler sisteminde, tarihin hiçbir aşamasında eşine rastlanmamış, sessizce ilerleyen, ama aynı zamanda dramatik de olan bir devrim gerçekleşmekteydi. Modern devletin ve devletin egemenliği fikrinin doğum yeri olan Avrupa, yani 20. yüzyılda bu fikrin hastalıklı bir biçimde saptırılmasıyla bütün dünyayı felaketlerle dolu savaşlara sürükleyen Avrupa, artık egemen ulus devlet çağına büyük ölçüde sırtını dönmeye başlamıştı. Egemen devletler, egemenlik güçlerinin önemli bir kısmını birleştirip onları yeni ve ortak kurumlaşmalarla bütünleştirerek rekabetlerini aşıyordu. Yeni formül, egemenlikten hep birlikte feragat ederek güvenliğin sağlanmasıydı, üstelik bu formül işe yaramıştı da! Batı Avrupa devletler dünyası artık ulusal güvenlik ve ekonomi alanlarındaki çıkarlarını bütünleşmiş kurumlarda ortaklaşa koruyarak, üyelerini temel rekabetlerinden kalıcı olarak sıyırıyordu.

Klasik egemenlik kavramı böylece pratikte sorgulanmaya başlanmış ve onun yerini bütünüyle yeni bir şey almıştır. Devletlerin güvenlik konusundaki benmerkezcilikleri, NATO'da söz konusu olduğu şekilde güvenlik adına ortak çalışmalar yönündeki bir güvenlik işbirliğine doğru gelişmesini sürdürmekle kalmamış, yeni bir niteliğe de bürün-

müştür; bu da bütünleşme ve egemenlikten feragat üzerinden sağlanan ortak bir güvenlikten başka hiçbir şey değildi. Artık güvenlik Avrupa'nın batı yarısında çok farklı bir tanım kazanmıştır. Katılımcı devletlerin devlet egemenliğinin gittikçe daha çok yanını kapsayan dinamik bir modeldir bu. Batı Avrupa devletler sistemi düzleminde gerçekleşen bu sessiz devrim, Avrupa'nın batı yarısı için (ve 1989/90'dan sonra da bütün Avrupa için) tarihte eşi örneği görülmemiş kadar uzun soluklu bir barışın da başlangıcı olacaktı.

Özellikle Avrupa kıtasının batısında ulus devletlerin oluşması geç ortaçağa kadar uzanır; fakat Avrupa'da ulus-devletlerin yoğun olarak kurulduğu asıl yüzyıl, Fransız Devrimi'nin tetikleyici etkisiyle 19. yüzyıl olmuştur. "Başlangıçta Napoléon vardı": Thomas Nipperdey 19. yüzyıl Alman tarihi hakkındaki büyük eserine[113] İncil'deki Tekvin formülünden esinlendiği bu alıntıyla başlar. Kaldı ki Fransız tahtında oturan büyük Korsikalı, Avrupa'nın tamamını kapsayan büyük devrimci fetih savaşlarıyla birlikte Avrupa'nın her yanında milliyetçi hareketlere tayin edici ivmeyi kazandırırken, onun gerçekten de 1789 Devrimi'nin hem mirasçısı hem de ihracatçısı olduğu görülecekti. Fransız orduları nereye gittiyse, Fransız Devrimi'nin düşünce ve değerlerini yaymış, burjuva reformlarını, öncelikle de askeri alandaki reformlar ile hukuk alanındaki reformları ve bir anayasanın çıkarılmasını zorla dayatmışlardı.

Napoléon Savaşları Avrupa'nın hemen her yanında, 1814 sonrası eskiyi tesise çalışan kraliyetçi restorasyonun ve Metternich prensliklerinin kutsal ittifakının, artık burjuva devrimine ve milliyetçi hareketlere karşı çaresiz kalıp onları bastıramadığı devrimci bir modernleşme hareketine yol açmıştı. Gerçi Napoléon'a karşı Fransız sınırlarının dışındaki bütün vatanseverlerde bir nefret uyanmıştı, ama aynı zamanda ona karşı duydukları nefretten daha büyük bir hay-

ranlık da söz konusuydu. Napoléon ve Fransa, Avrupa halklarının çoğunda görülen milliyetçi hareketleri de hızlandırmak istiyordu; böylelikle 19. yüzyıl, Avrupa devletlerinin ve bunların ideolojisinin, milliyetçiliğin yüzyılı olmuştur.

Günümüzün bütünleşmiş Avrupa'sı da, yeni ve eski üye ülkelerinin farklı çıkarlarının uzlaşmazlıklarına ve uluslararası durumun yanı sıra özellikle de, genelde 19. yüzyıl itibarıyla Avrupa'nın tamamında kendini dayatmış ve yerleşmiş olan ulus devlet geleneklerinin yarattığı ciddi boyutlardaki ağır sorunlarla mücadele etmek durumundadır. Başta Almanya'nın Ren bölgesinin doğusunda kalan kısmında olmak üzere, İtalya'da, Tuna bölgesinde, Weichsel bölgesinde ve Balkanlar'da ulus devletlerin kurulması oldukça geç tarihlere rastlamıştı ve bu bölgelerde, kıtanın batıdaki daha eski ulus devletleri ile karşılaştırıldığında, baştan beri var olan uluslarda ve ulus devletlerde etnik nedenler çok daha tayin edici roller oynamıştır. Her şeyden önce büyük imparatorlukların renkli ve çeşitli bir halklar karışımına hükmettikleri yerlerde "ulusal sorun", özellikle dilsel, dinsel ve etnik yönden çok çabuk şarj olduğu için, bu "modern öncesi" çokuluslu imparatorlukların bu ulusları bir arada tutabilmelerini engelleyen tehlikeli patlama potansiyeli oluşturmuşlardır.

Uluslar ve dinsel topluluklar birbirinden belirgin sınırlarla ayrılmış bölgelerde yaşamadıkları, birçok azınlık halinde farklı farklı bölgelerde hayatlarını sürdürdükleri için, ulus devletlerin kurulması durumunda, dil-etnik köken ve din sınırlarını belirlemek, katliamlar, kitlesel terör ve sürülmeler gibi trajediler olmaksızın nerdeyse imkânsızdı. Bu sadece Balkanlar için değilse bile öncelikle orası için geçerliydi ve hâlâ da geçerlidir. Avrupa'da ulus devlet oluşumunun uçurumlar içeren bu karanlık yüzü, daha farklı yoğunluklarda ve biçimlerde birçok ulus devletin ta-

rihinde karşımıza çıkar. Belki tam da bu nedenle Balkanlar –ve burada da öncelikle birçok halktan oluşan bir devlet olan Yugoslavya– Soğuk Savaş'ın hemen sonrasında yeni ve bütünleşmeye dayalı Avrupa devletler sisteminin gelişimi için çok özel bir anlam taşımıştı.[114]

Doğu-Batı çatışmasının son bulması, Avrupa'nın birçok bölümü için ciddi bir istikrar ve özgürlük kazanımı sağlamıştır. Herhalde bu tarihsel barış durağı en çok da Almanya'nın işine yaramıştır. Balkanlar'daki gelişmeler için ise, tam tersi bir durum söz konusuydu. Yugoslavya –burada da başta en büyük ve baskın olan federe cumhuriyet Sırbistan olmak üzere– Beyaz Rusya ile birlikte, Komünist Parti'nin tek partili yönetiminin geçerli olduğu ve Parti'nin zor kullanarak ayakta tuttuğu planlı ekonominin demokratikleşme ve pazar ekonomisi tarafından delinemediği, hatta milliyetçiliğe ve otoriter bir rejime doğru gerisin geriye kaydığı iki ülkeden biriydi. Yugoslavya halklarının elit politikacılarının neredeyse tamamı, kartlarını milliyetçiliğe, dolayısıyla da tek tek federe cumhuriyetlere oynamışlardır. Bu da elbette ülke içi sınırların çizilmesi sonucuna yol açacaktı.

Yeni sınırlar ya barışçı çözüm yolları üzerinden müzakereler yoluyla kararlaştırılacak ya da beraberinde getireceği cinayetler veya azınlıkların yerlerinden sürülmesi ve savaş üzerinden (ki böylesi, Yugoslavya'nın her yanında ve farklı maskeler altında söz konusu olmuştu) dayatılacaktı. Çekler ve Slovaklar da 1990 sonrasında ortak bir devlet altında yaşamak istemiyorlardı, fakat onlar bu ulusal ayrılık sorununu çok farklı, "modern" bir biçimde ve Avrupa bütünleşmesine uygun düşecek şekilde, müzakereler yoluyla çözüme ulaştırmışlardır. Sırbistan'ın elitleri şiddet ve savaşı, dolayısıyla da geçmişi, 1945'ten beri çökmüş olan bir milliyetçilik çağı Avrupa'sını tercih etmişlerdir.

Yugoslavya'nın güneyinde, bir Sırbistan vilayeti olan Kosova'da ve bir federe cumhuriyet olan Makedonya'da ise, Yugoslavya sınırları içinde şiddete dayalı bir başka sınır oluşturma girişimi olan, çok daha tehlikeli bir sorun başgöstermişti. Kosova nüfusunun yüzde doksanını, parçalanmakta olan Yugoslavya'da Yugoslavya sınırlarının dışına yönelme eğiliminde olan Arnavutlar oluşturuyordu ve hâlâ da öyledir. Yugoslavya'nın güneyinde bulunan bu Arnavut azınlığın, günün birinde geleceğini Yugoslavya sınırları dahilinde görmemeye başlaması ve Arnavutluk ve Arnavut çoğunluğa sahip Makedonya bölgeleri ile birleşme yoluna gitmesi halinde, potansiyel bir "Arnavut meselesi", Yugoslavya'nın içindeki başka milliyetçiliklerin –Sırpların, Slovenlerin, Hırvatların, Makedonyalıların ve Müslüman Boşnakların– yaptığı gibi, sadece Yugoslavya'nın iç bütünlüğünü tehdit eden bir unsur olarak gündeme gelmekle kalmayacak, aynı zamanda Arnavut milliyetçiliğinin bu bölgedeki uluslararası sınırları da sorgulamaya başlayacağı bir durumu ortaya çıkarabilecektir.

Demek ki Arnavut meselesinden kaynaklanan tehlike, Batı Balkan bölgesi için diğer ulus içi meselelere karşılaştırıldığında bambaşka bir nitelik taşıyordu ve bu yüzden de başından beri enternasyonalleşme tehlikesini içinde barındırıyordu. Arnavutluk, Bulgaristan, Türkiye ve Yunanistan'ın böyle bir anlaşmazlıktan kendisini muaf tutması mümkün olmayacaktı. Hem hayati önem arz eden çıkarları hem de ilgili devletler arasındaki köklü, tarihsel köklere sahip hassasiyetler nedeniyle Yugoslavya'nın güneyindeki sınırlarda gerçekleşecek bir değişime izleyici kalamazlardı. Ayrıca Türkiye'nin bir NATO üyesi, Yunanistan'ın ise hem AB hem de NATO üyesi olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla uluslararası düzlemdeki başka kötü sonuçları ve Güneydoğu Avrupa'da barış açısından yol açacağı riskleri

ve istikrarsızlıkları bir yana bıraksak bile, böyle bir durum, oradaki devletler arasında yeni sınırlar çizilmesine yönelik büyük çapta bir uluslararası ihtilafın ortaya çıkmasına neden olacağı için, muhtemel bir ihtilafın bölgesel sınırlar içerisinde tutulması imkânsız hale gelecekti. Böyle bir durumda Balkanlar kendisini seksen yıl aradan sonra tekrar 1912/13 Balkan Savaşları'nı[115] doğuran cepheleşmenin içinde bulurdu ve üçüncü bir Balkan Savaşı'nın patlak vermesi tehlikesi söz konusu olurdu.[116]

Tito'nun komünist Yugoslavya'sı, ulus meselelerini çözüme ulaştırmaktan ziyade onları şiddet aracılığıyla sadece bastırmıştır. "Böylece federal düzene dayalı otoriter bir sistem ortaya çıkmıştır. Başlı başına bir çelişki. Devletin kurucusu olan Tito güçlü bir sembolik figür olarak yaşadığı ve dış baskı yeterli güce sahip olduğu sürece Yugoslavya, bütünlüğünü korumuştur."[117] Milliyetçilik, politik düzlemde Yugoslavya'nın bütün federe cumhuriyetlerinde Tito'nun 80'li yıllardaki ölümünden sonra gittikçe artan bir rol oynamıştır. Oysa asıl büyük krize yol açacak olan, eski Yugoslavya'nın hem nüfus hem de alan olarak en büyük federe cumhuriyeti, yani Sırbistan ve Büyük Sırbistan[118] kaplanını, kendi gücünü muhafaza etmeye yönelik kişisel nedenlerden dolayı ortalara salan devlet başkanı Slobodan Miloşeviç olacaktı. Şüphesiz Miloşeviç bir Büyük Sırbistan milliyetçisi değil, daha çok seksenli yılların sonunda Yugoslavya'da yükselişe geçen milliyetçiliklerden yana oynayarak tamamen şahsına yönelik güç talebini dayatma şansını yakalayan yönetim ve parti aygıtındaki en üst yetkili bir komünist, bir maşaydı. Açıkça görülen odur ki, Miloşeviç ortak bir Federal Yugoslavya'nın gelecek vaat etmediği kanısındaydı ve bu nedenle bütün Sırpların tek bir devlet altında yaşamasını, dolayısıyla da onların yerleşim alanlarının Sırbistan'la birleştirilmesi yolunu seçti. Ama bu da

Sırbistan'ın sınırlarının yeniden çizilmesi anlamına geliyordu. Sırpların çoğunlukta olduğu Hırvatistan ve Bosna'daki topraklar, sağından solundan da bir şeyler kopartılarak zor yoluyla Sırbistan'a katıştırılmak istenmişti.

Bütün bunlar olurken, Sırbistan'ın güneyinde yer alan Kosova başından beri çok özel bir role sahipti. Yeni çağda nüfus bakımından Kosova'da çoğunluğu Arnavutlar oluşturmuş olsa da, Sırp kilisesi ve Sırp ulusu, Kosova'yı kendi tarihsel beşiği olarak görmüştür. Tito döneminde bir Sırp eyaleti olan Kosova federe Sırp Cumhuriyeti anayasası çerçevesinde, kapsamlı özerk haklar elde etmişti. Sonradan bu haklar Sırp milliyetçileri ile özerkçi, ağırlıklı olarak Arnavutlardan oluşan makamlar arasındaki şiddete başvuran çatışmalar sonucunda bu eyaletten geri alındı. O zamanlar hâlâ Sırp Komünist Birliği'nin parti başkanı yardımcısı olan Slobodan Miloşeviç, 1987 Nisanı'nda Kosova'ya yaptığı bir ziyaret esnasında, (bugün artık epey ün kazanmış ve adı kötüye çıkmış tarihsel konuşmasından sonra)[119] büyük Sırp milliyetçiliğine bağlılığını kesin olarak ilan etti. Eyaletin özerkliği kaldırıldı, yerine Kosova'ya demir yumrukla bir çeşit Sırp ayrımcı rejimi getirildi ve Arnavut çoğunluk bölgede on yılı aşkın bir süre boyunca kültürel ve politik düzlemlerde zalimce baskı altına alındı. Böylece Kosova etrafındaki savaş, bununla bağlantılı olan Yugoslav veraset savaşlarının yaklaşan enternasyonalleşme süreciyle birlikte başlamış oldu.[120]

Yugoslavya'nın zalim, kanlı bir savaşa kadar varan milliyetçiliğe dönüşü, ayrılıkçı savaşlarla, sürgünlerle ve Avrupa'nın inanmakta zorlandığı acımasızlığıyla, Avrupa ve Batı'nın tamamı için ahlaki ve hümanist bir meydan okuma olmaktan çıkmış ve artık Avrupa düzenine reel politika düzleminde bir tehlikeyi de beraberinde getiren bir tehdit haline dönüşmüştü. Bu arada Avrupa'daki önde gelen dev-

letlerin Yugoslavya'da patlak veren veraset savaşlarına gösterdiği tepkiler, bu ülkelerin görünüşte çökmüş olan güç politikalarının ve onun devralınmış geleneksel cepheleşme mantığının, yani eski Avrupa güçleri arasındaki denge mantığının ne derece tutsağı olduğunu da açıkça gösterdi. İnsan 1991 yılında, otuz yılı aşkın başarılı tarihiyle bütünleşen, ortak çıkarları kollayarak ve gittikçe artan bir bütünleşme politikasıyla Yugoslavya'da hareket etmiş olan Avrupa'nın değil de Avrupa'nın çöküp gitmiş eski devlet sisteminden arta kalmış güçlerin ittifak ve düşmanca rekabetlerinin burada etkili olduğu görüşüne varmak çok kolaydı. Bonn/Berlin ve Viyana Hırvatistan'ın yanında, Paris ve Londra da Belgrad'ın yanında yer almışlardı; böylece uzun süre önce sona eren 1914'ten önceki döneme ait Avrupa politikalarının oluşturduğu ilişkiler durumu, görünüşe bakılırsa hortlamıştı.

Önde gelen Avrupa güçlerinin tavrında kendini ifade eden Yugoslav milliyetçiliği karşısındaki bu tarihsel geri dönüş, Batı ya da Avrupa düzleminde Yugoslavya'ya yönelik sağlam/dayanıklı bir politikayı uzun süreliğine engellediği için kötü sonuçlar doğuracaktı. Uzun vadeli ve serinkanlı, akıllı bir Batı politikası uygulanmış olsaydı, ya Yugoslavya'daki devletlerin yeni koşullar altında, yeni bir düzen ve anayasayla ve de uluslararası garantilerle birlikte yaşamaları mümkün olacak ya da uluslararası gözlem altında ve şiddete başvurmaktan kaçınılarak düzenlenmiş bir bölünme sağlanması yoluna gidilecekti. Ve her iki tercih durumunda da –askeri müdahale tehdidini de bir yana bırakmadan– bütün olarak Yugoslavya'nın ya da ayrı ayrı devletlerin söz konusu olması halinde de, bu devletlerin, açık seçik tarif edilmiş, yükümlülükler ve verilmiş sözlerle birlikte Brüksel'e giden yolu açılmış olacaktı. Oysa Batı'nın, özellikle de Avrupa'nın politikası, tarihsel çelişkilere teslim ol-

du, bu nedenle de belirsiz, ürkek, hatta kimi zaman Yugoslavya sorununu körükleyen bir hal aldı. Bu kararsız ve dengesiz politika Yugoslavya'da, ama özellikle de Bosna'da yaşayan milyonlarca insan için çok kötü sonuçlara ve aynı zamanda da savaşın Avrupa'ya geri dönüşüne yol açacaktı.

Gerek Almanya'nın[121] ve Avusturya'nın başını çektiği Hırvatistan'ı ve Bosna'yı tanıma politikaları gerek Paris ve Londra'nın başını çektiği Yugoslavya'nın bütünlüğünün korumasına yönelik politikalar, Bosna'da bir milyondan fazla insanın mal varlığını ve yurdunu yitirmesine ve 200 binden fazla insanın da ölümüne ve sayısız kurbana yapılan kitlesel tecavüzlere ve zûlme yol açacak olan politik bir çıkmaza neden olacaktı. Daha Doğu Slovenya'daki bir Hırvat kenti olan Vukovar'ın Sırplar tarafından yıkılmasıyla, sonradan da Bosna Dubrovnik'in, Sırp milisleri tarafından ateşe tutulmasının ardından Miloşeviç'in ve onun Krajina'da, Doğu Slovenya'da ve Bosna-Hersek'te bulunan temsilcilerinin Büyük Sırbistan milliyetçiliği uğrundaki hedeflerini en gaddarca şiddet yollarına başvurarak, savaş ve sürgünlerle gerçekleştirmekte ne kadar kararlı oldukları net biçimde görüldü.[122] İşte bu olaylardan sonra Batı'nın, tıpkı Serebrenica'daki kitle katliamından sonra, sonunda Bosna'da hakikatte de uyguladığı gibi kararlı, askeri desteği olan ve sağlam bir önleyici politikaya yönelmesi gerekiyordu. O zamanlar savaş henüz daha başlangıç aşamasında bulunduğu için, Vukovar'ın yerle bir edilişinden sonraki riskler, özellikle de masum kurbanların sayısı çok daha düşük olurdu.

Miloşeviç, Büyük Sırbistan uğrunda yürüttüğü savaşın başarıyla sonuçlanması halinde bunun sadece Avrupa'da inanılması güç politik suçlara, hatta yeni bir soykırım teşebbüsüne ön ayak olmakla kalmayıp, bunun da ötesinde bütün bölgenin geleceğe yönelik perspektifinin savaşçı bir milliyetçilik tarafından tayin edileceği önceden kestirile-

bilmekteydi. Miloşeviç'in Büyük Sırbistan'ı kurmaya yönelik savaş politikası, 1945 sonrasında ortaya çıkış biçimiyle Avrupa devletler düzenine insafsızca meydan okuyup Avrupa'ya iktidar ve güce ilişkin şu soruyu yöneltmişti: Balkanlar'ın geleceğini kim belirleyecek: Milliyetçilik mi, yoksa bütünleşme Avrupa'sı mı? Yugoslavya veraset savaşlarının özünü tam da bu soruya aranan cevap oluşturmaktaydı. Olayların da gösterdiği üzere bu sorunun cevabı maalesef ancak iki önleyici savaş üzerinden verilebildi.

Miloşeviç'in politikası fiilen bütünleşmiş Avrupa'ya, yani NATO ve AB'ye karşı bir savaş ilanıydı. Bütünleşmiş Avrupa, tam da 20. yüzyılın otuzlu ve kırklı yıllarında kıtayı yerle bir eden bu savaşçı milliyetçiliğe karşı bir oluşum olarak ortaya çıkmıştı. Oysa Batı (Batı pasifizmi de dahil olmak üzere[123]) bu savaş ilanını uzun bir süre kavramamıştı ya da en azından kavramak istememişti.

Avrupa bunu yapmak yerine ikna etme, diplomatik müzakereler yapma, politik çözümler oluşturma, hiçbir zaman yerine getirilmemiş olan silah bırakma anlaşmaları gerçekleştirme ve hafif silahlı, ne kaba kuvvete dayalı bir yaptırım gücüne ne de ağır silahlara sahip olan, bu yüzden de ellerinden hiçbir şey gelmeyen mavi kasketli Birleşmiş Milletler askerlerini devreye sokma yoluna gitti. Umulanın aksine politikanın yalnız bıraktığı Birleşmiş Milletler askerleri Boşnak-Sırp ordusunun mensuplarınca rehin alındıklarında, Yugoslavya'daki milliyetçi savaşın sonuçlarını algılamamakta ısrar eden bu hatalı taviz politikası da doruk noktasına ulaşmış oldu. Miladik'in[124] Boşnak-Sırp askerlerinin çocuk yaşlı demeden bütün Bosnalı Müslümanları kitleler halinde öldürüp binlerce erkeği katlettiklerinin Birleşmiş Milletler Serebrenica Koruma Bölgesi'ni ele geçirdiklerinde ortaya çıkması, Batı'nın düşüncesini değiştirmesine, kaba güç kullanan askeri müdahalelerde bulun-

masına ve en sonunda da Bosna'daki savaşı bitiren ve Kosova'ya doğru iz sürülmesini sağlayan Dayton Anlaşması'nın gerçekleştirilmesine yol açtı.

Bosna'da ve Arnavutluk'ta savaşlar bölgesel Sırp temsili güçlerince sürdürüldü. Bu nedenle Miloşeviç Dayton'daki müzakerelerde, radikal kuvvetleri akla mantığa davet eden, sözleşmelere dayalı anlaşma yapılmasını sağlayan ve Sırpların "mantıklı" çıkarlarının garantörü olan Batı'nın partnerliğini temsil edebilmişti. Bu ilişkide Belgrad başından itibaren sadece politikanın başını çeken değil, aynı zamanda askeri operasyonları organize eden, dolayısıyla da Sırbistan'daki büyük savaşların sorumlusu olan gücü temsil ediyordu. Bosna'daki savaşa nihai olarak son vereceği düşünülen Dayton Anlaşması'nın gerçekleştirilmesinin hemen ardından savaşın alanının hızlı bir şekilde Kosova'ya kayacağı ise uzak görüşlü gözlemcilerin gözünden kaçmamıştı; çünkü Kosova'daki Arnavut çoğunluğun kaderi Dayton'daki anlaşmada ayraç dışı bırakılmıştı. O zamana kadar Arnavut çoğunluğun, eyalette şiddete başvurmaktan kaçınan politikası bundan böyle büyük bir hızla değişmeye başladı; çünkü Dayton açık seçik bir mesaj veriyordu: Birincisi eski Yugoslavya artık yoktu, ikincisi Arnavut çoğunluğun kendi ulusal hedeflerine şiddeti dışlayan araçlarla ulaşmak mümkün değildi; bundan böyle ancak şiddet ve zorun devreye sokulması gerekiyordu. Dolayısıyla bundan böyle parçalanan birlik devleti Yugoslavya'nın dağılması durumuna bağlı olarak bir Sırp temsili savaşı söz konusu değildi. Bu eyalet daha çok Sırbistan'ın gerek uluslararası gerek devletler hukuku düzeyinde tanınmış bir parçasıydı. Yugoslav-Sırp yönetimi burada, özel timler kullanarak, gizli servisleri, paramiliter grupları ve orduyu devreye sokarak gözle görülür ve doğrudan bir sorumluluk yükleniyordu. Gelgelelim, burada başvurulan yöntemler Arnavutluk'ta ya

da Bosna'dakilerden farklı değildi: Barbarca bir teröre başvurarak Sırp olmayan nüfusun bölgeden kaçmasını sağlamak, malına mülküne el koymak ve kültürel-dinsel kurumlarını ve sembollerini aşındırmak hedeflenmişti. Böylelikle demografik gerçeklik kalıcı olarak değiştirilmek isteniyordu. Arnavut nüfusunun çoğunluğu Sırp boyunduruğunu üzerinden atmak ve Sırbistan'dan ayrılmak için silaha sarıldığında, Miloşeviç aynı stratejiyi Kosova'da onlara karşı devreye soktu. ABD'nin ve Avrupa devletlerinin, NATO'nun ve AB'nin temsilcilerinin Belgrad'la yaptığı bütün o sayısız görüşme Miloşeviç'in politik bir çözümden yana olmaması nedeniyle başarısızlığa uğradı; çünkü bunalım ve savaş biçimindeki döngünün kırılması, gerek onun gerek Sırbistan'daki tayfasının iktidar ve gücünü doğrudan tehlikeye atma potansiyeli taşıyordu. Çünkü gerçek bir barış antlaşmasının ardından Miloşeviç'in Sırbistan'daki milliyetçi şiddet politikasının o felaket sonuçları ve faturası hemen gözle görünür hale gelecek ve onun böylesine belirgin biçimde ortaya çıkan niyetinin arkasında politik olarak durması imkânsızlaşacaktı. Miloşeviç barış yerine Kosova'da Arnavut çoğunluğu şiddet ve kaba kuvvet yöntemleriyle sürekli bir baskı altında tutmayı tercih etti. Şayet Kosovalılar bu yöntemle karşı askeri bir başkaldırı gerçekleştirselerdi, Miloşeviç onları bölgeden sürüp atmaya hazırdı.

Bu politikanın kaçınılmaz sonuçlarını gözümüzün önüne getirmemiz gerekiyor: On binlerce ölü, korkunç uygulamalar, yetmiyormuş gibi komşu devletlerin üzerine yük olan ve zaten kırılgan bir etnik denge üzerinde duran Makedonya'yı büyük olasılıkla istikrarsızlığa sürükleyecek olan yüz binlerce göçmen. Arnavutların Kosova'dan Arnavutluğa ve Makedonya'ya sürülmeleri, bütün bunların ötesinde oradaki kamplarda genç göçmenlerden oluşacak çok tehlikeli bir potansiyelin birikmesine yol açacaktı, bu ise

radikalizmin her türü, özellikle de İslamcı radikalizm ve organize suç için ehven bir hedef haline gelebilirdi. Özellikle 11 Eylül 2001'in, Afganistan, Keşmir, Çeçenistan ve El-Kaide terörizminin deneyimlerinin ışığında geri dönüp baktığımızda, bu genç Arnavut Müslümanların mülteci kamplarının Avrupa için ne büyük bir tehlike oluşturmuş olacağı iyice anlaşılmaktadır. NATO'nun Kosova'daki başarılı müdahalesi bu bağlamda Güneydoğu Avrupa'nın Arap İslam kriz kuşağına eklemlenmesini önlemiştir. Bu da 2001 sonbaharından bu yana Avrupa bakımından büyük bir önem taşımaktadır.

Batı'nın Balkanlar'a yaptığı askeri müdahalede en başta insancıl niyet ve kaygılarla, kitlesel kıyımlara ve korkunç vahşetlere son verme istekleri, kaçma nedenleriyle mücadele ederek göçmen akımlarını engelleme kaygıları yer alıyordu. Kuşkusuz bu müdahalede milyonlarca Batılı televizyon seyircisinin her akşam, doğrudan, görsel olarak katılmaları ("CNN efekti" denen durum) da önemi küçümsenmeyecek politik bir rol oynamıştı. Ama kesin olan bir şey varsa, o da, yeni bir insancıl müdahale *doktrininin* söz konusu olmamasıydı; çünkü Miloşeviç karşısında kaderci bir şekilde böyle bir doktrini geçersiz kılacak kadar, gereğinden çok daha uzun süre yumuşama politikasına bel bağlanmıştı. Aslında 10 yıl süren Yugoslav veraset savaşları sırasında, Avrupa'nın 20. yüzyılın sonunda kanlı yoldan milliyetçi bir devletin kuruluşuna ve zor ve şiddete dayalı sınır çekmelere bağlı rizikoları ve sonuçları göze alıp almayacağı, dolayısıyla da bir zamanların Yugoslavya'sındaki bu savaşlara eylemsiz bir şekilde seyirci kalıp kalmayacağı biçimindeki ilkesel, politik sorun ortaya çıkmıştı.

Kendisinden çok daha fazla zaman, çaba ve yükümlülük altına girmeyi gerektiren yeni bir barış düzeni gücüyle belirlenmedikçe savaşlar hiçbir sorunu çözemezler. Ba-

tı'nın Yugoslav veraset savaşlarına müdahalesi bu savaşları nihai olarak bitirdi ancak bu, Batı'nın uzun vadeli yeni bir düzen ve buna bağlı olarak gene uzun vadeli bir güven unsuru olarak bütün bir bölgede sorumluluk taşıması pahasına gerçekleşti. Kosova'yı ve Bosna'yı Avrupa'nın Batılı destek ve koruyucuları olarak tanımlamak mümkündür, ne var ki daha önceki koruyucu ve destekçilerle karşılaştırıldığında ortaya önemli bir fark çıkmaktadır. Brüksel (AB/NATO) de New York (BM) da bu destek koruyucuları üzerinden kendi topraksal ve güç çıkarlarını kollamayıp bu ülkeleri mevcut Avrupa barış düzeniyle bütünleştiren, böylece de bütünleşmiş Avrupa'ya katmak isteyen bir istikrar politikası sağlamakla yükümlüdürler.

2001 yılında ancak Batı'nın uzun vadeli askeri ve sivil mevcudiyeti sayesinde Yugoslavya'nın dağılmasından sonra ortaya çıkan cumhuriyetlerden birinde, yani Makedonya'da önceki gibi yıkıcı olabilecek bir savaşı çıkmadan önlemek ve bunun yerine politik bir çözümü dayatmak mümkün olmuştur. İşte tam da bu politikayı asıl 10 yıl önce, 1991-1992 yıllarında izlemek şarttı. Makedonya'da alınan önlemlerin başarılı olmasının biricik nedeni, Batı'nın askeri müdahalesinin yeni bir bölgesel düzenin temeline üç öğeyi yerleştirmesinden ileri geliyordu: stratejik bir seçenek, askeri bir güce başvurma kararlılığı ve uzun vadeli bir angajmana hazır olma.

Stratejik seçenek bütün bir Balkan bölgesinden bütünleşmiş Avrupa'ya, AB'ye ve NATO'ya uzanan bir perspektiften ibarettir. Slovenya'yla birlikte Yugoslavya'nın bir zamanlar parçası olan cumhuriyetlerden ilki AB'nin ve NATO'nun üyesi olmuştur; bunu daha sonra başkaları da izleyecektir. Batı'nın askeri kararlılığı ise bütün bir bölgenin güvenliği ve istikrarı bakımından vazgeçilmez olan kalıcı askeri birliklerin mevcudiyetiyle sınanmaktadır. Ve niha-

yet Batılı ve en başta AB'ye üye devletlerin geniş kapsamlı bir politik, yönetsel, ekonomik ve sivil angajmanı daha şimdiden bütün hatalara, yetersizliklere ve inkâr edilemeyecek gerilemelere rağmen önemli inşa başarıları ve istikrar yönünde ileri adımları mümkün kılmıştır. 2004 yılının Balkanları geçen yüzyılın ilişkilerinden önemli noktalarda ayrılmakta ve çok olumlu bir görünüm sunmaktadır. Bugün artık söz konusu olan zor ve şiddete dayanarak devlet kurmak, sınırlar çekmek ve milliyetçi savaşlar çıkarmak değil, AB'ye katılma adına ekonomik, sosyal ve politik modernleşmeyi gerçekleştirmektir. Hâlâ cevabı verilmemiş ve çözümü zor statü sorunlarını bir yana bırakacak olsak bile şiddete başvurmaya hazır bir milliyetçiliğin geri dönüşü anlamındaki organize suç bugün ciddiye alınması gereken bir rizikodur. Makedonya da etkileyici bütün ilerlemelere rağmen hâlâ geçmişte olduğu gibi etnik bakımdan kırılgan bir denge üzerinde durmaktadır.

Doksanlı yıllarda Balkanlar'da daha küçük ölçekte de olsa Batılı güçlerin İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra bir bütün olarak Batı Avrupa'da üstesinden gelmek zorunda kaldıklarına benzer bir politik-stratejik zorlayıcı sorun güncelleşivermişti: insan hayatına saygısız bir milliyetçiliğin askeri yollardan zorla yenilgiye uğratılmasından sonra, istikrarlı bir güvenlik garantisinin temelinde yıkıma uğramış toplumların ve kamu ekonomilerinin uzun vadede yeniden inşasını mümkün kılmak, böylelikle özgürlüğe, şiddetten kaçınmaya, hoşgörüye, demokrasiye, hukukun üstünlüğüne ve sosyal pazar ekonomisine dayalı bir yeni düzen yaratmak. Avrupa'da özgür ve demokratik toplumların kalıcı bir barışa kavuşmaları bundan daha basit ve ucuz olamazdı ve olamaz da. Hitler barbarlığına, Sovyetler Birliği'ne karşı sürdürülen Soğuk Savaş'ın ve Yugoslavya veraset savaşlarının birbirine benzer dersleridir bunlar.

Demokrasilerde ve onların açık toplumlarında barış sürekli olacaksa, bu, katılanların hepsinin onayına dayanan, bunların çıkarlarını karşılıklı çıkarlar üzerinden dengeleyen ve bu barış düzenine yönelik saldırılar karşısında kendini korumasını bilen, ağırlık kaldırabilecek, dayanıklı bir özgürlük düzenini şart koşmaktadır.

Sonuçta Soğuk Savaş'ın bitişinden ve 11 Eylül şokundan sonra tarihin diyalektiği, bizi 21. yüzyılda Avrupa'daki totaliter ve milliyetçi meydan okumalara verilecek stratejik cevapların da küresel anlamda geçerli olması gerektiği olgusuyla yeniden buluşturmaktadır. İslam terörizmi en başta ve her şeyden önce askeri değil, politik, sosyal, kültürel ve ahlaksal bir tehdittir. Küresel hareket eden bu terörizm, önce ve en başta Batı demokrasisinin açık, hoşgörülü ve özgür toplum biçimini hedef almaktadır. Her türlü terörizm gibi, korku ve endişe yaratmak ve böylelikle bir dizi taktiksel yenilgi halkasını birbirine zincirleyerek stratejik hedeflerine, artan bir kaba şiddet ve insanı hiçe sayan vicdansızlıklara dayalı bir terörist yıpratma savaşıyla ulaşabilmek için üstün ve kör bir şiddeti tahrik edip cevap olarak karşısına almak istemektedir. Terörizmin her türlü biçimine karşı olduğu gibi bu terörizme karşı mücadelenin sonucu da sadece askeri üstünlükle değil, en başta daha güçlü olan bir ahlakla, ikna edici değerlerle ve daha iyi bir toplumsal seçenekle tayin edilecektir.

İşte bu nedenlerle de Batı'nın bu mücadelede kendi temel değerlerine sarsılmaz bir inançla bağlı kalması, İslamcı teröre karşı başarılı bir direnmenin ilk şartıdır. İkinci öğe ortak değerlere, onaya, işbirliğine ve birlikte inşa ve biçimlendirmeye dayalı uluslararası bir düzendir. Ne bir zorlama ne de küresel bir emperyalizm düzeni; mümkün olduğu kadar fazla devlete ve onların yurttaşlarına, küreselleşmiş dünyanın şekillendirilmesinde olabildiğince fazla

politik, ekonomik, sosyal ve kültürel katılım sağlayan bir düzen. Ve üçüncü öğe, bu yeni totaliter İslam terörü tehlikesini alt edecek, ilişki ağlarını ve ideolojilerini kalıcı şekilde parçalayıp dağıtacak politik bir kararlılık ve askeri kuvvetten ibarettir. Bütün bu üç öğenin birleşerek oluşturduğu stratejik cevabın içinde bu kez de geçmişte 20. yüzyılın totaliter rejimlerine karşı başarılı olmuş Batı demokrasilerinin sırrı yatmaktadır. Gelgelelim, İslamcı terörün bu yeni totaliter meydan okumalarına bakıp aslında sadece Avrupa'nın klasik güç politikasına ve bu politikanın sistemine 21. yüzyılın küreselleşmiş şartları altında bir geri dönüşten başka bir şey olmayan stratejik bir değişiklik talep eden kimse, bu deneyimleri unutmuş olmayı kendine yakıştırmalıdır. Böyle bir strateji değiştirme talebinin akıllıca ve uzun erimli olup olmadığından ve sonunda kalıcı bir başarı vaat edip etmediğinden haklı olarak şüphe edebiliriz.

4. *Hobbes Kant'a Karşı – The Irony of the American History*[125]

> "Demek ki Amerika, önümüzdeki dönemlerde [...] dünya tarihi bakımından öneminin kendini belli edeceği, geleceğin ülkesidir; yaşlı Avrupa'nın tarihsel silah deposundan sıkılan herkesin özlediği ülkedir orası. Napoléon'un şöyle dediği söylenir: *Cette vieille Europe m'ennuie.*"
>
> — G.W.F. HEGEL[126]

11 Eylül 2001, dünyanın yeni düzenine ilişkin sorunu 21. yüzyılda uluslararası politikanın gündemine oturtmuştur. Bu, küreselleşmenin koşulları altında kadim savaş ve barış, bölgesel ve küresel güvenlik, istikrar ve kriz sorunlarını yeniden ortaya atmaktan başka bir anlama gelmemektedir. Yaklaşık on beş yıldan beri ertelenen bu soruların, ciddi ve aynı zamanda pratikte etkili olabilecek cevapların, lider uluslararası güçlerin kendi yurttaşlarına ve demokratik toplumlarına yönelik, sorumluluğunu yüklenemeyecekleri bir güvenlik riskini göze almaları koşulu dışında, uzun süre ertelenmesi mümkün değildir. Gerçekten de uluslararası devlet sisteminin gelecekteki yapı ve biçiminin ne olacağı yönündeki bu can alıcı sorunun cevaplanması, kesinlikle önemsiz bir ayrıntı değildir; dünyanın gelecekteki politik düzeninin ne olacağına ilişkin sorunun

cevabı, alabildiğine karmaşık ve zordur. Burada en ehven durumda bile ağır bunalımlar ve krizler yaşanmadan atlatılamayacak olan tarihsel bir meydan okumadan, bir zorunluluktan söz ediyoruz.

Doğmakta olan yeni düzene ilişkin sorun, hem birbirinden olabileceğince farklı politik güç ve aktörleri hem de aralarında yüzyıllık mesafeler bulunan tarihsel zaman düzlemlerine yayılmış devletler sistemindeki ve dünya ekonomisindeki bölgesel ve küresel gelişme eğilimlerini kapsamaktadır. Bunun da ötesinde politik gerçekliğin yeni düzeninin ne olacağına yönelik soruya verilecek cevabın yılları değil de on yılları alacağı hesaplandığına göre, bu sorunun çözümü dünyaya yönelik büyük bir stratejik kavrayış, politik kararlılık ve istikrar yeteneği gerektirecektir. Peki yeni dünya düzeni gibi zor ve karmaşık ve uzun erimli bir sorunun cevabını aramaya nereden başlayabiliriz? Devlet sistemlerini en tepeye yerleştirip buradan yola çıkmak uygun gibi görünmektedir; çünkü güç ve bu gücün uluslararası politik bir düzene dönüştürülmesi sorunuyla uğraşmamız gerekmektedir. İşte bu nedenle dünyanın gelecekteki düzeni sorunu öncelikle ve en başta günümüz uluslararası sisteminin biricik dünya gücü olan Amerika Birleşik Devletleri'nin rolüne ilişkin bir sorundur.

Kuşkusuz tek dünya gücü olan ABD'nin rolünün ne olacağı sorusu, tek ve başka bütün soruları dışlayan ve 21. yüzyılda devletler sisteminin düzeni hakkında her şeyi oradan türetebileceğimiz bir soru değildir. Ne var ki en tayin edici sorulardan biri olduğuna da hiç kuşku bulunmamaktadır; çünkü ABD'nin gücü, insanlık tarihinin bugüne kadar tanımadığı bir boyuttadır. Dolayısıyla bu tek süper gücün, gelecekte uluslararası devlet sistemlerinin düzenlenmesi sırasında, devlet sistemlerini etkileyen ve biçimlendiren birbirinden tamamen farklı ihtilaflar, tehditler, güç ta-

lep ve iddiaları, çıkarlar, ittifaklar, ideolojik ve politik düşmanlıklar, kurumlar ve sözleşmeler karşısında rolünü nasıl tanımlayacağı büyük bir önem taşımaktadır.

İlkesel seçenek demek ki açık seçik gözümüzün önünde durmaktadır: ABD kendini çokyanlı olarak mı tanımlayacaktır? Yani ABD bir yandan kendini bugünkü uluslararası politik sistemde biricik küresel güç olarak kavrarken, aynı zamanda sistemin ve kurallarının bir parçası olarak da kavrayacak mıdır? Bu uluslararası sistemin düzenine bütün öteki devletler gibi boyun eğecek, dolayısıyla biricik konumuna ve lider rolüne rağmen bu sisteme ve kurallarının bütününe bağlı kalıp bu sisteme bağımlı olmayı kabul edecek midir? ABD bu sistemin düzenine yatırım yapacak, ama aynı zamanda kendini bu sistemin bütünleştirici bir parçası olarak kavrayacak mıdır? Yoksa ABD kendini tekyanlı, uluslararası sistemin kurallar bütünü dışında kalan bir güç olarak mı tanımlayacaktır? ABD stratejik gücü nedeniyle, değerleri ve "tarihsel görev"i nedeniyle kendini başka, gerçekten de "Yeni Dünya" olarak, yeni çağın en eski demokrasisi, dolayısıyla da kendi iç kurallarına göre yaşayan ve bu iç politik çıkarlar ve kararlar boyunca dış politikasını da biçimlendiren, özgürlüğün en güvenilir kalesi olarak mı görmektedir? Yani gerçekte uluslararası sistemin içinde yaşamayan ve onun parçası olarak davranmayan, kendini uluslararası sistemin dışında ya da en azından kenarında duran ve güç politikasında işine gelen pragmatik yararlara ve avantajlara bakarak bu konumunu değerlendiren bir güç olarak mı kavramaktadır?

Bu durumda dünya yeniden fiilen ikiye bölünmeyecek midir? Bir yanda devlet egemenliğinin dokunulmazlığı ilkesine dört elle sarılarak, bu ilkenin ardında, Amerika perspektifinden bakıldığında büyük ölçüde diktatörlükten, baskıdan, nefret, savaş, terörizm, ayyuka çıkmış becerik-

sizlikler, tavizlerden, baskı ve yozlaşmalardan ibaret bir egemenliği gizleyen devletlerin yer aldığı BM'in eski dünyası, öte yanda iki yüz yıldan daha fazla bir süre boyunca tek tek bütün devletlerin egemenliklerini tek bir devlete bıraktıkları ve politik, ekonomik ve kültürel ilişkileri Amerika Birleşik Devletleri çatısı altında bütünleştirdikleri şu "Yeni Dünya" mı olacaktır? Yeryüzünün bütün uluslarından ve halklarından kopup gelmiş göçmenlerin ulusu; Kuzey Amerika kıtası üzerinde 50 devletin birleşmesiyle oluşmuş, her biri ancak serbest seçilmiş bir başkana ve gene serbest seçilmiş, gelenek ve tarihe değil de sadece özgürlük bildirgesine dayalı bir kongrenin formüle ettiği tek bir iradeye boyun eğen, egemen birlik. Bu Yeni Dünya, başlangıç günlerinden itibaren özgürlük ve hukuk, demokrasi, özel mülkiyet ve mutluluğa ulaşma çabaları ilkelerine bağlı değil mi? Nefes kesici gücü, benzersiz iktidar ve kudreti tam da bu ilkeler üzerine dayanmıyor mu?

İşte bu nedenle bu Yeni Dünya, Eski Dünya'nın kural ve yasalarına itibar etmeyip kendini onlara bağlı saymayabilir mi, yoksa bu yasa ve kurallara boyun eğme yoluna gidebilir mi? Bu durumda eylem serbestliğini ve belki de özgürlüğünü tehlikeye sokabilir ve sonunda bütünüyle kaybedebilir mi? Ve bu durumda küresel demokrasinin ve özgürlüğün kalesi olarak girdiği sınavlardan başarıyla çıkmış ABD'nin rolü tehlikeye girer mi? Bu yüzden bu uluslararası sözleşmelerin, denetimlerin çoğu, ABD'nin kendi gücünü kendi eliyle sınırlaması, hatta devletler hukukunun geniş bölümleri ve BM sistemi, yani bütün o çokyanlı düzenler ve kurallar toplamı, eski paslanmış uluslararası politika sisteminin cücelerinin, ABD adındaki dünya tarihi devi Gulliver'ın elini kolunu bağladıkları iplerden başka bir şey mi? Kaldı ki 11 Eylül bunun özellikle böyle olduğunu kanıtlamadı mı?

Burada ortaya atılmış seçenekler epey zorlanmış ve alabildiğine abartılmış olabilir. Gene de Atlantik'in her iki tarafındaki politik konuşmalar, makaleler ve yorumlar, strateji seminerleri ve yayınlar bütün ciddiyetiyle ortaya atılmış bu tür düşüncelerle doludur. Kuşkusuz bütün bu düşüncelere 11 Eylül 2001'den önce de rastlanmaktaydı; ama o dönemlerde bu yöndeki analizler pragmatik muhafazakâr ana akım ABD'sinin yeni muhafazakâr ve köktenci çevrelerince ortaya atılmış, ama ülkenin resmi politikasına çok az etki etmişti. 11 Eylül'den sonraki dönemde durum tamamen değişti; çünkü entelektüel çevreler ana akımın sözcülerine dönüştüler. ABD kendi merkezlerinde yeni terörizmin saldırısına uğramıştı, bunun sonucunda ülkenin siyasal elit kesiminin strateji konusundaki düşünceleri kadar konumları üzerindeki fikirleri de çökmekle kalmadı, bundan daha da önemlisi, bu çöküş Amerikan ulusunun politik-kültürel konumu için de geçerlilik kazandı. Çünkü Birleşik Devletler'in kuruluş mitosunun bir parçası da dini-ütopik bir kavram olan *"promised land"** kavramıydı. Bu kavram ABD topraklarına ayak basar basmaz, ülkelerindeki bütün savaşları ve baskıları, bütün sefalet ve açlığı bir daha geri gelmemek üzere arkalarında bırakmış olan Eski Dünya'dan milyonlarca göçmenin neredeyse düşsel deneyimlerini yansıtmaktaydı.[127] Ayrıca kuşaklar boyunca siyasal kovuşturmalara uğramış, izlenen, aranan insanlara ve kaçaklara koruma, özgürlük, barış ve refahı müjdeleyen Vaat Edilmiş Ülke'ydi. Bu ütopik deneyim New York limanındaki özgürlük heykeliyle simgelenmiştir. Yakın tarihe kadar Amerika'ya ilişkin bu "deneyim" geçerliliğini korumuştur; yani orası dev, ama hâlâ nüfusça çok az yerleşime sahne olmuş Kuzey Amerika kıtasıdır; iki okyanus ve ku-

(*) (İng.): Vaat edilmiş toprak – y.n.

tuplarla korunan, Eski Dünya'nın kargaşalarından, dertlerinden uzak dünya. 19. yüzyıldaki sınır savaşlarını bir yana bırakacak olursak, ABD'nin savaşları, 1865 iç savaşından bu yana hep kendi ülke sınırlarının çok ötesinde gerçekleşmiş ve çoğunlukla okyanusların ötesinde olmuştur.

Birleşik Devletler için savaşın yeni bir biçiminin, terörizmin asimetrik savaşının iki büyük okyanusu aşabilmesi ve okyanusların sınırında takılıp kalmak yerine, ülkenin içlerindeki merkezleri ve insanları tercih edilir hedefler haline getirmesi, bütün bir ulusun kendine duyduğu özgüven duygusunu kolektif hafızanın derinlerine kadar sarsan bir deneyim anlamını taşımaktadır. Bu tek süper güç, askeri yönden başka her devletle, hatta tasarlanabilecek en düşmanca devlet koalisyonları ile karşı karşıya gelmeyi neredeyse tükenmez stratejik potansiyeli ve teknolojik üstünlüğü sayesinde kolayca göze alabilecek günümüzün ve tarihin bu en kudretli ulusu, kendi topraklarında en sıradan ama en kitlesel ölümlere yol açan araçlarla saldırıya uğrayıp vurulmaktadır! Dünyanın dert ve kargaşalarından uzak bu "vaat edilmiş ülke" daha önce yerkürenin birçok ülkesinde olduğu gibi böylelikle bir muharebe meydanına çevrilmiştir ve bu gerçek, ülkenin (daha doğrusu elitlerinin çoğunluğunun ve halkın) dünyanın krizlerine ve tehditlerine bakışını temelden değiştiren duygusal-stratejik bir şoka yol açmıştır.

Ateş altında kalan süper güç ulusuna yönelik bu yeni ve alabildiğine gerçek tehdit karşısında terörizme karşı yürüttüğü küçük savaşların alacakaranlığından çıkıp sadece defansif değil, aynı zamanda ofensif bir savunma durumuna geçmek zorunda kalmıştır.[128] Ofensif demek, saldıran demektir. Peki kime saldırılacaktır ki? Nerede saldırılacaktır? Düşman kimdi ve bu saldırı kime yönelmeliydi? Bu savaşın muharebe alanları nerelerde olmalıydı? Savaşın hedefleri nelerdi? Bu savaş hangi silahlarla ve hangi strateji-

leŗle sürdürülmeliydi? Ve bu savaş "teröre karşı" hangi mekânsal ve zamansal boyutun önünü açacaktı?[129] En azından hemen ortaya çıkan bir şey varsa, o da gelecekte hiçbir ABD hükümetinin, terörizmin uçaklarının kitlesel ölümlere yol açmak amacıyla bir kez daha Amerikan göktdelenlerine dalmaması ya da kitle imha silahlarıyla çok daha feci terör cinayetlerinin işlenmemesi için en soyut tehlikeyi bile sineye çekemeyeceği gerçeğidir.

Ancak sonuçta bütün bunlar, ABD'nin bu rizikoyu, bir daha ortaya çıkmayacak şekilde devre dışı bırakabilmek için elindeki bütün araçları ve imkânları, en başta da ağır basan askeri gücünün araçlarını harekete geçirerek, terörist tehdidin nedenleri üzerine doğrudan gitme zorunluluğunda olduğu dışında bir anlama gelmemektedir. Bu tehdidin mekânsal alanının nereye ait olduğu açık seçik belliydi: Nedenleri Yakın ve Orta Doğu'da, İslam-Arap kriz kuşağı üzerinde yatmaktaydı. Dolayısıyla da ABD'nin 11 Eylül'den sonra Yakın Doğu'daki, kendisi için tam bir tehlike oluşturan statükoyu bundan böyle benimsemesinin ve benimsemek istemesinin mümkün olmayacağı belliydi; bu da buradaki statükoyu değiştirmek için stratejik potansiyelinin hepsini harekete geçirmek istemesi demekti. Bu bağlamda Amerikan politikasının buradan çıkarttığı, kısaca "İkinci bir 11 Eylül'e hayır!" sloganıyla özetlenebilecek mecburi politik-stratejik sonuç yorumlandığında, bu, ABD'nin, statükonun korunmasına yönelik bir istikrar politikasından kesinlikle bu politikayı radikal biçimde değiştirme hedefine yönelik devrimci bir dış politikaya geçmesi anlamına gelmektedir.

"En iyisini umarak Birleşik Devletler'e ve dostlarımıza yardım edemeyiz. Coşkuyla yayılmama anlaşmaları imzalayan, ardından sistematik biçimde bu sözleşmeleri ihlal eden tiranların sözlerine inanamayız. Tehditlerin iyice pa-

lazlanıp biçimlenmesine kadar bekleyecek olursak, fazlasıyla uzun süre beklemiş olacağız. Anayurdun savunulması ve füzesavar sistemleri büyük bir güvenliğin ancak parçalarıdır ve bunlar Birleşik Devletler bakımından tayin edici öncelikler anlamına gelmektedirler. Ancak teröre karşı savaş bu savunma konumundan kazanılamaz; muharebeyi düşmana taşımalıyız, planlarını altüst etmeli ve ortaya çıkmalarına fırsat vermeden, en kötü tehditlerle karşılamalıyız. İçinde yaşadığımız dünyada güvenliğe giden biricik yol, eylem yoludur. Ve bu ülke eylem yapacaktır." Bu sözler, 2002 ilkbaharında Başkan Bush'un West-Point'te yaptığı konuşmadan alınmıştır.[130] Amerikan Başkanı'nın bu anlamı apaçık sözlerine bakarak, dış politika alanında muhafazakâr bir dünya gücünün devrimci bir güce dönüşmüş olduğunu söyleyebiliriz.[131] Bu adım, sonuçları sadece ABD bakımından değil, bütün bir devletler sistemi ve sistemin 21. yüzyıldaki geleceği bakımından da çok ilerlere giden bir adımdır.

Muhafazakâr bir dış politikadan devrimci bir dış politikaya geçiş, Birleşik Devletler tarihinde hiç de yeni bir durum değildir. Tam tersine bu devlet, yeni çağdaki ilk demokratik devrimin, kesintisiz ve bugüne kadar canlılığını koruyagelmiş geleneklerine, bu geleneğin değerlerine ve politik alandaki mutluluk vaatlerine dayanarak günümüze ulaşmıştır. Amerikan ulusu gerek iç gerek dış politika alanında, Avrupa'dan bakıldığında idealistçe, hatta ütopik gözüken hedef ve taleplerinden hiç vazgeçmemişti. "Eğer Amerika'yı dürtebilecek bir şey varsa, bu, tarihin aşılabileceği ve dünyanın, gerçekten barış istemesi durumunda, sadece Birleşik Devletler'in ahlaki ilkelerini uygulamasının buna yeteceği inancıydı. [...] Amerika'nın uluslararası politikalar arasından geçen yolu, inancın deneyime karşı zaferiydi."[132] Bir dünya gücü düzeyine ulaşmasından bu yana ABD'yi Metternich'in 19. yüzyılın ilk yarısındaki gerici

"Kutsal İttifak"ının mirasçısı olarak görmek, Avrupa'nın tipik yanılgılarından biriydi ve hâlâ da öyledir. Aslında bunun tersi bir durum geçerliydi, hâlâ da geçerlidir. Kuşkusuz, Amerika bir kez dünya gücü olduğunu kanıtladıktan sonra, genel olarak halinden memnun ve statükoyu koruyan bir güç gibi davranmıştır. Ne var ki Amerika'nın dış politikasına ilişkin bu görüş, olsa olsa hakikatin yarısına denk düşmektedir.

Politik, kültürel, ekonomik ve toplumsal pratikte ABD statükoyu korumaya yöneldiği gibi, en az o kadar da statükoya karşı davranmıştır. Bir zamanların Avrupalı sömürgeci güçlerine karşı Monroe doktrinini ortaya atarken, Hitler ile, Japon İmparatorluğu'yla karşı karşıya gelirken, Avrupa sömürgeciliğini reddederken ve Sovyetler Birliği'ne karşı sürdürülen Soğuk Savaş'ın büyük bölümünde bu ülke statükoyu değiştirici bir dış politika izlemiştir. Örneğin Latin Amerika'daki Amerikan çıkarlarına bağlı politikalara ve büyük bir hata olan Vietnam'a rağmen, geçen yüzyılın yetmişli yıllarında Sovyetler Birliği'ne karşı izlenen yumuşama politikasına rağmen, ABD reel dış politika alanında statükoyu altüst edici bir dönüşüm gerçekleştirmiştir.[133]

ABD'nin 11 Eylül'den sonra stratejik yönelimlerinde ortaya çıkan değişmelerin bütün sonuçları ancak Amerikan demokrasisinin, yani temelinin ne ölçüde bütünüyle kayma gösterdiği sorusuna cevap verildiğinde enikonu kavranabilecektir. Başka türlü soracak olursak: 21. yüzyılın yeni savaşının ABD'yi kendi topraklarında yakalamış olması, bunun sonucunda da ABD'nin korunaklı bir ada konumunun bundan böyle ortadan kalkmış olduğu gerçeğinin herkesçe algılanmış olması, sadece geçici bir şoka mı yol açmıştır? Yoksa bu deneyim, sonuçta gerek Amerikan toplumu gerek onun politik üstyapısı bakımından Birleşik Devletler'in ve demokrasisinin, dolayısıyla da kendini savunmasının ve

dünyaya bakışının karakteristik özellikleri üzerinde sürekli bir değiştirici etki mi yapmıştır? Yani Birleşik Devletler bundan sonra hangi yönde hareket edecektir? Bu iki soruya verilecek cevabın, bugün "Batı" dediğimiz şeyin bundan sonraki gelişmesiyle de sımsıkı bağlantılı olacağı kesindir. Üstelik bu soruların cevabı sadece Atlantik-aşırı ilişkiler açısından değil, bunun da ötesinde, ABD'nin bütün müttefikleri, geleceğin dünya düzeni, dolayısıyla da dünyanın bütün devletleri açısından da büyük bir önem taşımaktadır. Ayrıca bu soruların cevabı Soğuk Savaş yılları boyunca ABD dış politikasının çeşitli geleneklerini bir arada tutmuş olan[134] dış politika üzerindeki uzlaşmanın Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte dağılmış ve yerine yeni bir uzlaşmanın geçmemiş olmasıyla daha da zorlaşmaktadır.

ABD'nin dış politikası başlangıçtan bu yana tamamen içe yönelmiş olma, kendini dıştan yalıtarak içine çekilme, Kuzey Amerika kıtasının ölçülmez büyüklüğü ve genişliğince belirlenme ile bu ülkenin dış politikasını hiçbir zaman salt ülke çıkarlarıyla sınırlamayan ve her zaman Amerikan Devrimi'nin değerlerini, ahlak ve misyon bilinci üzerine oturtan etik bir temele dayalı bir müdahalecilik arasındaki çelişki üzerinden gelişmiştir. ABD dış politikasının sarkacı bugüne kadar yalıtılmışçılık ile müdahalecilik kutupları arasında gidip gelmiştir ve bu halen böyle sürmektedir. "Birleşik Devletler'in tarihi boyunca kendine hak gördüğü biricik olma özelliği, birbiriyle çelişen iki dış politika ilkesine yol açmıştır: Bunlardan birincisine göre, Amerika kendi ülkesinde demokrasiyi kusursuzlaştırıp insanlığın geri kalan kısmına kılavuz yıldız olarak hizmet edebilir; ikincisine göre, bu değer anlayışı nedeniyle demokrasiyi bir Haçlı Seferi aracılığıyla dünyaya yayma görevi ortaya çıkmaktadır. Her şeyin yolunda gittiği bir geçmişe duyulan özlem ile kusursuz bir gelecek için çabalama arasında çe-

kiştirilip duran Amerikan aklı, yalıtılmışçılık ile görev duygusu arasında kararsızca salınıp durmuştur."[135]

Yalıtılmışçılık ile müdahalecilik arasındaki çelişkinin diyalektiğinde, Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren iç politikanın ağır basması yüzünden dış politikasına karşı bu noktada güçlü bir taban oluşturan ABD'nin dünya gücü olarak oynadığı rol sürekli gelişmiştir. Ne Amerikan halkı ne de ülkenin demokratik kültür ve gelenekleri emperyal özelliklerle uyumlanmıştır ya da buna yöneliktir, kaldı ki bu ülke tarihsel düzlemde benzersiz bir dünya gücü rolü oynadığı halde, yurttaşlarının çoğunluğuyla birlikte gözünü dıştan çok içe çevirmiştir. Tam da bu dış politika geleneğinin Amerika'ya özgü diyalektiği, Amerikan gücünün muazzam boyutlara ulaşmasına rağmen, Amerika'nın doğrudan hegemonya talepleri güderek gerçek bir imparatorluğa dönüşmesini önlemiştir. Bunun yerine ABD'nin küresel gücü, bütün kabalığına ve sertliğine rağmen, kendi çıkarlarını daha zayıf ve küçük ortakların çıkarları ile birleştirip işbirliği temelinde kollayan zeki bir hegemonyanın akıllı bir ittifaklar politikasının üzerine kurulmuştur.[136] Kuşkusuz, çıkarlarını kabaca, doğrudan dayatmak ABD'ye hiç de yabancı olmayan bir yoldur; ancak ABD, dış politikasının kurnaz hegemonya politikalarından sapmalar gösterip doğrudan hegemonya taleplerini askeri araçlarla kabul ettirmeyi denemeye kalktığında, bu yol hızla –çoğu zaman ağır yenilgiler de dahil olmak üzere– büyük sorunlara yol açtığı açmıştır. Amerikan kamuoyu ülkenin gittikçe artan gücüne rağmen kalıcı bir emperyal yönelime kesinlikle razı olmamıştır.

Amerikan demokrasisi haklı olarak "emperyal cumhuriyet"[137] olarak tanımlanabilir; çünkü ABD, gücü ve biricik konumu tartışılmaz küresel bir süper güçtür. Ancak emperyal yerine "hegemonyal" kavramı daha yerinde bir ifa-

de olacaktır; çünkü ABD, birkaç istisna haricinde, Kuzey Amerika kıtasının dışında doğrudan egemenlik yoluna gitmek yerine güç kullanarak etkilemeyi tercih etmektedir.[138] Ne var ki klasik imparatorluklarda söz konusu olan durumlardan farklı olarak ABD adındaki kıta demokrasisinin kurulması ve yerleşmesi, genişleyen bir merkezi gücün emperyal hâkimiyet yasaları uyarınca gerçekleşmeyip ortak ilkeler ve kurumlaşmalar temelinde, üye devletler ve bütün birlik devletlerinin ortaklaşa kabul ettikleri bir anayasa üzerinden özgür ve eşit cumhuriyetlerin demokratik birlikleri biçiminde hayata geçmiştir. Hiç kuşkusuz Birleşik Devletler'in Kuzey Amerika kıtası içindeki yayılması ve gücünü yayması "emperyal" tanımını hak edebilir; ancak bu demokratik cumhuriyetin kendine koyduğu ilkeler, kuruluşundan itibaren anti-emperyaldir.[139] "Biz Amerikalılar tam da anti-emperyalist, anti-militarist geleneğe göre eğitilip yetiştiriliyoruz. Atalarımız bu topraklara Avrupa monarşilerinin ve imparatorluklarının baskısından, yozlaşmışlıklarından ve iktidar politikalarından kaçarak geldiler. [...] 'dünya çapında' demek, Amerikalılar için öteden beri yabancı halkları iradeleri dışında ele geçirip boyun eğdirmek demektir. Bu, Amerika'nın üzerine kurulu olduğu bütün ideallerin anti-tezidir ve bizim sunduğumuz iyi örneğin ışığı altında sönüp gideceğini umdukları eski dünyanın kötülüğünün adıdır."[140]

İşte tam da bu nedenle kimse ciddi ciddi, Rusya ve Çin'in yaptığı gibi, bir Amerikan "imparatorluğu"ndan söz etmeye kalkışmaz; bunun yerine "Amerikan Birliği" derler. Alexis de Tocqueville kısaca ve üstüne basa basa, "Birleşik Devletler sadece bir birlik oluşturmakla kalmaz, aynı zamanda birleşik bir devleti temsil eder," tespitinde bulunmuştur.[141] Hiç kuşkusuz ortalamanın çok ötesine geçen toprak büyüklüğü ile iktidarın aşırı orantısız biçimde yo-

ğunlaşmış olmasının yanı sıra çokulusluluk karakteri de imparatorlukların ayırt edici belirtilerini sunar; ancak tayin edici özellik, onların egemenlik ilkesinde ortaya çıkar, yani iktidarın doğrudan uygulandığı emperyal bir merkeziyetçilikte.[142] İşte tam da egemenlik ilkesinin bu tayin edici ölçütü bakımından ABD bu ilkeye tamamen zıt bir biçimde kurulmuştur.

Bu kriter ve değerlendirme noktalarından hareketle tarihin sadece birkaç imparatorluğunun oluşumunu inceleyecek olursak, imparatorluğun faturası da çok çabuk ortaya çıkacaktır: İmparatorluk fetih ve boyun eğdirme demektir. İlkçağda Atinalıların Peloponez savaşlarıyla Yunanlıları kendi hâkimiyetleri altında zorla toplama girişimi başarısızlığa uğramış, bunu birkaç on yıl sonra Makedonyalılar, II. Filip ve oğlu İskender döneminde başarmışlardı. Büyük İskender birkaç yıl içinde Pers İmparatorluğu'nun büyük kralını mağlup ederek onun temeli üzerinde, Yunanistan'dan, Mısır'a ve İndus nehrine kadar uzanan kısa ömürlü bir Makedon-Helenistik imparatorluk kurdu. Bu gelişmelere paralel olarak antik dünyanın batısında, önce bütün İtalya'yı, ardından bütün Akdeniz bölgesini ve Batı Avrupa'yı boyunduruk altına alıp yüzyıllar sürecek *imperium romanum* adı altında birleştiren Roma'nın yükselişi başladı. Aynı durum, Çin'in mevcut altı ülkesini tarihteki bütün öteki imparatorluklarda olduğu gibi, eşi benzeri görülmemiş bir zorbalık ve şiddetle İÖ. 221'de kendine boyun eğdirip tek bir imparatorluk altında toplayan Zin Hanedanlığı'nın imparatoru için de geçerlidir. Kuşkusuz, bu yollara başvurmayıp hanedanlıklararası evlilikler üzerinden kurulmuş ve epey uzun ömürlü olmuş Habsburg İmparatorluğu gibi örnekleri de göstermek mümkündür. Elbette mantıklı bir evlilik politikası emperyal fetih ve boyun eğdirme politikalarını sadece tamamla-

yabilir ve güç politikasına fazlaca başvurmaya gerek bırakmadan destekleyebilir; ancak bunun fetih ve boyun eğdirme politikalarının yerini tamamıyla tutması imkânsızdır.

İmparatorluk her zaman fetih ve boyun eğdirme demekti ve hâlâ da öyledir, ama imparatorluk hiçbir zaman özgürlük ve eşitlik düşünceleri ile bağdaştırılamaz, çünkü bu kavramlar bir imparatorluğun güç politikasına dayalı buyruk ve dayatmaları ile çelişir. Napoléon yeni çağda bu çelişkiyi aşmayı denemiş ve bu yolda tam bir başarısızlığa uğramıştır. Özgürlük, eşitlik ve anayasal temelde bir araya gelme, anti-emperyal karşıtlıklardır ve ABD işte tam da bu karşıtlıkların üzerine kuruludur. 11 Eylül'den sonra ortaya çıkan şokun boyutları –Amerika tarihinde araya giren bu olayla, kopuklukla bağlantılı olarak– yeni muhafazakâr entelektüellerin[143] Amerikan *imparatorluğunu* ABD-gücünün gelişmesinin stratejik bir sonucu olarak görmelerinden ve bu görüşlerini analizlerinin merkezine oturtmalarından da bellidir. Gelgelelim, Amerika tarihini bilen, bu ABD imparatorluğu fikrinin saçmalığını da kavrayacaktır. Hatta yaklaşık altı milyar insanı ve neredeyse iki yüz devleti kapsaması gereken bu imparatorluğun, gerek mekân gerek güç politikaları bakımından hangi boyutlarda olması gerektiği düşüncesini bir yana bıraksak bile, bu yöndeki bir gelişme, her şeyden önce ve en başta Amerikan demokrasisinin en kutsal ilkeleri ile radikal bir kopma önkoşuluna dayanacaktır. Bir yandan gerçekçilerin de düşündükleri gibi, Birleşik Devletler'in demokratik temelinden böyle bir kopuş anlayışı, en uçuk fantezilere bile sığmamaktadır; dolayısıyla da kavranabilir gerçekliğin tamamen ötesinde kalmaktadır. Ama öte yandan imparatorluğun varlığından kuşku duymayanlara göre, Roma İmparatorluğu tam anlamıyla oluşup ortaya çıkmadan önce de, Roma kendi tarihinde benzer bir kopma yaşamıştır.

Öyleyse bir süre için daha Amerikan imparatorluğu fikrinin peşinden gidelim; çünkü Roma da emperyal kariyerine bir cumhuriyet olarak başlamıştı. Dış fetihler Roma Cumhuriyeti'nde büyük iç sarsıntılara yol açtı. Cumhuriyetin gelişmiş kurumları tehdit boyutlarına varan krizlere gittikçe daha çok girmeye başladı ve bu krizler sonunda çok sayıda iç savaşla enerjilerini boşalttılar. Bu iç savaşlar sonunda cumhuriyeti parçalayıp Roma'nın yeni politik egemenlik biçimi olan Kayser (Sezar) imparatorluğunu doğurdular. Bundan böyle Roma'nın yurttaşları ve kadim cumhuriyet kurumları ülkenin kaderini belirleyici olmaktan çıktı, lejyonların ve mareşallerin zafer kazanmış orduları iktidarı ele geçirip durdular. Roma Cumhuriyeti kanlı hesaplaşmalar sonucunda askeri bir Kayser yönetimine dönüştü. En başarılı mareşal, "imparator" sıfatıyla yönetimi üstlenip tek hâkim olarak dışta ordunun güven içinde tutup sınırlarını genişlettiği "imparatorluğu" devraldı. En son bu noktada, Amerika'nın iktidarı ile temsil ettiği konumun bir zamanların Roma İmparatorluğu ile tarihsel ortak yanları politik düzlemde birbirlerinden tamamen ayrılır.

"Amerika bir dünya gücü konumunun sadece ilk basamağına ulaştı," diye yazar Peter Bender Antik Roma ile ABD tarihini karşılaştırdığı olağanüstü kitabında. "Dünyanın yarısının protestosuna rağmen, istediği her şeyi yapabilir; büyük devletler de bunu engelleyebilecek durumda değildir. Bir dünya gücü olarak Roma'nın ulaşmış olduğu o basamak Amerika için ulaşılamazlığını korumaktadır: Herkesi, kendi istediğini yapmaya zorlayamaz. Birleşik Devletler, Roma'nınki gibi bir imparatorluk yaratamaz, *Pax Americana, Pax Romana* gibi yüzyıllarca sürüp gitmek niyetinde değildir. Amerika'nın sahip olduğu devasa gücü, bir imparatorluk gücü mü yoksa süper güç olarak mı tanımlayacağımız, bize değil, Amerikalıların kendilerini na-

sıl anladıklarına ve gelecekte nasıl, yani daha çok emperyalistler gibi mi yoksa düzen kurucular gibi mi davranacaklarına bağlıdır."[144] Öte yandan yeni çağ tarihinden alınabilecek, Britanya İmparatorluğu gibi başarılı ve daha yakın emperyal örnekler de, Amerikan demokrasisinin temellerini radikal bir değişikliğe uğratmaksızın hiçbir zaman düşünülemeyeceği gibi, pratikte uygulanması da tamamen imkânsızdır.

ABD politik-toplumsal temelleri bakımından öteki bütün büyük devletlerden ya da imparatorluklardan ilkece farklıdır. Bu ulus, tarihin karanlıkları içinden yüzyıllar boyunca oluşan bir meşruiyet kazanarak değil de, inanç ile aklı, püritanizm ile Aydınlanma'yı birleştiren politik-dinsel bir kuruluş edimiyle ortaya çıkmıştır. Bu nedenle ABD bütün dünyadan gelen göçmenlerin ülkesi olarak kendini tarihsel temellerine dayandıran öteki devletlerden farklı bir şekilde, varlığını ahlaki-dinsel kuruluş amaç ve iddialarının birleştirici gücü üzerinde temellendirir. Amerikan cumhuriyeti iki taşıyıcı sütun üzerine kurulmuş bir akıl devletidir: Bunlardan biri Aydınlanma'nın (özgürlüğün) demokratik değerleri,[145] diğeri Protestan dininin (Hıristiyanlığın)[146] ilkeleridir, yoksa tarihin sağladığı meşruiyet değil.

Bu nedenle de ABD'nin politik düşüncesinde değerlere bağlı kalmak ve ulusa dayanmak, tarihsel düşünceye sırt vermekten çok daha güçlü bir eğilim olarak görülür. Tam da inanç ve akla dayalı bu kuruluş edimi, Amerikan bilincini, öteki uluslarınkinden farklı olma konusunda bütün gücüyle belirlemektedir. Gerçekten de Amerikan ulusunun kendi kendini tanımlarken "Tanrı tarafından seçilmiş" olduğunu söylemesi, işte bu kuruluş ediminde ampirik olarak temellenmiştir.[147] Bu yüzden de ABD kuruluş değerlerini iktidar ve güç politikasına dayalı bir imparatorluk uğruna gözden çıkartacak olursa –ki imparatorluğu temsil

etmesi halinde kaçınılmaz olacak bir durumdur bu– en başta kendinden vazgeçmek, dolayısıyla içe dönük bütünleştirme yeteneğini ve dışa dönük önderlik yeteneğini tartışılır hale getirmek zorunda kalacaktır.[148]

İşte bu nedenle Amerikan ulusunun kurucuları, bu genç ulusun politik-dinsel kuruluş ilkelerinden bir sapmanın yol açacağı tehlikenin daha baştan itibaren farkındaydılar. İlk İngiliz kolonisi Massachusetts'in valisi John Winthrop[149] "kenti bir tepenin üzerine kurarak"[150] Amerikan kuruluş mitosuna dönüştürmekle, böylelikle de İncil'e göre Tanrı tarafından seçilmiş olma duygusunun (*"the manifest destiny"**)[151] temellerini atmakla kalmamış, sonraki ABD'nin daha bu ilk adımlarında, bu özel "yeni ulus"un önüne buradan konan kaçınılmaz görev ve yükümlülüklere de işaret etmiştir:

"... ortak kabule göre özel bir kudretli kaderin, dolayısıyla da İsa kiliselerinin alışıldık onayının çok ötesinde bir gücün talebiyle, uygun bir dünyevi ve dini hükümet biçimi altında birlikte yaşamaya ve eğlenmeye uygun bir yer bulup seçmek gerekmektedir. [...]

Tanrı özel bir görev verdiğinde, bunun her bir maddesine kesinlikle uyulmasını ister. Bu yönüyle mesele, Tanrı ile bizim aramızdadır. Bu iş için onunla ittifak kurduk. [...] Önerdiğimiz hedeflerin neler olduğunu belirleyen bu maddelere uymayı ihmal edecek, kendimiz ve önümüzdeki kuşaklar için büyük şeyler ararken bu dünyaya yüzümüzü dönecek, tensel zevklerimize teslim olacak, yani Tanrımızı aldatacak kadar alçalacak olursak, Tanrı muhakkak ki bize öfkelenecek, yeminini bozan bu halktan intikam alacak ve böyle bir ittifakın bozulmasının bedelinin ne olduğunu gösterecektir.

(*) (İng.): Görünüre çıkan kader – y.n.

Böyle bir felaketi önlemenin ve bizden sonrakileri düşünüp onlara hizmet etmenin tek yolu Michas'ın öğüdünü tutmak, adil davranmak, merhameti sevmek ve Tanrımıza boyun eğip onunla birlikte yol almaktır. Bu işi yaparken erkek gibi birlikte davranmalıyız. [...] Böylelikle barış birliği içinde ruh birliğini elde edebiliriz. Tanrımız efendimiz olacak ve aramızda olmaktan sevinç duyacaktır, böylelikle onun bilgeliğinden, gücünden, iyiliğinden ve hakikatinden, şimdiye kadar olduğundan çok daha fazla nasibimizi alacağız. Aramızdan on kişi düşmanlarımızın binlercesine karşı koyacak durumdaysa, İsrail'in Tanrısı'nın aramızda olduğunu anlayacağız; bizi övüp sevinçle yüreklendirecek, öyle ki erkekler sonraki koloniler hakkında şöyle konuşacaklardır: Tanrı onları New England'ınkiler gibi yaratsın. Çünkü bir tepedeki kent gibi olacağımızı unutmamalıyız; bütün insanların gözleri üzerimizde olacak, öyle ki üzerimize aldığımız bu işte Tanrımıza sadık davranmazsak ve bu tarzımızla şu andaki yardım elini bizden çekmesine sebep olursak, bizi bütün dünyada önemsiz bir öykü gibi anlatacaklardır. Düşmanların ağızlarını açıp Tanrı'nın yolları ve ona inanan herkes hakkında kötü şeyler söylemelerine meydan vermekten kurtulamayacağız; Tanrı'nın saygın hizmetkârlarından çoğunun yüzüne bakmaya utanacağız ve onların bizi lanetlemesine yol açacağız ve sonunda hedefimiz olan güzel ülkeyi kaybedeceğiz."[152]

ABD'nin kuruluş mitlerinin bugüne kadar güçlerini nasıl koruyarak geldiğini, John Winthrop'un çok gerilerde kalmış bu mesajının, bugün ABD'nin terörist tehdit ile tek taraflı konumu arasındaki pozisyonu karşısında kulağa hâlâ öylesine güncel gelişi de göstermektedir.

"Liberal emperyalizm" başlıklı bütün bu teoriler[153] ABD'nin muazzam gücü ve tartışılmaz teklik konumundan etkilenerek ortaya atılmıştır ve Avrupa emperyalizminin

çöküş nedenini çok çabuk atlamaktadırlar: imparatorluklar karşısında en güçlü tarihsel kuvvet olan Avrupa milliyetçiliğinin aşırı yaygınlaşması ve küreselleşmesini. Avrupa emperyalizmi, egemenlik ile kendi kaderini tayin etme arasındaki içkin diyalektiğin sonucunda çökmüştür. Avrupa emperyalist döneminde sadece gücünü ihraç etmekle kalmamış, aynı zamanda halk egemenliği ve kendi kaderini tayin etme anlayışını da dünyaya yaymıştır. Modern Avrupa emperyalizmine içkin sömürücü olma gerçekliği ile demokratik ve Aydınlanmacı idealler arasındaki hemen hemen bütün Avrupa'da 1789 büyük Fransız Devrimi ile birlikte başlayan bu çelişki, devrimci bir milliyetçiliğin ortaya çıkmasına yol açtı. 1917'den sonra anti-emperyal kurtuluş hareketleri gittikçe daha çok sosyalist-komünist fikirleri devralmaya başladılar, hatta Üçüncü Komünist Enternasyonal'e katıldılar; çünkü devrimci sosyalizm öncelikle Avrupa emperyalizmine karşı bir konuma çekilebiliyordu. Halkların kendi kaderlerini tayin etmesi ve halk egemenliği için mücadele edip zafere ulaşan bu anti-emperyal hareketler, çekirdeklerinde (sosyalist değil de) ulusal devrimci kurtuluş hareketleri olarak kaldılar. Avrupa emperyalizminin bu diyalektiği, özellikle belirgin bir özgün devlet geleneğinin yaşadığı yerlerde, yani Asya'da ilk başarılı ulusal devrimci kurtuluş hareketlerinin ortaya çıkmasına yol açtı. Buna Avrupa emperyalistlerinin sömürgelerde hâkimiyetleri altında tuttuğu halklara, askeri zaaflarını, hatta yenilebilir olduklarını açık seçik gösteren İkinci Dünya Savaşı'ndaki Japonya yenilgisi eklendi.

"Liberal" bir Amerikan emperyalizmi, bugün, doğrudan egemenlik ve hegemonya kurma taleplerini askeri işgal araçlarıyla geçerli kılmaya çalıştığı yerlerde büyük olasılıkla mücadeleci bir devrimci ulusalcılığı karşısında bulacaktır ve bu durumda bir süper güç için bile, bir yenilgi

riski alabildiğine yüksektir. Devrimci ulusalcılığın küreselleşmesi, Avrupa modernitesinin bir mirasıdır, ancak demokratik değerlerin küreselleştirilmesi, Hindistan istisna olmak üzere, Amerikan geleneğine dayanır. Dolayısıyla Amerika bugün 19. ve 20. yüzyıldaki Avrupa imparatorluklarından farklı olarak üstün askeri gücünü devreye sokma konusunda fazlasıyla sınırlanmıştır; çünkü bugün askeri güç kullanmak, eskisine göre bambaşka meşruiyetlere sahip olma mecburiyetiyle karşı karşıyadır. Ayrıca küresel ölçüde raporların ve bilgilerin, iletişimin anında gerçekleşmesi ve üstüne üstlük internetin yıkıcı gücünün de bunlara eklenmesiyle, bu kısıtlanmanın sınırları önemli ölçüde daralmaktadır. Kendi üstün askeri gücünü gözü kapalı devreye sokarak başka halkları boyunduruk altına almak artık bir imkân ve tercih olmaktan çıkmıştır, çünkü böyle bir durum küreselleşmiş Batılı güçlerce meşruiyeti tamamen ortadan kaldırılmış bir adım olacaktır. Bu durumda ödenmesi gereken bedel –yani meşruiyetini yitirme– fazlasıyla ağır olacağından, arkasında durulup savunulacak hali de olmayacaktır. Normların koyduğu bu sınırlamaları ortadan kaldırmak için, gelecekte kâbus benzeri sahnelerin ortaya çıkması gerekecektir.

ABD bugüne kadar emperyal bir güç olma ile Amerikan kimliği, nesnel olarak verili bir tekyanlı pozisyon ile Amerikan toplumunun öznel anti-emperyalizmi ve bunun temelleri arasındaki alabildiğine spesifik temel çelişkinin içinde sıkışıp kalmıştır. Buna söz konusu görevin aşırı karmaşıklığını da eklemek gerekir; çünkü tek süper güç olan ABD için bile tekyanlı olarak (ya da sadece bir istekliler koalisyonu eşliğinde) küresel bir emperyal denetimi geçerli kılmak zorunda kalmak, tehlikeli bir aşırı zorlanma olacaktır. Üstüne üstlük bu denetimi asimetrik, ulusal devrimci-dinci direniş hareketleri karşısında ayakta tutmak

zorunda kalacak olması, gerçekçi bakıldığında bir başka imkânsızlık olarak kendini göstermektedir. Kuşkusuz bu yoldaki tartışmalar Amerika tarihinde İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana hiç de yeni değildir; çünkü Amerika'nın süper güç olarak dünyada oynadığı rol o zaman başlamıştır. Arşivleri gerektiği kadar karıştıracak olursak, ellili-altmışlı yıllar bağlamında bir Amerikan emperyalizmi tartışması ile karşılaşmakla kalmaz, daha o günlerde, Soğuk Savaş'ın hemen başlangıcında, Amerika'nın ilkesel zihinsel ve ruhsal havasını olduğu kadar, bu ulusun çelişkilerini de etkileyici bir tarzda dile getiren sözlere de rastlayabiliriz: "Bu arada iç güvenliğimizin cennetinin küresel güvensizliğin cehenneminde ortadan kalkacağı tarihsel bir durumun içine çekilmekteyiz, erdem ile refahın kusursuzca bağdaştırılabileceği yönündeki hem Kalvinist hem de Jefferson'un atalarından miras olarak devraldığımız inancımız ise tarihin insafsız gerçekleri tarafından tartışılır hale getirilmektedir. Çünkü kendi sınırlarımızın ötesindeki bir dünya topluluğuna karşı taşıdığımız sorumluluk duygusu, her ne kadar yer yer kendi çıkarlarımızın enikonu tartılması sonucundan kaynaklansa da, bir erdemdir. Ne var ki bu erdem ne bizim huzurumuzu, ne rahatımızı, gevşekliğimizi, ne de refahımızı garanti etmektedir. Taşıdığımız dünya çapındaki sorumluluk oranında yoksuluz. Kaldı ki arzularımızın gerçekleşmesi, hayal kırıklıkları ve dertlerle birbirine karışıp durmaktadır." Bu, Amerikalı ilahiyatçı Reinhold Niebuhr'un 1953 yılından kalma uzak görüşlü analiziydi;[154] metin günümüzde kaleme alınmış gibi geliyor kulağa. ABD o günlerde Sovyetler Birliği ile elli yıl sürecek bir çekişme ve hesaplaşmanın eşiğindeydi ve bu tartışmalar ne bir Amerikan imparatorluğuna ne de Amerika'nın kendini yalıtmasıyla sonuçlanan bir geri çekilmeye yol açtı. Daha çok bunların tersi bir durum söz konusuy-

du, yani uzun vadeli ve sonucu başarılı küresel bir Birleşik Devletler angajmanı ortaya çıktı.

Ayrıca günümüzde birçok şey, 21. yüzyılda uluslararası politik sistemin temelden ilkece değişeceğini söylüyor: Küreselleşmenin kapsamlı megatrendleri, ekonomi, teknoloji ve enformasyonun gitgide birbirine daha çok bağımlı hale gelmesi ve bunlara bağlı olarak neredeyse her sorunun, ihtilaf ve krizin küreselleşmesi. Kuşkusuz insanlar evrim süreci içinde temel antropolojik donanımları bakımından çok yavaş değişime uğrarlar; buna karşılık yetenekleri, üretici güçleri ve bunlarla birlikte bunların üzerine kurulu politik üstyapı oldukça hızlı bir dönüşüme tabidir. İşte tam da bu türden değişmeler, günümüzde derin etkiler yaratarak gerçekleşmektedir. Dünya toplumunun dönüşümüne yönelik güncel süreç büyük olasılıkla krizler, çatışmalar ve ihtilaflar içinde yol alacaktır, hatta geleceğin ufkuna gerçekçi baktığımızda burada büyük politik felaketler ve savaşlar da bekleyebiliriz. Tam da bu nedenle gelecekte de tarihten bir şeyler öğrenmeyi denememiz, ama tarihin tutsağı olmamamız gerekmektedir; çünkü tarih tekerrür etmez. Geleceğimizi kesinlikle geçmişte bulamayız. Ne İslam-Arap dünyasında ortaya yeni bir halife çıkacaktır ne de Birleşik Devletler'in yeni bir liberal emperyalizminin arifesinde bulunuyoruz. Önümüzdeki on yıllarda politik gelecek bu iki alternatif arasında bir tercih yapmak zorunda kalacaksa, Batı'nın işi daha şimdiden bitmiş demektir.

Bu bakış açısından yaklaştığımızda, ABD'deki *neo-con* (yeni muhafazakâr) düşüncenin Amerikan cumhuriyetinin zihinsel, manevi köklerinden ve temellerinden ne kadar uzaklaşmış olduğunu, hatta bu düşünürlerin ve entelektüellerin 21. yüzyılın dünyasında Amerika'nın rolünü tanımlayabilmek adına, düşüncesizce Avrupa'nın demokrasi öncesi mutlakıyetçi geleneklerine düğümlenmeye ne kadar

hazır olduklarını görmek şaşırtıcıdır. İnsanın bu düşünürleri neredeyse muhafazakâr kategorisine bile sokmayacağı geliyor; çünkü Amerikan muhafazakârlığının sarsılmaz temellerini bile rafa kaldırmaya hazır görünmektedirler.[155]

Amerikan yeni muhafazakârlığının dış politika alanındaki öncü düşünürlerinden biri olan Robert Kagan, yeni kitabında[156] günümüz dünyasını politik düzlemde birbirinden alabildiğine farklı iki *sfer*'e (dünyaya) ayırıyor. Bunlardan birincisi, barışın, diplomasinin, hukukun, anlaşma ve sözleşmelerin ve mutluluğun alanıdır. Kagan'a göre bu "tarih sonrası cennet" Amerika'nın askeri gücüyle korunmaktadır ve bunun tadını güç politikası bakımından zayıf, dünyanın büyük ölçüde kurtlar, sırtlanlar ve çakallar değil de koyunların hâkimiyeti altında olduğunu sanan bir AB-Avrupası çıkartmaktadır.[157] Teorik yönden bu korunan dünya, Kagan'a göre, Immanuel Kant'ın 1795 tarihli, döneminin bütün o politik gelişmelerine rağmen egemen devletler arasında kalıcı bir barışı felsefi bir formülasyonla temellendirmeye çalışan "Ebedi Barış" yazısına dayanmaktadır. Özet olarak bu dünya, yazara göre, iktidar ve güç politikalarının yanılsaması olarak tanımlanabilir.

Buna karşılık Kagan'ın o ikinci dünyasında, bambaşka koşullar ve kurallar geçerlidir: Burada çıplak kaba güç ile birlikte güçlü olanın haklı olduğu ilkesi geçerlidir ve burada güç ve iktidarın hukukun üstüne konduğu klasik Marksist-Leninist gelenek kırılmaya uğramaksızın sürüp gitmektedir. Bu gelenekte hukuk sorunları bütünüyle güç ve iktidar sorunları olarak görülmüşlerdir ve güç-iktidar konusunda Mao Ze-Tung'un ünlü cümlesi yerinde bir cümledir: "Politik güç tüfeğin namlusundadır."[158] Bu ikinci alanda hukuk ile sözleşme, güce boyun eğmek zorundadırlar, sadece askeri kuvvet tayin edicidir ve aşırı dikkat ve uyanıklık, sertlik ve acımasızlık, geçerli araçlar olarak ilan

edilmişlerdir; çünkü burada Saddam Hüseyin, Usame Bin Ladin ve Kim Yong Il gibileri bulunmaktadır, kötünün eksenlerine karşı savaş sürüp gitmektedir; savaş ve boyun eğdirme, kitle imha silahları ve terör, zafer ya da çöküş söz konusudur. Ve burada, politikanın bu gerçek dünyasında, Avrupa'nın ebedi barış yanılsamalarının çok uzaklarında, büyük güçlerin ve onların emperyal çıkarlarının 21. yüzyılda küresel ve bölgesel güç taksimi uğruna güç politikası çevresindeki kumarları sürüp gitmektedir. İşte Kagan'a göre, güç politikası gerçekliğinin alanı budur.[159]

Güç ve şiddetin bu buz gibi soğuk gerçekliğinin alanında, bir Immanuel Kant'ın o güzel fikirlerinin ve Aydınlanmacı felsefesinin yeri yoktur; burada sadece Thomas Hobbes geçerlidir; mutlakıyetçi devletin kendinden başka tanrılara tahammülü olmayan ve hepsini imha eden büyük Leviathan'ın düşünürü geçerlidir. "Avrupalılar ile Amerikalılar aynı dünya görüşünü paylaşıyorlarmış ya da sadece aynı dünyada yaşıyorlarmış gibi yapmaktan vazgeçmeliyiz. Asıl tayin edici sorun olan güç sorununun dünyasındadır. Etkili olma, etik, güce başvurmanın arzulanması konularında Amerika'nın ve Avrupa'nın görüşleri birbirinden farklıdır. Avrupa güce başvurma özelliğinden uzak duruyor ya da başka bir deyişle gücün ötesine, dışına çıkıyor. Yasalardan ve kurallardan, ulusaşırı müzakerelerden ve uluslararası işbirliğinden oluşmuş kendi içine kapalı bir dünyaya, Kant'ın 'Ebedi Barış' anlayışının gerçekleşmişliğine denk düşen, barış ve nispi refahtan oluşmuş tarih sonrası bir cennete adım atıyor. Buna karşılık Amerika Birleşik Devletleri tarihe sımsıkı bağlı kalıyor ve uluslararası kurallara ve halklar hukukuna güvenin bulunmadığı, özgürlükçü bir düzenin gerçekten güvence altına alınmasının ve aynı zamanda savunulup teşvik edilmesinin daha önce de olduğu gibi askeri güce sahip olmaya ve onu devreye sokma-

ya bağlı olduğu anarşist bir Hobbes dünyasında güç uyguluyor."[160] İşte tam da "tarih sonrası bir cennet" biçimindeki güç politikasına ilişkin yanılsamalar ile tarihte gücün gerçekliği arasındaki fark, Kagan'a göre, ABD ile Avrupa arasında gittikçe büyüyen stratejik uçurumun nedenidir: "Temel stratejik ve uluslararası sorunlarda Amerikalılar bugün Mars'tayken Avrupalılar Venüs'ten bakmaktadırlar. Sadece çok az birkaç nokta üzerinde hemfikirdirler ve birbirlerini karşılıklı alarak çok az anlamaktadırlar."[161]

Kagan çağdaş uluslararası sisteme yönelik analizinde, değerlerin tarihsel göreceliği anlayışına dayanmaktadır. Bu görecelik anlayışına göre güçsüz devletler, uluslararası hukukun, çokyanlılığın ve güç politikası bakımından pek de o kadar ağırlığı olmayan kurumların ve müzakerelerle, kimi zaman dişe diş müzakerelerle elde edilmiş, hatta satın alınmış bir güvenliğin savunucusudurlar. (Bu anlayışa göre) ABD geçmişte zayıf olduğu için dış politikasındaki pek sert olmayan buyruklara, dayatmalara ses çıkarmamıştır; Avrupa devletleri ise güçlüdür, dolayısıyla da emperyal ya da en azından hegemonyal bir dış politika izlemiş ve hakkını, hukukunu gücüyle dayatmıştır. Bugün ise durum bunun tam tersidir,[162] bu nedenle de Atlantik'in iki yakası, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden, ama asıl kesin olarak 11 Eylül 2001'den bu yana, uluslararası politika alanında tamamen farklı dünyalarda yaşamaktadır.

Kagan yanılmaktadır. O bile, İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru (Birleşik Devletler o zamana kadar görülmemiş bir askeri, politik, teknolojik ve ekonomik üstünlüğe sahipken, ABD'nin dış politikasının) çokuluslu kurumları, en başta Birleşmiş Milletler'i ve NATO gibi büyük tarihsel yükler altına girebilecek ve geniş erimli güvenlik ittifaklarını meydana getirmiş olduğu yolundaki tarihsel gerçeği görmezlikten gelemez. Bundan da öteye, o zamanki ABD'nin

dış politikasının ve onun ileri görüşlü normlara ve çıkarlara dayalı dünya görüşünün karakteristik belirtisi, o zamana kadar egemen devletlerin uluslararası sisteme yönelik güce dayalı politikalarını gittikçe daha çok hukukun içine çekmesiydi. Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ve bugün geçerli devletler hukukunun ve çokyanlı (uluslu) kurumların alabildiğine olağan çekirdek parçalarından biri olarak algılanan çeşitli uluslararası anlaşma ve uzlaşmalar, bunun ikna edici bir belgesini sunmaktadırlar.

Kuşkusuz Soğuk Savaş ve ikiye bölünmüş dünya, BM sistemine hiçbir zaman gerçekten işleme fırsatı vermedi ve Doğu ile Batı arasındaki elli yıla yayılan sistem çatışmasının kaderini BM ya da uluslararası hukuk belirlemedi; ama bunda Amerika'nın çok üstün gücü de tayin edici bir rol oynamadı. Güç ve değerler "Batı'nın" temelini 1947'den sonra belirlediler ve işte güç ile değerler arasındaki bu bağ, Sovyetler Birliği karşısındaki zaferi mümkün kıldı. Kendisine yönelik bütün eleştirilere ve itirazlara rağmen BM sistemi, kendisinden önceki halklar ittifakından çok daha işe yarar ve dayanıklı olduğunu gösterdi. Avrupa'nın birleşmesi süreciyle, Almanya'nın ve Japonya'nın başarılı yeniden inşa ve bütünleşme süreçleriyle ve Atlantik-aşırı ittifakların kurulmasıyla birlikte Birleşmiş Milletler'in yaratılması, Amerikan dış politikasının ve *"Great Generation"*ının en parlak başarıları arasında yer almaktadır kesinlikle.

Kagan bu bulgulara katılmıyor da değildir üstelik. " 'Batı' Soğuk Savaş döneminde doğal olarak bir şeyin yanında yer aldı. Berlin Duvarı'nın öteki tarafında mevcut olan seçenek, fırsat ve imkânların aksine, insanlığın büyük bir bölümünün özgürlükçü, demokratik fırsat ve imkânlarını temsil etmekteydi. Gerçekten de kendi içine kapalı, bütünlüklü bir Batı'nın var olduğunu ispatlamak biçimindeki

stratejik, ideolojik ve psikolojik zorunluluk, Berlin Duvarı'nın yıkılışı ve Moskova'daki Lenin heykellerinin alaşağı edilmesiyle birlikte kaybolup gitti."[163] Ama işte Kagan tam da burada, Batı'nın geleceğine ilişkin tayin edici cevabı vermesi gereken yerde cevap vermekten kaçınıyor ya da Amerikan tekyanlılığı dediğimiz tekyanlılık anlayışının, gerek ABD gerek 21. yüzyıldaki uluslararası politik sistem açısından muhtemel sonuçlarını gerçekten telaffuz etmeyip bu anlayışın mırıltıları içine sığınıyor.

Kaldı ki Hobbes ile Kant'ı düşünce tarihi düzleminde karşı karşıya getirmek bile, Avrupa ile Birleşik Devletler arasında dış politika düzleminde mevcut önemli farkları teorik olarak açıklamak bakımından yeterli olamıyor. Bu iki devlet filozofu, farklı yüzyıllarda, çok farklı meydan okuyucu sorunlarla karşı karşıyaydılar ve bize zaman olarak daha yakın olan Kant, daha eski olanın düşüncelerine dayanmıştı. Hobbes o zamanki İngiltere devletinin kendi sınırları içinde kalan din savaşlarının, yani iç savaşın korku ve endişelerinin damgasını taşımaktaydı. Hobbes'un düşüncesi her şeyden önce ya da neredeyse tamamen din savaşlarının kalıcı bir şekilde nasıl önlenebileceği sorusu etrafında dolanıp durmaktaydı; işte bu, o mutlak devletin, Hobbes'un Leviathan'ının üstesinden gelebileceği bir işti. "Hobbes'a göre devlet ancak çok büyük bir güçle engellenmiş iç savaştır."[164] Kant'ın derdi ise egemen devletler *arasında* bir türlü bitmek bilmeyen o savaşlardı ve onun sorusu, eğer bu savaşları önlemek mümkünse, bunların devletlerarası ilişkide *nasıl olup da* kalıcı bir barışa dönüştürülüp aşılabileceği biçimindeydi.

"Hobbes savaştan söz ederken, nasıl ki gözünün önünde her zaman iç savaşlar ve devletlerin (kendi sınırları içindeki) savaşları tutmuşsa, bu iç savaşların bir yurttaşlar arası barışa dönüştürülme sorununu da ele almıştır; yoksa dev-

letlerarası barış bağlamında devletler arası savaşı değil. Ülkedeki, Anglosakson ülkedeki barış, onun ömrü boyunca çözmeye uğraştığı sorundu, ülkelerarası barış sorununa el atmayı göze alamadı; Leviathan'lar kendi aralarında hesaplaşırken, kendi üzerlerindeki başka Leviathan'lara katlanamazlardı. [...] Açık bir şekilde Hobbes'la ilintilenerek *bellum omnium contra omnes'i* (herkesin herkes ile savaşını) devletlerarası doğal durum olarak yorumlayıp (bu doğal savaş durumundan) çıkış yolunu arayan ve bunu barış felsefesinin merkezi meselesi olarak gören, en başta Immanuel Kant oldu. Görüldüğü gibi Kant Hobbes'un düşüncesinin sonuna kadar götürülmesini temsil etmektedir; Hobbes'tan gerekli sonuçları çıkartmış biridir de o. Feodalizmin büyük muhalifi Hobbes, geç skolastikçilerin geliştirdiği *"civitas orbis"* (sivil alan) anlayışı üzerine kurulu evrenselci halklar hukukunu, bir dünya devleti son tahlilde bir şefin yöneticiliği altına sokup paramparça etmişken, büyük dünya vatandaşı Kant, öncüsü Hobbes'un akıl çizgisini (onun aksine) izleyerek, devletler hukukunun, dünya vatandaşı hukukunun ve insan haklarının iç içe geçtiği küresel bir barış durumunun imkânları üzerinde düşünmüştür."[165]

Kant için "ebedi barış" düşüncesinin, dönemin devletlerarası savaşlarının oluşturduğu gerçekliğin fonunda karanlık bir hicvi de içeren çifte anlamlılığa boyun eğdiği, bu ünlü yazısının ilk paragrafında "ebedi barış" kavramının kökenine yaptığı yollamadan da belli olmaktadır: "Şu Hollandalı hancının, üzerinde bir kilise bahçesinin resmedilmiş olduğu tabelasındaki bu hicvedici başlığın (ebedi barış), savaşa hiç doymayan insanlar, özellikle de devlet başları mı yoksa sadece o tatlı rüyaları görüp duran filozoflar için mi geçerli olduğu sorusu bir yana bırakılsın."[166] Demek ki Kant için "ebedi barış" kavramının biri acı, kötü, biri de alabildiğine politik olan iki anlamı vardı: Egemen

devletler ya sürekli bir barış düzeninin yolunu bulacaklardı ya da barış talebi bu düzenin yerine geçecekti. Kant'ın bu bağlamda, 20. yüzyılın o dehşet verici gerçekliğini tahmin etmesi çok zor olmuş olsa da, Alman düşünür, en azından Thomas Hobbes kadar büyük bir gerçekçi olduğunu ispat etmiş oluyor. Dünya savaşları sırasında Avrupa'nın öteki muharebe alanlarındaki, neredeyse sonu gelmeyecekmiş gibi görünen Verdun siper muharebeleri, Auschwitz toplama kamplarının dehşeti, Königsbergli felsefe profesörümüzün en berbat kâbuslarından bile ışık yılları kadar ötedeydiler.

Ne var ki sonunda Kagan, Hobbesçu (ABD) bir dünya ile Kantçı bir dünya (Avrupa) arasında ikiye bölünmüş bir Batı tablosuyla Atlantik-aşırı ilişkilerde bütünüyle güncel olan sorunlara yaklaşım farklarını gösteren tutunabilecek bir görüntü tasarımı sunmaktan daha fazlasını amaçlayıp vaatleri çok öteye giden bir yol koymuştur önümüze. Çünkü Hobbes (da) iç din savaşlarının yıkım ve kaosuna bir cevap aramıştı. Hiyerarşik kademede en üstte yer alan hâkim bir gücün (Hobbes'un hükümdarının) devlet içi kaosu ve iç din savaşlarını aşabilme zorunluluğu anlayışını geliştirip günümüze gelecek olursak, buradan, 21. yüzyılın başında eski devlet sistemini artık arkamızda bırakmamız gerektiği sonucuna varmadan edemeyiz; çünkü küresel bir dinsel iç savaş çağı aşamasına geçmiş durumdayız. Buradan çıkartılabilecek sonuçlar, dünyayı kapsayan bir iç politika yönünde hareket etmek, yani devlet sistemlerinin yepyeni bir niteliğine geçip bu sistemi çok yanlı inşa etmek demektir; bu geleneksel güç ve kudret politikalarına başvurmak, emperyal rüyalara dalmak ve hâkim bir güç aracılığıyla, izlenecek stratejik temele bir tekyanlılık yerleştirip bu politikayı izlemek anlamına gelmemektedir.

Kagan, haklı olarak Avrupa ile Amerika arasındaki, güç politikası düzlemindeki farklılıklar olarak tanımlanabilecek temel farklara işaret etmektedir.[167] Bu farklılık tam olarak nerelerde kendini göstermektedir? Farklılık, bütün politik alanın o en eski sorusuna verilen cevapta kendini ele verir: Güç ne anlama gelmektedir? Güç, ona sahip olunduğu, (kendiliğinden) mevcut olduğu ve devreye sokulabileceği için, kendi kendinde temellenerek mi oluşur? Yoksa en büyük gücün bile, özgürlük şartları altında kendini temellendirmek zorunluluğunun yanı sıra, normatif ilkelere, etik ilkelere ve onaya dayalı meşruiyete ihtiyacı mı vardır? Çünkü ne Avrupalılar gücün ne olduğunu unutmuş idealistlere dönüşmüşlerdir, ne de Amerikalılar akıllarını güç ve iktidara takmış Makyavelistler olmuşlardır. Atlantik'in her iki yakasında da hâlâ eskiden olduğu gibi özgürlük, demokrasi, hukuk devleti, pazar ekonomisi ve sivil toplum konusunda aynı ilkeler paylaşılmaktadır ve dünya görüşleri de ilkece değişmiş değildir. Gene de her iki yanda da bir perspektif kayması söz konusudur. İşte bu da, Kagan'ın ileri sürdüğü nedenlerden kaynaklanmaktadır: "Avrupa 20. yüzyılın felaketlerinin ardından dış politika anlayışında 'Amerikanlaştı', ABD ise Soğuk Savaş'ın ardından 'Avrupalılaştı'." Bugün Avrupa dış politika konusunda eskiye göre daha normatif düşünürken, ABD güç politikasını daha çok öne çıkartıyor. Kuşkusuz, bu konuda güçlülük ve zayıflık, yükselme ve çökme, muktedir olma ve iktidarsızlık azımsanmayacak bir rol oynamaktadır, ama işte etkili olanlar sadece bunlar değildir. Kaldı ki bu noktada Kagan gene yanılmaktadır.

Avrupa, güç politikası düzleminde yaşadığı yenilgi nedeniyle dış politika düşüncesini değiştirmekle kalmadı, önceki yüzyılda yaşanan iki dünya savaşının yol açtığı seküler felaketlerin deneyimlerinin yanı sıra nasyonal sosyalizmin, tamamen devlet sistemine dayalı bir güç politikasının

tarumar edici, kendi kendini yıkıcı etkileri de bu değişimlerde rol oynadı. Avrupa ve özellikle Almanya, 20. yüzyılda güç politikası zaaflarının bütün olumsuzluklarını, yani güç politikasının bütün etik ve normatif bağlarından kopartılıp mutlak bir korku politikası düzlemine tırmandırılmasının sonuçlarını yaşadılar. Bu yönden bakıldığında Avrupalıların Venüs'te oturduklarını ileri sürmek, gerçeği saptırmaktan başka bir anlam taşımamaktadır. İlle de bir benzetme yapılacaksa, Avrupalıları, Mars'ın üzerinde bütün bu geçmişin sonunda hayatta kalmış olanlar diye tanımlamak daha yerinde olacaktır. Hayır, Avrupa'nın kendi kendini yerle bir etmesine yol açan güç politikasının damgasını bastığı deneyim, onun güç politikalarını uygulamada zaaf göstermekten çok normatif ilkelere uymakta zaaf gösterdiğini ortaya koymuştur. Amerika, kendi gücüne ilişkin normatif bağa oldum olası fazlasıyla sahipti ve hâlâ da sahiptir; Avrupa (özellikle de Almanya) bağlamında, güç ile normlar arasındaki bu bağ yeterince şekillenmemiştir. Avrupa sistemini, denge ve hegemonya tanımlarlar, normlar ve ilkeler değil. Tam da bu nedenlerle ABD dış politikası daha başlangıcından itibaren, Avrupa denge sisteminin, vazgeçilmez yanları olan rekabet halindeki güçler anlayışını Kuzey Amerika kıtasına taşınmasına bütün gücüyle direnmiş, bunun yerine kıtanın birleşmesine ağırlık vermiştir.[168]

Kagan, Hobbes karşısında pozitif bir tutum sergileyip Kant'a karşı çıkarak Avrupa ile Amerika arasındaki bu normatif tersliğin altını çizmektedir. Kant Aydınlanma aklının filozofuydu, felsefesi "Ebedi Barış" yazısıyla birlikte Amerikan anayasasının kurucuları arasındaki yeri, kurucu babalara, mutlak devletin habercisi, Leviathan'ın babası Hobbes'tan çok daha yakındı. ABD tarihine ve günümüze kadar uzanan düşünce tarihi geleneğine yakından bakıldığında, özellikle Hobbes'u, 21. yüzyıldaki yeni muhafaza-

kâr dünya görüşünün peygamberi olarak göstermeye kalkmak fazlasıyla cüretkâr bir tutumdur. Immanuel Kant kolayca Amerikan politik geleneği ile bütünleştirilebilir; Thomas Hobbes'a bu politikada yer bulmak, ancak onun düşüncelerinden tamamen vazgeçip bunları çarpıtmak koşuluyla mümkün olabilir. Çünkü özgürlük ve demokrasi kavramları, geçmişte olduğu gibi bugün de Birleşik Devletler'in gerek politik düşüncesinin gerek anayasa gerçekliğinin çevresinde döndüğü güneşi oluşturmaktadır. Birleşik Devletler eskiden olduğu gibi gücün mutlaklaştırılması değil sınırlandırılmasıyla oluşmuş bir sistem üzerine inşa edilmiştir ve bu ötekilerle karşılaştırılması imkânsız ulusun tarihte örneği bulunmayan gücü, ilkelerinin biricikliğine dayanarak bugüne ulaşmıştır. Bu tabloya ne Hobbes ne de Amerikan emperyalizmi düşüncesi uymaktadır.

Birleşik Devletler bundan yaklaşık iki yüz yıl önce, özellikle Avrupa Leviathan'larının, 17. ve 18. yüzyılın mutlakıyetçi prens devletlerinin gerçekliği üzerine kurulmuş, temel ilkelerini ve politik anayasasını Hobbes'un bu Avrupa gerçekliğine bağlı ilkelerine *karşı* geliştirmiştir. "Biz, Amerika Birleşik Devletleri halkı, birliğimizi tamamlayıp mükemmelleştirmek, adaleti gerçekleştirmek, içte huzuru güvence altına almak, ülkenin savunması için uğraşmak, genel refahı destekleyip teşvik etmek ve gerek kendimizin gerekse bizden sonrakilerin özgürlük ve mutluluğunu koruma amacının kılavuzluğunda, bu anayasayı Amerika Birleşik Devletleri için ortaya koyup açıklıyoruz."[169] Amerikan anayasasının o günler için çok ileri düzeydeki devrimci, aynı zamanda da alabildiğine tahrik edici bu giriş bölümü, Amerikan halk egemenliğinin Avrupa'daki özgürlükçü olmayan mutlakıyetçi devletlere bir savaş ilanı olduğu kadar, ilkece Thomas Hobbes'un devlet anlayışının da radikal bir reddi anlamına gelmekteydi.

Avrupa 1945'ten sonra Amerika'nın aksine herkesin herkesle savaşının yerine barış ve özgürlük içinde bir gelecek adına, kendi devlet sistemini temelden değiştirmek ve bu sistemin düşünsel temellerini neredeyse devrimci adımlarla yenilemek zorunda kalacaktı. Çünkü ABD'den farklı olarak Vestfalya Barışı'ndan beri, egemen Leviathan'ların Hobbesçu barış sistemi içinde yaşamaktaydı, üstelik Fransız Devrimi, ulusçuluk çağı, Bolşevik Rus Devrimi ve nasyonal sosyalist Almanya Devrimi, bu Avrupa sistemini alabildiğine totaliter hale getirmekle kalmadı, iş, gücün terörist bir biçimde uygulanan mutlakıyetçiliğine kadar vardı. Bu Thomas Hobbesçu Avrupa dünyası sonunda kendini yıktı. Bu nedenle dengeleme girişimlerinin, hegemonya taleplerinin ve savaşların bu bitmez tükenmez işkenceleri, yani Avrupa devlet sistemi tamamen yeniden bulunmak zorundaydı; Avrupa birliğiydi bu ve radikal olarak farklı bir ilkenin üzerine, bütünleşme ilkesinin üzerine kurulmalıydı. Tam da bu noktada, yepyeni, keşfedilmesi gerekmemiş olan ve şimdi de gerekmeyen, dünyada, tarihin bugüne kadar örneğini görmediği bir güç politikasını tek başına temsil eden bir devlet olarak, dünya karşısındaki sorumluluklarını yüklenme sorunu ile karşı karşıya kalan ABD ile Avrupa arasındaki temel bir fark ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle, Avrupa'nın kendini yeniden düzenlemesi gerekmektedir; ABD'den ise dünyayı düzenlemesi beklenmektedir; işte hiç kuşkusuz bunlar çok farklı çıkış noktalarına işaret etmektedir.

Avrupalılar küresel, bölgesel ve bir yandan da Avrupa'da barış ve istikrar bakımından Amerikan gücünden vazgeçmenin imkânsız olduğunu bilmektedirler. Ve 21. yüzyılda tehlikelerle dolu olacağını ve kesinlikle sadece koyunlarla dolup taşan bir dünya olmayacağını bildikleri için, askeri gücün de vazgeçilmez olduğunun bilincinde-

dirler. Bir yandan da daha henüz birkaç yıl geride kalmış olan geçen yüzyıl, yeni tehditleri ve ihtilaflarıyla bütün dış politikaların en temel ilkesel sorusunu bir kez daha ortaya atmaktadır: Güvenlik ne demektir? Ve güvenlik nasıl oluşturulup korunur? Daha Soğuk Savaş bile, şimdiye kadarki bütün bir tarihten temel bir kopuşu temsil etmişti, çünkü "yapay" yürütülmüş, sonunda da aynı şekilde (sıcak çatışmasız) sona erdirilmişti.[170] (Sıcak) savaşın bir "mış-gibi-savaş"a dönüşmesinin temel nedeni nükleer savaşa girmekten kaçınılması, böyle bir savaşın yıkımlarının hesaplanmazlığı ve uzun erimli sonuçlarının ise hiç hesaba kitaba gelmemesiydi. Bilimsel-teknolojik devrim İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru iki büyük nükleer dünya gücünün muhtemel bir silahlı çatışmasının faturası ve yararları arasındaki orantı hakkındaki tartışmaları, her türlü politik hesapların ötesinde bir yere taşıyıp yepyeni bir politik nitelik yarattı. Böylece askeri donanım sonucu bir yandan askeri güvenlik kaygıları devletler tarihinin o zamana kadarki doruğuna ulaşılırken, bu gelişmeler öte yandan (sıcak) savaşı dönüşüme uğrattı. Askeri güvenlik Soğuk Savaş esnasında caydırma mantığının baskısıyla hayata geçirilmek yerine bir tehdit olarak varlığını koruyabilecek kadar ileri gitti, o kadar. Ciddi bir sıcak savaş bu şartlar altında dövüşçülerin termonükleer bir felaket sonucu birlikte yok olup gitmeleriyle, her türlü güvenliğin de sonu anlamına gelmekteydi. Gerçekliğin ve güvenlik kavramının benzer bir dönüşümü de artık ekonomik ve teknolojik gelişmeyle birlikte gittikçe belirginleşmektedir.

Ekonomik küreselleşmenin Amerikan ya da Batı komplosu olduğu biçimindeki yavan tezden değil de bunun daha çok makro-ekonomik ve tarihsel gelişmelerin objektif zorunluluğunun kendini ifade ettiği tarihsel bir süreç olduğunu anlayışından hareket edersek, uluslararası politik

sistem bağlamında da karşılıklı bağımlılığın artacağını çabucak fark ederiz. Büyük güçler 21. yüzyılda birbirleriyle silahlı bir ihtilaf tercihine sadece nükleer silahların yıkıp yok edici güçlerinden ötürü başvurmaktan kaçınmayacaklardır; küreselleşmiş dünya ekonomisinin ekonomik ve teknolojik düzlemde de iç içe geçmiş olması ve yeniden gerçekleşebilecek bir ekonomik bütünleşmenin parçalanmasıyla ortaya çıkabilecek politik ve ekonomik yıkım da, büyük güçlerin askeri tercihe başvurmalarının faturasını karşılanamayacak düzeylere yükselteceğinden, silahlı hesaplaşma yolu kapalıdır.

İki büyük Asya gücü Çin ve Hindistan'ın muazzam nüfuslarıyla günümüzde Batı pazarına ve tüketim sistemine, dolayısıyla dünya ekonomisine yönelmiş olmaları, ihtilaflarda savaşa başvurmama trendini dramatik bir şekilde artıracak, küresel ekonomi ve politikaya yepyeni bir nitelik getirecektir. Şimdiye kadar büyümeye olan aşırı bağımlılığıyla Batı ekonomi ve tüketim modeli, insanlığın sadece yüzde yirmisini kapsayan bir azınlık programıydı. Çin ve Hindistan'ın küresel pazara adım atmalarıyla birlikte, bu niceliksellik yeni bir niteliğe sıçrayacaktır ve azınlık programı, bütün bir insanlığı kapsayarak ekonomik ve kültürel bir çoğunluk programına dönüşecektir. Küresel kaynakların sınırlılığı ve Batı tüketim modelinin akıldışılık gerçeği karşısında, bu yeni küresel ekonomi modelinin pratikte işleyip işleyemeyeceği ya da Batı pazar ve tüketim modelinin kendi "büyümesinin sınırlarına" gelip dayanmayacağı, bu yüzden de kendi kendini niteliksel bir dönüşüme uğratmak zorunda kalıp kalmayacağı, durduğumuz bugünkü noktadan baktığımızda, ampirik düzlemde cevabı bulunmayan sorulardır. Ortadaki sayılar ve öngörüler bu ikinci olasılığın ağır bastığına işaret etmektedir.

Ne olursa olsun ekonomik küreselleşme ve bunun sonuçları, 21. yüzyılda güvenliğin gerçeklerini ve kavramlarını da dramatik bir dönüşüme uğratacaklardır. Tam da egemenlik, bağımsızlık kavramıyla, dengeler sistemiyle ve askeri güvenliğe öncelik tanıyan ilkeleriyle 1648'den kalma, çökmüş, köhnemiş Avrupa sisteminin yapı ve kategorileriyle önümüzdeki yüzyılda bu yeni küresel gerçekliğin biçimlenmesi ve inşasında bir şeyler becerebileceğini düşünmek mümkün değildir. Sınırlı eko-sistemin, dünyanın niceliksel ve niteliksel bakımdan tamamen değişmiş bir pazar ekonomisinde, nüfuz bölgeleri oluşturma ve gittikçe azalıp pahalılaşan kaynaklara el koyma adına yeni bir politik-askeri çatışmanın yüklerini taşıyabileceğini ummak, grotesk şekilde geçmişe dönmek demektir. Çünkü böyle bir hesaplaşmada muhtemel galip, 21. yüzyılın küreselleşmiş dünyasında muhtemel yenilenler ile öylesine iç içe geçmiş, sarmaşmış olacaktır ki, bir zaferin negatif sonuçları zaferi kazananı da kısa sürede etki alanı içine alıp ayıklayacak, hatta onu da bir mağluba dönüştürecektir.

Peki öyleyse 21. yüzyılda güvenlik nasıl tanımlanacaktır? Güvenlik, en başta politik, ekonomik ve kurumsal yönlerden işbirliği ve uzlaşma üzerine inşa edilmek zorundadır, çünkü çatışmalar ya da savaşlar birer tercih ya da imkân olarak gittikçe pahalılaşıp fırsat olmaktan çıkacaklar ve sonuçta sadece kaybedenleri doğuracaklardır. İnsanlık, insanlığın devletleri, halk ekonomileri, teknolojileri, ihtiyaçları öylesine fazla büyümüş ve artmıştır ki, bunlar karşılıklı bağımlılığın yepyeni bir boyutunu ortaya çıkarıp işbirliğini zorunlu hale getirmişlerdir. 21. yüzyılın uluslararası politik sistemindeki risk ve tehlikelere de etkili uluslararası işbirliğinin ve denetiminin, çokyanlı kurumların etkili gayretlerinin ve kurallara uymanın ötesinde hâkim olmanın başka bir yolu bulunmamaktadır. Terörizm, kitle

imha silahları, çevre felaketleri, salgınlar, çökmüş devletler, mülteci akınları, soykırımlar; ulusal ve küresel güvenliğin insanlığa meydan okuyan bütün bu ve benzeri sorunları, en başta askeri yönden tanımlanmış bir güvenlik kavramını ve devlet mantığına saplanıp kalmış egemenlik kavramını artık mecburen 21. yüzyılın gerisinde bırakacaktır.

İşte bütün bu nedenlerle yeni sistemin bütünün ilkesel yeni düzeni konumu söz konusu olduğunda ne "Mars" ne de "Venüs" üzerinde olmak işe yarayacaktır. 21. yüzyılda da klasik stratejik-askeri kuvvet kaybolup gitmeyecektir; ancak ulusal çıkarları güvence altına alma ve uluslararası sistemi istikrarda tutma bakımından, gittikçe daha yetersiz kalacağını gösterecektir. Uluslararası politik sistem hâlâ ekonomik, teknolojik ve ekolojik yönlerden küreselleşmeye uyum sağlama zorunluluğu ile karşı karşıya bulunmaktadır ve dünyanın bu yeni düzeni, Avrupa'nın kadim denge sistemlerinin ve onun hegemonyal ve hegemonya-karşıtı reflekslerinin damgasını taşımayacaktır artık. Her şey uluslararası sistemin ve kurumlarının derinliklerine inecek bir değişmenin sinyallerini vermektedir. Devlet sisteminde Avrupa devlet sisteminin Vestfalya Barışı'na geri giden eski dünya düzenini arkasında bırakacağını söyleyen bir tür "Kopernikusçu dönüşüm"[171] bu yüzyılın başında, eşikte beklediğini haber vermektedir.

Bu durumda tayin edici soru, uluslararası sistemin, dönüşümünü ne kadar barışçıl ya da şiddet yoluyla gerçekleştireceği sorusudur. Ve bu sorunun cevabını en başta Batı, her şeyden önce de Birleşik Devletler ve Avrupa vermek zorunda kalacaktır; çünkü sadece küreselleşme değil, aynı zamanda mevcut ekonomik sistem ve devlet sistemi, Batı modernitesinin çocuklarıdırlar. Ne tek başına küresel güç Amerika ne de tek başına Avrupa bu görevin üstesinden gelebileceklerdir, böyle bir görevin omuzlanabilmesi, an-

cak Batı'nın bu yüzyılın şartlarını göz önünde tutan genel bir stratejik perspektif doğrultusunda kendini tanımlayıp yenilemesiyle mümkün olacaktır.[172] ABD ile AB, 21. yüzyılın şekillendirilmesinde stratejik bir uzlaşma oluşturacak iradeyi ve kuvveti ortaya koyamazlarsa, bu gelişme büyük ölçüde bunalımlı ve şiddet gerektirecek biçimde yol alacak, bu da Batı'nın her iki yanında böyle bir uzlaşma için gerektiğinden daha fazla güç, irade ve ileri görüş gerektirecektir. Dünyanın öteki bölgeleri ve güçleri için de geçerlidir bu söylediklerimiz. Dev kıta Afrika, hemen hemen çözülmez görünen bunalımlarına ve sorunlarına rağmen Afrika Birliği (AU) sayesinde gelecekte kolektif ve işbirliğine dayalı bir sistem oluşturma yoluna girmişse, bu gelişmeyi hiç de küçümsememek gerekir. Aynı şey Latin Amerika, Güney Asya ve Batı'ya olan stratejik kapısını sadece ekonomik değil de, daha çok demokratik, normatif ve toplumsal bir kapı olarak kavraması halinde, Rusya için de geçerlidir.

Kuşkusuz devletler 21. yüzyılda bir dünya hükümetinin kurulmasına yer açmak amacıyla kendilerini dağıtmayacakları gibi, askeri güvenliğin önemi de ortadan kalkmayacaktır. Uluslararası sistemin bütün bu öğeleri varlıklarını korumaya devam edeceklerdir, ancak anlam ve önemleri değişecek, başka yeni öğeler doğup yeni anlam ve önemler kazanacaklardır. Çünkü güvenlik ve egemenlik gibi klasik kavramlar niteliksel dönüşümler yaşayınca, buna bağlı uluslararası politik sistemin bütün bir düzeni de niteliksel değişime uğrayacaktır ve böyle bir değişme yeni kurumların doğup ortaya çıkmasına ya da mevcut kurumların yeniden farklı şekilde tanımlanmasına yol açacaktır. Küresel devletlerin ve ekonomi sisteminin objektif mecburiyetler nedeniyle gittikçe daha sıkılaşan bir işbirliğine doğru itileceklerini söyleyen temel tezimiz doğruysa, yani işbirliği bu

yeni sistemin rasyonelliğindeki merkezi kategori konumuna gelecekse, bunlardan türetilen güvenlik ve egemenlik kategorileri de, işbirliği yapan kurumlar ile işbirliğine dayalı egemenlik yönünde dönüşüme uğrayacaklardır. Kurumların ve egemenliğin birleşmesi, 21. yüzyıldaki bu gelişmenin en tekamül etmiş biçimi olacaktır.

Uluslararası sistemin bir başka niteliksel dönüşümü de dramatik sonuçlara yol açmıştır; bu sistemin demokratikleşmesinden söz ediyoruz. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle gerçi dünyanın bütün diktatörlükleri ve otoriter rejimleri yeryüzünden kaybolmadılar, ama bugün dünyada tarihin daha önce görmediği kadar liberal demokrasi ve açık toplum var. Liberal demokrasinin küresel ölçekte yerleşmesiyle güç kavramı da özünde değişime uğradı. Eski devlet sistemlerinde güç çoğunlukla kendini kendinden hareketle, kendine dayanarak tanımlamaktaydı: Güç, silahların namlusundan geliyordu. Güce sahip olan hem kendini hem de kurallarını kabul ettiriyordu. Bugün güç kendini bir başına ya da en azından tamamen kendine dayanarak kabul ettiremez artık. Gücün uzlaşmayla kabul edilmesi, başka deyişle, onayla meşrulaşması, gittikçe daha çok demokratikleşen bir uluslararası sistemde güç ve iktidarın önemli bir parçası haline geldi.

Bu gelişmeyi, tarihsel yönden büyük ölçüde devlet sisteminin demokratikleştirilmesine ve hukukun içine çekilmesine her zaman tayin edici bir önem atfetmiş olan ve normlara bağlı bir dış politika sürdüren Amerika'ya borçluyuz. Demokrasiye doğru bu gelişmeyle birlikte iktidar ile gücün, güvenlik ile egemenliğin bunlarla birlikte bütün sistemin derinlerine uzanan bir dönüşüm şimdiden kendini haber vermektedir. Küreselleşme yüzyılında işbirliği ve konsensüs oluşturma yönündeki zorlama ve baskı, uluslararası politik sistemin geleneksel kategorilerine, bunlarla

birlikte de gerçeklerine işleyip bunların dönüşümünü ileriye doğru sürükler. Devlet sisteminin politik tabakalarının en altlarındaki katmanlarda oluşan kaymalardan kaynaklanan bu basınca, uluslararası sistemin yapılarının ve kurumlarının gerektiği gibi dönüştürülerek cevap verilmemesi halinde, bu değişme basıncının enerjileri, bütün bir sistemin gittikçe artan şekilde işlevselliğini yitirmesine yol açacak ve sistemin eylem rasyonelliği ve eylem yapma yeteneği gitgide kaybolacaktır. İşte tam da bu gelişme, günümüzde uluslararası sistemde gözlemlenmektedir.

5. *Avrupa, Amerika ve Atlantik-Aşırıcılığın Geleceği*

> "Avrupa'nın aynı zamanda iki dünyada birden yaşama gibi bir sorunu bulunmakta: Biri gündelik reel politikanın dünyası, ötekisi daha iyi bir gelecek rüyasının dünyası. Bu ikincisine sımsıkı sarılmak, ancak içinde yaşanılan anın, şimdi'nin alabildiğine gerçek tehlikelerini gözden kaçırmamak, Avrupa'nın zorlu görevidir. Bu arada, ortak bir dış politika oluşturmak da, Avrupa'ya meydan okuyan en büyük sorundur."
>
> — JEREMY RIFKIN[173]

Tarihten bir şeyler öğrenmek gerçekten de mümkün mü? Ne politika ne de tarih bilimi tarafından bugüne kadar doyurucu bir şekilde cevaplanamayan bu soru, Irak Savaşı'na ve onun seyrine yönelik pek de tatmin edici olmayan politik açıklama ve gerekçelendirmeler üzerine, yenilerde Amerikalı tarihçi Arthur M. Schlesinger Jr. tarafından, bir kez daha ortaya atıldı. Batı demokrasilerinin otuzlu yıllarda Hitler karşısında sergiledikleri başarısızlık, bugün bile hâlâ, savaş ve barış konusundaki güncel sorunların her ortaya çıkışıyla birlikte etkisini sürdürdüğünü göstermektedir. Münih'te 1938 yılında yaşanan, başarısız yumuşama politikasının (tarih için) öğretici ve yapıcı deneyimlerinin sonuçlarına dayanan Schlesinger, tarihsel benzeşmelerin, üstesinden bir türlü gelinemeyen belirsizliğine işaret ediyor. Schlesinger (tarihsel örneklerden çıkartılan sonuçların be-

lirsizliğini göstermek için) Winston Churchill'in 1938 Münih Anlaşması'na işaret ederek, buradan çıkartılacak dersler hakkında yazdıklarını alıntılıyor: "Burada, ileride yön gösterici olabilecek ahlakın ve eylemin kimi temel ilkelerini belirlemek, yerinde olacaktır. Bu türden hiçbir olay hakkında, bağlamından kopartılarak bir hükme varılamaz." Schlesinger bu alıntının ardından, bu kez ellili yıllarda aynı Münih örneği aktarıldığında, buradan hangi deneyim ve sonuçların çıkartıldığını gösteriyor: "Münih'ten on altı yıl sonra, Başkan Eisenhower Münih örneğine başvurarak Britanyalıları, Amerikalılar ile birlikte Çin Hindi'ndeki Fransızları desteklemek için iknaya çalışırken, Churchill'in kılı bile kıpırdamamıştı. Churchill, Eisenhower'ın 38 olayından çıkardığı örneği ve yaptığı benzetmeyi geri çevirmişti; ancak bu tavır, Churchill'in ardılının, ondan iki yıl sonra Cemal Abdül Nasır'ı ve Yakın Doğu'yu 1938 şartlarının penceresinden görmesine ve ülkesini Süveyş macerasına sürüklemesine* elbette engel olmayacaktı. Bu kez Münih benzetmesini geri çeviren Eisenhower'dı. Bu türden olaylar, güvenilirlikten uzak bir şekilde geçmişten çekip alınmış ve mekanik bir şekilde geleceğe aktarılmış stereotiplerin, klişelerin ve tarihsel genellemelerin üzerinden politika yapan bir zihniyet ve anlayışın yürek sızlatıcı dayanıklılığını, inatçılığını gözler önüne sermektedir."[174] Neticede Schlesinger pek de umut vaat etmeyen bir sonuç çıkartıyor buradan: "sonunda insanın, 'Münih' adına içine düşülen yanılgılar yığınının, 1938'deki yanılgıları kat be kat aşabileceği sonucuna ulaşacağını" söylüyor.[175]

Hani eninde sonunda, tarihten ders alma konusundaki şu eski mi eski soruya öyle genelleştirilmiş cevaplar verilemeyeceğine kanaat getirmek için, Schlesinger'in yukarıdaki karamsar çıkarsamasını paylaşmak da gerekmiyor aslında. Politik bir kararın tarihten başarıyla çıkartılmış bir der-

se mi dayandığını, yoksa aynı kararın tarihten çıkan dersleri büsbütün yanlış mı anladığını ya da yanlış amaçlar doğrultusunda ideolojik düzlemde çarpıtmış mı olduğunu, ne yazık ki ancak iş işten geçtikten sonra öğrenebiliyoruz. Çünkü bütün politik kararları çıkarlar yönlendirmektedir ve bu nedenle de çoğu zaman birbirlerine alabildiğine ters düşerler. Üstelik tarihsel bilgi, hiçbir zaman ileriye değil, geriye, geçmişe bakar. Her politik kararın etkisi, yol açacağı sonuçlar bakımından her zaman geleceğe açıktır, dolayısıyla da hiçbir zaman (tarihsel örneklere dayalı) bilgiye değil de az çok güvenilir, mantıklı varsayımlara dayanır.

Tarihten dersler çıkarmanın mümkün olup olmadığı sorusu, günümüzde doğrudan Irak Savaşı bağlamında, savaşın Batı'da yol açtığı geçersiz açıklamalar ve politik bölünmelerle birlikte ortaya atıldı. Bu soruyla birlikte Churchill örneği, yumuşama politikası ve Münih deneyimi, savaş yanlılarınca, Mezopotamya'daki savaşa karşı olanların önüne yeniden kondu. Gelgelelim, yaşanan olayların ışığında, ilişkilere tarihsel örnekler sunmaya çalışan bu yolun yanlış olduğu anlaşıldı. Atlantik'in gerek bu, gerekse öteki yakasındaki güncel dış politika tartışmalarında, Batı'nın tutarlı stratejik bir perspektiften yoksun oluşu nedeniyle, ABD'nin tek başına küresel bir gücü temsil etmesine, Cihad-terörizmine karşı savaşa, gelecekteki dünya düzenine ve Irak Savaşı'nın nedenlerine yönelik, birbirine zıt, birbiriyle bağdaşmayan görüşlere ilişkin açıklamalarda, gereğinden fazla tarihsel örneğe el atılıp duruldu.

Tarihle ilişki kurarak işleyen bu meşrulaştırma ve açıklama taleplerinin gerisinde –günümüzün bir bütün olarak kavranması zor durumu ve tehlikelerle dolu, tehditkâr görünen bir gelecek karşısında– Batı'daki bütün aktörlerin kendilerinden hiç emin olmadıkları gerçeğiyle yüz yüze geliyoruz. Gerçi 21. yüzyılın meydan okuyuşları karşısında

yeni stratejik cevaplar aranırken, Atlantik'in her iki yakasında da, bir tarafın öteki tarafa göre çok kudretli (ABD) ve çok güçsüz (Avrupa) olması nedeniyle, birbirlerinden vazgeçebilecekleri izlenimini veren davranışlara girmeleri lüksü göze alınıyor. Ne var ki her iki taraf da aynı zamanda –böyle bir durumda hem Avrupa hem de Amerika kaybedeceğinden– Batı'nın sonunun gelmesine hiçbir şekilde izin veremeyeceklerini çok iyi biliyorlar.

Dengeli, istikrarlı bir "Atlantik-aşırıcılık", barışçıl, demokratik ve pazar ekonomisine göre düzenlenmiş bir bölge, gerek Kuzey Amerikalılar gerekse de Avrupalılar için güvenliklerinin omurgasını oluşturmaktadır. Tarihin, çok sayıda kurban pahasına elde edilmiş bu kazanımlarını tartışılır hale getirmeye ya da hatta gitgide bu yöndeki ilgiyi kaybederek ya da hatalı önemlilik sırasını aşağıya çekerek silip süpürmeye çalışmak, bir stratejik hata, hatta bundan da öteye tarihsel bir aptallık olur. Gerçekten de aynen tekrarlanıp duran, ritüelleşmiş itiraflara sığınmakla ve olup bitene yeni bir gözle bakmanın reddedilmez zorunluluğunu geri çevirmekle, bu ilişkiler olduğundan daha iyi duruma gelmeyecektir kesinlikle. Çünkü Atlantik'in her iki yakasındaki aktörlerin omuzladığı ve geniş kapsamlı, yenilenmiş bir stratejik uzlaşmaya dayanmadan, Atlantik'in iki yakası arasındaki çukur genişleyecek ve erozyon artacaktır. Böyle bir gelişme ne Kuzey Amerika'nın ne de Avrupa'nın çıkarınadır, dolayısıyla da işin buralara kadar varmaması gerekir.

Amerikalılar ve Avrupalılar çok temel ortak özelliklere sahiptirler, ancak kolektif bilinçleri alabildiğine farklı tarihsel deneyimlere dayanmaktadır. Bu nedenle de bugüne kadar aynı tehdit ve tehlikelere zaman zaman çok farklı, hatta birbirine çok zıt biçimde tepki göstermişlerdir. Bu her iki yanda da, karşıdakinin tepkilerini gerektiği gibi an-

lamamaya (hatta reddetmeye) kadar götürebilir ve sonuçta politik ve duygusal iletişim hatalarından örülmüş koca bir yumak ortaya çıkabilir. Atlantik'in her iki yanı arasındaki bütün o düşmanca tavırların temelinde, son tahlilde aynı politik-kültürel ailenin içindeki geçimsizlikler, öfke, bıkkınlık ve kötü duygular söz konusudur ve bu aile de tıpkı bütün aileler gibi, tarafların birbirine büyük zararlar vermek istememeleri halinde, sonuçta birbirine muhtaçtır. İşte bu Atlantik'in iki yanındaki aile, bugünkü politik dünyanın yeterince anlaşılmamasından kaynaklanan bunaltıcı bir kaos perspektifinin yol açtığı endişe ve korkuları paylaşmaktadır. Bu nedenle de zaman zaman, kendini hâlâ emniyette hissettiği yerlerde, anlayacağımız aydınlık bir geçmişte, Batı tarihinin parlak dönemlerinde ve bunlardan çıkartılabilecek gerçek ve sözde derslerde dayanak arayıp durmaktadır.

Batı toplumlarındaki bu olumsuz politik duygu halinin başlıca iki nedeni bulunmaktadır: Bunlardan biri 1989/99 kırılmasının radikalliği, ötekisi, günümüz uluslararası sisteminin tarihsel düzlemde karşılaştırılabilir bir örneğinin bulunmayışıdır. Günümüz devlet sistemini analiz etmeye kalktığımızda, karşılaştırılmazlığın karakteristik bir özellik olarak göze battığını fark ederiz. 1989/90'daki çığır açıcı dönüm noktasından bu yana, hani sadece birkaç yeni etmeni sayıp dökmek istersek, gerek şimdiye kadar hiç olmamış bir küresel, teknolojik-ekonomik entegrasyonda gerek bir devlet gücünün onu dengeleyici herhangi bir karşı ağırlık olmaksızın dünya çapında tek başına ayakta durmasında gerek devlete bağlı olan ve olmayan aktörler arasında, iktidar politikaları bakımından bugüne kadar hiç tanımadığımız bir asimetrinin ortaya çıkmasında ifadesini bulan, yepyeni, daha önce örneği görülmemiş biricik bir şey gelişmişe benzemektedir. Kuşkusuz salt nicelik yönün-

den bakıldığında uluslararası politik sistemdeki ilişkiler, önceki gibi sürüp gitmektedir, gelgelelim, günümüzde uluslararası sistem bağlamında çok derinlere uzanan kaydırmaların, yer değiştirmelerin ve değişimlerin tanıkları olduğumuz yolundaki haklı şüpheleri, tam da bu yeni etmenler desteklemektedir. Bu değişmeler, devletlerin bugüne kadar uzanagelen tarihlerinde eşi benzeri bulunmadığı için, tarafların bilincine henüz tam olarak ulaşmalarını engelleyecek kadar temel ve radikal olma özelliği göstermektedirler. Bu olgu başka hiçbir yerde ABD ve Avrupa arasındaki Atlantik-aşırı ilişkilerdeki kadar açık seçik algılanabilirlik göstermezler.

Günümüzün uluslararası sistemini, o üç yüz elli yıldan daha uzun geçmiş çizgisi üzerinden inceleyecek olursak, bu sistemin 20. yüzyılda, iki dünya savaşı, sömürgesizleştirme ve Soğuk Savaş'ın son bulması sonucunda Avrupa devlet sistemlerinin küreselleşmesiyle ortaya çıktığını çok rahat görürüz. İki güç, yani ABD ve Sovyetler Birliği, bu küreselleşmeyi 1945'ten sonra dünyaya hâkim olma mücadeleleri doğrultusunda özellikle sürüklediler ve SSCB, bu ikili mücadeleye yenik düşüp çöktü. Bu iki kutuplu sistemin son bulmasıyla ABD'nin küresel hegemonyasının (hele de bir Amerikan emperyalizminin) önü hemen açılmış görünmemektedir; yani bu aşamaya kadar süregelen sistemin, galip tarafın güç ve iktidar politikalarını destekleyen şartlara dönüşmesi söz konusu değildir. Daha çok, sistem kendi içinde –özellikle de ABD ve Avrupa başta olmak üzere– tarafların hepsini büyük bir yön arayışı sorunu ile karşı karşıya getiren, kökten bir kırılma yaşamışa benzemektedir.

Modern devlet sistemi özünde ve büyük ölçüde Avrupa tarafından yaratıldı. Avrupa devletlerinin küresel ölçekte dışarıya uzanmaları Yeni Çağ'ın dünyasını belirleyip yapılandırdı. ABD, başlangıçtan itibaren bütün bir Kuzey

Amerika'yı kapsayan yayılmacı bir dış politikayı benimsemiş olmasına rağmen, çok çok sonraları, Kuzey Amerika kıtasının görünürdeki biricik gücü olarak konumunu güvence altına aldıktan sonra, dünya politikasına ayak atmıştı. Birleşik Devlet'lerin dünya politikasına girmesi ise Avrupa sisteminin çizdiği hatlar üzerinden gerçekleşti. ABD'nin günümüzdeki Amerika-Avrupa ilişkilerinde ortaya çıkan güncel sorunları ve güçlükleri daha iyi anlayabilmek için, küresel düzlemde adım adım genişleyen Avrupa devlet sistemini canlandıran büyük bir nehir benzetmesi yapmama izin verin.

Birleşik Devletler, Avrupa'nın ve onun ihtilaflarının sonucu olarak ortaya çıkan tarih akıntısına, 19. yüzyılın sonunda ve tam olarak 1917 Birinci Dünya Savaşı'yla birlikte kapılarak, dünya politikasına adımını atmıştır. Gene de Birleşik Devletler, kuruluşunun o alabildiğine özgün karakteri nedeniyle, dış politikasında ikide birde ortaya böyle bir taleple çıkacakmış gibi görünmüş olmakla birlikte, bu Avrupa sisteminin karşısına kendine özgü bir seçenek çıkartmamıştır. Avrupa tarihinin bu kudretli akıntısı, yeni çağın başlangıcından itibaren gelişen devlet sistemini belirlemiş, hatları açık seçik belirli yapıları ve çıkarları izleyip durmuştur. Avrupa, bütün bir 20. yüzyıl boyunca tarihinin bu akıntısı içinde büyük bir başarıyla politik amaçları doğrultusunda hareket etmiş ve akıntının yönünü gittikçe daha çok belirlemiştir, ancak bu Avrupa akıntısı Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla aniden kesilmiştir.

20. yüzyılın "altın yılları" olan doksanlı yıllar, bir süre için devlet sistemindeki bu devrim özellikli kopuşun bütün boyutlarını örtebilmişti. Gelgelelim bugün, Avrupa-küresel devlet sisteminin bu en güçlü akıntısının, dünya tarihinin bataklığa dönüşmüş çözülme alanı içinde, bir bakıma, tehlikeli yılanların, sivrisineklerin ve yabani hayvanların kay-

naştığı bir devletler tarihi nehri içinde kaybolup gittiği apaçık belli olmaktadır. Bu bataklık bölgenin ne başı ne de sonu var gibidir ve suların akışını, o yükselip duran sisin içinden seçip ayırmak, anlamak çok zordur. Böyle bakıldığında 1989/90 yılları arasında yaşanan çağ dönüşümünün, sadece Yalta Konferansı'nda ortaya çıkan iki kutuplu dünya düzenine son vermekle kalmamış olduğu, bu durağın çok daha derinlere etki ettiği gittikçe daha iyi anlaşılmaktadır. Avrupa devlet sisteminin üç yüz elli yıl sürmüş tarihi, duvarın yıkılışı ve Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte sona ermiştir.

Gerçekten de 1989/90 durağında eski Avrupa sisteminin sonunun geldiğini ileri süren tez, Atlantik-aşırı ilişkilerdeki uyum sorunlarının çoğunu da açıklayabilmektedir. Çünkü hem ABD hem de Avrupa, farklı algılayış özelliklerine ve objektif konumlarına bağlı olarak, devlet sistemi tarihindeki bu büyük kırılmaya alabildiğine farklı tepki gösterdiler. Egemen ve tek hâkim dünya gücü olan ABD, tarihte daha önce eşi örneği bulunmayan kuvvetine denk düşecek bir şekilde objektif olarak tek yanlı konumuna geri döndüğünü görürken, Avrupalılar egemenliklerini yeniden tanımlayan ve Avrupa Birliği'nde ete kemiğe bürünen ulusaşırı bir dönüşümün içinde buldular kendilerini. Gelgelelim ABD'nin, o biricik gücüne rağmen, oldum olası Avrupa devlet sisteminin kendisine çıkardığı engeller boyunca, dolayısıyla da bu sistemin mantığının sınırları içinde hareket etmesinin ne anlama geldiği, gittikçe daha açık seçik belli olmaktadır. Gerçi ABD'yi içine alan bu şartlar 1945 ile 1989 arasında artık Avrupa devlet sisteminin mirasına dönüşmüşlerdi, ama bu aşılmış sistem, çekirdeğinde, o haliyle değişmeden sürüp gitti.

Devlet sistemindeki gerçek devrimci dönüşüm, ancak Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte yaşandı. Çünkü bu

çöküşle birlikte küresel çift kutuplu hegemonya, yerini tek yanlı bir merkeziyetçiliğe bıraktı. Böyle bir duruma ise, uluslararası sistemin tarihi o zamana kadar hiç tanık olmamıştı. Dolayısıyla mevcut devlet sisteminin geçirdiği devrimin nesnel mantığına bağlı kalınması durumunda, ABD bundan böyle, sadece tek bir küresel merkeziyetçiliğin gücüne dayanmak zorunda kalacak olan, tamamen yeni bir küresel sistem tasarlama ve bunu hayata geçirme göreviyle karşı karşıya kalacaktı.

Kuşkusuz bu sadece, uluslararası sistemin nesnel konumu bakımından geçerlidir. Önceki bölümde bir Amerikan emperyalizminin imkânsızlığını tartışmıştık; elbette orada ileri sürdüğümüz nedenler burada da geçerliliklerini korumaktadırlar. Tek yanlı, küresel bir merkeziyetçiliğin dünyaya meydan okuması fazlasıyla büyük bir tahrik, meşruluğu ise alabildiğine küçük olurdu; kaldı ki Amerikan halkının çoğunluğunun öznel duygu ve düşüncelerinin yanı sıra gelenekleri ve ilkeleri de, böyle bir girişime hemen hiç başarı şansı tanımazdı. Demek ki nesnel zorunluluk ile öznel imkânsızlık, o biricik dünya gücünün mevcut stratejik konumunda çözülmesi imkânsız bir çelişki oluşturmaktadır ve bunun küresel devlet sisteminin düzeni, dolayısıyla da düzensizliği bakımından ağır olabilecek sonuçları bulunmaktadır. Elbette bir çelişkinin tanımlanması, dünyanın yeni düzeninin ne olacağı yolundaki acil soruya, biricik güç olarak ABD'nin verebileceği bir cevabın açıklanmış olduğu anlamına gelmemektedir; çözüm ABD'ye bırakıldığında, devlet sisteminin gerçekliğindeki mevcut çelişkiler sürüp gidecek, bu da ihtilafların çıkma potansiyelini, krizleri ve istikrarsızlıkları büyük ölçüde artırabilecek ve tehlikeli bir şekilde enerjiyle yükleyebilecektir.

ABD 20. yüzyılda devlet sisteminin tehlikeye düşmesine büyük, kurumsal, politik, iktisadi ve normatif düzlem-

lerde temellendirilmiş bir düzen taslağıyla (*"Grand Strategy"*) üç kez müdahale edip, bunların ikisinde epey başarılı olmuştu. Başkan Woodrow Wilson, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Avrupa devlet sisteminin tehlikeye girmesi üzerine Halklar Birliği'ni (Milletler Cemiyeti'ni) kurdu; Başkan D. Roosevelt, Nazi Almanyası'nın ve emperyalist Japonya'nın dünyaya hâkim olmak amacıyla başlattığı İkinci Dünya Savaşı'na cevap olarak Birleşmiş Milletler sistemini geliştirdi; Başkan Harry S. Truman ve Dışişleri Bakanı George C. Marshall Soğuk Savaş'ın başında Batı Avrupa'ya ve başka bölgelere yönelik Sovyet tehdidini önlemek üzere politik-askeri bir ittifak yapısı taslağı geliştirip, merkezine NATO'yu ve Marshall Planı'nı yerleştirdiler. Belki de şimdi, önder güç olarak ABD'nin, kendi güvenliğine yönelik stratejik tehdidi başarıyla önleme yolunda, yeni totalitarizme ve küreselleşmeye cevap verebilmesi için yapması gerekenler, çok daha büyük bir zahmet ve çaba gerektirmektedir.

Yeni bir dünya düzeni yaratma görevinin büyüklüğü göz önünde tutulduğunda Birleşik Devletler gibi örneği bulunmayan bir güç de söz konusu olsa, böyle bir devletin tek başına bu görevin üstesinden gelip gelemeyeceği, kaynaklarının, gücünün ve meşruiyetinin böyle bir meydan okumaya yetip yetmeyeceği sorusu haklı olarak ortaya atılabilir. İşte bu konuda çok ciddi endişe ve kuşkular bulunmaktadır, çünkü tam da bu noktada Avrupa tarih akıntısının kaybolup gitmiş olmasının olumsuz etkileri kendini hissettirmektedir. Rusya, Çin, Hindistan, Japonya, Brezilya ve bunların yanı sıra başka birçok devlet, yeni bir düzenin tasarlanmasında önemli olmaktan da öteye, belki de merkezi aktörler olarak rol alacak ya da daha da kötüsü muhalifler olabileceklerdir; oysa Avrupa, yani tek ve birleşmiş bir Avrupa, sezgileriyle, tarihe atfettiği derin anlamla,

Atlantik'in ötesine uzanan sıkı değer ve çıkar bağlarıyla, hakiki bir partner rolünü oynayabilecektir. Amerika Birleşik Devletleri'nin yol göstericiliğinde Avrupa kendinden beklenen bu görevi yerine getirmek durumundadır.

ABD'nin tek yanlı konumu, tarihsel bir "rastlantı"nın mı sonucudur? Yaygın bir teze göre, bu durum tipik olmayan ve sisteme aykırı bir durumdur ve tarihin akışı içinde yeniden düzeltilecektir. En geç yüzyılın ortasında Çin Halk Cumhuriyeti ile ABD arasında, hatta öteki dünya devletleri ile birlikte, bir güçler dengesi oluşacaktır. Bütün bunlar doğru olabilir ama, bir yandan da önemli kimi etmenler, devlet sistemindeki güncel gelişmelerin öyle rastlantısal, geçici bir araya girme anlamına gelmediğini göstermektedir. Çünkü sadece ABD değil, Avrupalılar da tarihte bir kezlik bir durumun içindeymiş gibi görünmektedirler, hatta bu olgu, tarihte örneği bulunmayan o egemen ulusal devletleri bir birlik içinde toplama süreciyle, Avrupa için çok daha fazla geçerlidir.

Avrupa Birliği son on yılda temelden değişikliğe uğradı. Bu gelişme Avrupa Birliği'nin kendi kararlarının olduğu kadar, ona yönelik yeni talep ve beklentilerin bir sonucuydu. 15 üyeli Avrupa 1 Mayıs 2004'ten itibaren 25 üyeli bir Avrupa olup çıktı. Böylelikle Avrupa, kıtanın elli yıl süren Doğu-Batı ihtilaf ve çekişmesi boyunca varlığını koruyagelmiş bölünmüşlüğünü kesin olarak ortadan kaldırdı. Bu gelişmeyle birlikte 450 milyondan fazla insanı kapsayan bir iç pazar yaratıldı. Ortak para birimi Euro, insanların serbest dolaşımını mümkün kılan, özgürlüklere imkân veren bir iç pazarın yaratılması, mallar, mali destek ve başarılar, hizmet sektörünün başarıları, iç sınırların kaldırılması, birlik yurttaşlığı, ayrıca en azından gittikçe daha iyi ve sıkılaştırılarak koordine edilen ortak bir iç ve dış politika ve nihayet temel hakları ve demokratik düzlemde meş-

rulaştırılmış Avrupa kurumlarıyla Avrupa'ya özgü bir anayasa taslağı; bütün bunlar AB'nin birkaç yıla sığdırdığı, göze çarpan değişikliklerdir. Bugün Viyana'dan Lizbon'a, bir kez olsun herhangi bir sınırda pasaport göstermek zorunda kalmaksızın seyahat etmek mümkündür, ayrıca her yerde aynı parayla ödeme yapabilmektesiniz. Bir on yılın ya da biraz daha sürenin geçmesiyle birlikte Estonya'dan Portekiz'e arabayla yolculuk etmek de mümkün olacaktır. Avrupa'nın tarihini bilen, 21. yüzyılın başında Avrupa'nın günlük hayatında yaşanan bu değişmelerin Avrupa devlet sisteminde ne boyutta bir devrim ifade ettiğini kavrayacaktır; üstelik de şunun şurasında, İkinci Dünya Savaş'ın bitişi ve Avrupa'nın büyük ölçüde yıkılıp bölünmüş halde yere serilişinin üzerinden, sadece altmış yıl geçmiştir.

Ama asıl AB'nin 1 Mayıs 2004'teki en son genişleme raundu, en önemli değişmeyi de beraberinde getirmiştir. Çünkü geçmişin Demir Perdesi'ni aşıp geçen bu adımla birlikte, o zamana kadar Soğuk Savaş'ın ve bu savaşla atbaşı giden Avrupa bölünmesinin realitesine bağlı olarak *"de facto"* (fiilen) sadece bir Batı birliği olan Avrupa birliği, gerçekten bütün Avrupa'yı kapsayan bir birliğe dönüşmüştür. 15 üyeden oluşan birliğin on üyenin katılımıyla gerçekleştirdiği görünürdeki niceliksel gelişmenin, geniş ölçekli niteliksel sonuçları da beraberinde getireceği çok çabuk anlaşıldı; çünkü bu büyük genişleme adımıyla birlikte AB, Avrupa'nın birleşme sürecine büsbütün yeni boyutlar dayatan stratejik bir sorumluluk alanının da içine girmiş oluyordu.

Başlangıçta birlik, sadece bir ekonomik birlik görünümü veriyordu, ne var ki bu onun sadece dış görünüş biçimi için geçerli bir durumdu. Daha o zaman bile birliğin hedefi politikti, yani üyeler arasında yeni bir düzen ilkesini, bütünleşme ilkesini yerleştirmeye yönelikti. Üye devlet-

lerin egemenliklerinin en azından kısmen bir araya getirilmesi hedefleniyor ve o zamana kadarki ulusal devlet egemenliklerinin bu bütünleştirilmiş parçalarının, ortak kurumlaşmalar aracılığıyla bundan böyle ortak, enikonu tartışılmış kurallar doğrultusunda hayata geçirilmesi bekleniyordu. Maden kömürü sanayii bu yönde başlangıç adımlarını attı, bunu ortak pazar ve tarım pazarı izledi. Demek ki ekonomik çıkarların bütünleştirilmesi, daha ilk andan itibaren üst düzeydeki bir politik amaca, yani üye devletler arasında --özellikle de can düşmanı Almanya ve Fransa arasında– kalıcı bir barışın güvence altına alınması amacına hizmet etmekteydi.

Bugünden geriye dönüp bakıldığında, Avrupa'nın bütünleşmesi fikrinin ardında Avrupa Birleşik Devletleri vizyonundan, dolayısıyla da kökü Amerikan olan ve iki yüz yıldan daha fazla bir süre öncesinde Kuzey Amerika kıtasında ABD'nin kuruluşu ve yayılmasıyla güçlü bir gerçekliğe dönüşen ulusaşırılık vizyonundan başka bir şeyin bulunmayışı, tarihin ironisinden başka bir şey olmasa gerekir. Üstelik bu ironiyi daha da artırırcasına, iki dünya savaşı sonrasında Avrupa milliyetçiliğinin yol açtığı yıkım ve tahribatın, Avrupa'yı neredeyse kendini imha etme eşiğine getirişinin, Hitler'in büyük Alman Reich'ının tamamen yenilgiye uğratılmasının ardından ve Stalin'in büyük Rus imparatorluğunun tehditleri karşısında, birleşik Avrupa vizyonunu somut olarak gerçekleştirmeye yönelmiş olanlar, iki büyük Fransız devlet adamıdır.

21. yüzyılda kendini yenileyecek bir Batı için, zamanın ötesine geçecek, norm koyucu, felsefi, aynı zamanda da devlet ve güç politikalarında gelecek vizyonuna sahip bir temel arayanlar, onu burada bulacaklardır. Avrupa Birliği ve ABD, Atlantik-aşırıcılığın her iki köşe direği olarak, sadece Avrupa-Hıristiyan aydınlanmasının değer ve normla-

rına dayanmakla kalmazlar, modern'in politik bunalımına yönelik çözüm arayışında verdikleri yanıtlarda aynı vizyona, anlayacağınız, egemenliklerin ulus-aşırı düzlemde bütünleşmesi anlayışına dayanmaktadırlar. Bu her iki politik-kültürel sürecin eşzamanlı yol almamış olması, günümüzün Atlantik-aşırı ilişkilerinde, tarihsel deneyimlerin farklılığı ve iki taraf arasındaki, güç politikaları bakımından mevcut olan önemli bir derece farkı, Irak krizinde ortaya çıkanların da ötesine geçen politik sorunlara ve dağılmalara yol açmıştır. Öte yandan Atlantik-aşırı farklılıkları görünür kılmış olan da bu kriz olmuştur.

İzlenmesi gereken ortak vizyonun ne olması gerektiğini araştırıp bunu izlemek, Avrupa ve ABD arasındaki somut kültürel, sosyal ve tarihsel farklılıkları atlamak anlamına kesinlikle gelmemektedir. ABD bundan yaklaşık iki yüz yıl önce uzak, ada özelliği taşıyan bir kıtada, neredeyse tarihi bulunmayan bir bölgede, 2,5 milyonu Avrupa'dan göç etmiş 13 devlet tarafından kurulmuştu.[176] Buna karşılık Avrupa tarih bakımından tamamen doymuş durumdadır, gururlu ve yaşlı ulus devletlere dayanır, daha da gururlu ve eski dillere ve kültürlere sahiptir, bugün 450 milyon insanı kapsamaktadır ve alabildiğine karmaşık, zahmetli birleşme süreci, 21. yüzyılın şartları altında gerçekleşmektedir. Kaldı ki bütün bu derin farklılıklara rağmen ABD ve AB ilkece aynı vizyonu paylaşmaktadırlar. Bu olgu gelecekte bugünkünden daha da önemli olduğunu gösterecektir.

Amerika'nın ve Avrupa'nın birleşme vizyonları arasında, bunların da ötesinde, sonuçları çok daha uzun erimli farklılıklar mevcuttur. Amerika Birleşik Devletleri'nin kurulması, olgusal olarak o günün Avrupa dünyasından uzaklaşarak gerçekleşmişti, bu nedenle ilk başta ve her şeyden önce, bir kopma, bir yalıtılma edimiydi. O zamanın genç ABD devletleri Avrupa'ya sırtlarını döndüler ve ölçülmez görünen

kendi Batı'larının açık sınırlarına yöneldiler. Buna karşılık Avrupa'nın o zor birleşme süreci, yalıtıcı bir edimin tam tersini temsil etmektedir ve daha çok milliyetçi ateşini kalıcı olarak aşmaya, böylelikle yepyeni koşullar altında aktör olarak tarih sahnesine geri dönebilme girişimidir. Ayrıca Avrupa kıtasının hemen bütün egemen devletlerinin bu birleşme süreci, yeni büyük devlet düzenlerinin sadece Avrupa'da değil dünyanın başka mıntıkalarında da bir meydan okuma anlamına gelebildiği bir küreselleşme çağında gerçekleşmektedir. Avrupa kıtasının ötesinde kalan devletler ve bölgeler bakımından Avrupa'nın verdiği politik mesaj, ABD'nin kuruluş süreçlerindekinden farklı olarak, verili bir modelden dönme değil, tersine mümkün bir örnek model sunma anlamına gelmektedir. Avrupa'nın sunduğu bu örnek olma özelliği, ayrıca Avrupa dışı dünya için Avrupa'nın egemenliğin *par excellence* (başlıca, kusursuz) örnek kıtasını temsil etmiş olması ve hâlâ da temsil ettiği gerçeğiyle daha da kuvvetlenmektedir. Modern devlet buluşu burada gerçekleşti, doruğuna ve en derin noktasına burada ulaştı ve ulusçuluk burada başka hiçbir yerde olmadığı kadar taşkınlık yaptı. Dolayısıyla da bu Avrupa bugün ulus-aşırı, bütünleştirici bir vizyonu, yepyeni bir politik, ekonomik ve sosyal gerçekliğe dönüştürme hakkını kendinde buluyorsa, bu süreç 21. yüzyılın küreselleşmiş dünyası bakımından, bundan 200 küsur yıl önce Kuzey Amerika'nın birleşmesinden çok daha büyük bir önem taşımaktadır.

Gelgelelim, AB'nin gündelik hayatını tanıyan, göründüğü kadarıyla doyumsuz bir düzenleme hırs ve öfkesiyle çıkarları dengelemeye çalışan AB-bürokrasisinin güçlüklerini bilen, Brüksel karar süreçlerinin o korkunç hantallığını, yavaşlığını, aynı zamanda da Avrupa kurumlarının üye devletlerin halklarınca benimsenme sürecinin yol açtığı büyük sorunları yaşamış olan herkes, haklı olarak, ge-

rek ulus-devletçiliğin inatçılığının, dikkafalılığının, gerekse de kültür, dil ve gelenek miraslarının çokluğu ve çeşitliliğinin oluşturduğu direncin büyüklüğü karşısında, politik birliğin herhangi bir zamanda mümkün olup olamayacağını kendine sormadan edemeyecektir. Ne var ki bu olumsuz, eksi bilançoyu, AB'nin başlangıcından bu yana ortaya koyduğu şaşırtıcı başarı ve ilerlemelerle, yani kalıcı bir barış düzeni, güvenlik, özgürlük, hukuk devleti, demokrasi, hoşgörü, azınlıkların korunması, sınırların aşılması, şimdiye kadar hiç görülmemiş ekonomik bir refah, bilimsel teknik ilerlemeler, sosyal güvenlik, çevre koruması ve Avrupa Birliği'nin adım adım artan dış politikadaki gücü gibi gelişmelerle dengelemek istersek, artı bilanço belirgin bir şekilde ağır basar.

Avrupa Birliği, Avrupa savaşlarının kalıcı olarak aşılmasına yönelik bir projeydi, halen de öyledir. Bu arada bütünleşme Avrupası üç aşamadan geçti: Ekonomik ortaklıkla başlayıp devletlerin bir araya gelmesine ve gerçek bir Avrupa devletleri birliğinin oluşmasına giden yoldu bu. Avrupa anayasasının birinci maddesinde şöyle der: "[1] Bu anayasa, kadın ve erkek yurttaşların, Avrupa devletlerinin geleceklerini ortak biçimlendirme iradesinin yol göstericiliğinde – üye devletlerin ortak hedeflerinin gerçekleştirilmesi adına yetkilerini devrettikleri Avrupa Birliği'ni kurar. Birlik, üye devletlerin bu hedeflere hizmet eden politikalarını koordine eder ve üye devletlerce devredilmiş yetkileri ortak tarzda kullanır. [2] Birlik, onun değerlerine saygı gösteren ve bu değerleri birlikte geçerli kılma yükümlülüğünü üstlenen bütün Avrupa devletlerine açıktır."[177]

Dolayısıyla da bu Birlik, tek bir devletin ya da az sayıda birkaç büyük devletin bütün öteki devletler üzerindeki hegemonyasını kurmayıp, ilke olarak uzlaşmaya ve üyeler ister büyük ister küçük, ister zengin ister yoksul, isterse de

eski ya da yeni olsunlar, "üye devletlerin anayasa karşısındaki eşitliğine" dayanır.[178] Bu ilke, Birlik yurttaşlarının anayasa karşısındaki eşitliği açısından da geçerlidir. Ancak bu ilke üye devletler arasında sürüp giden somut farklılıkları da silmez, çünkü şaşırtıcı da olsa, Avrupa anayasasının tam da bu eşitlik ilkesi, Avrupa Parlamentosu'ndaki ve Danışma Meclisi'ndeki üye büyük ülkelerin aleyhine işleyen belli bir orandaki eşitsizlik üzerinden, AB içinde eşitlik ilkesini hayata geçirmek amacıyla bilinçli olarak oraya yerleştirilmiş olan bir eşitsizlik ilkesine dayanmaktadır. Bu eşitsizlik üye ülke yurttaşlarının Avrupa Parlamentosu seçimlerindeki ağırlık dağılımında da geçerlidir; çünkü Parlamento'daki sandalyelerin uluslara göre dağılımında, büyük ve nüfusça zengin üye devletler, küçük ve en küçük devletlere göre daha alt düzeyde temsil edilmektedirler. Büyük üye devletlerin biçimsel eşitlikten gönüllü olarak imtina etmemeleri halinde, Almanya'dan Malta'ya, Fransa'dan Kıbrıs'a ve Polonya'dan Estonya'ya uzanan bütün bir Avrupa kuşağı boyunca, dürüst bir temsiliyet de imkânsız olurdu.

Avrupa Birliği'nin tarihin şimdiye kadarki bölümünde eşi örneği bulunmayan karakteristik özelliğini, işte buradan da görmek mümkündür; çünkü AB'deki temsiliyet bakımından kurulmuş denge, bir yandan üye devletler öte yandan da Birlik yurttaşları arasındaki yapıcı bir orantısızlıkla mümkün olmaktadır. Başka türlü söylemek gerekirse, büyük üye devletler ve onların yurttaşları, daha küçük devletler ve onların yurttaşları lehine zaaflarını bilinçli olarak benimsemektedirler. Avrupa bütünleşmesinin başarısının asıl sırrı burada yatmaktadır. Dahası, Avrupa bütünleşme süreci anlamına gelen Avrupa devlet sisteminin gelişmesindeki radikal kırılmanın çekirdeği de burada belli olmaktadır. Avrupa Birliği, başından itibaren hegemonya karşıtı bir proje olarak tasarlanmıştı. Bu sayede de Av-

rupa'nın bütünleşmesi süreci içinde hegemonik bir hâkimiyetin karşıtını, yani Birlik içinde küçük devletlerin lehine işleyen, böylelikle de büyük üye devletler karşısında, bunlar ile aralarındaki devlet ve güç politikaları bakımından varolan ağırlık farklılığını giderip güç dengelerinin kurulmasını sağlayıcı bir mekanizma geliştirmişti. AB anayasasındaki yeni oylama yöntemi de, bu anlayışa denk düşmektedir.[179]

Yukarıda da değindiğimiz gibi, Avrupa'nın birleşmesi fikrinin özü, daha ilk andan itibaren politik bir özdü; anlayacağınız Avrupa Birliği'ndeki bütün devletlerin ortak egemenliğini amaçlıyordu. Birlik gerek coğrafi genişlemesi gerekse özü bakımından, bu talebinden büsbütün ya da kısmen vazgeçmesi halinde, bizzat kendi varlığını tartışılır hale getirecektir. Birliğin, politik düzlemde hükümetler arası işbirliği çerçevesinde hareket eden ulusal yönetimlere dayalı büyük bir iç pazar olarak geleceğinin güvence altında olması için, güçlü Avrupa kurumları ile politik bütünleşmelere gitmesi şarttır. Aksi halde seçkin bir Avrupa serbest ticaret bölgesi (*European Free Trade Zone*) düzeyine düşüp kendi varlığını tehlikeye atmış olurdu. AB'ye kuşkuyla yaklaşanların anlayışlarındaki büyük yanılgının ortaya çıktığı yer de burasıdır. Bütün *a la carte* Avrupa düşüncelerinin, yani her bir üye devletin, bütünleşmenin hangi basamağına katılıp hangisine katılmayacaklarına kendilerinin karar vermeleri fikri için de geçerlidir bu tespitimiz. Bu tercih, kaçınılmaz sonuç olarak, Avrupa'nın farklı gruplara ayrışıp parçalanmasını da beraberinde getirecektir ki, bu da Avrupa sistemindeki eski husumetleri ve rekabetleri, önlerine yeni bir işaret yerleştirerek ve içe dönük büyük aşınma hasarlarını göze alarak canlandırmak anlamına gelecektir. Irak krizi ve bu krizle atbaşı giden Avrupa içi bölünme, bu türden muhtemel ve mümkün sürtünme kayıplarının ve

bunlara eşlik edebilecek AB bünyesindeki zayıf düşmelerin yol açabileceği etki ve sonuçların, bir sezgi, bir ihtimalden öteye neler olabileceklerini gösterdi.

Ama öte yandan Avrupa Birliği, zaman düzleminde bugünden ileriye bakabildiğimiz ve görebildiğimiz kadarıyla, bir Birleşik Devlet karakterine bürünemeyecektir, çünkü böyle bir gelişme, ne üye devletlerin ve halklarının çoğunluk iradesiyle, ne de Avrupa'nın tarihsel-kültürel realitesiyle örtüşmektedir. "Avrupa, tarihi açısından bütün ortak yanlara rağmen, en önce ulusların Avrupa'sıdır. Uluslar ve diller düzlemindeki bin beş yüz yıllık tarih ve farklılaşma sonuçları 'tepeden' ya da 'dıştan' gelen bürokratik faaliyetlerle silinip yok edilemeyeceği gibi, zaten edilmemelidirler de."[180] Öte yandan Birleşik Avrupa Devleti rüyası, gene bütünleştirmeden yana olanların yanılgılarından kaynaklanmaktadır; çünkü gelişip büyümüş devlet yapıları ve bunlar arasındaki kültürel-tarihsel farklılıklar ve Avrupa'nın politik gerçekliği karşısında, daha ileriye giden politik bütünleşmelerin gerçekleştirilmesi imkânsızdır. Avrupa'nın birleşmesi süreci, ancak söz konusu gelenekleri göz önünde tutup bunları Avrupa bütünleşmesinin içine alabilmesi şartıyla, bundan böyle de başarıyla yol alabilir. Bu sürecin genişliğinin kabul edilmesi onun derinleştirilmesinin ön koşuludur, yoksa tersine derinleşme, onun genişlemesinin hazırlayıcısı değildir. İşte topluluk, Avrupa anayasası sözleşmesiyle tam da bu görevin üstesinden gelebilmiştir, bu da onun tarihsel düzlemdeki büyük başarısıdır.

Avrupa'nın politik bütünleşmesi zaten tarihsel gelişmenin yardımıyla da desteklenip ileriye götürülecektir ve bu tahmin, anayasa sözleşmesinin herhangi bir yetersizliğinde ortaya çıkması muhtemel krizlerde olabileceği gibi, Birliğin geçici, hatta belki de çok şiddetli bütünleşme bunalımları yaşamayacağı anlamına da gelmemektedir. Çünkü

tarih, yani küresel ve bölgesel dayatan sorunların ve politik-ekonomik gelişmenin yaptığı basınç, Birliğin ve üye devletlerin çıkarına olan bu bütünleşmeyi, AB'yi zorlayarak sağlayacaktır. Dar kafalılık, inatçılık, tek tek devletlerin politik düzlemdeki dirençliliklerinin yanı sıra mevcut tarihsel-kültürel kimliklerinin diretme yetenekleri, sonunda, anayasa sözleşmesiyle birlikte, Avrupa kurumlarının ve kendinden emin, kendini tanıyan üye devletlerin buna paralel oluşturdukları anayasa düzenlemelerine dayanan – belirli bir politik bütünleşme biçimine yol açmıştır. Anayasayı hazırlama komitesinin karışımı bile bu yapıya uygun özellikteydi; çünkü ilk kez temel bir Avrupa sözleşmesi üzerinde ulusal parlamentoların ve Avrupa komisyonlarının temsilcileri çalışmış, onu şekillendirip geliştirmişlerdi. AB'nin oluşturduğu bu kurumsal dörtgen tam da, sözleşmeye de yansımış olan o paralel anayasa yapılarına karşılık gelmektedir. Bu yüzden de Avrupa anayasası sözleşmesinin bireysel hakları ve Birlik yurttaşlarını tanımlayan temel haklar *charta*'sının yanı sıra, esas olarak Birlik ile üye devletler arasındaki ilişkiyi dengelemeye yönelmiş olması kimseyi şaşırtmamalıdır, çünkü anayasanın hukuksal görevi bundan ibarettir.

İşte başka nedenlerin yanı sıra bu nedenle de Avrupa realitesi daha uzun süre paralel kimliklerce, ulusal ve Avrupa'ya özgü kimliklerce belirlenecektir. Avrupa anayasaları ile oluşturulmuş bu paralellik, güçlü üye devletlerin, bir yandan kendi varlıklarını sürdürürken, kendinden emin, kendi bilincinde olan aktörler olarak temsil ettikleri ulusal egemenliklerin, anayasanın dokusu içinde birleştirilmesine dayanan Avrupa bütünleşmesinin gerçekliğini yansıtmaktadır: Avrupa ve üye devletler, Avrupa yurttaşlığı ve ulusal yurttaşlık, Avrupa kurumları ve ulusal kurumlar, Avrupa demokrasisi ve ulusal demokrasilerin oluşturduğu dokudur

bu. Bu bakımdan, AB'nin kendisinin, tarihsel düzlemde büsbütün yeni bir şey ortaya çıkarmakta olduğu tespitini yapabiliriz; anlayacağınız *sui generis* (örneği bulunmayan), devletlerin şimdiye kadar uzana gelmiş tarihlerinde rastlanmayan bir birliktir bu. Avrupa anayasasının yapısını ABD anayasası gerçeği ile karşılaştıracak olursak, AB'nin gittikçe, ABD için söz konusu olmuş olduğundan ve olacağından çok daha federal, dolayısıyla da ademi merkeziyetçi bir düzene sahip olacağı apaçık belli olmaktadır. Hatta günün birinde Komisyon başkanlığı ile Avrupa Danışma Meclisi başkanlığı tek bir kişide birleştirilecek olsa bile –hani anayasa sözleşmesinin dışladığı bir ihtimal de değildir bu zaten– AB'nin üye devletlerinin Birlik içinde oynadıkları rol, gittikçe, Amerika'nın birleşik devletlerinin oynadıklarından çok daha etkili ve güçlü olacağından, böyle bir Avrupa başkanı kurumsal yönden bakıldığında bir Amerikan başkanından çok daha güçsüz olacaktır. ABD hakiki bir birleşik devlettir, AB ise anayasası ile birleşik devlet düzeyinin kademe olarak altında kalmaktadır, ancak bir devletler birliğinden de daha fazla bir şey olacaktır; *sui generis* olduğu, yani tam da eşi benzeri bulunmadığı için.

AB'nin politik ve ekonomik organizasyonu ve Avrupa insanının hayat gerçekliği ile bütünleşmesinin getirdiği deneyimler, politik düzlemde her bir ulusun kendi kimliğiyle tamamlanan bir Avrupa kimliğinin oluşup ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu Avrupa kimliği sadece yaşanan günlerden edinilen pragmatik deneyimlere ve Avrupa kurumlarının gerçekliğine değil, aynı zamanda tek tek ulusların Avrupa ile ilişkilerini belirleyen tarihsel yönden farklı deneyimlere dayanarak gelişmiştir. Bu bağlamda günümüze kadar bugünkü AB'nin bileşimini oluşturan kabaca dört gelenek çizgisini birbirinden ayırt etmek mümkün olmuştur. Bu çizgilerin birbirlerine sarmaşarak ve Avrupa'nın temel değerle-

riyle[181] ve ortak çıkarlarla birlikte oluşturdukları örgü Avrupa kimliğini oluşturduğu gibi, Avrupa Meclisi'ndeki anayasa uzlaşmasının yapısını da büyük ölçüde belirlemiştir. Kurucu altı üye arasında Fransa, Almanya, İtalya ve Belçika birinci gelenek hattını oluşturmaktadır. Bu devletler Avrupa devlet sisteminin yol açtığı felaketlerin, özellikle de 20. yüzyılda yaşanmış iki dünya savaşının derin izlerini taşımaktaydılar. Bu nedenle yüzyıllar süren yıkıcı, bir türlü son verilemeyen Alman-Fransız can düşmanlığını ve sonu gelmez Avrupa hegemonya savaşlarının muharebe alanlarını artık gerilerde bırakmak istediler. Haklı olarak onlara "Muharebe meydanı Avrupalıları" bile diyebiliriz. Bunlar Avrupa'nın birleşmesi fikrinin "efendi mührünün" koruyucuları ve Avrupa'nın bütünleşmesi yönünde atılan adımların garantörüdürler. Bir zamanlar bir ekonomik birlik oluşturma fikriyle yola çıkmış, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kurmuş ve kalıcı bir Alman-Fransız dengelenmesi sağlamak amacıyla bütünleşme sürecini harekete geçirmişlerdir. Avrupa bütünleşmesi, Batı Avrupa'da kalıcı bir barış düzeninin garantörü olmak zorundaydı ve zorundadır. Bugüne kadar bu devletler Avrupa bütünleşmesinin motorunu oluşturmuşlardır, ancak bu öteki üye devletleri dışta bırakmak anlamına gelmemektedir. Bu üye devletler AB'nin bütün bütünleşme düzlemlerinde rol almakla kalmamış, günümüze kadar çoğu zaman yeni inisiyatifler geliştirip bunları harekete geçirmişlerdir.

İkinci gelenek çizgisi büyük Britanya'nın ve İskandinav ülkelerinin bambaşka tarihsel deneyimlerine dayanmaktadır. Onlar, jeopolitik konumları itibariyle kuralda asıl kıta Avrupalılarına göre daha şanslı bir tarihe sahiptirler ya da Birleşik Krallık gibi parlak tarihi sayesinde, gerek jeopolitik gerekse kültürel bakımdan bambaşka hedeflere yönelmişlerdir. Bütün bu ülkeler eski ve başarılı demokrasileri-

ne "bizim demokrasimiz" derler; bunlar AB üyesi olmadan önce de ekonomik, sosyal ve bilimsel-teknolojik yönden çok gelişmiş ülkelerdir, dolayısıyla AB'ye adım attıkları günden beri daha çok hesapları açık ve net ülkeler konumundadırlar. Bu ülkeler için AB'ye girmek en başta pragmatik aklın bir gereğiydi, bu nedenle bu öbekteki ülkelere "Akıl Avrupalıları" tanımını yakıştırmak yanlış olmaz. Bugüne kadar söz konusu ülkelerdeki Avrupa kuşkuculuğu anlaşılır nedenlerle güçlü bir destek bulmuştur; çünkü bu üye devletlerin ulusal tarihlerinin ortaya koyduğu başarılardan ötürü, bu ülke halklarının çoğunluğu için AB üyeliğinin getireceği elle tutulur politik ve ekonomik artı değer, alabildiğine soyut, bu nedenle de çoğu zaman büyük güçlüklerle iletilebilecek bir değerdir. Bu üye devletler arasında Birliğin bütünleşmeyi ilerletme doğrultusunda attığı her adım ve bu adımlara bağlı olarak söz konusu ülkelerin egemenliklerinden biraz daha taviz vermeleri durumu, çoğu zaman, fazlasıyla, mecbur olmadıkları, ulusal demokrasiyi zayıflatıcı, dolayısıyla da Brüksel bürokrasisinin lehine, onun kuşku uyandırıcı demokratik manda'sı altına girme anlamında, önlenmesi gereken bir egemenlik yitimi olarak algılanmaktadır. Bir tek Finlandiya, istikrarsız ve rizikolu jeopolitik konumu ve ulusal bağımsızlığının ötekilerinkine hiç benzemeyen tarihi itibariyle onlardan ayrılmaktadır. Böyle olunca da Finlandiya'nın, aralarında para birliği de bulunmak üzere, AB'nin bütün bütünleşme basamaklarına katılan biricik İskandinav ülkesi olması kimseyi şaşırtmamalıdır.

Üçüncü gelenek çizgisi, ekonomik geri kalmışlıklarını, faşizmi, iç savaşları ve askeri diktatörlükleri aşarak Avrupa ile bütünleşmeye yönelmiş Akdeniz ülkelerince temsil edilmektedir. AB bu ülkeler açısından demokratik istikrar, ekonomik gelişme ve sosyal ilerleme, yani devletin, ekono-

minin ve toplumun başarılı bir şekilde modernleştirilmesi anlamına gelmektedir. Bu kurtuluş ve özgürleşme deneyimi, söz konusu üye devletlerin Avrupa bütünleşme sürecine ve AB'ye derin duygusal bağlarla katılmalarına yol açmıştır, bu bakımdan bu öbeğe "Özgürlük Avrupalıları" adını verebiliriz.

Dördüncü ve şimdilik sonuncu gelenek çizgisi, Doğu-Orta Avrupa devletlerinin katılımıyla, şu anda oluşmaktadır. Bu gelenek çizgisi, yıllar boyu zorunlu bir Sovyetleştirilmeye tabi tutulmuş, Soğuk Savaş'ın ve bölünmenin acısını çekmiş olan bu yeni üye devletlerin deneyimlerine dayanarak gelişmektedir. AB içinde bu gelenek çizgisinin eksiksiz bir tanımını yapabilmek için zaman henüz çok erkendir, çünkü bu çizginin, önce Avrupa'nın gündelik hayatı içinde gelişip biçimlenmesi gerekmektedir. Öte yandan daha bugünden, bu alanda da Akdeniz ülkelerinin deneyimlerinin muhtemelen tekrarlanacağını, buna hâlâ geçmişte olduğu gibi güven duygusu yaratmaktan uzak, istikrarsız jeopolitik konumun ve zorla Sovyetleştirme girişiminin deneyimlerinin yoğun şekilde belirleyeceği bir Atlantik-aşırılık algısının da ekleneceği görülmektedir. Muhtemelen gelecekte Güney Avrupa "Özgürlük Avrupalıları" ile Doğu Avrupa "Özgürlük Avrupalıları" arasında bir ayırım yapma yoluna gidilecektir.

Kuşkusuz bu dört gelenek çizgisi şeması, gerçekliği az çok yansıtan bir tablo çizmektedir; çünkü üye devletlerin hepsini bu şema içine yerleştirmek mümkün değildir. Gene de bu model aracılığıyla, gerek AB'nin ve anayasa sürecinin bugün mevcut sorunları ve karşı karşıya bulunduğu zorluklar, gerekse de Avrupa bütünleşmesinin bundan böyle sahip olacağı şans ve imkânların oldukça iyi analiz edilmesi mümkündür. Bundan üzüntü duyabilir ya da bunu olumlu karşılayabiliriz, sonuçta AB realitesi bu gelenek

çizgilerinin dışında bir yerde değil de sadece içinde sahnelenecek ve ileriye doğru yol alacaktır. Bunun dışında her şey bir temenni, hayali bir arzu olarak kalacak ve Avrupa gerçekliğinin değil de Irreali'nin, yani gerçek ötesi alanın içinde olup bitecektir. Ve yeri gelmişken burada başka bir şeyin daha altını çizmekte yarar bulunmaktadır: Bu dört gelenek birlikte, "Avrupa kimliği" denen şeyi oluşturmaktadırlar, çünkü bu gelenek çizgileri AB'ye katılmış uluslaın tarihsel deneyimlerine karşılık gelmektedir, onların yaşanmış politik ve kültürel gerçekliğidir. Bu gelenek çizgilerinin kendi aralarında çelişkisiz olmaları kesinlikle söz konusu değildir; tam da bu çelişkili olma özellikleriyle Avrupa düzleminde uzlaşmalara gidilmesine imkân vermektedirler, ayrıca sadece Avrupa kimliğini biçimlendirmiş olmakla ve hâlâ da biçimlendirmekle kalmamakta, AB'nin politik bütünleşmesinin bundan böyle izleyeceği yolu da tayin edici bir şekilde tanımlayıp belirlemektedirler. AB'nin politik kimliği bugüne kadar asıl üç boyutta; tarih, pragmatik-ekonomik akıl ve nihayet özgürlük, demokrasi ve sosyal ilerleme boyutlarında kendini ifade etmişti. Demir Perde'nin düşüşüyle AB için yeni, dördüncü bir boyut gelişmeye başladı; önceleri yavaş ve zar zor fark edilir bir gelişmeydi bu, ancak yakın zamanlarda uluslararası konumun ve AB'nin doğu yönünde genişlemesinin sonucunda iyice önemi artmaya başladı; basitleştirerek söylemek gerekirse, buna Avrupa'nın stratejik boyutu demek yerinde olacaktır. Bu boyut, bir yandan ekonominin, öte yandan da güvenlik çıkarlarının gittikçe artan ihtiyacının baskısıyla gelişip durmaktadır.

NATO'nun ve AB'nin kuruluşundan itibaren Soğuk Savaş'ın sonuna kadar uzanan süre içinde, Batı Avrupa'da kesin hatlarla ayrılmış bir işbölümü mevcuttu: ABD, NATO sayesinde ve savunma alanında yetkiliyken, AB ekonomik

refah ve ilerlemenin yükümlülüğü altındaydı. Bu dönemde haklı olarak Batı Almanya için söylenen şey, yani, Almanya'nın hem ekonomik bir dev hem de politik bir cüce olduğu tespiti, o zamanlar Avrupa Birliği için de geçerliydi. Daha doksanlı yılların başında, Avrupalılar Amerika karşısında Yugoslavya krizinde çözüm ayağını oluşturma talebiyle ortaya atıldıklarında, gerek politik gerekse de askeri yönden acınacak bir başarısızlık gösterdiler. Daha o zaman, hani büyük ölçüde olumsuz anlamda da olsa, bu yeni stratejik dayatma ve çözüm zorlaması hissedilir haledeydi. ABD, Soğuk Savaş'ın son bulmasının ardından Avrupa'dan uzaklaşıp ilkece yepyeni bir yön izledi ve kendine dayanarak kendini güçlendirdi; böyle olunca da bir Avrupa güvenliği ve savunması politikası daha fazla ertelenemez hale gelmişti. 1992 Maastricht Sözleşmesi hâlâ bir Avrupa güvenlik ve savunma kimliğinden söz ederken, 1997 Amsterdam Sözleşmesi'nde bu yeni stratejik boyut çok genel bir biçimde de olsa ilk kez WEU[182] Petersburg Açıklaması'nın içinde sözlü metin olarak geçmişti; bu nedenle de bu tarihten itibaren Avrupa güvenlik politikasında "Petersburg görevleri"nden söz edilmeye başlandı.[183]

Gelgelelim, asıl politik sorun, en başta İngiltere ile Fransa arasında uzun zamandan beri süregelen ve o zamana kadar Avrupa güvenlik ve savunma politikaları alanında atılabilecek her gerçek adımı bloke eden –bir yanında Atlantikaşırı (NATO) politikalarının öte yanında da Avrupa güvenlik politikalarının (WEU) yönünün ne olacağı sorusuna bağlı– çelişkiydi. 3/4 Aralık 1998'de Saint Malo'da[184] gerçekleştirilen İngiliz-Fransız zirvesiyle birlikte bu engel kırıldı. 3/4 Haziran 1999'da, Köln'de, Almanya'nın AB başkanlığında yapılan AB danışmanları toplantısında Büyük Britanya ile Fransa arasındaki bu iki yanlı anlaşma, birliğin politikasına dönüştürüldü; böylece Avrupa güvenlik ve sa-

vunma politikasının da önü açılmış oldu. "Kosova krizi, Saint Malo'da varılan anlaşmanın hızla Avrupalaşmasına giden yolu açtı. Alman AB başkanlığı bu iki yanlı inisiyatifi Avrupa düzeyine taşıma ve Avrupa savunma kimliğini bir Avrupa güvenlik ve savunma politikasına dönüştürme konusunda başarıyla çalıştı."[185] Bu dönüştürme girişimi, Köln'de devlet ve hükümet başkanlarının Avrupa'nın ortak güvenlik ve savunma politikasının güçlendirilmesi konusunda yaptıkları Avrupa Meclisi bildirisinde gerçekleşti.[186]

Gerek ülkenin gerek ittifakın savunmasına ilişkin klasik durum bundan böyle de sürüp gidecek ve savunma tamamen NATO'nun yetki alanı içinde ya da NATO'ya dahil olmayan AB üyesi devletlerin bağımsız kararlarına bırakılacaktı. AB, söz konusu "Köln Açıklaması"nda, bunalım ve krizlerin başlamadan önlenmesi ve krizlerin idaresi gibi geniş bir alanı, kendi sorumluluğu içine aldı. " Bizler, Avrupa Meclisi'nin üyeleri, Avrupa Birliği'nin uluslararası sahnedeki rolünü kısıtlamasız algılaması konusunda kararlı bir biçimde hareket etmek istiyoruz. Bu amaç doğrultusunda, ortak bir Avrupa güvenlik ve savunma politikası bağlamında sorumluluğunun hakkını verebilmesi için gerekli araçları ve yetenekleri sağlamayı hedefliyoruz."[187] Bu hedefin gerçekleşebilmesi için "AB, inandırıcı askeri yeteneklere dayanarak bağımsız hareket edebilme yeteneğine sahip olmalı, ayrıca bunların kullanılmasına karar verebilecek araç ve imkânlara sahip olmanın yanı sıra, bu kararları vermeye de hazır olmalıdır ki, böylelikle NATO'nun önlemlerinden olumsuz etkilenmeksizin, uluslararası kriz durumlarına tepki gösterebilsin."[188]

Bu, AB için güvenlik politikası ve askeri eylem bakımından tamamen yeni bir düzlemdi. Köln bildirisi, coşkuyla, "bundan böyle Avrupa Birliği'nin inşasında yeni bir adım atmaya kararlıyız"[189] diyordu. Avrupa'da değiştiril-

miş bir jeopolitik konumun ve sürüp giden komşuluk ilişkilerinin fonunda bu yeni eylem düzlemi, daha ilk andan itibaren Avrupa birleşmesi projesinin, yepyeni bir boyutun bir parçası olan, şu bildik tarihsel-stratejik öğe ile (NATO ile) birleşmişti. Avrupa için 1950'lerde NATO'nun ve AET'nin (Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun) kuruluşundan bu yana güvenlik, askeri güvenlikten fazla bir şey ifade etmekteydi. Soğuk Savaş süresince ve Sovyetler Birliği'nin çok çok üstün vurucu askeri gücünün etkisiyle, anlaşılır nedenlerle Avrupa güvenliğinde askeri yan ağır bastı, ancak bir yandan da başlamakta olan ulusaşırı bütünleşme süreci, Avrupa devlet sisteminin SSCB dışında kalan batı bölümünün *içinde,* güvenlik bakımından (askeri güvenlikte) çok daha fazla ağırlık taşıyordu. Dıştan (Avrupa'nın bu bölümüne yönelik) görünürde çok güçlü tehdit, bu gerçeği enikonu örtüp gizledi. Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasıyla Avrupa bütünleşmesinin bu politik-stratejik boyutunun da öne çıkması kaçınılmaz oldu.

Avrupa'nın sadece askeri-stratejik zafiyetinin değil, aynı zamanda politik-stratejik gücünün kendini belli ettiği dönem Balkan krizi dönemiydi. 1999 baharında NATO'nun ABD önderliğinde Kosova'da yürüttüğü askeri harekâtın, Miloseviç'in yenilgisinde tayin edici neden olduğu kesin. Ama, Bosna'da olduğundan farklı bir şekilde, daha savaş sürerken, Avrupa'nın girişimiyle Batı, krize karşı uzun erimli, politik-stratejik bir çözüm geliştirdi; bu çözüm önerileri bütün aksaklıklara ve güçlüklere rağmen bütün bir Balkan bölgesinin alabildiğine tehlikeli bir milliyetçilikten kalıcı bir şekilde vazgeçmesi, dolayısıyla da sürekli bir barışa kavuşması için çok önemliydi. AB'nin ve NATO'nun bu amaçla aldığı jeopolitik karar, bu bölgenin bütün devletlerinin önüne, bütünleşme Avrupası'na ve Atlantik güvenlik alanı içine, uzun vadeli bir katılım perspektifi

açıyordu. Bu girişimle birlikte, özellikle AB, kriz yönetiminden stratejik eyleme geçiş adımını da atmış oluyordu.

Avrupa'ya ve Batı'ya açılan yolun bu yeni stratejik perspektifi, Balkan ülkeleri için gene de ilk kez o zaman üzerinde karara varılan "Güney Avrupa İstikrar Anlaşmasıyla" birlikte somutlaşabilmişti. Bu anlaşmanın çekirdeği AB ile bütünleşme ve NATO'ya girme perspektifinden ibaretti. AB ile NATO perspektifi arasındaki, Doğu ve Güneydoğu Avrupa devletlerinin beklentileri bakımından mevcut olan paralellik, günümüzdeki Atlantik-aşırı güçlüklerin yanı sıra, bir başka şeyi daha göz önüne sermektedir; bu da Batılılaşmanın ve Avrupalılaşmanın bir çelişki oluşturmayıp, tersine birbirlerini hemen hemen tamamladıkları gerçeğidir. Bu ampirik bulgu da, Atlantik-aşırıcılığın ve Batı'nın geleceğinin nesnel bir analizi yapıldığında unutulmamalıdır. Bütünleşmeyle sağlanan güvenlik; Avrupa birleşme projesinin stratejik formülü buydu ve halen de budur. Bu formül, AB'nin Doğu'ya doğru genişlemesiyle, bundan böyle artık sadece Birliğin tarihsel zorunluluklarına ve ekonomik çıkarlarına dayanmakla kalmayıp Avrupa güvenliğinin jeopolitik buyruklarını da göz önünde tutan şu yeni Avrupa stratejik boyutunun önünü açmıştır. Buradan da hemen hemen kaçınılmaz biçimde AB için, kendine özgü bir güvenlik stratejisini ve askeri yetenekleri kapsamak zorunda olan yeni bir dış ve güvenlik politikası sorumluluğu türemektedir. Bütünleşmeyle sağlanacak güvenlik, kendine özgü jeopolitik çıkarların korunması, ortak dış politika ve güvenlik politikası ve askeri yetenekler; Birliğin yeni stratejik boyutu, o zamandan beri bu öğelerden oluşmaktadır.

Avrupa Birliği'nin Doğu'ya doğru genişlemesi, Birliğin geçirdiği dönüşümler sonucu AB bütünleşme sürecinin karşısına iki yeni soru daha çıkarmıştır; bunlardan biri AB'nin bu büyük genişlemesinin onun derinliği ile çelişki-

ye düşmeden bağdaştırılıp bağdaştırılamayacağı, ikincisi de, Avrupa'nın sınırlarının nereden geçtiği sorusudur. Bu ilk soru, bizzat genişleme olgusunun ortaya koyduğu sonuçlarla açık seçik bir "evet"le cevaplanmıştır. Avrupa daha karmaşıklaşmış, dolayısıyla muhakkak daha da zorluklarla dolu bir hal almıştır; ama hiçbir şekilde onun, artık genişlemiş Birliğin önümüze koyduğu deneyimlerin gösterdiği gibi, bütünleşmeye düşman bir tavır takındığı anlamına gelmemektedir. 15 üyeli eski ve bugünküne göre daha küçük olan AB, önünde bekleyen, Doğu'ya doğru genişlemenin yol açacağı sonuçları, 1997'de Amsterdam'da ve 2000'de Nizza'da, görüp karara bağlamakta başarısız kalmıştır. Her iki AB yönetim konferansında da önemli sorunlara ilişkin kararlar alınmamış, kararlar *"left over"*lar denen sorunlar öbeği içine itilip ertelenmiştir. 25 üyeli AB de, bu yönde iki kez başlangıç yapma ihtiyacı duymuş, ancak altı aylık bir gecikmeyle, genişlemenin sonunda öncesine göre çok daha büyümüş olan AB, Avrupa için, önemli sorunları ertelemeyen bir anayasa sözleşmesi çıkarmayı başarabilmiştir.

Bir başka argüman da epeyce önemlidir: Buna göre AB, kıtanın içinde yapay bölünmelere izin verdiğinde, hele hele kendisi bu bölünmeleri körüklemeye kalktığında, ağır zararlar görecektir. Çünkü Avrupa Birliği fikri, "ruhunu" tehlikeye atmadan, dolayısıyla da kendi varlığını tartışılır kılmadan yeni bir bölünmeye imkân vermemektedir. Avrupa'nın merkezde dağılmasının ve bir periferinin oluşmasının AB'ye maliyeti çok ağır olacaktır. Üstelik aradan geçen zaman zarfında bütün üye devletler iç pazarda iyice iç içe geçmiş ilişkiler kurmuşlar, bunun da ötesinde, 12 üye devlet EURO para birimine geçmiştir; ekonomik çıkarlar da, iç pazarın ve aynı para birimine bağlanmış Birliğin, dolayısıyla da Nizza Sözleşmesi'nin temel ilkelerinin tehlikeye

atılmasını imkânsız kılmaktadır. Dahası, tek tek ülkelerdeki hegemonya karşıtı refleksler yeniden ortaya çıkacak ve Birliğin içindeki sürtünmelerden ileri gelen aşınma kayıpları, bunları hatırı sayılır ölçüde zayıflatacaktır. Avrupa realitesini göz önüne alacak olursak, bu argümana bağlı kaygı ve düşünceler, zaten geçmişten kalma fikirlerin parçalarıdır, çünkü AB'nin Doğu'ya doğru genişlemesiyle, geri çevrilemez yeni ilişkiler doğmuştur. Bir küçük Avrupa tercihi, artık olgusal olarak mevcut değildir; çünkü anayasa başarısızlığa uğrasa bile, 25'ler Birliği, Nizza Sözleşmesi temelinde varlığını sürdürecektir.

En son AB'nin Doğu'ya doğru genişlemesiyle, bir çekirdek Avrupa ya da öncü Avrupa düşüncesi, yani politik bütünleşme yolunda ötekilere göre daha hızlı yol alan küçük bir üye devletler öbeği fikri, olgusal olarak geride kalmıştır. Bir çekirdek Avrupa için, bugün sözleşmeyle düzenlenen AB politikalarının ötesinde yapacak bir şey kalmamış gibidir. İç pazar, para birimi sistemi, iç sınırların ortadan kalkmasının yanı sıra özgürlük ve güvenlik bölgesi (Schengen anlaşması), dış politika, güvenlik ve savunma; bütün bunlar bugün (çekirdek Avrupa'nın değil) AB'nin politikalarıdır ve sözleşmeler üzerinden tıpkı iç pazar ve tarım politikaları gibi düzenlenmektedirler. Henüz AB sözleşme sistemi içine alınmamış politika alanları ve politik sorun artık çok azdır. Schengen sözleşme sisteminin AB sözleşmelerinin dışında mümkün olmuş olmasının nedeni, o dönemde Avrupa sözleşmelerinde özgürlüğün, güvenliğin ve iç sınırlarının iptalinin henüz AB tarafından düzenlenmemiş olmasıydı. Bu yüzden de birkaç hükümet, meclisler arası işbirliği yoluyla AB bütünleşme alanı dışında bir sözleşme yapabilmişlerdi. Ancak AB'nin henüz kapsayamadığı bu alanlar da kesinlikle geçmişe aittirler, çünkü aradan geçen zaman içinde AB sözleşme sisteminin içinde birleş-

tirilmişlerdir; demek ki Avrupa sözleşmelerinin dışında kalabilecek yeni bir Schengen, AB'nin sözleşmeye dayalı bütünleşmesinin genişliği göze alındığında artık epey zor olacaktır. AB'ye paralel bir politik bütünleşme, bir Birliğin içinde yapılmış sözleşme, bir de Birliğin dışındaki öncü devletlerin kendi aralarında yaptıkları başka bir sözleşme, AB sözleşme sisteminin henüz geniş kapsamlı biçimde inşa edilmediği bir dönem için iyi bir tercihti. İki farklı sözleşme sistemine göre –geçici çözüm olarak değil de– kalıcı şekilde yaşamak zorunda kalan bir AB, absürd bir durumda demektir.

Burada önemli bir başka yan daha bulunmaktadır. Deneyimlere bakacak olursak, gelecekte neredeyse sadece büyük üye devletlerin, sözleşme sistemi içinde, yeni ve ileriye doğru adım atan bütünleşme inisiyatiflerine katılmak isteyeceklerini ya da katılabileceklerini söylemek gerekir.[190] Gelgelelim, çoğunluklar anayasanın çerçevesi içinde hareket edebilirlerse (üstelik gittikçe daha net çoğunluğun bunu yapabileceğini umabiliriz) ve bundan da öteye, çoğunluklar sözleşmeyle garanti altına alınmış "güçlendirilmiş işbirliği"[191] hakkını ya da askeri alanda "yapılaştırılmış işbirliği"[192] hakkını kullanabilirlerse, bundan böyle çekirdek ya da öncü kavramının da bir anlamı kalmaz. İşte bir öncülük oluşumu ihtimali ve imkânı, anayasa çerçevesi içinde kurumlaştırılıp çoğunlukçu bir bütünleştirme enstrümanına dönüştürüldüğü için, ilişkiler temelden değişmiş ve öncülük ikincil düzleme çekilmiştir. Bu nedenle gelecekte daha çok AB'nin, atılması gereken bütünleşme adımlarında bir azınlıkla ya da üye devletlerinin artçı bir koluyla nasıl bir ilişki yürütmeyi düşündüğü ve bu konuda nasıl mekanizmalar ve uzun vadeli geçiş çözümleri bulabileceği noktasına odaklanılmalıdır.

Birlik maddi açıdan kusursuz ve mükemmel bir duru-

ma ulaşana kadar, AB içinde gelecekte de her bir devlet farklı bir hızla yol alacaktır. Farklı hızların Avrupa'sı, Birliğin şimdiki gerçekliğini tanımlamaktadır, çünkü bütün üye devletler Avrupa bütünleşmesinin her basamağına katılmak istemeyecek ve katılamayacaklardır. Kuşkusuz, ekonomi ve Euro ile birlikte gerçekleşen para birliği, egemenliğin çekirdek bölgesinde, Avrupa Grubu üyeleri bakımından ağır sonuçlar getiren ve bu grubu gerek politik gerekse ekonomik ilişkiler düzleminde bütünleşmeye zorlayacak olan bir bütünleşme gerçeği ortaya koyabilmiştir. Ne var ki bu konuda bir B tercihi mevcut değildir; ancak AB bütünleşmesinin başarısızlığa uğrama tehlikesi göze alınırsa böyle bir tercih mümkün olabilir. Bu grup, bütünleşme rotası üzerinde kaldığı sürece, AB'nin gelişmesi zor ve sancılı olabilir, ancak nihai bir başarıdan kuşku duymak için artık mantıklı bir neden kalmamış demektir.

Düşünülmesi gereken bir başka şey daha var. Gelişmeleri farklı hızlar gösteren üyelerden oluşmuş bir Avrupa, bu dönemin ancak bir nihai durum değil de geçiş sürecini temsil etmesi koşuluyla işlevsel olabilir. Yapısını sürekli olarak farklı hızlara göre ayarlamak durumunda olan 25 üyeli bir Birlik, üye devletlerin büyük sayısına bağlı heterojen etkilerin ve tarihsel gelişmenin oluşturduğu farklılıkların sonucunda ortaya çıkacak merkezkaç kuvvetleri hesaba katmak zorundadır. Bu merkezkaç kuvvetleri, Birliğin işleme ve çalışma yeteneğini ve verimliliğini büyük ölçüde sınırlayacak, gerek yurttaşlar gerek üye devletler açısından, yapıları ve kararları mantıklı ve işe yarar görünmekten çıkartacak ve bunların meşruiyet temelini sarsacaktır. AB'nin 25 üye devletin katılımıyla genişlemesi, Avrupa'nın dayatan jeopolitik sorunları ve küreselleşme basıncı, Avrupa anayasasını reddedilmez bir zorunluluk haline getirmiştir.

Avrupa anayasasının onaylanmasının, gerek Avrupa'nın geleceği gerek bütün üye devletler ve yurttaşları yönünden taşıdığı önemi ne kadar vurgulasak azdır. Anayasanın başarısız olması, AB'nin daha bugün bile mevcut gerçeğe hakkıyla ayak uyduramayan bir statükonun içinde zaman kaybetmesine yol açacaktır. Bu durum, 25'ler Birliğinin bu 25 üyenin dışına taşmasını gerçekte önleyecek, sonuçta büyük Birlik açısından alabildiğine tehlikeli olabilecek merkezkaç kuvvetleri artacaktır. Bu kitap basılırken, anayasa sözleşmesinin gerçekten bütün üye devletler tarafından onaylanıp onaylanmayacağı henüz belirsizliğini korumaktaydı. Ancak bu sözleşmenin ilk onaylanma turunda az sayıda üye devletin anayasayı onaylamaması halinde ortaya tuhaf bir durum çıkacaktır; çünkü üye devletler bugün (anayasa bağlamında) mevcut hukuksal imkânların dar çerçevesi içinde bunlardan yararlanma konusunda, anayasa yürürlüğe girmiş gibi davranacaklardır. Anayasa nihai olarak işlevsiz görülüp bir yana bırakılmadığı sürece, bu durum, belki kısa belki de uzun bir geçiş süresi için geçerli olacaktır.

Anayasanın bütün üye devletlerce onaylanmaması halinde, Birliğin içinde ve dışındaki gerçeklerin değişmesi göz önünde bulundurulacak olursa, hâlâ geçerli olan Nizza sözleşmesinin hukuksal çerçevesine geri dönmenin, ne AB'nin ne de üye devletlerin çıkarına uyacağını daha şimdiden söyleyebiliriz. Dolayısıyla cevabı verilmesi gereken biricik soru, onaylama için daha kaç hamle yapılması gerektiği ve ne kadar zamana ihtiyaç olacağı sorusudur. Çünkü şimdilik göründüğü kadarıyla bundan daha iyi bir sözleşme masaya gelmeyecektir ve anayasa olmaksızın da genişlemiş Birlik gerçekte işlerlik kazanamayacaktır. Bu bakımdan Birlik isteniyorsa nesnel açıdan Avrupa anayasa sözleşmesinin ciddi bir alternatifi bulunmamaktadır. An-

cak öznel düzlemde, onaylama yöntemi birbirine tamamen zıt kanallarda gelişebilir; çünkü bugünden bakıldığında anayasanın nihai olarak başarısızlığa uğrama ihtimalini bile dışlayamayız.

Özellikle tayin edici önemdeki kurucu üyelerin ya da Euro grubunun önemli parçalarının, anayasayı onaylamaktan sürekli kaçınmaları durumunda, anayasanın tamamen başarısızlığa uğraması tehlikesi ortaya çıkabilecektir. Bu durum, Birliğin tarihindeki en ağır bunalımlardan birine yol açabilecek ve ölümcül derecede zayıflamış bir AB içinde, orta vadede sinsi bir milliyetçileşme sürecinin, bütün o kaçınılmaz olumsuz sonuçlarıyla birlikte ortaya çıkması tehlikesini birlikte getirecektir. Böyle bir yeniden milliyetçileşme süreci, gerçi iç pazar, ortaklık kurumları ve Nizza Sözleşmesi'ne ve öteki anlaşmalara, geçerliğini koruyan Avrupa sözleşmelerine dayalı bütün öteki bütünleşme adımları eski denge sistemlerine bir dönüş anlamına gelmeyecektir, ama orta vadede iç gruplaşmalara, dolayısıyla da kalıcı rekabet ve düşmanlıklara yol açabilecektir. Gerçi bu rekabet halindeki gruplar "öncüler" adı altında hareket edeceklerdir, ama gerçekte bu, iç pazarı politik grup rekabetine açan küçük Avrupa çözümüne zorunlu bir dönüş anlamına gelecektir. Bu gruplar, bundan sonra artık "bütünleşme çekirdekleri" ya da "farklı hızlardaki bir Avrupa" olmaktan çıkıp Avrupa anayasasının başarısızlığa uğraması sonucunda sarılmak zorunda kalınan "cankurtaran sandalları" olacaktır. Bu durumda Avrupa epey zayıflayacak, üstelik bu, Avrupa kıtasının dışında kalan dünyanın dramatik değişmeler yaşadığı bir dönemde olacaktır. Demek ki daha bugünden bir şeyi kesinlikle tahmin edebiliriz: Büyük bir değişme baskısı altındaki dünya, Avrupalıların kendi iç sorunlarını çözmelerini beklemeyecektir. Ya Avrupa değişmelerde biçim verici, yapılandırıcı

faktör olarak tayin edici ölçüde belirleyici olacaktır ya da eski, yaşlı, yeni, zengin, yoksul, Avrupa Birliği'nin savunucuları ya da Birliği kuşkuyla karşılayanlar demeden, bütün Avrupalılar aynı ölçüde kaybedeceklerdir. Gelgelelim, görülebilir gelecekte bundan daha iyi bir anayasanın onaya sunulamayacağı ve genişletilmiş Birliğin içinde anayasa konusunda ancak acil durumlarda başvurulabilecek çözümlerin bulunduğu ama gerçek seçeneklerin yer almadığı tezi doğruysa, Avrupa anayasa taslağı, bu aşırı olumsuz durumda bile ikinci bir hamleye kadar korunmalıdır.

Birliğin Doğu'ya doğru genişlemesiyle birlikte ortaya atılan ikinci soru, Avrupa'nın sınırlarının nerelerden geçeceği sorusudur ve bu soruya cevap vermek hiç de öyle kolay değildir. Avrupa anayasa metni Avrupa Birliği'ne aidiyet için üç şart oluşturup ortaya koymuştur: "Birlik, onun değerlerine saygı gösteren ve bu değerleri ortak teşvik etme sorumluluğunu üstlenen bütün Avrupa devletlerine açıktır."[193] Son iki şart, anayasada ve "Kopenhag kriterlerinde"[194] tanımlanmıştır ve komisyon tarafından, Birliğe giriş usulleri söz konusu olduğunda, dolayısıyla Birliğin ve üye devletlerin gündelik pratiğinde halihazırda eksiksiz uygulanmaktadır. Ancak aidiyet sorunu bağlamında durum tamamen farklıdır. Hangi devletler Avrupa devletidir diyebiliriz? Haklı gözüktüğü kadar görünürde kolay cevap verilebilecek bu soruyu ortaya attığımızda, Avrupa'nın coğrafi ve politik sınırlarının nereden geçtiği şeklindeki alabildiğine ciddi ve bitmek bilmeyecek soruların açmazı içinde buluruz kendimizi. Avrupa nerede biter ve nerede başlar? Kıtanın coğrafi-politik sınırlarının nerelerden geçtiği sorusu henüz yeterince cevaplandırılabilmiş değildir. Bu belalı durumun nedeni en başta Avrupa'nın belirsiz jeopolitik konumundan ileri gelmektedir, çünkü Avrupa kıtası Avrasya toprak parçasının batı bölümünü işgal eder-

ken, doğuda doğal bir sınır bulunmamaktadır; bu sınır doğuya doğru Asya ile buluştuğu yerde iyice bulanıklaşır.

Eski Fransız Devlet Başkanı Charles de Gaulle, Avrupa'nın "Atlantik'ten Urallar'a"[195] uzandığını söylemiş, dolayısıyla kabul edilen bir formül ortaya atmıştı; gelgelelim bu formül de gerçekte pek işe yaramamaktadır. Batıda Atlantik, güneyde Akdeniz ve kuzeyde Kutup Denizi, Avrupa'nın coğrafi sınırlarını kesinlikle belirlemektedir. İyi de doğuda bu sınır nereden geçmektedir? Ural nehri ve dağları az-çok keyfi biçimde el atılmış coğrafi sınırlardır, üstelik bu sınır, Rusya'nın göbeğinden geçme gibi bir dezavantajı da beraberinde getirmektedir. Ukrayna ne olacaktır? Ya Boğaz ve Türkiye? Jürgen Mittelstrass[196] çok haklı olarak, "Avrupa'yı coğrafi yanıyla tanımlamaya kalkan, Avrupa'yı çoktan kaybetmiş demektir," tespitinde bulunuyor. Peki Avrupa coğrafi yönden ancak belli koşulların daraltıcılığı altında sınırlı olarak tanımlanabiliyorsa, nasıl tanımlayabiliriz onu? Tarihsel yönüyle mi? Normatif yönden mi? Kültürel yanıyla mı? Her girişim, fazla gecikmeden bu özellikler üzerinden onları tek tek kullanarak yapacağımız bir tanımlama girişiminin yeterli olmayacağını gösterecek ve Mittelstrass'ın ileri sürdüğü gibi, kıtanın o reel olduğu kadar düşünsel "kopuklukları" karşısında çökecektir.

Avrupa'nın kendini tanımlamasına yönelik bütün bu imkânlar yumağı içinden pragmatik olduğu kadar düşünsel bir sonuç çekip çıkarmaktan başka çare kalmıyor geriye ve bu da, Avrupa'nın politik-coğrafi sınırlarını çekerken onun *çıkarlarını*, Avrupa *düşüncesinin* söz konusu olduğu yerde ise, onun politik-normatif yanını, anlayacağınız değerlerle ilintili özelliklerini göz önünde tutmak demektir. Avrupa doğuda "doğal" sınırlara sahip olmadığı için, orada sınırlamaya gittiğimizde biraz keyfi ve iradeci davranmak zorunda kalacağız. Son tahlilde doğu sınırının belir-

lenmesi ancak ve sadece politik bir karara dayanmak zorundadır ve zorunda olacaktır; bu kararın içinde normatif öğeler jeopolitik çıkarlarla birleşecek ve bunların arasına muhakkak ki tarih, kültür ve din gibi faktörler de girecektir. Bu varsayım doğruysa, soyutlamalar üzerinden daha kesin tespitlere gitmemiz mümkün değildir; Avrupa bütünleşme süreçlerinin belli bir zamanda ve durumda hangi kesin tespitleri akla yatkın biçimde önümüze koyacağını, hatta bize dayatacağını bekleyip görmek gerekiyor.

AB'nin "doğal" sınırlarının kesinlikten uzaklığı, daha bugünden doğuya doğru gelişmenin getirdiği şartların dayatmasıyla (coğrafi değil de) politik alana kaymakta ve AB'nin Rusya ile ama özellikle Türkiye ile ilişkisi bağlamında, AB ile ters düşen bir tırmanma eğilimi göstermektedir.[197] Rusya ile ilişkide "sadece" Avrupa ile kurulacak stratejik ilişkilerin geleceği söz konusuyken, Türkiye'ye, kırk yıldan daha uzun bir süre önce verilmiş bir AB'ye giriş sözü bulunmaktadır. Bu iki durum Avrupa ilişkileri açısından birbirlerinden ne kadar farklı özellikler gösterseler de, her iki durumun gerisinde de Avrupa kıtasına ait olma sorunu bulunmaktadır ve bu Avrupa için büyük bir önem taşımaktadır. Öyleyse, Avrupa nerede biter? diye soralım.

Rusya, salt coğrafi yönden bakıldığında bütün Avrupa ölçülerinin ötesinde, yüzey bakımından dünyanın en büyük devletidir ve bütün bir Kuzey Asya'nın ötesine geçip Pasifik kıyılarına ve Alaska'dan Bering Boğazı'na kadar uzanır. Rusya, Avrupa kültürünün ve Ortodoks Hıristiyanlığın derinlerine kök salmış olmakla birlikte, sadece coğrafi büyüklüğü, politik tarihi ve yapısı itibariyle her türlü Avrupa çerçevesini aşmaktadır. Rusya ABD, Çin, Hindistan ve Brezilya'yı da dahil edebileceğimiz büyük dünya devletleri arasında, coğrafi alanı en büyük devlettir. Bu saydığımız ülkeler, coğrafi alanlarının genişliği ve nüfuslarının

çokluğu sayesinde tamamen kendilerine özgü bir devletler kategorisi oluştururlar. (Avustralya ve Kanada da gerçi coğrafi yayılma bakımından bir kıtayı kaplarlar ama nüfusları oldukça azdır.) İşte sırf bu nedenle bile Rusya'nın AB üyeliği ihtimalini kesin şekilde rafa kaldırabiliriz. Gelgelelim bunu yapmakla Avrupa ile Rusya arasındaki stratejik sorunlar hiçbir şekilde çözülmüş olmamaktadır. Rusya, Çar Büyük Petro döneminden bu yana, Avrupa devlet sisteminin tayin edici bir faktörüydü. Bu dev komşunun seçmeyi düşündüğü yol, gelecekte de Avrupa için büyük bir önem taşıyacaktır.

Rusya ekonomik, sosyal ve demokratik bir hukuk devleti olarak modernleşmeyi başarabilecek midir, yoksa bir zamanların süper gücü, geçmişteki büyüklüğünü yitirmeye devam mı edecek; bu sürece otoriter-milliyetçi, geçmişi yeniden onarma girişimleri eşlik edecek ve gerek sosyal gerek terörist düzlemdeki bölünme sürecek midir? Avrupa'nın çıkarları sadece birinci, politik tercihe yol vermektedir; ne var ki ikinci olumsuz seçenek de gerçekliğin kesinlikle dışında değildir ve ciddiye alınması gerekir. AB'nin Rusya ile, insanlar, mal ve fikirler dolaşımı bakımından mümkün olduğu ölçüde geçirgen sınırlar üzerinden, yakın ve sıkı "stratejik" bir birlik kurması, ekonomik, kültürel ve sosyal alanda derinleştirilmiş bağların hayata geçirilmesi, böylelikle karşılıklı tehdit imkânının yapısal olarak ortadan kalkması, bütün bunlar Avrupa çıkarları listesinin en tepesinde yer alan şeylerdir. Gelgelelim bu, demokratik, ekonomik, sosyal düzlemde olduğu kadar hukuk devleti olarak da başarılı bir şekilde modernleşmiş bir Rusya önkoşuluna dayanmaktadır; ayrıca bu, Avrupa Birliği ile kalıcı bir stratejik ortaklığın ancak bütün hegemonyal ve emperyal niyetlerin tamamen bir yana bırakılması şartıyla mümkün olabileceğini anlayan bir Rusya olmalıdır. AB ile Rusya arasındaki iliş-

kilerde yeni bir niteliğe ulaşmak için gösterilecek çabalarda kesinlikle gerçekliği bulunmayan sempatik hayallere yer yoktur, işlevsel bir politika sağlama yönünde uzun vadeli gerçekçi hedeflere ihtiyaç vardır. Bu hedefler arasında NATO-Rusya Komisyonu ile OSZE'de (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü'nde) NATO ile Rusya'nın işbirliği de yer almaktadır. Gelgelelim Avrupa ile Rusya arasındaki bu stratejik ilişkilerin uzun vadede gerçekten de olumlu gelişebilmesinin koşulu, her bir tarafın ötekinin farklı stratejik hedeflerini ciddiye alıp benimsemesi olacaktır. Rusya eskiden oynadığı dünya gücü rolünü yeniden elde edebilir; ancak buna yapabilmesi için kapsamlı bir modernleşmeyi gerçekleştirmesi zorunludur. Ayrıca Avrupa içten olsun, dıştan olsun, sürekli bir hegemonyal tehdidi dışlayan güvencelerin peşindedir; bu da ancak birlik ve bütünlükle sağlanabilir. Her iki taraf da bundan ancak kazançlı çıkabilirler. Rusya, kapsamlı bir ekonomik, politik ve sosyal modernleşmeyi gerçekleştirebilmek için AB ile uzun vadeli işbirliğine muhtaçtır; öte yandan birleşmiş bir Avrupa, Avrupa'dan bundan böyle Rusya'nın sınırlarına yönelik bir tehlikenin gelmeyeceğine ilişkin kesin güvence anlamına gelecektir. Buna karşılık Avrupa da Rusya'nın kapsamlı modernleşme hareketinin uzun vadede başarıya ulaşması için elinden geleni yapmak durumundadır; çünkü modern, demokratik ve eski gücüne kavuşmuş bir Rusya değil de, durgunlaşma ya da hatta bölünme süreçleri devam eden bir Rusya, Avrupa için büyük tehdit oluşturacaktır.

Avrupa ile Rusya arasındaki sürekli bir stratejik ortaklık yukarıda da değindiğimiz gibi, bu ortaklığın üzerine kurulup geliştirilebilecek yeni ilkelerin ortaya konmasını önkoşul olarak aramaktadır. Artık eski Avrupa devlet sisteminin ilkeleri bu işlevi yerine getiremezler. Bu yeni nitelik, iki kavram aracılığıyla negatif tanımlanabilir: Anti-hege-

monyal ve anti-emperyal, yani hegemonya ve anti-emperyalizm kavramlarıyla. Aynı niteliği pozitif tanımlamak istediğimizde ise, şiddet ve zordan kaçınma, özgürlük, demokrasi, hukuk, sınırların dokunulmazlığı ve kendi kaderini tayin etme haklarına ilişkin ilkeleri bu tanımın kapsamına almamız gerekir. Avrupa'nın yeni ulusaşırı devlet sisteminin dayandığı ve Avrupa birliğiyle birlikte ortaya çıkmış önemli ilkeler bunlardır. Bu yeni Avrupa sistemi, hegemonik etki alanlarını, hele hele emperyal egemenlik ve toprak taleplerini tanım gereği dışlar; çünkü bu eski sisteme dönüş anlamına gelecektir. Yeni Avrupa'nın bu ilkeleri, tam da 2004 kışında Ukrayna'daki seçimlerin ve seçimlere hile karıştırma yolundaki yoğun girişimlerinin sonucunda aranan ilkeler olmuşlardır.

Rusya ile AB arasında, hem yok olup gitmiş Sovyetler Birliği'ne hem de bugünkü Rusya Federasyonu'na üye olan üç bağımsız devlet bulunmaktadır: Ukrayna, Beyaz Rusya ve Moldavya. Dinyester'in ötesinde kalan Transnistirya bölgesinin nüfusu çoğunluk olarak Rusya'ya ve Ukrayna'ya meylettiği için, Moldavya iç bölünmenin sancılarını çekmektedir; Beyaz Rusya otoriter-diktatör bir rejimle yönetilmektedir ve Ukrayna bağımsızlığından beri demokrasisi kırılgan, ekonomik yönden pek dinamik olmayan bir yenilenme rotası üzerinde hareket etmektedir. Bu üç ülkenin şimdiye kadarki, birbirinden çok farklı gelişmeleri, gerçi ortaya çok sayıda soru koymakta ve endişeye yol açmaktadır; ancak iki tarafın blok olarak karşı karşıya gelmesinin sona erişinden bu yana Avrupa ile Rusya arasında, bu ülkelerin geleceklerinin sadece bu ülkelerin kendilerince tayin edileceği; yoksa hangi taraftan olursa olsun, yeni doğacak etki alanlarının buyruklarıyla belirlenemeyeceği konusunda uzlaşma bulunmaktadır. Seçimin gerçek galibi olan Viktor Yuşçenko'nun aleyhine işleyen yoğun se-

çim hileleri, dolayısıyla da Ukrayna halkının demokratik çoğunluk iradesinin çarpıtılması sonucunda Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bu yana ilk kez, Avrupa'nın doğu sınırında, hegemonyal etki alanları içine geri dönme ve gücün, hukuku ve demokrasiyi yeniden geriletme tehlikesinin ortaya çıktığı politik bir realite söz konusu olmuştur. Avrupa bunu kabul edemez ve etmeye hakkı yoktur.

Ukrayna'da turuncu demokrasi hareketinin zaferiyle birlikte 26 Aralık 2004'te seçimler tekrarlanınca, özgür ve dürüst şartlar altında demokrasi ve hukukun temel ilkelerini yerleştirme imkânı doğmuştur; bu gelişmeler sadece Ukrayna bakımından değil, Avrupa ile Rusya arasındaki stratejik ilişkilerin geleceği bakımından da tayin edici önemdeydi ve hâlâ da öyledirler. Ukrayna'da Avrupa ile Rusya buluşmaktadır; bu durum, hileli seçimlerin ardından ortaya çıkan krizi daha da belirgin biçimde gözler önüne sermektedir. Ukrayna'nın batısı Avrupa'ya, güneyi ve doğusu Rusya'ya bakmaktadır. Bu ülkenin toprak bütünlüğü ile birlikte bağımsızlığını tehlikeye atmamak gerekiyorsa, bu ülkenin şartları ve geleceğe dönük ilişkileri hiç de öyle basit sayılmaz; bu, ister yüzü Avrupa'ya isterse de Rusya'ya dönük bir Ukrayna olsun. Geleceğini tayin etme hakkı, öteki yeni Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, sadece ve sadece Ukrayna halkının elindedir. Ancak Ukrayna'da (bugüne kadar pek mümkün olmasa da) bütün taraflar –ayrıca bütün komşular ve öteki devletler kendi meşru dış politika çıkarlarını kollarlarken– bağımsızlığın üç ilkesini ve toprak bütünlüğünü, kendi kaderini demokratik yoldan belirleme hakkını kollayarak bu krizi kalıcı bir çözüme ulaştırabilirler. Ukrayna Avrupa yoluna mı girecek, yoksa Rusya ile daha yakın ve sıkı bağlar kurmayı mı hedefleyecek, bu sadece ve sadece Ukrayna halkının demokratik çoğunluk iradesince tayin edilecek bir tercih olacaktır. Bu-

nun dışında izlenecek her yol, yeni Avrupa'nın ve onun komşuları ile ilişkilerinin dayandığı temel ilkelerden sapma anlamına gelecektir.

Buna karşılık AB-Türkiye ilişkileri çok farklı bir biçimde inşa edilmiştir. Ne coğrafi yayılışı ne de nüfus büyüklüğü bakımından Türkiye'nin Rusya ile en ufak bir benzerliği bulunmamaktadır. Gerçi Türkiye hızla artan bir nüfusa sahiptir ve bu nedenle de demografik yönden en büyük AB üyesi devlet olarak orta vadede Almanya'yı geçecektir; ama gene de (muhtemelen Rusya gibi) "Avrupa'nın büyüklük düzenini" parçalamayıp bu düzenin uç sınırlarında hareket etmektedir. Türkiye bu bakımdan, Avrupa Anayasası'nın tanımına göre Avrupa ülkesi olarak giriş için zorunlu Kopenhag kriterlerini yerine getirme şartıyla ilkece Birliğe girme "şansına, umuduna" sahiptir. Bu nedenle AB içinde Türkiye'ye ilişkin zıt görüşlere dayalı tartışmalar, öncelikle Türkiye'nin coğrafi ve nüfus büyüklüğü odağında değil de, daha çok jeopolitik-kültürel konumu ve tarihi etrafında dönmektedir. AB gerçekten de Suriye, Irak, İran ve Güney Kafkasya ülkeleri ile ortak sınırlara sahip olabilir mi? Böyle bir Avrupa hâlâ Avrupa mıdır? Türkiye, kültürel-dinsel bakımından büyük İslam ülkesi olarak daha çok Yakın ve Orta Doğu'ya ait değil midir? Türkiye, Osmanlı egemenliğinin yüzyıllar sürmüş yayılmacılığının ötesinde Yakın ve Orta Doğu'nun emperyal hâkim gücü ve İstanbul'daki Sultan aynı zamanda İslam'ın Halifesi değil miydi? Ve Osmanlı İmparatorluğu tam da Avrupa'daki istilalarından ötürü hiçbir şekilde bir Avrupa devleti olmayıp, tam tersine Avrupa'nın birkaç yüzyıl boyunca tehdidi olmamış mıdır? Ülke, Kemal Atatürk'ün modern Türkiye'yi kurmasının ardından geçen seksen küsur yıla ve bütün değişmelere rağmen geniş bölümüyle oryantalist ve İslamcı bir ülke olarak Avrupa bütünleşmesine gerçekten de

uygun mudur? Ve sonuçta, Avrupa fazlasıyla büyüyeceğinden, ayrıca Türkiye kültürel, politik ve ekonomik bakımdan Avrupa'ya fazlasıyla uzak olduğundan, eninde sonunda politik bütünleşmeyi bloke etmeyecek midir? AB, kendini gereğinden fazla zorlamadan ve Avrupa projesini sürekli bir tehlikenin içine atmadan kültürel-dinsel gelenekleriyle, jeopolitik konumuyla ve gelişme ihtiyacıyla Türkiye gibi bir ülkeyi herhangi bir şekilde içine alabilir mi? Anlayacağımız, AB'nin politik, kültürel ve mekânsal düzlemde aşırı yayılması gibi bir tehlike mi söz konusu? Bunlar aşağı yukarı, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmesine karşı çıkanların günümüzde ortaya attıkları soru ve itirazlar. Bu soruların kuşkusuz hepsi çok yerindedir ve bunları ciddiye almak gerekir. Bunlar gerisindeki asıl soruya, yani Avrupa kıtasının güneydoğusunda nerede (Bulgaristan ve Yunanistan'ın mı, yoksa Türkiye'nin doğu sınırlarında mı) bitmesi gerektiği sorusuna akla yatkın cevaplar verilmek isteniyorsa, cevaplandırılması şart olan sorulardır bunlar.

Bu kritik soruların çeşitliliğini bir düzen içine sokmaya çalışırsak, bunların tarihsel-dini, ekonomik politikalara, bütünleşme politikasına ve jeopolitikaya ilişkin sorular olduğunu görürüz. Bu sınıflandırmayı yapar yapmaz, Türkiye'nin AB'ye girişi konusundaki tartışmanın, Avrupa'nın çıkarlarını ve gerçek tercihlerini hemen hiç göz önüne almayıp, bunu yapmak yerine, daha çok yoğun negatif motifler içeren tarihsel-kültürel bir "öyle olduğundan emin olma durumuna" dayanarak sürdürüldüğü dikkati çekmektedir. Ayrıca bu tartışma hatalı bir temel varsayımdan, daha doğrusu yanlış bir zaman faktöründen hareket etmektedir. Demek ki duygularla değil de olgularla işe başlamamız gerekiyor ve bu olgu, bu gerçek, şu anda kesinlikle Türkiye'nin AB'ye girmesinin değil de sadece adaylığının, dolayısıyla bir girme beklentisinin söz konusu olduğudur.

Bu süreci, Türkiye'nin dönüşümünün karşı karşıya bulunduğu bütün o büyük pratik zorlukların farkında olan, ayrıca Avrupa'da bu konuda üst üste binen kuşkuları, açık seçik şartların oluşmasını ve uzun bir zaman eksenini kapsaması gerektiğini, bunlara ilaveten giriş konusundaki nihai kararın önünün açık olmasının zorunlu olduğunu bilen bir AB belirleyecektir.

Bu nedenle Avrupa Konseyi 16/17 Aralık'ta Türkiye'nin Birliğe alınmasına, Türkiye temsilcilerinin de kabul ettiği şu şartlar altında onay vermiştir: Müzakerelerin hedefi AB'ye katılmaktır, ancak süreç "nasıl biteceği baştan garanti edilemeyecek", "ucu açık bir süreç" olacaktır: Dolayısıyla da kendiliğinden katılma anlamında bir katılım otomatizmi söz konusu değildir. Müzakerelerin süresi en az 10-15 yılı alacaktır; "Kopenhag kriterleri"nin hayata geçirilmesi süreci AB Komisyonunca izlenip incelenecek ve yıllık bir raporla belgelenecektir; müzakerelerin devamı "Kopenhag kriterlerinin" uygulanmasına da bağlıdır; Komisyon'un raporu olumsuz olursa ya da müzakereler temel dayanaklarının ortadan kalkması yüzünden başarısızlığa uğrama tehlikesiyle karşı karşıya kalırsa, Avrupa Konseyin tarafından geçici olarak askıya alınabileceği gibi, nihai olarak da kesilebilir. Ayrıca, kişilerin serbest dolaşımı konusunda ciddi, kalıcı kısıtlamalar gelebilir ve Türkiye 2005 Eylülü sonunda somut müzakerelere başlayana kadar, AB ile olan gümrük anlaşmasının Kıbrıs Cumhuriyeti'ni de içine alacak şekilde genişlemesini kabul edip imzalamalıdır.[198]

Önemli bir nokta da AB'nin çıkarlarıdır. Türkiye'nin Birliğe girmesine karşı çıkan en sert eleştiriciler de dahil olmak üzere, kimse Türkiye'nin kapsamlı bir modernleşme gerçekleştirmesinin ve stratejik öneminin Avrupa için büyük bir anlamı olduğunu inkâr edemez. Kaldı ki hiç kimse AB ile Türkiye arasında sıkı bağlar oluşturma zo-

runluluğunun Avrupa'nın çıkarına olduğunu göz ardı edemez. Burada da olgusal gerçekler açık seçik bir dil kullanmaktadır: Türkiye'nin daha Avrupa Konseyi'nin kararı ile müzakerelere başlayabilmek için yaptığı hazırlıklar, o zamana kadar neredeyse ütopik sayılan gelişmeleri de mümkün kılmıştır: Ölüm cezasının ve devlet güvenlik mahkemelerinin kaldırılması, işkenceyi yasaklayan ceza yasası reformunun hayata geçirilmesi, askerin rolünün ve etkisinin geriletilmesi, azınlık haklarının güçlendirilmesi, Kürtçeye ve Kürtçe radyo yayınlarına izin verilmesi vb. Ayrıca Kıbrıs'ın iki devletli konumu karşısında Türkiye'nin pozisyonu neredeyse ulusal bir tabuyu temsil etmiş olduğundan, Türkiye, Birleşmiş Milletler aracılığıyla Kıbrıs konusunda yapılan görüşmelerde kabul edilen uzlaşmayı benimsemekle, yıllar boyunca neredeyse imkânsız görülen bir şey yapmıştır. Böylece bundan böyle sadece Kıbrıs krizinin değil, aynı zamanda Yunanistan ile Ege ve Kuzeydoğu Akdeniz'deki henüz halledilmemiş bütün sorunların çözüm alanı içine çekilmesini sağlanmıştır.

Demek ki Avrupa perspektifi, Türkiye açısından, demokrasisi açısından, bir hukuk devleti olarak gelişmesi, politik kurumları, ekonomi ve toplum açısından modernleştirici dolayısıyla da dönüştürücü etki yapmaktadır ve bunlar, hem Avrupa'nın hem de Türkiye'nin çıkarınadır. Türkiye'nin Avrupa'ya ayak uydurabilecek bir ülkeye dönüşmesi, AB'nin asıl stratejik hedefidir ve şaşırtıcı bir şekilde bu hedef Türkiye'nin AB'ye katılımını isteyenler kadar, buna eleştirel yaklaşanlar tarafından da paylaşılmaktadır. Bu hedefin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini ya da buna ne zaman ulaşılabileceğini gelecek gösterecektir; işte bu nedenle sürecin ucu *açıktır* ve AB'nin ölçü koyan, hatırlatıcı noktaları böylesine açık seçik belirtmesi ve ihtiyat tedbirleri alması da bundandır. Bu upuzun sürecin sonun-

da Avrupa Birliği'nin riski, sadece başaramaması, yani sürecin sonunda, karşısında Avrupa ile bütünleşme yeteneğinden yoksun, AB'ye tam üye olarak girebilecek ve girmek isteyen bir Türkiye bulamaması olacaktır; o zamana kadar da son kararın ucu açık duracaktır, hem de her iki taraf için. Türkiye'nin ekonomik yönden de AB içine sağlam demir atması kesinlikle bir dezavantaj olmayacaktır. Kuşkusuz Türkiye'nin AB'ye uzun vadeli katılması AB'nin şimdiki finans mekanizmalarını, bugünkü koşullar altında zorlayacaktır, ancak bu mekanizmaların, Türkiye olgusundan tamamen bağımsız olarak tepeden tırnağa bir reforma tabi tutulması, önümüzdeki ikinci on yılın en geç ilk yarısında gerçekleşmiş olacaktır. Türkiye'nin ekonomisi hiçbir zaman (Demir Perde ülkelerinde olduğu gibi) zorlama Sovyetleştirmenin baskısından olumsuz etkilenmedi, Türkiye daha bugünden sektörel olarak uluslararası pazarlarda yüksek rekabet gücüne sahiptir ve devletin modernleştirilmesi başarıldığı takdirde Avrupa iç pazarı için bir engelden çok bir enerji santrali olacaktır. Ayrıca Türkiye, gene Avrupa beklentilerinden tamamen bağımsız olarak, 21. yüzyılda küreselleşen dünyasında var olmak istiyorsa, o büyük bölgesel farklılıkları ortadan kaldırmak için, soruna enerjik biçimde el atması gerektiğini çok iyi bilmektedir.

Türkiye'nin önünde henüz, gerçekten Avrupa'ya ayak uyduracak yetenekleri kazanması için niteliksel reformlar ve toplumsal dönüşümler yapmasını gerektiren uzun bir yol durmaktadır. Bu sadece AB ile müzakere başlıklarının belirlenmesiyle sınırlı, biçimsel bir süreç değildir; bu süreç, reformların, yaşanan kurumsal ve toplumsal gerçekliğe dönüştürülmesiyle belirlenecektir. Üstelik bu modernleşmenin başarılı olup olmadığına ülkenin sadece batısına bakılarak karar verilmeyecek, bu başarı Türkiye'nin doğusuna ve özellikle de güneydoğusuna göre ölçülecektir. Türkiye'de

uzun vadeli bir reform politikasının başarı kazanması halinde, her iki taraf için de olumlu bir sonuç ortaya çıkacaktır. Buna karşılık Avrupa Aydınlanması'ndan yoksunluk, Hıristiyan geleneği vb. tarihsel-kültürel karşı argümanlara ağırlık verildiğinde, bu argümanlar böyle bir sürecin başarısızlığa uğramasının nedenleri olarak görülebilirler; ama işte bu argümanlar, kesinlikle böyle bir işlev taşımamalıdır. Bir başka deyişle: Türkiye'nin modernleşmesi ve Avrupalaşması başarılırsa, bu argümanların gelecek için bir önemi kalmayacaktır; ancak modernleşme gerek bu, gerekse başka nedenlerle başarısız olursa, ortalıkta başarı hakkında bir karar verme durumu da kalmayacaktır. Jeopolitik ve bütünleşme politikası düzlemlerindeki itirazlarda ise farklı bir durum söz konusudur, çünkü Türkiye'nin modernleşmesi, bu iki sorunun çözülüp çözülmediği sorusuna yeterince doyurucu cevap vermek anlamına gelmeyecektir.

Türkiye'nin üyeliğiyle, Birliğin bütünleşme politikaları açısından muhtemelen aşırı yük altına gireceği biçimindeki eleştiri, bu ülkenin muhtemel bir tam üyelik durumunun, politik bütünleşmenin nihai olarak sonu anlamına geleceğini ve AB'nin gevşek bağlarla birbirine bağlı üyelerden oluşan bir ekonomi alanına indirgeneceğini ima etmektedir. Avrupa'nın bütünleşmesinden yana olanlarla, Avrupa Birliği'nin kuşkucuları şaşırtıcı bir şekilde bu argümanda buluşmaktadırlar, ama bu onların nedenlerinin geçerli olduğu anlamına kesinlikle gelmemektedir. Bir taraf böyle gelişmeden endişe duymakta, öteki taraf ise umutla beklemektedir, ama her iki yan da yanılmaktadır. Her iki taraf da, Türkiye'nin katılımıyla AB'nin ondan sonraki politik bütünleşmesinin imkânsızlaşacağını ima edip durmakta, ama bunun niçin böyle olacağını açıklamamaktadır. Sadece Türkiye'nin büyüklüğünün, Birliğe olumsuz etki yapacağı kuşkusu açıklama olarak kullanılmaktadır. Oysa AB'nin

yönlendirme ve idare etme yeteneği, işlevsel bir etki ortaya koyması ve demokratik şeffaflığı, hemen tamamen fiziksel, niceliksel özelliklerine değil de kurumlarının niteliklerine ve bunların bütünleşme yeteneklerine bağlıdır.

Bu nedenle Avrupa bütünleşmecilerinin bambaşka nedenlere bağlı birçok sorunu ve engeli Türkiye'nin Avrupa'ya girmesi sorusu ile ilişkilendirdikleri izlenimini edinmemek neredeyse imkânsızdır. Dolayısıyla geniş kapsamlı bir Avrupa politik bütünleşmesine karşı içerik düzleminde temellendirilmesi gereken ana direnç, Avrupa ile bütünleşme yeteneği taşıyan ve daha çok Akdeniz üye ülkelerinin özgürlük ve modernleşme çizgisine yerleştirilmesi gereken bir Türkiye tartışmasından hareket etmek yerine, artık yavaş yavaş da olsa yapılageldiği gibi, Kuzey üye devletlerinin "Akıl-Avrupalıları" sorunundan yola çıkmalı, bunu da yukarıda tartışmaya açılmış sorunlar nedeniyle yapmalıdır. Ne var ki Kuzey üye devletlerinin Avrupa'ya ait oldukları konusunda herhangi bir ciddi kuşku duyulmamaktadır. AB'nin kıtasal düzlemde büyümesi sonucunda ortaya çıkabilecek bir aşırı zorlanma sorunu, 2004 yılında tarihsel olarak geri çevrilmesi mümkün olmayan Doğu Avrupa yönündeki genişleme adımıyla ve AB'nin Batı Balkan bölgesine yönelik perspektifleriyle birlikte ortaya atılmıştı. Her iki gelişme de Avrupa tarihinin seyrinden türemiştir ve Avrupa'nın bölünmesi ile Yugoslavya'daki veraset savaşlarının sonucudur.

İşte Türkiye'nin muhtemel bir katımlında değil, tam bu noktada bir Avrupa düzeninin rasyonelliği yatmaktadır ve Birliğin bu iki düzlemdeki (Kuzey ve Doğu/Balkanlar) kararları, AB'nin küçük Avrupa (Batı Avrupa) perspektifini nihai olarak kıtasal bir düzleme taşımışlardır, yoksa Türkiye değil! İnsan bundan üzüntü duyabilir de duymayabilir de; ancak AB için artık (kıta perspektifinden geriye), Batı Avrupa perspektifine, Avrupa bütünleşmesine ağır hasar-

lar vermeden geri dönmek söz konusu değildir; bu da Türkiye'nin geleceğinden tamamen ayrı düşünülmesi gereken bir süreçtir. Ama işte, AB eleştiricilerinin, AB'nin daha başka kararlar almadan önce bütün bu dayatan sorunların üstesinden gelmesi gerektiği yolundaki anlaşılır argümanları, bizi bir kısırdöngüye sokmaktadır; çünkü böyle düşünüldüğünde, bir kez daha, Türkiye'nin AB'ye girişi konusunda şimdi değil de, epey sonra karar alınması gerektiğini hatırlatmak şart olmaktadır.

Türkiye'nin kabulü konusunda ele alınması gereken son bir itiraz daha bulunmaktadır; bu da devletin yayıldığı toprakların, coğrafi yönden bakıldığında Avrupa'dan çok Asya'da bulunmasından ileri gelen coğrafi konuma rağmen, jeostratejik konumu bakımından Türkiye'nin hem NATO üyesi olmasına hem de Avrupa Komisyonu'na üye olabilmesine imkân tanınmasına yönelik itirazdır bu. Türkiye'nin Soğuk Savaş yıllarında Sovyetler Birliği ile karşı karşıya olunan bir dönemde Atlantik-aşırı güvenlik mimarisi içine alınması açık seçik jeopolitik ve stratejik nedenlere dayanmaktaydı. 12 Eylül 1963'te Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Türkiye Cumhuriyeti arasında imzalanan uyum sözleşmesi için de geçerliydi bu tespit. O günlerde AET Komisyonu Başkanı Alman Hıristiyan Demokrat Walter Hallstein, Türkiye'ye o gün bu gün geçerliliğini koruyan ve sıkça yenilenen şu vaatte bulunmuştu: "Türkiye Avrupa'nın parçasıdır; bu demektir ki, bugün geçerli olan ölçülere göre Avrupa Topluluğu ile anayasal düzlemde ilişkiler kurması şartıyla [...] günün birinde nihai adımın gerçekleştirilmesi, Türkiye'nin Birliğin tam hak sahibi üyesi olması söz konusudur. Bu arzu ve bu arzu konusunda Türk dostlarımızla hemfikir olduğumuz gerçeği, beraberliğimizin en güçlü ifadesidir."[199]

Demek ki Türkiye jeopolitik konumuna *rağmen* değil,

tam da *bu konumu dolayısıyla,* bu anlaşma aracılığıyla ve daha sonra gerçekleşecek tam üyelik vaatleri üzerinden, doğmakta olan Avrupa bütünleşmesine bağlanmalı ve günün birinde tam üye olarak kesinlikle birleşmeye dahil edilmelidir. Avrupa bugün Türkiye'ye karşı artık çok fazla tercih ve imkâna sahip olmadığı gibi, kırk küsur yıldır, en azından uzak bir tarihte gelecek olan AB üyeliğini vaat etmiş bir Avrupa'dır. Bu vaadi yerine getirmeme ve Türkiye'yi, yukarıda belirttiğimiz şartlar altında AB'ye alma müzakereleri dışındaki her türlü karar, Türkiye'nin politik irade eksikliğinden ya da yeterli ilerleme kaydedememesinden kaynaklanabilecek her türlü nedenden bağımsız olarak aynı kapıya çıkacak, dolayısıyla da AB açısından tayin edici olumsuz stratejik ve jeopolitik sonuçlara yol açacaktır.

Türkiye'nin gösterdiği çabalara ve bundan da önemlisi, kısa zaman öncesine kadar kaydedilmesi mümkün görülmeyen ilerlemelere bakılacak olursa, AB'nin alacağı olumsuz bir karar, ahmaklık olacaktır.

Avrupa ve ABD, Doğu-Batı çatışması sırasında Türkiye'ye, NATO'nun Sovyetler Birliği'ne karşı güney kanadının güvenliği için ihtiyaç duymuşlardı. Bu jeopolitik nedenden ötürü Türkiye o zamanlar Batı Avrupa'nın güvenliği açısından vazgeçilmezlik özelliği taşımaktaydı ve bu (o günlerde) AET'nin aslında çok erken verilmiş sözlerinin esas nedenidir. Türkiye açısından bakıldığında, Kemal Atatürk'ün devrimlerinden bu yana Avrupa perspektifi, ülkenin modernleşmesini kabul etmek anlamına gelmektedir. Tam da Avrupa modernleşmesinin bu yolu, içte bugüne kadar sonuca ulaşmamış olduğu için, Türkiye açısından bakıldığında, AB üyeliği ile seksen küsur yıldan beri girilmiş bu modernleşme çabası birleşmektedir. Avrupa'nın geri çevirdiği bir Türkiye dış politikada yine yalnız kalacak, kendini, Avrupa özlemleri ile düş kırıklıklarının, Pan-Türkçü yanılsamalar ile

geriye dönük İslamcı-Yakın Doğu yönelişlerinin çelişkileri arasına sıkışmış halde bulacaktır. Üstelik böyle bir durum, genelde Batı'nın özelde ise Avrupa'nın güvenliğinin, Türkiye ile birlikte büyük bir İslami ülkenin modernleşmesinin başarıya ulaşmasına tayin edici bir biçimde bağlı olduğu tarihsel bir uğrakta ortaya çıkacaktır!

Türkiye'nin askeri gücü Soğuk Savaş sırasında Batı Avrupa'nın güvenliği bakımından ne kadar önem taşımış olursa olsun, 11 Eylül 2001 tarihinden ve Yakın ve Orta Doğu'nun Avrupa'nın bu komşu bölgesinden kaynaklanan Avrupa'ya yönelik stratejik tehlike gerçeği karşısında, Türkiye'nin AB'ye sağlam bir demir atması ve modernleşmesi, bugün Avrupa'nın güvenlik çıkarları bakımından, jeopolitik açıdan ondan kat kat önemlidir!

Gerek içte gerek dış bağlarında bir Avrupa Türkiyesi, Avrupa'nın 21. yüzyıldaki güvenliği bakımından paha biçilmez bir önem taşımaktadır. Rusya büyük olasılıkla Avrupa'nın güvenliği açısından bir tehdit oluşturmayacaktır, çünkü bir Avrupa-Rus ortaklığının kalıcı biçimde inşası olasılığı, bütün engellere rağmen, orta vadede hiç de küçük bir olasılık değildir. Avrupa'nın güvenliği, ayrıca Çin'in ve zaman bakımından biraz farklı bir vadede de olsa Hindistan'ın dünyanın en güçlü devletleri düzeyine yükselmesi sonucunda tehlikeye girmeyecektir. Kuşkusuz böyle bir gelişme, Avrupa açısından da yoğun politik-ekonomik sonuçlara ve güvenlik politikası sonuçlarına yol açacaktır; ancak buradan kaynaklanacak doğrudan bir tehlike bugünden görünmemektedir. Oysa Avrupa'nın güvenliğinin, 21. yüzyılın ilk yarısında Yakın ve Orta Doğu'nun yanı sıra Akdeniz bölgesindeki gelişmelerden tayin edici biçimde etkileneceği, hatta bu gelişmeler tarafından tanımlanacağı kesindir. Avrupa'nın güvenlik sorunu Akdeniz ülkelerince belirlenecektir. Akdeniz'in 21. yüzyılda bir işbirliği denizi

mi yoksa bir çatışmalar denizi mi olacağı sorusunun cevabı Avrupa'nın güvenliği bakımından belirleyici olacaktır. Bu sorunun cevabı büyük ölçüde, Avrupa'nın stratejik komşularında, Yakın ve Orta Doğu'nun yanı sıra Mağrip'te, oradaki mevcut bölgesel krizlerin çözümüyle birlikte nükleer ve terörist tehditlerin aşılmasının ardından, bu bölgelerin geniş kapsamlı ve uzun vadeli bir modernleşmesinin Cihad terörizmine bir cevap olup olamayacağına büyük ölçüde bağlı olacaktır. Bu bağlamda Türkiye'nin Avrupalılaşması iyice öne çıkan bir rol oynamaktadır.

En son 11 Eylül 2001'den bu yana, şayet Avrupa, güvenliğinin çıkarlarını kavramışsa, varını yoğunu Yakın Doğu komşularının modernleşmesi için ortaya koymaktan başka bir tercihi bulunmamaktadır. 11 Eylül'e kadar, Türkiye'nin İran, Irak ve Suriye ile sınır ilişkilerinin yol açtığı jeopolitik sorunlar, ülkenin AB üyeliğine karşı güçlü bir itirazın gerekçesiyken, 11, Eylül'den beri bu jeopolitik olgu, tam tersi yönde bir anlam kazanmıştır. Avrupalıların Romanya'nın, Bulgaristan'ın, Yunanistan'ın ve Kıbrıs'ın mevcut sınırlarını, Birliğin güneydeki nihai ve kesin sınırlar olarak kabul edip bunların gerisine çekilmesi, Avrupa'nın bugün karşı karşıya bulunduğu gözle görülür jeopolitik tehdit karşısında suç sayılabilecek bir miyopluk ya da bal gibi budalalık olacaktır. Avrupa güvenlik çıkarları ve doğrudan ilişkili bulunduğu bölge komşuları nedeniyle Yakın Doğu'nun savaş bölgeleri ile jeopolitik olarak sürekli bir bağ içinde olacaktır. Bu nedenle AB, bu tehdide karşı çıkarak ve bütün stratejik imkânlarını ve zengin deneyimlerini bu bölgenin geniş kapsamlı modernleşmesi doğrultusunda gerçek bir ortaklığa dayalı şekilde uzun vadeli harekete geçirerek, bu soruya başarıyla cevap vermek zorundadır. Böyle bir durumda da,Türkiye köprüsünden korkarak, ürkerek vazgeçmek şöyle dursun, onu inatla güçlendirip güvenli kılmak şarttır.

Bugünün Avrupası'nı geçmişin Avrupası ile karşılaştıracak olursak, Avrupa'daki savaşlar ve fetihler çağının, dönüşümler ve katılımlar çağını geçtiği görülecektir. AB Avrupası'nın *"hard power"*ı "Vestfalya Avrupası'nın *"hard power"*ına göre belirgin biçimde gerilemiştir, ancak *"soft power"*ı geometrik olarak artmıştır ve Avrupalıların buna gerçekten de kızmaması gerekir, aynı şey bizim Atlantik-aşırı müttefikimiz için de geçerlidir. Çünkü Avrupa adındaki bu yeni "soft power"ın sonuçları, en sert güvenlik politikası diliyle ifade edildiğinde bile, gerçekten de mükemmeldir. AB, en azından, bütün bir kıtayı hayata geçirilmiş bir "ebedi barış" temelinde bir araya getirmiş, ayrıca demokrasi, hukuk ve özgürlük temelinde yeni bir küresel güç yaratma yolunda kendine özgü bir politik mıknatıs oluşturmuştur. Immanuel Kant bugün yeniden ortaya çıkacak olsaydı, Avrupa Birliği'ni görüp sevinirdi. Thomas Hobbes da muhakkak ki çok rahatlar ve Kant ile birlikte Avrupa Birliği'ni alkışlardı.

Avrupa kıtasında şimdiye kadar böylesine bir güven ve barış olmamıştı ve Avrupa içinden gelen bütün eleştirilere ve kötü ruh haline rağmen Brüksel'in cazibesi bozulmadan sürmektedir. Ukrayna'daki kriz esnasında AB'nin gerçek gücünün nerelerde yattığı görülmüştü; anlayacağınız onun dönüştürücü gücüydü bu. Ayrıca Birliğin Doğu'ya doğru genişlemesinden hemen birkaç ay sonra AB'nin Avrupa için taşıdığı artı değerin ne olduğu belli oldu; çünkü yeni AB üyeleri ve Ukrayna, Polonya ve Litvanya'nın komşuları, birlikte Ukrayna krizinin çözümü için dışardan, ellerinden geleni yaptılar. Bu bağlamda dönüşüm politikası demek, ortak bir sosyal ve ekonomik modelin ihracından başka bir şey değildir, ancak bu ihraç ne hegemonya ne de emperyal ve kolonyal şiddet yoluyla gerçekleştirilmeyip ortaklık hukukunun, kurumların ve Brüksel'in finanse ettiği ve gözetim altında tuttuğu ekonomik ve sosyal yapısal

dönüşümlerin ve ilerlemenin "yumuşak" faktörlerince desteklenir. AB genişleme politikası liberal demokrasinin ve hukuk devletinin temel ilkelerini Max Weber'in "Protestan etiği" denen anlayışıyla üye devletlerin hepsine, istisnasız aktarır. Ayrıca AB o kadar zengin olmayan üye devletlerin ekonomik ve altyapısal gelişmelerini finanse eder; bu da parayı ödeyen daha zengin kamu iktisatları bakımından, "yatırımın iş sözleşmeleri ve genişleyen bir ticaret biçiminde doğrudan olumlu bir biçimde geri dönmesi" anlamına gelmektedir. Avrupa genişleme politikasının büyük, tamamen tarihsel modernleştirme politikasının özü bundan ibarettir. Ve bu dönüştürme (ekonomik model ihracatı) söz konusu ulusal geleneklere uyum sağlar, bu gelenekleri yıkmaz, çoğu durumda onları tam tersine güçlendirir. Son tahlilde Birliğe katılan devletlerin, kendilerini kavrayışları, düşünceleri, gelenek ve günlük yaşam kültürleri gerekli ölçüyü aşmayacak ve Birliğin öteki devletlerinkiyle homojen bir bütünlük oluşturacak şekilde, politikalarının, hukuk, ekonomi ve toplumlarının kültürel yapı değişimlerine uğramaları, AB'nin asıl büyük stratejisini oluşturur.

Robert Kagan'ın yaptığı gibi "Avrupa'nın asıl dış politikası genişlemedir"[200] diyecek kadar ileri gitmek de gerekmemektedir. Ancak bu tez, o kadar da yabana atılacak bir tez değildir. Gerçekten de AB'nin genişleme politikası, AB'nin dış sınırlarına ulaşılmış olacağı için, önümüzdeki on-yirmi yıl içinde kesinlikle sona ulaşacaktır. Ancak dönüştürme politikasının stratejik potansiyeli bu sınırlara ulaşma durumunda hiçbir bakımdan tükenmiş olmayacaktır; çünkü bu politika gittikçe artan ölçüde, küreselleşmenin dayattığı sorunlara ve uluslararası terörizmin yeni asimetrik tehditlerine kesinlikle bir cevap anlamına gelmektedir. Ekonominin, topulumun ve kültürün liberal demokrasi, hukuk devleti, bireysel özgürlükler, açık toplum ve pazar

ekonomisi doğrultusunda dönüştürülmesini sağlayacak ihracatlar; işte Batı'nın başka bölgelerde de ortaya çıkan değişik modernleşme krizlerine vereceği stratejik cevap bu olmalıdır ve bu cevap bölgesel kültürlerin özerkliğine ve hakiki ortaklığa dayanmalıdır. Eski Avrupa bu konuda, aradan geçen süre içinde büyük bir başarı elde etmiştir.

Toprak ve politika bakımından bütünleşmesini tamamlama zorunluluğunun yanı sıra Avrupa gelecek yıllarda iki büyük iç politika sorunu ile karşı karşıya gelip bunları halletmek zorunda kalacaktır. Birincisi, "ekonomik, teknolojik ve bilimsel rekabet yeteneğini kalıcı bir şekilde iyileştirebilmeyi başarabilecek midir?" sorusudur. Bu başarının ölçüsü Kuzey Amerika'nın yanı sıra özellikle Doğu ve Güney Asya ülkelerinin hızı ve dinamiğince belirlenecektir. Avrupa toplum modelini korumak istiyorsa ya dünyanın doruğunda rekabet yeteneğini koruyacak ya da gerektiği ve mümkün olduğu yerde onu yeniden ele geçirmeye çalışacaktır. Nüfusu gittikçe yaşlanan ve azalan bir alanda, bu gerçekten de ancak Herkül'ün çözebileceği zor bir görev olacaktır. İşte tam da bu noktada, Avrupa'nın önümüzdeki yüzyılın başlarında gittikçe yaşlanan nüfusuyla demografik kesintiyi nasıl aşacağı biçimindeki ikinci soru ortaya çıkmaktadır. Özellikle bu soru toplum politikaları düzleminde dinamit yüklü bir sorudur. AB'nin genişlemesi gerçi bu yönde biraz rahatlık sağlamıştır, ancak Avrupa hâlâ başka bir iç dönüşüm sorunu ile; anlayacağınız halklarının, dillerinin ve kültürlerinin inadına ve kendini beğenmişliğine, hâlâ sürüp giden tehlikeli milliyetçi içgüdülerine rağmen, büyük ölçüde bir göçmen toplumuna dönüşme zorunluluğuyla karşı karşıya bulunmaktadır. Daha bugünden bunun, düşük doğum oranlarının ve bunun yol açacağı 2010 ile 2020 yılları arasındaki nüfus gelişmesinin kesintiye uğraması durumunda ortaya çıkacak bir sorun olduğunu ve olacağını görmek

mümkündür; Avrupa 21. yüzyılın ortasında çöküşe doğru yol almak istemiyorsa çözülmesi gereken birinci sorun budur. Avrupa gerek genişleme politikasıyla ve büyüyen iç pazarıyla, bu genişleme politikasının yerine geçen "komşuluk politikaları"yla gerek[201] Rusya ile stratejik komşu oluşuyla, Akdeniz bölgesinde yaptığı birlik anlaşmalarıyla, gerekse de Yakın ve Orta Doğu'ya, Kafkasya ve Afrika'ya uzanan başka bir stratejik çevre oluşturmuş olmasıyla, küreselleşen ekonomide kendine oldukça iyi bir yer edinmiştir. Gene de kendi iç sorunu olarak nüfus ve buna bağlı olan göç sorunu, önemlerini koruyacaklardır.

Avrupa'nın tam tersine ABD göçmen sorununu uzun zaman önce çözmekle kalmamış, bir göçmen ulusu olma özelliğini de kazanmıştır. Amerikan ulusu başlangıcından itibaren göçmenlerle artmıştır. Birleşik Devletler'in nüfusu göçlerle, yüzyılın ortasına kadar önemli ölçüde artacak, bu da beraberinde büyük bir ekonomik büyüme getirmekle kalmayacak, bu büyümenin meyveleri sayesinde Amerikan gücünün en üst düzeye çıkmasını finanse etmek nispeten daha kolay olacak ve ABD'nin stratejik gücü daha da artacaktır. Buna karşılık Avrupa bu gelişmeye aykırı yöndeki hareket ve buna bağlı büyüme eksikliği sorunu ile boğuşmak zorunda kalacaktır. Dediğimiz gibi, AB genişlemeye bağlı olarak iç pazarın büyümesiyle birlikte eksi nüfus sorunun bir kısmını çözmüş olmaktadır, ancak göç konusu bununla hiçbir şekilde halledilmiş olmayacaktır. Göç imkânlarını somut olarak ele alıp üzerinde düşünecek olursak, bu konunun Avrupa bakımından sanılandan çok daha hayati olduğu görülür. Doğu Avrupa'nın AB dışında kalan bölümünden gerçekleşmesi mümkün göç, orada da gittikçe azalan doğum oranları hatta hayata yönelik beklentiler göz önüne alındığında sınırlı kalacaktır. İspanya son zamanlarda Latin Amerika'dan gittikçe daha fazla göç

almaktadır, ancak bu daha çok tarihsel-kültürel bir istisnai durum gibi görünmektedir. Dolayısıyla Avrupa gözlerini güneye ve güneydoğuya çevirmekte ve bu durum göç tartışmasının ısısını anında yükseltmektedir; çünkü bu yöne döner dönmez, kültürel-dini faktörler ve bunlardan türeyen politik sonuçlar, değerlendirilmesi çok zor bir anlam ve önem kazanmaktadır. Gene de Avrupa ve ona üye ülkeler bu nüfus gerçeği ile yüz yüze gelmek, bunun politik, ekonomik, kültürel ve stratejik sonuçlarını karanlıkta tutmaktan vazgeçmek zorundadırlar.

Şimdi Atlantik-aşırı ilişkiye dönüp şu denk olmayan iki ortağı, Amerika ile Avrupa'yı ele alalım. İyimser bir yaklaşımla işi kâğıt üzerinde değerlendirmeye kalkacak olursak, bu Atlantik-aşırı iki ortak, politik yönden ideal çifti temsil ediyor olmalıdır, tıpkı Çin'in şu ünlü mükemmellik, bütünlük sembolü olan Yin-yang örneğindeki gibi. Çünkü her iki taraf da politik yönden birbirlerini tamamlayıcı özelliktedir, yani ilişkileri birbirini tamamlayıcı yetenekler ve zafiyetler taşımaktadırlar; taraflardan biri *"hard power"*ın dünya şampiyonu, öteki taraf *"soft power"*ıdır ve her iki durumda da birinin gücü ötekinin zayıflığı anlamına gelmektedir. Ama işte dediğimiz gibi, kâğıt üzerindeki durumdur bu. Atlantik-aşırı ilişki gerçekliğinden bakıldığında, durum ne yazık ki, yaşlandıkları için artık birbirlerine söyleyecek bir şeyleri kalmamış olan ve ender de olsa birbirleriyle konuşmaya kalktıklarında acı verici yanlış anlamalara yol açan bir çiftinkine benzemektedir. Peki de bu durum böyle sürüp gitmeli midir? Bu Atlantik-aşırı iletişim düğümü çözülemez mi gerçekten de?

Kuşkusuz, Atlantik-aşırı ihtilafların karakteri psikolojik olduğu kadar nedenleri gerçekliklerinin farklı oluşunda yatmaktadır. ABD biricik dünya gücüdür. İlişkileri büyüklük bakımından küresel ölçektedir; tehditleri gerçektir ve

gelecekteki küresel rakipleri Doğu ve Güney Asya ufuklarında yavaş yavaş görünmeye başlamıştır. Avrupa'nın ilişkiler düzlemindeki büyüklüğü ise hâlâ kendisiyle sınırlıdır ve AB stratejik düzlemde olsa olsa İndus nehri ile Atlantik, Afrika ile Rusya arasında bulunan, genişletilmiş bir bölgeselcilik yürütme yeteneğiyle sınırlı kalacaktır. Avrupa küresel bir güç projeksiyonu ortaya koyabilecek durumda değildir, bu nedenle de dünya gücü ABD'nin küresel güç projeksiyonunun içine Atlantik-aşırı ittifak üzerinden tam katılımı, Avrupa tarafını çok geçmeden zorlamaya başlayacaktır. NATO kapsamı içindeki Atlantik-aşırı eksen, baştan itibaren ortalıkta görünen bir eksendi, çünkü Avrupa Soğuk Savaş boyunca bile, askeri yönden Amerika'ya göre çok zayıftı, gelgelelim bu askeri eğilim ya da bağımlılık açısı, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana daha da büyüdü. Bütün bunlar Atlantik-aşırı çalışmaları kolaylaştırmayıp daha da zorlaştıran objektif gelişmelerdir. Deme ki ABD ile Avrupa arasındaki ilişkilerde objektif faktörler alanında, dolayısıyla da "durumda" oldukça radikal değişiklikler gerçekleşmiştir.

Günümüzdeki bu durumu ve Atlantik-aşırı ilişkilerin mümkün kılabileceği imkân ve tercihleri analiz edecek olursak, bir kötü, bir de iyi haber var demektir. Önce kötü haber: Tarihteki bütün askeri ittifaklarda bugüne kadar değişmez bir temel ilke geçerli olmuştur; bu da yeni durumlar ve yeni ittifaklar arama ilkesidir; Atlantik-aşırı taraflar açısından durum şimdi temelden değişmiştir. İyi haber ise şöyle: Şaşırtıcı da olsa bu tespit, Soğuk Savaş'ın sonu ermesiyle kaybolup gitmeyen Atlantik-aşırı ittifak bakımından bütün karamsar kehanetlere rağmen geçerli olmamıştır, durum radikal bir değişikliğe uğramış, ancak Atlantik ittifakı devam etmiştir. Bu durumun nesnel nedenleri olmalıdır, hem de ittifakın sürmesini zorunlu kılan nedenleri. Bel-

ki Soğuk Savaş'ın Avrupa Amerika ilişkilerinin bütün o karmaşık yapısını kurumsal olarak büyük ölçüde askeri bir ittifaka indirgemiş olması olgusunda bir açıklama bulunabilir. Çünkü Atlantik-aşırı bağların özü, besbelli ki klasik bir askeri ittifak ilişkisinde olduğundan çok daha derinlere uzanmaktadır. NATO'nun politik-askeri bir ittifak olduğu konusunda akla yatkın bir kuşku taşımak söz konusu olamaz, ancak bu ittifak kendine özgü yapılanmasını, en başta Sovyetler Birliği'nden Avrupa'ya gelecek bir askeri tehdit üzerine inşa etmiştir. Belki Soğuk Savaş yılları boyunca Atlantik-aşırı ilişkilerde askeri kaygının asıl belirleyici etmen olmuş olması, Atlantik-aşırı ilişkilerin özünü, anlayacağınız Kuzey Amerika ile Avrupa arasındaki, ekonomik ve askeri stratejik çıkarların da ötesindeki o sıkı normatif, politik-kültürel ve toplumsal bağı görmeyi engellemiştir.

Muhakkak ki ekonomik çıkarlarla birlikte stratejik güvenlik çıkarları da büyük bir önem taşımaktadır, ancak sadece bunlardan hareketle Atlantik-aşırı ilişkilerin esnekliğini ve sürüp gitmesini açıklamak mümkün değildir. Dolayısıyla politik-askeri ittifakın firma tabelası olan NATO'nun, durmadan hizmet ettiği tarafı, asıl Atlantik-aşırı girişimi, anlayacağınız Atlantik ötesindeki Batı'yı gözden gizlediğini kabul etmek oldukça mantıklıdır. Atlantik-aşırıcılık, geniş anlamda, politik, ekonomik, normatif ve kültürel yönlerden Batı denen şeyi tarif etmektedir. Atlantik-aşırıcılık olmasa, yani Amerika ile Avrupa arasındaki bu kapsamlı bağın yokluğu durumunda, Batı diye bir şey olmaz, dolayısıyla da dünya bambaşka bir dünya olurdu. Kuzey Atlantik üzerinden kurulu Avrupa-Amerika bağı sadece askeri-politik bir ittifakı tanımlamakla kalmaz; gerçeklikte Atlantik-aşırıcılık, derin katmanlarına inildiğinde, ortak bir uygarlığa dayanmaktadır. Liberal demokrasi, hukuk devleti, bireysel özgürlükler, açık toplum ve pazar ekonomisi Atlantik'in her

iki yakasındaki taşıyıcı sütunların sarsılmaz bir şekilde taşıdıkları bu temeli tasvir etmektedirler. Bu temeller dayandığı sürece, bu her iki taşıyıcı sütun da Atlantik üzerindeki köprüyü tutmaya devam edeceklerdir. Sorun gerçekten, bu temellerin bir tarafta ya da hatta iki tarafta birden gevşeyip yıkılmaya başlamasıyla ortaya çıkabilir.

Atlantik-aşırı bu ilişkinin ortak uygarlık temeline dayandığı tezimiz doğruysa, NATO'nun geleceğine ilişkin tartışma, bizi birkaç yıldır yanlış kanallara sokmuş demektir. Her ne kadar ele alınması gerekiyorsa da, Avrupalıların askeri eksileri değil de Atlantik-aşırı ilişkilerde eksikliği aşikâr politik, kültürel ve sivil boyutlar ile bunların kurumsal ve işlevsel yapılandırılmaları asıl sorunu oluşturmaktadır. Soğuk savaş boyunca Amerika, onun demokrasisi, ekonomisi, toplumu ve modern kitle kültürü Batı Avrupa için birer örnekti. Bugün, bu uygarlık temelinin politik ve askeri bir ittifak olan NATO'yu gerçekten güçlü kılan etmen olduğu sıkça unutulmaktadır. Askeri caydırma etmeninin yanı sıra "sistem sorunu" denen meseleye olumlu bir cevap verilmesi Batı Avrupa'nın direnç yeteneğinin asıl omurgasını oluşturmaktaydı. Bugün Avrupa ile Amerika arasında bambaşka ilişkiler geçerlidir, gene de Atlantik-aşırı ilişkileri taşıyan temeller bu yeni ilişkiler nedeniyle dağılmış değildir, sadece, bundan böyle Atlantik'in her iki yanında da politikaya yeniden yön ve yapı kazandırılırken, bunu artık kendiliklerinden yapmamaktadırlar. Öyleyse Atlantik-aşırı ilişkilerin yeniden şekillendirilmesinde geniş kapsamlı bir başlangıç yapıp bu politik ve sivil-kültürel öğelerin kurumsal inşası yönünde, askeri ittifak yanını ihmal etmeksizin, Atlantik-aşırı ilişkilerde çok daha fazlasını niçin ortaya koymayalım? Avrupa'nın içinde totaliter rejimlerin tehlikesi Atlantik-aşırı ilişkiler ve Avrupa'nın bütünleşmesi sayesinde artık tarihe karışmıştır ve bu nedenle de Atlantik-

aşırı ilişkiler, kendisini sadece askeri ilişkiye indirgemeyen genişletilmiş bir boyuta ihtiyaç duymaktadır.

İttifakın ömrü dolmuş geleneksel yapılarına ve kurumlarına dört elle sarılmak ve bunları askeri öğeye indirgemek ittifakın durumunu içinden çıkılması güç şekilde bozacak, bu da bir yanda dünya gücü ABD'nin çıkarları ve askeri yetenekleri ile, genişletilmiş bölgesel güç Avrupa arasındaki dengesizlikleri nesnel olarak yansıtıp duracaktır. Bu durum NATO'nun parçalanmasına kadar gidebilir ve bir yandan da Atlantik ötesine kadar uzanan yanlış anlamalar ve güvensizlikler üretebilir. Avrupalılar ABD'nin, NATO'yu gittikçe daha çok ihtiyaca göre kullandığı, gerekmediğinde el atmadığı bir "alet kutusu" gibi gördüğünü ima etmektedir. Böyle olunca da ortaklığın sadakat ayağı, bir tarafın öteki tarafın maiyeti konumuna dönüşme tehlikesini de beraberinde getirmekte, orta vadede ittifakın içindeki dayanışmayı tartışılır kılma ihtimali belirmektedir. Amerikalılar ise Avrupa'nın arabaya tam binmeyip, sahanlıkta, ehven fiyata, üstelik aracın rüzgârsız tarafında yolculuk ettiğini ve AB'nin kendine bağlı askeri yetenekleri ve komutanlıklarıyla birlikte ASVP sayesinde Kuzey Amerika'dan kopma stratejisi izlediğini ima etmektedirler. Çok kutuplu bir dünyada Avrupa'nın geleceği tartışmaları da bu gelişmenin tuzu biberi olmaktadır. Bu gelişmenin getireceği sonuçları görmek mümkündür; çünkü Atlantik-aşırı ilişkileri koruma yönündeki bütün itiraflara ve kıl kırk yaran retoriğe rağmen, ittifakın anlamının içi sürekli boşalmakta, dolayısıyla da ittifak erozyona uğramaktadır. Atlantik-aşırı ilişkilerdeki bu üzücü durum karşısında zorunlu olan yeni bir başlangıç adımı, iki ana soruya verilecek dürüstçe cevaplarla atılmalıdır: ABD acaba Avrupa'nın birleşmesini gerçekten de hâlâ istiyor mu? Ve Avrupalılar birleşmelerini ABD ile birlikte mi yoksa ABD'ye karşı mı

gerçekleştirmek istiyorlar? Her iki soru da Batı'nın geleceğini tayin edecektir, daha da ötesi iki taraf da kendilerine yöneltilen soruya olumlu yanıt verecek olurlarsa, Batı'nın 21. yüzyılda da bir geleceği olabilecektir.

Avrupa'ya yöneltilen soruya verilecek cevapla başlayalım: Avrupa Birliği'ni ABD'ye *karşı* bir birlik olarak temellendirmek sadece Batı'yı tartışılır hale getirmek anlamına gelmekle kalmayacak, ayrıca Avrupa'nın gücünü fazlasıyla abartıp Avrupa dışına da yetebileceği anlamına gelecektir ki, bu da başarısızlığa mahkûm olmak demektir. Avrupa kendi birleşme düşüncesinin Batı uygarlığı ile sımsıkı bir bağ oluşturduğunu kesinlikle unutmamalıdır. Avrupa birleşme süreci iki temel kararda köklenmiştir, bunlardan biri Amerika'nın sağladığı güvenlik garantisi, ötekisi Fransız bütünleşme fikridir. ABD bugün bile sırf varlığıyla Avrupa'nın kendi iç korkularını dengelemekte, bu nedenle de bir bakıma toplam Avrupa birleşmesinin inşasında gözle görülebilen bir anti-hegemonyal karşı denge oluşturmaktadır. Ayrıca birleşmiş bir Avrupa'nın güvenliği bakımından, Kuzey Amerika dengesi vazgeçilmezliğini korumaktadır; çünkü Avrupa jeopolitik yönden her zaman aşırı önem taşıyan bir konum arz edecektir. Avrupa, ne yeni ne de eskiden beri süregelen tehditlere ve tehlikelere karşı güvenliğini, ABD ile birlikte olabileceğinden daha iyi kesinlikle sağlayamayacaktır; bu böyledir, böyle de kalacaktır. Ayrıca günümüzün Atlantik-aşırı ilişkilerinde can alıcı bir soru olan çok kutupluluk sorunu da bu bağlamda tartışmaya açılmalıdır. Çok kutupluluk, Avrupa'nın Atlantik-aşırı ilişkisinden kopması anlamına geliyorsa, Avrupa'nın başına epey dert açılacak demektir. Buna karşılık aynı kavram, sadece geleceğin dünya düzenini öylesine tanımlayan bir kavramsa, Amerika ve Avrupa ile birlikte yenilenmiş bir Batı'yı kast ediyorsa, yani işlerlik kazanmış, modern bir

Atlantik paktı tayin edici bir yapılandırıcı faktöre dönüşecekse, bu kavram, Atlantik-aşırı düzlemdeki ilişki bakımından tehlikesiz demektir. Ve nihayet en önemli argümanı ortaya koyalım: Avrupa ABD'ye karşı, ona rağmen bir birleşme girişimine kalkışırsa, 21. yüzyıldaki konumu bakımından, yani Batı dedikleri şey bakımından vazgeçilmez olan kendi temelini tartışılır hale getirmiş olacaktır.

Şimdi Amerika'ya yöneltilecek sorunun cevabına gelelim: ABD Avrupa birleşme sürecini bloke etme gücüne sahiptir. Dolayısıyla yapay yoldan, yani aynı zamanda Avrupa'nın en önemli partneri olan politik bir gücün dıştan müdahalesiyle, sonucunda yeni bir Avrupa gerilimine yol açacak olan bir bloke etme durumu ortaya çıkacaktır. Zayıf bir Avrupa çekirdeği ve Avrupa'nın dış çeperlerinde bundan da daha zayıf eyaletimsi bölgelerin ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktır.

Bunun sonucu eninde sonunda Avrupa dışı güçlerin çıkar oyuncağı olacak olan zayıf bir Avrupa demektir. Bu durumda ABD de, Kuzey Atlantik'teki stratejik karşı parçasından daha az olmayan bir güvenlik riski altına girecektir. Avrupa ulus devletleri boyutları iyice küçülmüş halleriyle 21. yüzyılda kaldıramayacakları yüklerle karşı karşıya gelecek, bu nedenle de dünya gücü ABD için bir ortak olmaktan çıkıp gerek bir riziko gerekse de bir ayak bağı haline gelerek önemini gittikçe yitirecektir. Gelecekte etkili bir küresel ya da bölgesel ortaklığı, ancak birleşmiş bir Avrupa sağlayabilecektir. İşte bu noktada da çok kutupluluk tartışmasının bir ayağı yatmaktadır. ABD'nin Avrupa bütünleşmesinin tamamlanmasını reddetmesi, tam da bu çok kutupluluğu bütün olumsuz sonuçlarıyla birlikte körükleyecek, bu da Batı'nın çöküşüne giden yolu açabilecektir. Batı'nın yenilenmiş birliği üzerine kurulu bir çok kutupluluk ise, ABD'nin çıkarlarına karşı bir duruş anlamına gelmeye-

cektir. Sona en önemli argümanı koyalım: Avrupa için geçerli olan, aynen ABD için de geçerlidir. Amerika Batı'nın temelini tartışılır hale getirirse, göz göre göre stratejik yönden kendi zayıflamasına yol açacaktır. Aynen Avrupa gibi ABD de Batı'ya muhtaçtır; işte bu da ABD'nin tarihsel çıkarlarını iyice kavraması durumunda, birleşmiş ve güçlü bir Avrupa'ya ihtiyacı olduğu anlamına gelmektedir.

AB'nin güvenlik politikası bakımından kendi ayakları üzerinde duran bir Avrupa gücü oluşturma girişimlerinin hepsi, ABD'de bugüne kadar hep kopma endişelerine yol açtı; oysa şimdiye kadar reel dünyada böyle kopmaya benzer bir şey gerçekleşmedi. Tam tersine, bugüne kadar NATO ile ABD arasındaki işbirliği olağanüstü başarılı olmuştur. Aynı şey AB'nin Afrika'daki, hepsi ABD ile sıkı bir işbirliği üzerinden gerçekleştirilen misyonları için de geçerlidir. Dolayısıyla Atlantik-aşırı ilişkinin öteki ucunda, Avrupa Birliği'nin dinamik gerçekliğini inkâr etmek imkânsızdır. Avrupa bugün sadece kendi kaderini kendisi tayin eden egemen ülkelerden oluşmamakta, aynı zamanda gittikçe daha derinden ve daha genişlemesine bütünleşen bir AB bulunmaktadır karşımızda. Atlantik-aşırı ilişkilerin yenilenmesinde, Avrupa yanının bu tayin edici değişmelerinin eninde sonunda kurumsal işbirliğine de yansıyıp katkılarda bulunması gerekmektedir. En sıradan olgular bile bu değişen gerçekleri gözler önüne serip durmaktadır; çünkü AB ve NATO bağlamındaki son genişleme toplantılarından şu görüntü çıktı: NATO'ya üye ülkeler içinde sadece iki ülke, İzlanda ve Norveç AB'ye üye değildir ve AB'ye üye altı ülke de NATO üyesi *değildi*; bunlar İsveç, Finlandiya, İrlanda, Avusturya, Kıbrıs ve Malta'dır; ancak bunlar arasında sadece son ikisi, *"Partnership for piece"* (Barış için ortaklık) programına katılmamıştır. Dolayısıyla, güç bela gizlenebilen kıskançlıkların ve sürtüşmelerin içinde debelenip dur-

mak yerine, NATO ile AB arasında yeni kurumsal ilişkiler kurulma zorunluluğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. NATO ile AB arasında kurulacak böyle yeni bir bağ, hiç kuşku yok ki yenilenmiş ve daha kapsamlı bir Atlantik-aşırı ilişkinin de önemli bir öğesini oluşturacaktır.

Ancak bu bağlamda, Avrupa'nın o eksik *"hard power"*ı ile doğrudan ilintili olan bir şeyin öncelliği unutulmamalıdır. Avrupa'nın genişletilmiş güvenlik kavramı 21. yüzyılda istediği kadar önemli olsun ve gene bütün sivil öğelerin rolleri de aynı şekilde önem taşıyıcı olsun, gerekli ve uygun bir askeri yetenek olmadan, bütün bu stratejilerin kâğıt üzerinde kalması kaçınılmazdır; çünkü aksi halde bir kararın askeri düzlemde kabul ettirilmesi ve uygulanması mümkün olmayacaktır. Bu nedenle Avrupa'nın askeri eksilerinden, Amerika'nın bastırmalarından tamamen bağımsız olarak, Avrupa'nın bizzat kendi güvenlik çıkarları aşılmalıdır. Robert Cooper, "Avrupa ile Birleşik Devletler arasındaki uçurum sadece yetenekler arasındaki farklılıklardan değil, aynı zamanda irade farklılığından da kaynaklanmaktadır," derken tamamen haklıdır. "Avrupa'nın konumunu düşünme zamanı gelmiştir. 450 milyon Avrupalının kendilerini, savunulsunlar diye 250 milyon Amerikalıya güvenip bırakmaları insanı huzursuz ediyor. Savunma hiçbir zaman bedava olmamıştır."[202] Ama işte bu, Avrupalıların ulusal devletçi, eski moda, dolayısıyla da maliyeti aşırı yüksek yapıları, kıtaları üzerindeki bütünleşme sürecine uydurmamaları, askeri yeteneklerini yeni tehlikelere ve tehditlere göre yönlendirmeleri ve AB'nin yeni stratejik açılımı ve yenilenmiş bir Atlantik-aşırı ilişkiler gerekliliğine uygun biçimde sorumluluk taşımaları, bu sorumluluğu modernleştirme ve bu modernleşmeye mali açıdan destek verme bakımından yerine getirmelidirler.

Yeni ve kapsamlı bir Atlantik-aşırı ilişkinin biçimlendi-

rilmesi ve Avrupa birleşme sürecinin Amerika tarafından aktif olarak desteklenmesi (hatta Amerika'nın Avrupa'nın daha hızlı ve kararlı bir politik birleşmeyi gerçekleştirmesi için enerjik biçimde bastırması) Batı'nın politik düzlemde yeniden yapılanmasını gerçekten de tayin edici biçimde hareketlendirecektir. Dünya gücü olarak ABD, oluşmakta olan bir güç olarak birleşen Avrupa; yenilenmiş, ABD ile AB arasında Atlantik-aşırı bağı kurucu halka işlevi taşıyan, politik yönüyle genişletilmiş bir güvenlik kavramına yönelmiş, askeri güvenliği ve dönüşümleri birbirine bağlayan bir NATO kapsamında bunları içeren kapsamlı bir Atlantik-aşırı ilişkiler anlayışı... İşte ancak bu durumda Batı, 21. yüzyılın tehdit ve tehlikelerine başarıyla karşı koyabilecek, aynı zamanda da yeni bir dünya düzenini biçimlendirme şansını kendi evrensel değerleri temelinin üzerinde etkili bir şekilde hayata geçirebilecektir.

6. *"The Great Transformation"*[204] – *Yakın ve Orta Doğu*

> "Yolun üzerindeki engeller, yani geçmişten kalan artık işe yaramaz yapılar, aşılabilir türdendirler. Arap halkları, bilgi çağının dünyasında hak ettikleri yeri alabilmek için bu sosyal, ekonomik, ama özellikle de politik yapıları bertaraf etmeli, yani reforma tabi tutmalıdır."
>
> — Arap Kalkınma Raporu 2003[204]

11 Eylül hiçbir hayale yer bırakmadan ABD, Avrupa, dolayısıyla bütün bir Batı için güvenliğe yönelik en büyük tehdidin ve tehlikenin dünyanın hangi bölgesinden geldiğini açık seçik gösterdi. Bu bölge, Atlantik'ten Pasifik'e kadar yayılan İslam kriz kuşağı bölgesi, anlayacağınız Yakın ve Orta Doğu mıntıkasıdır. Timothy Garton haklı olarak, "Amerika'nın ve Avrupa'nın Yakın Doğu'daki önemli çıkarları 21. yüzyılda öncekine göre çok daha fazla iç içe geçmiştir," diyerek önemli bir saptamada bulunur. "Politik düzlemde 11 Eylül saldırıları derin ve ortak bir çıkarı yeniden ortaya çıkarmıştır. Geri Yakın Doğu Avrupa'ya ne kadar yakınsa Amerika'ya da o kadar uzaktır, dolayısıyla klasik jeostratejide böylesine geniş bir mekânsal mesafe, beraberinde politik bir uzaklığı da getirirdi; ancak Usame Bin Ladin ve onun gibileri, küreselleşme çağında terörizm de küresel davrandığı için, Atlantik'in Akdeniz'den daha küçük olabileceğini gösterdiler."[205]

Yakın ve Orta Doğu'da dünyanın en geniş petrol ve doğal gaz yatakları yer almakta, ama aynı zamanda politik dengesizlik gittikçe artmakta ve gerek ekonomik gerek sosyal bir gelişmenin gerçekleşmesi gittikçe güçleşmektedir. Bu etmenler, genç ve hızla artan bir nüfus ile, eski ve tehlikeli din çatışmaları ile, dinsel dolduruşa getirilmiş totaliter ideolojiler ile, terörizm ile, otoriter rejimlerle ve bölgesel güçlerin nükleer güç olma hevesleriyle, ya barışçıl yollardan bu bölgenin temelden dönüşümü ve modernleşmesi ile başka kanallara aktarılabilecek ya da altüst edici, şiddet temelli bir deşarja yol açmadan edemeyecek olan, alabildiğine tehlike yüklü, patlamaya hazır politik bir karışım oluşturmaktadır. Bu olumsuz seçenek, gerek söz konusu bölge gerek Batı için kaçınılmaz sonuçları da beraberinde getirecektir. Üçüncü bir seçenek, yani varolan eski düzenin, statüko'nun dengelenmesi, sağlamlaştırılması, bu bölgede dramatik bir şekilde yükselen değişme basıncını artık karşılayamaz. 11 Eylül'den bu yana Batı'dan bakıldığında, statükoya sarılmakta ısrar etmenin bu bölge bakımından çok büyük ve hesaplanması imkânsız riskleri de göze almak anlamına geleceği kesindir.

Yakın ve Orta Doğu bölgesinden Batı'ya yönelik gittikçe artan, hiçbir kaygı ve engel taşımaksızın terörist araçlara başvurabilen, hatta ilkel kitle imha araçları kullanmaktan çekinmeyen ve bunların terör örgütlerinin ellerine geçmesine göz yuman totaliter ve devrimci bir tehdit söz konusudur. Caydırmaya yönelik bir mantık, bu gruplara karşı işlevsiz kalacaktır; ancak başarılı bir mücadele bu kötü gidişatı engelleyebilir. Kuşkusuz tam da bu noktada, Avrupa ile Amerika arasında tartışması kesinlikle bitmemiş olan güncel stratejik sorunlarla karşı karşıya bulunmaktayız: "Başarılı mücadele", önleyici savaşa kadar uzanan, ağırlıklı olarak askeri birimleri bölgede yeni düzen kurmanın araçları

olarak devreye sokmak anlamına mı gelmektedir?[206] Yoksa başarılı mücadele derken, savaş ancak Birleşmiş Milletler anlaşmasının 51. maddesine göre doğrudan kendini savunma durumunda mümkün olduğuna, dolayısıyla da Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu'nun onayı olmaksızın askeri müdahalenin terörizme karşı sadece sınırlı bir alanda kalması gerektiğine göre, bundan geniş kapsamlı bir bölgesel dönüştürme hamlesi sonucunu çıkarmak daha mı doğru olur?[207] Peki ama bu yeni tehlikeler karşısında ya da halk kıyımı tehdidi karşısında, Güvenlik Kurulu'nun bir ya da daha fazla veto yüzünden eli ayağı bağlı, eylemsiz kaldığı görülüyorsa, yapılması gereken nedir? Yeni bir dünya düzeninin ilkesel temellerini geliştirmek istiyorsak, bu ve başka bir dizi sorunun tartışılması ve Batı çerçevesi içindeki konumlara (hatta bütün devletler topluluğu çerçevesi içindeki konumlara) yaklaşma ya da mümkünse bu konumlar ile bir uzlaşma sağlama çabaları gösterilmelidir.

Buna paralel olarak o geniş Yakın ve Orta Doğu bölgesinde, 19 ve 20. yüzyılın büyük imparatorluklarının çöküşüyle birlikte ortaya çıkmış, onlarca yıldır süregelen ulusal devlet oluşturma çabalarına bağlı sınır sorunlarının sonuçlandırılması gerekmektedir. Bu bağlamda en başta bu ihtilaflar bölgesinin göbeğindeki İsrail ile Filistin anlaşmazlığına işaret etmek gerekir; ayrıca Orta Doğu'nun Kuzey bölgesindeki Kafkasya krizi, en uzak doğu köşesindeki Keşmir ve nihayet bunalım kuşağının batı ucundaki Batı Sahra krizini de buna eklemek gerekir. Kafkasya bölgesi, Rusya tarafından ele geçirilmiş olmaktan kaynaklanan ve Sovyetler Birliği adındaki büyük Rus imparatorluğunun çöküşünün ardından yakın zamanda ortaya çıkan sonuçlarla sarsılmaktadır. Batı Sahra krizi, İspanyol sömürgesi olmaktan yakın zamanda çıkmış olmanın, dolayısıyla da komşu Mağrip devletleri Cezayir ile Fas arasındaki ilişkilerin hâlâ

zorlanmasının sonucudur. Hindistan ve Pakistan arasındaki Keşmir sorunu ise Britanya İmparatorluğu'nun Hint yarımadasından, Asya'nın güneyindeki bu yarı-kıtadan geri çekilmesiyle ortaya çıkmıştır; nihayet İsrail-Filistin sorunu da benzer bir nedene, Britanya'nın "Süveyş'in doğu"sundan geri çekilme hareketine dayanmaktadır. Somut tarihsel şartlar ve yol açacakları potansiyel tehlikeler birbirinden ne kadar farklı olursa olsun, bütün bu ihtilaf, kriz ve sorunlar ortak bir özellik taşımaktadırlar; anlayacağınız, hepsinin ortak özelliği, sömürgesizleştirme ve bu süreçle birlikte yol alan devlet oluşturma döneminde doğmuş ve günümüze kadar halledilmeden, aşılmadan uzanagelmiş olmalarıdır. Bir tek Afganistan trajedisinin konumu farklıdır; çünkü bu krizin kökleri, her ne kadar daha sonraki iç savaş döneminde Keşmir krizi ile ilişkilenmiş olsa da neredeyse bütünüyle Soğuk Savaş'ın içinde yer almaktadır.

Özellikle Afganistan'ın trajik öyküsü, devletler topluluğu ve Batı, askeri ve sivil düzlemde uzun vadeli, angajmanlar oluşturmadığı müddetçe, ülkenin gerçek anlamda barışa kavuşamayacağı ve yeniden inşa edilemeyeceğini göstermektedir. Ancak ve ancak devletler topluluğunun uzun vadeli olarak varlığını göstermesi başarılı bir *"nation building"*in* garantisini sağlayabilecek, bölgeyi ve ülkeyi en yakın zamanda yeniden iç savaşa ve yıllar sürmüş o trajedinin içine sürükleyebilecek ulusal kuvvetleri nötralize etmeyi başarabilecektir. Az sayılabilecek birkaç yıl içinde dıştan yapılan yardımlarla ve dış desteğin varlığıyla gerçekleştirilmiş olan, demokrasinin inşası ve maddi inşa alanındaki ilerlemeler, ülkenin konumu göz önüne alındığında etkileyicidir: Başarı, anayasa oluşturma sürecinin ve özgürce yapılan başkan seçiminin ardından Bonn'da baş-

(*) (İng.): Ulus kurma – y.n.

layan demokrasiyi yenileme hareketi ve önümüzdeki parlamento seçimleriyle birlikte tamamlanacaktır. Demokrasi bağlamında tamamen meşru olan merkezi hükümet, aradan geçen süre içinde ülkenin büyük bir bölümünde denetimi ele geçirmiş durumdadır; yeniden inşa başarıyla yol almaktadır, hâlâ varlığı süren terör tehdidine rağmen, güvenlik şartları oldukça düzelmiştir. Demokratik bir Afganistan'a meydan okuyan en büyük sorun hâlâ uyuşturucu üretimi ve buradan ülkenin istikrarı ve kurumları için türeyen çok büyük tehlikelerdir. Bunun ötesinde ülke, NATO'nun devreye sokulması ve Batı'nın çerçevesi içinde işbirliğinin gerçekleştirilmesi bakımından başarılı bir örnek olmuştur. Ayrıca Afganistan örneğini izleyecek ve buradan dersler çıkartacak olursak görürüz ki, haklı olarak Batı'nın şu geleneksel jeopolitik çıkarlarının peşinde olduğu ima edilip durulsa da, 20. yüzyıldakinden farklı olarak, bugünkü stratejik neden, bir devletin çöküşünü önlemek, dolayısıyla da teröristler için geri çekilip sığınabilecekleri bir bölge oluşmasını engellemek, tehlikeli bölgesel husumetlerin önüne geçip bunları gidermek ve bir insanlık felaketinin önünü kesmektir.

Şimdi kuşağın asıl kriz bölgesine, Yakın Doğu'ya dönelim. Özellikle İsrail ile Filistinliler arasındaki Yakın Doğu bunalımına bakarak, durmadan değişen dünya politikaları ortamının bu özelliğini izlemek mümkündür. Bu ihtilaf tam 20 Kasım 1947'de o zaman bir manda bölgesi olan Filistin'in bölünmesi ve 14 Mayıs 1948'de de İsrail devletinin kurulması kararıyla başladı, o gün İngiltere'nin Filistin üzerindeki mandalığı da resmen sona erdi. 15 Mayıs 1948'de, bu yeni kurulmuş Yahudi devletini haritadan silmek için Arap orduları İsrail'e savaş açtılar. Girişim başarısızlığa uğradı ve sonuçta Arap-Filistin kökenli sivil nüfus, kitleler halinde İsrail topraklarından kaçmaya başladı.

İsrail devletinin varlığını ilan ettiği ilk saatten itibaren komşuları, gerçekleştirdikleri savaş ilanıyla bu devletin varolma hakkını tanımadıklarını da belirtmiş oluyorlardı. Bu anlaşmazlık o günlerde henüz Avrupa geç dönem sömürgeciliğine ilişkin sorunların bir parçasıydı. Ne var ki bu anlaşmazlık sürüp gitti ve ellili yıllardan itibaren bu kez de Doğu-Batı çatışmasının bir öğesi olup çıktı ve Soğuk Savaş'ın son bulmasının ardından ortaya çıkan "barış dönemi"nde de uzun bir tarihsel dönem için barışçı bir çözüme doğru yaklaştığı izlenimi verdi ve nihayet bugün "teröre karşı savaş"ın bir parçası oldu.

İsrail-Filistin buhranında, her iki taraf da başlangıçtan bu yana aynı topraklar uğruna mücadele edip durdu; iki ulusal hareket birbiri karşısında düşman konumunda kaldı. Bu ulusal ihtilaf, politik düzlemde yaygınlaşmasına yol açan İsrail-Arap boyutuyla ve Kudüs'teki Kutsal Dağ ve Batı Şeria'daki yerler gibi, sembolik anlamı etkisi büyük dini yerlere bağlı dinsel boyutla daha da büyüdü. Özellikle bu son etmen, ihtilafı daha da karmaşık duruma getirmektedir; çünkü sembolik anlamı olan dini yerler, pragmatik çözümlere ve uzlaşmalara çok az elverişlidir. Demek ki Yakın Doğu sorunu, şu dönemde aynı anda üç düzlemde karşımıza çıkmaktadır: Ulusal, dini ve bölgesel düzlemlerdir bunlar ve bu özellik, çözümü de alabildiğine imkânsız kılmaktadır. Dolayısıyla da İsrail tarafının kendi varoluşu için mücadele etmek zorunda kalmış olduğu ve bu mücadelenin sadece devletin varlığı için değil, aynı zamanda ulusal varlığı ve yurttaşlarının bireysel varoluşu uğruna gerçekleştiği gerçeğini de açıklamalara eklemeksizin, bu ihtilafın çekirdeğini iki halkın aynı topraklar için karşı karşıya gelmesi olarak yorumlamak yeterli olmamaktadır. İşte tam da bu olgu, daha baştan itibaren o güven verici olmaktan uzak, sorunlu varoluşu düşünüldü-

günde, İsrail'in bir "kuvvet politikasına başvurma"nın dışında hiçbir zaman ikinci bir tercihe sahip olmamış olmasının ve hâlâ da olmayışının nedenidir. Yakın Doğu sorununun bu asıl belirleyici gerçeği, İsrail devletinin daha doğduğu andan itibaren askeri bir tehditle karşı karşıya bulunduğu ve İsrail'in bu nedenle bir "kuvvet politikası"na başvurmaktan başka bir seçeneğinin bulunmadığı gerçeği, komşuları ve uluslararası topluluk tarafından sıkça unutulmuştur ve unutulmaktadır.

Bütün Yahudilerin ulusal anayurdu olarak anlaşılan İsrail devletinin, dünyanın dört bir yanına dağılmış yaşayan Yahudi halkının üzerindeki yüzyıllar süren baskıyı, haktan hukuktan yoksunluğu, aşağılanmaları ve ölümcül kovalamacayı bitirmesi gerekiyordu. 19. yüzyılın sonunda Avrupa'da gittikçe daha saldırganlaşan anti-semitizme karşı Theodor Herzl'in geliştirdiği siyonizmin temel düşüncesi buydu. Nasyonal sosyalist Alman Reich'ının katlettiği altı milyon Avrupalı Yahudi için, İsrail devletinin bundan sadece birkaç yıl sonra kurulmuş olması korkunç bir tarihsel trajedidir.[208] İşte tam da bu nedenle İsrail'in ve Yahudi cemaatlerinin İsrail dışında bir yerde varolma sorunu, sadece politik, askeri, hatta akademik bir sorun olmanın da ötesinde, "bir daha asla!" ile bağlantılı bir sorundur ve bu Yahudi halkını tamamen imha etmeye kalkmış Alman nasyonal sosyalizminin ve Shoa deneyimlerinin sonucudur. Kaldı ki, başlangıçtan itibaren bir "kuvvet politikası" sayesinde, ekonomik, teknolojik, bilimsel ve politik düzlemde düşman komşularına karşı sağladığı üstünlükle kendini korumamış ve güvenliğini sağlamamış olsa, bugün İsrail devleti diye bir şey de olmazdı. Shoa yenilgisinin ardından, İsrail için üstünlüğü kaybetmek ve zayıf düşmek kabul edilemez olmuştur. Sadece ve sadece, düşman komşulardan üstün olmak, devlet ile ulusun olduğu kadar tek tek

yurtaşların güvenliğini de sağlayabilmiştir. İsrail politikasının bu temel ilkesinde bugüne kadar değişen hiçbir şey olmamıştır.

Öte yandan İsrail'in var olma hakkını reddetmek Arap-Filistin tarafı için de kaçınılmaz, olumsuz sonuçları beraberinde getirmiştir. Arap ordusunun İsrail'e saldırması, İsrail devletinin ilanının hemen ertesi günü başlamış ve önemli toprak kayıplarıyla son bulmuştur. Arap devletleri o zaman BM'in 1948 tarihli paylaştırma planını kabul etmiş olsalardı, bugün Filistin toprakları, Filistin tarafının ve devletler topluluğunun Filistin devleti için talep ettiği, 1967'de çizilen sınırların kapsadığından çok daha geniş olacaktı. Filistin-Arap tarafının, savaşlarla İsrail'i alt etme ve kuruluşunu geri çevirme girişimleri kesin bir şekilde başarısızlığa uğramakla kalmamış, bu sonuç Filistinliler açısından onlarca yıldan beri süregelen bir trajedinin de nedeni olmuştur. Toprakları savaşla geri alma hayali mülteci kamplarında son bulmuş, yıllarca süren işgallere toprak kayıpları eklenmiştir. Çünkü Filistinlilerin kendilerine ait bir devlete yönelik meşru hakları İsrail'e karşı askeri güç kullanarak elde edilemez; çünkü bu strateji, İsrail'in varoluşu için bir tehlike demektir. Sadece ve sadece, İsrail ile barışçıl yoldan dengeli bir ilişki kurarak, yani tarihsel bir toprak uzlaşmasına giderek, Filistinlilerin meşru ulusal amaçlarına ulaşmaları mümkündür.

Yakın Doğu sorununun tarihi ise farklı bir yol izlemiştir. 1947 ve 1968 tarihli Arap-İsrail savaşları Filistinliler ve İsrail'in komşusu Arap devletlerine büyük toprak kayıplarına mal olmuştur; bunların bir bölümü bugüne kadar ancak İsrail-Mısır arasındaki barışçıl görüşmeler sayesinde diplomatik yollardan geri alınabilmiştir. İsrail-Ürdün arasındaki barış anlaşması, Batı Şeria'yı ve Doğu Kudüs'ü içermemekteydi; çünkü bu bölgeler daha önce Ürdün tara-

fından Filistinliler lehine terk edilmişti. Soğuk Savaş yıllarında Yakın Doğu sorunu küresel Doğu-Batı çatışmasının bir parçasına dönüşmüştü ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, bu sorunla ilgili stratejik ibreler de İsrail lehine dönüştü. Mısır zaten daha önce, İsrail'i reddeden Arapların red cephesinden çıkmıştı, ne var ki Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle, öteki önemli İsrail düşmanı Arap devletleri de tayin edici politik-askeri desteklerini kaybettiler. Ayrıca FKÖ, Irak diktatörü Saddam Hüseyin'in Kuveyt saldırısını destekleyince Arap dünyasından da hemen hemen uzaklaşıp tek başına kaldı. İsrail ise ilk İndifada sırasında gerek ülke gerek demokrasi ağır zararlara uğramadan, Filistinlilerin kendilerine ait bir devlet kurma yolundaki meşru çıkarlarının daha uzun süre bastırılamıycağını fark etti. Bütün bu gelişmeler Oslo'daki barış konferansının yolunu döşedi.

Bu barış sürecinin iki öncülü bulunmaktadır, bunlardan biri ihtilafın sona erdirilmesi için geniş perspektifli iki devletli bir çözüm, ikincisi de İsrail'in Arap komşuları ile kalıcı bir bölgesel barış temelinde ortak yararlar için çabalayacağı yeni bir Yakın Doğu'nun yaratılması. Ancak bunun koşulu İsrail'in varoluş hakkının tanınması, bütün düşmanlıkların nihai olarak sona erdirilmesi, işgalin kaldırılması, yerleşim merkezlerinin dağıtılması ve bir Filistin devletinin kurulmasıdır. Bu sürecin aşama aşama artarak ilerlemesi gerekir. Ancak başlangıcında bu süreç üç önemli nedenle aksamıştır: Filistin tarafının bir yanda devlet kurma ve inşa etme tercihi ile öte yanda teröre de başvurarak İsrail'e karşı silahlı mücadele sürdürme tercihi arasında hiçbir zaman gerçekten bir karara varamamış olması; nihai statünün ne olacağı konusunda açık seçik bir sonuca varılmaması (gelecekteki bir Filistin devletinin topraklarının nerede başlayıp biteceği) konusunda görüş birliğine varılmamış olması, dolayısıyla da İsrail'in işgal

edilmiş topraklara yerleşme hareketinin devam etmesi ve nihayet, Filistin devletinin inşasıyla birlikte "ulusun nasıl oluşturulacağı" konusunda gerek her iki tarafın aktörlerinin gerek devletler topluluğunun Oslo süreci boyunca doğru dürüst bir planının bulunmaması.

Sonuçta Oslo'da başlamış olan barış süreci İsrail'e karşı kalıcı bir terör ile işbirliğine dönüştü ve müzakerelerin nihai olarak başarısızlığa uğramasına yol açtı. Bu ani çöküşün sonuçları İsrail'in yerleşim inşasının devam etmesi yüzünden Filistinlilerin toprak kayıplarının sürmesi, işgalin artması ve ikinci İndifada ile birlikte her iki tarafta da sivil halk arasında büyük kayıplara yol açan, tırmandıkça tırmanan bir terör savaşıydı. Bu aşamada ABD'ye karşı 11 Eylül 2001 terör saldırısı gerçekleşti, bu saldırıyla birlikte Filistin-İsrail ihtilafı yeniden başka bir startejik mıntıkanın içinde, Amerika'nın "teröre karşı" sürdürdüğü "savaşının" çerçevesi içinde sınıflandırıldı. Doğu-batı ihtilafının son bulmasıyla İsrail'in kazandığı stratejik pozisyon bir kez daha güçlendi, çünkü ABD'nin bundan böyle terörün her biçimine karşı bir sıfır-hoşgörü politikası izleyeceği apaçık belli olmuştu. New York ve Washington dehşetinden sonra süper gücün bu sıfır hoşgörü politikası özellikle İslam-Arap alanında ve İsrail'e karşı sürdürülen terör savaşı karşısındaki tutumunda kendini gösterecekti.

Bir yandan müzekereler yaparken bir yandan şiddete başvurma biçimindeki çifte strateji aracılığıyla kendine ait bir Filistin devleti hedefine ulaşmayı ummak, büyük bir politik yanılgıydı. Çünkü İsrail açısından bakıldığında, topraklarından kendi ülkesine yönelik terörün sürüp gideceği bir Filistin devleti ile komşu olmak bir kâbustur, dolayısıyla da kabul edilemez bir durumdur. Terör kampanyası İsrail'i uzlaşmaya yatkın ve istekli hale getirmek şöyle dursun, daha inatçı ve ödünsüz hale getirmiştir; çünkü bu

tavrın gerisinde İsrail'in varolma sorunu ve "bir daha asla!" ilkesi yer almaktadır. İsrail tarafı için her türlü uzlaşmaya açıklık halinin sınırları bu nedenlerle belirlenmiş, giderek Filistinlilere karşı her türlü inanç ve güvenin tamamen yok olması noktasına gelinmiştir. Bundan böyle sadece üstünlük ve inatla dayanma özellikleri işe yarar olmuştur. Ayrıca 11 Eylül'den sonra ABD politikasındaki ilkesel paradigma dönüşümü gerçeğini görmezlikten gelmek bunlardan çok daha feci bir hatadır. Sonuç Filistin'in gittikçe daha çok yalnız kalması ve zayıf düşmesi olmuştur.

Öte yandan İsrail 1967 Haziran Savaşı'ndan sonra Batı Şeria'yı, Doğu-Kudüs ve Gazze Şeridi'ni işgal edince, kendini içinden zor çıkılır stratejik–demografik bir konumun içine sokmuştur; çünkü bu gelişmelerin sonucunda İsrail egemenliği altındaki Arap halklarının nüfusu ister istemez büyümüştür. İsrail'deki ve işgal altındaki topraklarda Arap halklarının nüfusunun hızla artışı ve dıştan ek Yahudi göçlerinin gerçekleşme imkânının sınırlı oluşuyla, Ürdün çanağı ile Akdeniz arasındaki bölgede Arap nüfusunun payının çoğunluğu ne zaman oluşturacağını matematiksel olarak kestirmek mümkündür. Kalıcı bir işgal, sadece sol partilerin ve "sağırlar" kampını oluşturanların değil, gittikçe artan ölçüde Likud Partisi içindekilerin de düşüncelerine göre, İsrail Yahudi Devleti'ni, azınlığın çoğunluğu daimi olarak baskı altında tutmak zorunda kalacağı tek uluslu bir devlete dönüştürecektir.

Bu ikilem İsrail açısından nasıl çözülebilir? Bunun alternatifi, ilkece ancak ve ancak bir Filistin devleti ile birlikte var olmaktır, yani şu iki devletli çözüm olacaktır. Ancak Filistin devletinden İsrail'e yönelik bir tehlikenin gelmemesi şarttır; öte yandan bu devlet toprakça bölünmüş, parçalanmış, zayıf, dolayısıyla da Filistinlilerin hiçbir zaman kabul etmeyecekleri ve edemeyecekleri, ayakta kalma

yeteneğinden yoksun bir oluşum olmamalıdır. Bugüne kadar bu sorun çözülmemiştir, ancak sürekli bir barışa ulaşabilmek için cevabı kesinlikle verilmesi gereken bir sorudur bu. Aslında 1947 tarihli Birleşmiş Milletler bölme planı ihtilafın çözümünü soyut biçimiyle içermekteydi; çünkü ancak bölgenin bölünme esası temelinde, yani iki devletli bir çözüm bağlamı içinde her iki halkın da meşru çıkarları barışçıl bir denge içine oturtulabilir. O yıldan günümüze bu bölgede çok şey oldu ve büyük değişimler yaşandı, ayrıca bütün bunları içeren dünya politikasının oluşturduğu çerçeve şartları da önemli ölçüde değişti. 1947 bölme planının çizdiği sınır çoktan tarih oldu. Geleceğin bölme formülünün görünümü bambaşka olacaktır ve ihtilafın taraflarınca enikonu tartışılmalıdır; ama ne olursa olsun şu çıkış noktası biricik doğru başlangıç adımını oluşturacaktır: İsrail'in varlığının ve Yahudi karakterinin güvence altına alınması ve Filistinlilerin kendilerine ait, ayakta durabilme yeteneğini taşıyan demokratik bir devlete sahip olma hakkının güvence altına alınması; bunlar ancak iki devletli çözüm temelinde birbirleri ile uyum içine sokulabilecek çözümlerdir.

Uluslararası Topluluk Camp David'deki barış konferansının başarısızlığa uğramasının ardından süreci yeniden başlatmak ya da en azından ipleri koparmamak için çabalamakta, ihtilaf taraflarının barış sürecine geri dönmelerini ve iki devletli çözümü ele almalarını sağlama biçimindeki ilkesel yükümlülüklerini yerine getirmeleri için uğraşmaktadır. Bu süreçte önemli olan tayin edici uluslararası aktörlerin ABD, AB, BM Genel Sekreteri ve Rusya'dan oluşan "Yakın Doğu Dörtlüsü" ile bu süreçte birlik oluşturmalarıydı. ABD, İsrail ile olan yakın bağları ve ötekilerinkinden üstün gücüyle, dörtlünün sürücü koltuğunda oturan tayin edici aktördür. Ama aynı zamanda bu dörtlünün

oluşturulmasıyla önemli uluslararası aktörlerin Yakın Doğu krizindeki tavır ve tutumlarının birbirine uyumlanıp tekleşmesi zorunluluğu da ortaya konmuş oluyordu. Böylelikle ihtilaf taraflarının birbirlerininkinden çok farklı kartlarla oynama imkânı etkili biçimde sınırlanabildi. Dörtlünün "yol haritası", yani basamak basamak, bağımsız, ayakta durma yeteneği taşıyan, demokratik bir Filistin devletinin yaratılmasına ve Filistin bürokrasisinin reformuna kadar uzanan bir barış planı sayesinde dörtlü, tırmanmakta olan terör savaşına rağmen yeniden başlatılmış bir politik sürece yönelik umutları ayakta tutabilecek iki önemli adım atabilmiştir.

İsrail sürüp gitmekte olan terör savaşına olduğu kadar, işgal bölgelerindeki nüfus artışının yol açtığı meydan okuyucu sorunlara ve söz konusu "yol haritası"na girmenin getirdiği blokaja, sonunda tek yanlı bir bölme ve çekilme girişimiyle tepki vermiştir. Bu tercihin çıkışında İsrail'in Filistin tarafında bundan böyle herhangi bir partnere sahip olamayacağına dair tartışmasız kabulü bulunmaktadır. Batı Şeria'daki tecrit duvarının inşasıyla, Filistin'in İsrail'e yönelik terörünün etkili bir şekilde durdurulması umulmaktadır.

Oysa düşündürücü olan bu ara duvarın, çitin kendisi değil, onun izlediği yoldur; çünkü bu çit sadece İsrail topraklarının üzerinden geçmemekte, Filistin topraklarına derinlemesine dalmakta böylelikle de barışın düzenlenmesine karşı yönde etki yapacak yeni toprak gerçeklikleri yaratma tehlikesi taşımaktadır. İsrail bir yandan da ikinci bir adımda Gazze Şeridi'ndeki bütün yerleşim merkezlerinden ve kuzeydeki Batı Şeria'nın kimi bölgelerinden tamamen çekilmeye, böylelikle hem "yol haritası"ndaki yükümlülükleri Filistinliler ile görüşmeler yapmadan mümkün olabildiği kadar yerine getirmeye niyetlidir. Kuşkusuz bu bağlam-

da atılacak üçüncü bir adımla birlikte, Batı Şeria ve Doğu Küdüs'teki büyük yerleşim merkezlerini içeren bölgelerin ilhak yoluyla İsrail'in eline geçmesi ve böylece gerçekte "önce Gazze, sadece Gazze" konseptinin hayata geçirileceği yolundaki endişeler ortadan kaldırılabilmiş değildir.

Söz konusu planın İsrail'in çıkarları açısından da çok belirgin bir dezavantajı bulunmaktadır. İsrail'in Gazze'den tamamen çekilmesiyle Arap nüfusunun yoğunluğundan ötürü ortaya çıkmış olan nüfus sorununun yol açtığı zorluklar azalmış olacaktır, ama aynı zamanda Batı Şeria ve Gazze sınırının ötesindeki topraklara ilişkin, bir tür Filistin "devleti"ne kadar uzanacak ve barışçıl, düzen tanıyan bir karaktere uyması tamamen imkânsız bir gerçek durum ortaya çıkacaktır. Bu durumda ortaya çıkacak Filistin bölgesi kendiliğinden ayakta durabilme yeteneğinden tamamen yoksun olacak, büyük olasılıkla gerek içe gerekse dışa dönük yüzüyle şiddet ve zora dayanarak hâkim olamaya çalışacak, dolayısıyla da Filistinlilerin ulusallık sorunu hiçbir şekilde İsrail ile yapılacak kalıcı bir barışla çözülemeyecektir. Anlayacağınız ihtilaf, çatışma sürüp gidecek ve bu tek yanlı planla bu ihtilaf ve çatışmanın orta vadede en azından güvenlik politikaları bakımından nereye kadar gerçekten barajlar arkasında tutulabileceği, mevcut çok sayıda itiraza ve cevabı açık duran sorulara baktıkça kuşkular uyandırmaktadır. Çünkü böyle bir gelişmenin sonuçları pekâlâ İsrail yönünden bakıldığında, ayakta durabilecek, demokratik ve barışçıl bir Filistin devletinin kurulamaması, bunun yerine İsrail'i ve bütün bölgeyi içine alan muazzam bir sürekli güvenlik riski anlamına gelebilecek "kusurlu bir Filistin devleti"nin fiilen hayata geçirilmesi olabilecektir.

Ne var ki Yaser Arafat'ın ölümü ve Mahmud Abbas'ın açık ve gizli seçimlerle Filistin başkanlığına getirilmesiyle durum temelinden değişmiştir; çünkü İsrail bir kez daha

Filistin tarafında bir partnere sahiptir. Savaşın sona erdirilmesi ve İsrail'in ikinci bir adımda Gazze'den tamamen çekilmesini ikinci dereceden bir mesele düzlemine çekip böylelikle de yol haritasını ve onun işlerliğini alanı içine alan bir müzakere sürecinin başlatılmasına ilişkin umutlar mevcuttur. Bu durumda tek yanlı ilhaklar ve geri çekilme sürecinin sadece Gazze ile sınırlandırılması tehlikesi geri düzleme düşecek ve o zorlu nihai statü müzakerelerine kadar uzanabilecek görüşmeler üzerinden çözüm aramaya başlamak imkânı gerçekçi görünecektir. Şayet ABD, Avrupa ve bütün o dörtlü, ölçülü ve ılımlı Arap komşu devletler ile birlikte her iki ihtilaf tarafının yanında yer alarak bu süreç için ciddi ciddi çalışırlarsa, terör ve şiddete bir son verir, her iki yanda da güvenliği garanti altına alabilirlerse, şayet Filistinlilerin hayat ve serbest dolaşma şartlarını iyileştirmek ve Filistin devletinin inşasını uluslararası yardımlarla enerjik bir biçimde destekleyip hızlandırmak mümkün olursa, İsrail-Filistin anlaşmazlığını, İsrail'in Gazze'den ve Kuzeybatı Şeria'dan çekilmesini ve idarenin Filistinli makamların eline başarılı bir şekilde bırakılmasını da kapsayacak şekilde kalıcı olarak iyi bir yöne çekmek ve tarihsel bir uzlaşmayı sağlanabilir hale getirmek mümkün olacaktır.

Yakın Doğu'daki biricik gerçek demokrasiyi ve modern, özgürlüğe dayalı sivil toplumu temsil eden İsrail devletinin kayıtsız şartsız desteklenmesi Avrupa için sadece ahlaki ve tarihsel bir görev değil aynı zamanda Avrupa'nın kendi güvenlik politikaları ve politikalarının çıkarları yönünden de çok büyük önem taşımaktadır. Avrupa için hal böyleyken İsrail de ayırma kararı ve araya duvar çekme girişimiyle, belki o niyetle olmasa bile, çok temel bir karar yönünde adım atmış, yani Akdeniz bölgesine doğru yönelmiştir; bu da Avrupa yönüne bakmak demektir. İsrail'de Avrupa'ya yönelik umut henüz hemen hiç mevcut olmadığından ter-

cihin anlam ve önemini gerçeklik ile bütünleştirene kadar ülkenin belki biraz zamana ihtiyacı olacaktır. Bu iki tarafı, İsrail ile Avrupa'yı, ilişkilerin şu andaki durumunun gösterdiğinden çok daha önemli değerler ve çıkarlar birbirine bağlamaktadır. Dolayısıyla da bu ilişkilerin gelişmesi gelecekte, günümüzde olduğundan çok daha büyük bir anlam ve önem yüklenecektir. Gelişmelere bu yönden de bakmak, Yakın Doğu anlaşmazlığının kalıcı barışçıl çözümüne de önemli bir katkıda bulunmak demektir.

Yakın Doğu anlaşmazlığı elbette hiçbir şekilde, bu ihtilafların çekirdeğini oluşturan İsrail-Filistin anlaşmazlığından ibaret değildir. Filistin ile yaşanan ihtilafların yanı sıra İsrail-Lübnan ve Suriye arasındaki anlaşmazlıklar da sürüp gitmektedir; ayrıca İsrail için Arap devletleri ile genel bir düzenlenmeye gitme zorunluluğu bulunmaktadır. Gelgelelim, Yakın Doğu anlaşmazlığının alanı, Camp David, özellikle de Oslo müzakerelerinden bu yana alabildiğine gelişip durmuştur. Gerçi İsrail'in sınırlarının ne olacağı ve gelecekte ayakta durabilecek bir Filistin devleti yolundaki tayin edici sorun çözülmeden beklemektedir; ancak İsrail-Filistin ve İsrail-Arap anlaşmazlığının bu çözülmemiş sorunlarının yanına gittikçe yeni bölgesel, meydan okuyucu sorunlar eklenmektedir. Bu sorunlar arasında Yakın Doğu'da, İran'ın nükleer araştırmalar konusundaki yüksek amaçlarından kaynaklanan nükleer rekabetin sürüp gitmesine bağlı tehlike yer almaktadır. Olası bir nükleer silahlanma rekabetinin sürüp gitmesi, dünya politikasının tehlikelere açık bir mıntıkasında tamamen farklı stratejik tehdit durumları ortaya çıkartacak, bundan Avrupa da etkilenmeden edemeyecektir. İran'ın nükleer silahlarla donanmasını sadece İsrail bir tehdit olarak algılamayacaktır; nükleer eşiğin altında kalan bölgelerdeki stratejik ağırlıklar da İran'ın nükleer silahlarla donanması durumunda

İsrail lehine kaymalar göstereceklerdir. Öte yandan başka önemli bölgesel aktörler ya da yakın, doğrudan komşular da böyle bir meydan okumaya kendi enerjilerinin elverdiği ölçüde tepki gösterecek, böyle olunca da bütün bir bölgede sonuçlarını kestirmenin çok zor olacağı çok tehlikeli bir istikrarsızlık faktörü ortaya çıkacaktır.

ABD'nin Saddam Hüseyin'in Irak'ına karşı savaşı Yakın ve Orta Doğu'daki stratejik durumu derinlemesine sarsmıştır ve bunun orta ve uzun vadedeki sonuçlarını şu anda bile kestirmek çok zordur. Başlangıçtaki savaş nedeni olarak ortaya çıkan iddialardaki ve savaşın Yakın ve Orta Doğu'nun bölgesel olarak yeniden düzenlenmesi bakımından savunulabilir olup olmadığı ve yol açacağı sonuçların sınırlandırılabilir ve denetlenebilir olmaktan çıkıp çıkmayacağı konusundaki farklı, değişen yaklaşımlar bir yana, Irak'ta ortaya çıkmasına sebep olunmuş yeni olgular karşısında soru artık sadece başarı ihtimali sorusudur; yani ABD'nin başını çektiği Irak müdahalesinin kesinlikle başarısızlığa tahammülü olmayıp, tersine, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasının ve demokratik bir istikrarın sürüp giden teröre rağmen sağlanmasının dışında bir ihtimale yer yoktur. Çünkü bir başarısızlığın faturasını bu bölgenin dışında, ister savaştan yana olsun ister savaşa karşı, bütün bir Batı ödemek zorunda kalacaktır ve bu gerçek, savaş alanının doğrudan bölgesel komşularından önce yine Avrupa için geçerli olacaktır.

ABD, Bağdat'ın askeri yoldan ele geçirilmesi ve diktatör Saddam Hüseyin'in devrilmesiyle Yakın ve Orta Doğu'nun merkezindeki tayin edici güç haline geldi ve bu tehlikeli büyük bölgede uzun vadeli ve başarılı dönüştürümler gerçekleştirememesi halinde, girişimiyle orantısız bir bedel ödeyerek bölgeden çıkmak zorunda kalacaktır. Irak'ta ortaya çıkacak bir boşluk –bunu Kızıl Ordu'nun Afganis-

tan'dan geri çekilmesinin ve ardından gene ABD'nin bu ülkeden çıkışının yol açtığı boşluk örneğine bakarak çok iyi inceleyebiliriz– ülkeyi sürekli bir istikrarsızlığın içine itecek, toprak bütünlüğünü tehlikeye sokacak ve bölgesel güçleri bu boşlukta nüfuz sahibi olmaya ve boşluğu doldurmaya davet edecektir. Bunların sonuçları, doksanlı yıllarda Afganistan'ın bir kez daha yeniden gözler önüne serdiği gibi, bu ülke ve bütün bölge için alabildiğine olumsuz olacaktır. Saddam'ın devrilmesi Irak'ta diktatörlüğün kurbanları olan Kürtleri ve Şiileri, dıştan müdahaleyle gerçekleştirilen rejim değişikliğinden kazançlı çıkanlar durumuna getirdi, bölgesel komşular arasında Irak Savaşı'ndan kazançlı çıkanlar ise İsrail ve İran oldu.

Saddam'ın devrilmesiyle, Irak ordusunun İsrail için potansiyel tehlike olma durumu son buldu, Arap "red cephesi" bir kalesini daha kaybetti ve Ürdün sınırı üzerindeki muhtemel askeri baskı böylelikle hafifledi. İran ise kazançlı çıkanlar tarafında stratejik hesap pusulası üzerine çok daha büyük bir kâr kaydedebildi. Ancak İran'ın bölgesel güç ilişkilerini yanlış hesaplaması durumunda, tam da bu nedenle gelecekteki İran politikası yönünden sonuçları çok ağır olabilecek riskler doğabilir. İran, ABD'nin Afganistan ve Irak'taki askeri müdahaleleri sayesinde elini kıpırdatmadan kendisi için tehlikeli iki rejimi etkisizleştirebildi.[209] Özellikle Saddam Hüseyin seksenli yıllarda İran'a yönelttiği saldırı savaşıyla bu ülkeye insan ve maddi değerler bakımından büyük zararlar vermişti. Dolayısıyla Saddam'a duyulan ölümcül düşmanlık ve devrilmesi isteği, Tahran'da Washington'da olduğundan çok daha gelişmişti. Ayrıca serbest seçimler sayesinde bir Şii çoğunluğu, Irak'ta İran'a dost bir hükümetin oluşturulması için çaba sarf edecektir, ayrıca Kürtler de Tahran ile yakın ve sıkı ilişkiler içindedirler.

Bu perspektiften uzun vadeli bakıldığında günün birin-

de, gerek Körfez yönünde gerek Suriye üzerinden Lübnan'a kadar uzanan bölgenin bütününde, nükleer teknoloji ve geliştirilmiş füze fırlatma rampaları sistemi sayesinde çok açık ve doğrudan olmasa da hegemonyal bir rol oynamasına imkân veren, Şii ağırlıklı ve İran nüfuzu altında stratejik bir yarım ay oluşabilir. Buna Tahran'ın Filistinliler arasındaki radikal kuvvetler üzerindeki etkisinin gittikçe artması olgusu eklenmektedir; çünkü İran'ın, nicelikçe gittikçe küçülen, güç politikası bakımından zayıflayan Arap "red cephesi"nin rolünü gitgide daha çok üstlendiği gibi bir görünüm vardır. Bu ihtimali düşüncemizde sonuna kadar götürecek olursak, öyle pek uzak olmayan bir gelecekte Yakın Doğu'nun yeni merkezi gücü ABD ile bölgesel hegemonya adına bir anlaşmazlığın konturları oluşmaktadır ve bu gelişme frenlenemez ya da olumlu bir yöne çekilmezse, çok büyük riskleri içermektedir.

Özellikle İran, 11 Eylül 2001'den sonra bölgedeki stratejik kartların yeniden kendi lehine dağıtıldığı biçimindeki yanlış değerlendirmenin kurbanı olursa, ortaya böyle bir durum çıkabilecektir. Gerçi İran bugün neredeyse tamamen ABD tarafından kuşatılmış durumdadır: Kuzeyde Azerbaycan ve öteki Merkezi Asya Cumhuriyetleri, doğuda Afganistan, batıda Irak'la; ayrıca İran Körfezi'nde ABD donanması hazır beklemektedir. Ayrıca Tahran bir yanılgıya kapılıp ABD'nin Afganistan'da olsun, Irak'ta ya da başka bir yerde olsun İran'ın iyi niyetine muhtaç olduğunu, bunun tersinin söz konusu olmadığını ya da ABD'nin simetrik gücüne karşı çıkmak yerine onu asimetrik savaş düzleminde iyice zorlamak gerektiğini sanacak olursa, aldanmış olacaktır. Böylesine mümkün stratejik hesapların altında ortalığı infilak ettirecek bir tırmandırma potansiyeli yatmaktadır; çünkü gelişmeler, işi, gelecekte Yakın ve Orta Doğu'da son sözü söyleme hakkının kimde, ABD'de mi

yoksa İran'da mı olacağı anlamındaki hegemonya sorusuna kadar vardıracak olursa, sonucun ne olacağı kesinlikle bellidir. Yakın ve Orta Doğu'dan çekilmek, dünya gücü ABD için hiçbir zaman söz konusu olmayacaktır.

Soğuk Savaş'ın sonrasında da gerek Körfez'deki gerek Arap Yarımadası'ndaki çıkarlarının yanı sıra İsrail ile olan ittifakı nedeniyle de ABD, bölgeye sürekli bağlanmış durumdadır. 11 Eylül 2001'den ve Irak'ın işgalinden bu yana üçüncü bir stratejik çıkar da bu faktörlere eklenmiştir; kısacası Cihad terörizmi ile mücadele ve bunun sonucu olarak da, ABD'nin gelecekte terörist tehditlerle karşı karşıya kalmasını tamamen önlemek için bütün bir bölgenin demokratik bir dönüşüme uğratılması zorunluluğudur bu.[210] Avrupa ilkece başka yöntemlere ve (demokratik dönüşümleri sağlayıcı) araçlara öncelik tanısa da, bu stratejik çıkarlar algılanmaktadır. Gene de bu ilkesel stratejik analizlerde ve de söz konusu bölgeyi uzun vadeli dönüştürme adımları konusunda (bölgenin değil de) Batı'nın kendi iç ortak çıkarlarının belirleyici bir ağırlık taşıdığı muhakkaktır. Batı'nın söz konusu ortak stratejik çıkarlarının ağırlıkta olmasının yanı sıra, ABD'yi bir yana bırakıp Avrupa açısından bakıldığında önemli bir stratejik farklılık öne çıkmaktadır: Bu farklılık bu bölgedeki gelişmeler karşısında Avrupa'nın çıkarlarını daha da önemli hale getirmektedir: AB ile Yakın ve Orta Doğu doğrudan komşulardır, dolayısıyla Avrupa, ABD'den farklı olarak orada yaşanan gelişmeler karşısında neredeyse varoluşsal diyebileceğimiz çıkarlarını koruma durumundadır. Bölgenin muhtemel bir nükleer güç donanımının yanı sıra, uzun menzilli füze sistemlerine sahip olması ve gittikçe güçlenen bir terörizm, en başta elbette İsrail olmak üzere, bölgenin içinde yer alan devletlerle birlikte doğrudan komşu olan, Avrupa'yı tehdit edecek tehlikeler anlamına gelmektedir.

İran, güvenlik ve gelişme bakımından meşru çıkarlarını, bölgenin yeni hâkim gücü ABD ile karşı karşıya gelmekte görmeyip Batı'ya doğru işbirliğine dayalı ve bir pencere açma kaygısına yönelik adımlar atmaya çalışırsa, kimi durumlarda Tahran ile Afganistan ve Irak arasındaki ilişkilerde olduğu gibi, gerçekten de yeni bir Yakın Doğu'nun kazançlı çıkan tarafları arasında yer alabilir. İran'ın Yakın Doğu politikası ve İsrail'e olan düşmanlığının gerisinde alabildiğine ideolojik motifler yatmaktadır; bu da bu ilişkilerin tehlike boyutunu hiç mi hiç azaltmamaktadır; ne var ki nükleer güce başvurulması ihtimalinin ve tehdit boyutlarına varacak bir bölgesel hegemonyanın ötesine geçip doğrudan çıkar karşıtlıklarına dayanmamaktadır. İran'da güçlü bir sivil toplum gelişmiştir. İran bölgenin büyük ve nüfus bakımından zengin ülkelerinden biri olmasının yanı sıra hatırı sayılır bir demokratik potansiyele sahiptir. Ülke önemli bir doğal gaz ve petrol ihracatçısıdır, ne var ki politik yalıtılmışlığından ve buna bağlı bir "kapalı ada" politikası izleme alışkanlığından ötürü, iktisadi imkânlarından sınırlı yararlanabilmektedir. İran ayrıca, orta vadede ağır bir sosyal ve politik bunalıma düşmek istemiyorsa her yıl yeni iş imkânları açmak zorunda olduğu çok genç bir nüfusun daimi baskısı altındadır.

Demek ki bu ülke Batı ekonomisine açılan bir pencereye ve bu ekonomiyle bütünleşmeye ihtiyaç duymaktadır; ancak bu ihtiyaç içeride şeffaflığın hâkim kılınmasını, reformların gerçekleştirilmesini ve insan haklarına saygı gösterilmesini, dışa dönük yanıyla da, bölgesel olduğu kadar uluslararası partnerlerin de Yakın ve Orta Doğu'da istikrara katkı olarak algılayacakları güven verici bir politikayı şart koşmaktadır. Böyle olumlu bir gelişme sadece İran'ın çıkarlarına değil, bütün bölgenin ve muhakkak ki Batı'nın da yararınadır. Ayrıca İran ile ilintili her türlü as-

keri gerginliği tırmandırma tercihleri, sonuç olarak tehlikeli ve sınırlandırılması hemen hemen imkânsız riskleri içerecektir. Bu nedenle, her iki yönde de arzuya teslim olmuş düşüncelerden değil de, her zaman gerçek bir İran analizinden hareket eden bir Batı politikası sağlam ve güvenilir olacaktır. Batı politikası İran'a karşı diplomatik imkânlarını birleştirmeyi başarırsa, bunlar çok yararlı bir hale gelebilecektir. Batı'nın ortak stratejik hedefi, İran'a, Batı'ya açılan bu pencere konusunda imkân tanımak, onu her adımda daha fazla dünya ekonomisiyle bütünleştirmek ve içten gelen, demokratik bir dönüşüm projesinin üstüne yerleştirmektir. Bu açılma politikasının karşısında yer alabilecek bir seçenek, açılma ve bütünleşme adımlarının başarısızlığa uğraması sonucunda ortaya çıkabilecek kalıcı bir izolasyon olacaktır. Böyle bir seçeneğin ortaya çıkması en başta nükleer bir soruna bağlı olacaktır, ancak İran'ın gerek Yakın Doğu'daki bölgesel anlaşmazlıklar gerek ülke içinde insan hakları ve demokratik gelişme karşısındaki politik tavrı da bu seçeneği belirleyecektir.

Patlamaya aday bölgesel anlaşmazlıklara, bölgeyi nükleerleştirme tehlikesine ve terörizmin tehdidine rağmen, bu bölgedeki devletlerin çoğu açısından, dolayısıyla da Yakın ve Orta Doğu'nun güvenliği yönünden, asıl çözülmesi gereken sorun, politika, ekonomi ve toplum alanında kalıcı bir modernleştirmeyi gerçekleştirmektir. Başka türlü söylemek gerekirse, Arap dünyasının ekonomileri alanında uluslararası rekabet gücü zayıftır; petrol ve doğal gaz satışlarından elde edilen gelir, optimal değerlendirme çizgisinin altında kullanılabilmektedir; bilim ve teknoloji Arap ekonomilerine yeterli taşıyıcı katkıyı yapmamaktadır, bölgede çok az ekonomik iç içe geçme ilişkisi söz konusudur; bu durumda bölgesel bir bütünleşmenin sözünü etmek bile mümkün değildir.[211] Bölgedeki devlet sistemini

inceleyecek olursak ortaya çıkan sonuç kesinlikle olumlu olmaktan uzaktır. Toplumlar çoğunlukla otoriter rejimlerce, hatta diktatörce yönetilmekte, birçok devlette demokrasi, insan hakları, bağımsız bir adalet, hukuk sistemi, cinsiyet eşitliği ve modern bir eğitim sisteminin yerinde yeller esmektedir. Bugün Yakın ve Orta Doğu'da bölgesel güvenlik hakkında konuşmak isteyen kimse tehlikelerle dolup taşan bu bölgede her türlü girişim ve adımda kolektif bir güvenlik sisteminin eksikliğini fark edecektir. Kuşkusuz, İsrail-Arap anlaşmazlığı bu bağlamda inkâr edilemeyecek bir engeldir, ne var ki bu sorun bağlamında da, anlaşmazlık, öteki dış faktörler gibi, dikkatlerin bölgedeki modernleşmenin önündeki gerçek engellerden kaçırılmasına yol açan çok etkili bir nedendir.[212]

Bütün bölgenin asıl sorunu, dev doğal gaz ve petrol rezervlerine, genç ve hızla artan bir nüfusa rağmen Yakın ve Orta Doğu'yu dünya politikasının kriz merkezine ve dünya ekonomisinin gelişim bakımından zayıf bir bölgesine dönüştüren politik, ekonomik ve sosyal alandaki gelişmelerin engellenmesinde yatmaktadır. "Arap ekonomisinin kendini dış dünyaya açma ve uluslararası rekabete girme direnci, zaman zaman ithalat kotası rejimlerine başvurarak yerli ürünleri olağanüstü koruma yoluna giderek üretkenliğin artmasını ve bilimin kullanılmasını yavaşlatmıştır. Bilgiye olan ihtiyaç, sadece Arap ülkelerinde ekonominin büyüme yönündeki gelişmesinin ve üretkenliğin son 25 yılda tıkanmış olmasından değil, aynı zamanda zenginliğin çok az kimsenin elinde birikmiş olmasından da kaynaklanmaktadır. [...] Sermaye pazarlarının, küreselleşmenin teşvik ettiği yönde (dünyaya) açılması sonucunda (sermaye) birikimi yoluyla yerel düzlemde ekonomiyi büyütme imkânı azalmıştır. Sanayi uluslarının bünyesinde yatırıma dönüşen, dolayısıyla da Arap halklarının kullanımına sunula-

mayan muazzam boyutlardaki Arap ülkeleri sermayesi, insanlığın gelişmesi yönünden bakıldığında, zenginliğe ve paraya sahip olmanın değil de, bu sermayenin üretken yatırımının tayin edici olduğunu belirgin bir şekilde göstermektedir." Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın talebi üzerine Arap ekonomistlerinin ve bilim adamlarının Arap dünyasındaki gelişme engelleri üzerine hazırladıkları, serinkanlı, aynı zamanda da gerçekçi analiz böyle.[213]

Yazarların, Arap toplumlarına özgü ekonomik, politik ve sosyal krizlerden çıkış yollarından birine ilişkin görüşleri de bu kitapta açık seçik anlatılmaktadır: "Olumlu bir yönden bakıldığında Arap dünyasında kalkınmanın gerçekleştirilmesi için bu eksi faktörlerin aşılıp artıya, bütün Arapları sevindirecek avantajlara ve onların dünyanın geri kalan kısmı karşısında gurur duymalarını sağlayacak aktif görevlere dönüştürülmesi gerektiği görülmektedir. Kalkınmayı sağlayabilmek için Arap ülkeleri toplumlarını belirgin üç ilke yönünde yeniden inşa etmeyi hedeflemelidirler: Kalkınmayı sağlayacak yönetim biçiminin mihenk taşı olarak insan haklarına ve özgürlüğe saygı duyulması. Arap kadınlarının politikaya, topluma ve bilime katılmaları konusunda olduğu kadar eğitim ve başka yollardan yeteneklerini geliştirme haklarını tanıyarak, erkek ile tamamen eşit hale getirilmesi. Bilgi edinmeye yönelik aktif çalışma ve bu bilginin, insan yeteneklerinin geliştirilmesi için etkili bir şekilde uygulanması. Ekonomik ilerlemenin anahtar bir faktörü olan bilgiyi toplumun bütün alanlarında üretken ve verimli bir şekilde kullanıma sokmak, böylece bütün bölgede insanlığın refah ve mutluluğunun düzeyini yükseltmek. Özünde, Arap bölgesinde kalkınma krizini aşmak için gerekli olacak şeyler bunlardır."[214]

Sömürgeci dönem sonrası Arap dünyasının modernleştirilmesi, asıl olarak iki model üzerinden yol almıştı: Bun-

lardan biri milliyetçi-militarist, ötekisi mutlakıyetçi-teokratik modeldi. Birincisi, çoğu ulusalcı-laik partilerin ve ulusalcı bir ordunun belirleyici olduğu Arap toplumlarının laik milliyetçi güçlerince desteklenip ileriye götürüldü. Modernleştirmenin bu versiyonu büyük ölçüde pan-arabik karakterdeydi ve ellili yıllardan itibaren, sömürgecilik karşıtı tutum ve konumuyla da, genellikle Batı karşıtı, dolayısıyla da Sovyetler Birliği'nin müttefikiydi; onun silah, mali yardım ve teknolojik desteğine bağımlıydı. Bu modernleştirme varyasyonu ekonominin sanayileşmesini hedefliyor, ekonomik ve sosyal modernleşme yoluyla da İslam geleneği ile kopuşu zorlaya zorlaya gerçekleştirmek istiyor, böylece 20. yüzyılın şartlarında bağımsızlığı gerçekleştirmek ve Arap ulusunun eski gücüne kavuşmasını sağlamak istiyordu. Çoğu örneğinde, gerçekte askeri diktatörlükleri örtmek için politik kisveler sağlayan, kendi içine iyice kapalı, devlet tekelciliği yanı ağır basan Arap sosyalizmi ulusal ekonomi üzerine kurulu tek partili rejimlere yol açtı.

Öteki modernleştirme yolunu, mutlakıyetçi-teokratik varyasyon olarak nitelendirebiliriz. Bu modernleşme yolu, mutlakıyetçi monarşik hâkimiyet üzerinden, mutlakıyetçi monarşinin hâkimiyetini, ülkenin Batı'ya yönelik güç politikaları ve ekonomi düzlemindeki açılımlarıyla birleştirmeye çalışır. Suudi Arabistan örneğinde Vahabi uleması ile güç paylaşımı yapılarak gerçekleştirilir bu. İslam geleneği ile teknolojik-tüketimci bir Batılılaştırma, bu örnekte gerek güç politikası gerek kültür düzleminde dengeye sokulmaya çalışılır. Elbette bu modernleşme yolu öteden beri petrole büyük ölçüde bağımlı olagelmiştir ve hâlâ da öyledir; çünkü modernleştirme dıştan yabancı uzmanlar, teknolojiler ve tüketim mallarının geniş kapsamlı ithalatına dayanmaktadır.[215] 1973 yılındaki, muazzam miktarda parayı, petrol üreten Arap devletlerinin kasalarına, onların

prenslerinin saraylarına akıtan büyük petrol fiyatı şokundan bu yana geçerli bir olgudur bu. Kuşkusuz Batı teknolojisi ve tüketimciliği ile gelenekselleşmiş, ortodoks bir biçimde yaşanan İslami değerler arasındaki normatif çelişkinin aşılması hemen hemen imkânsızdı, hele hele eğitim sisteminin tercihlerini tartışmasız geleneksel değerlerin öğretilmesine göre yaptığı düşünülecek olursa. Burada Anthony Barber'ın büyük bir isabetle tanımladığı "Cihad McWorld'e karşı"[216] biçimindeki, içinden Cihad terörizminin doğduğu modernleşme tuzağının eninde sonunda ortaya çıkması kaçınılmazdı; çünkü modernleştirme İslam toplumuna dıştan dayatılan bir fenomen, dıştan belirlenme ve geleneksel toplumun ve onun ebedi İslam değerlerinin yozlaşması olarak görünmüştü.

Sonunda bu her iki modernleşme çeşidinin de Arap dünyasında soluğu tükendi ve moderniteye giden, kendilerine özgü bir Arap yolu döşeyemediler; tıkandılar ya da başarısızlığa uğradılar. Bu olumsuz gelişme Doğu-Batı ihtilafının son bulmasının yanı sıra, özellikle küreselleşme sayesinde muazzam bir ekonomik dinamizmin gerçekleşmesiyle, modernleşmeye karşı engellerin büyük ölçüde tahkim edilmesine yol açtı. Afganistan'daki İslami gerillanın Sovyetler Birliği karşısındaki askeri başarılarından da destek alarak, tam da Doğu-Batı geriliminin son bulmasının ardından, eski modernleştirme modellerinin de artan ölçüde yaratıp durdukları boşluğu doldurmaya başlayan yeni bir devrimci-totaliter alternatif gelişti. Her iki geleneksel modernleşme modelinin başarısızlığından, Arap dünyasının gittikçe artan zayıflığı ve güçsüzlüğünün algılanması, bu algıdan türeyen kültürün dıştan belirlendiği duygusundan, hatta yönünü kaybetmiş olmaktan ve İslam-Arap dünyasının ihtişamlı, zaferlerle dolu geçmişteki dünyasını hedefleyen bir entelektüel yönelimden, bütün bunların ka-

rışımından, aslında kayıtsız şartsız yıkıcılığından ötürü modernleşme hareketi olarak tanımlanamayacak Cihad terörizminin totaliter-devrimci hareketi ortaya çıktı. Esasen sonuçta kendi kendisini imhaya doğru yol alan totaliter bir tehlikedir bu. Ne var ki bu deneyim de, 20. yüzyılda iki büyük totaliter rejim deneyimi geçirmiş Avrupa'ya hiç de yabancı değildir.

Arap dünyasındaki bu totaliter-devrimci tehdit BMKP'nin AB Akdeniz Diyaloğu ile birlikte G-8'lerin "Geniş Orta Doğu İnisiyatifi"nin ve Yakın ve Orta Doğu'nun birçok devletinin desteklediği raporunda önerildiği gibi, ancak üçüncü bir modernleştirme varyasyonunun, anlayacağınız liberal dönüşümün hayata geçirilmesiyle cevabını bulabilecektir. Gelgelelim, Arap dünyasının böyle liberal ve demokratik düzlemde modernleşmesi, uzun vadeli bir perspektife ihtiyaç duymaktadır ve böyle bir hedefe ulaşmak hiç de kolay olmayacaktır. Özgürlük, demokrasi, hukuk devleti, cinsiyet ayrımının ortadan kalkması, eğitim, sosyal adalet ve küreselleşmeye açılım, bu liberal olduğu kadar evrensel de olan modernleşme hamlesi, sadece Cihad terörizminin kararlı ve zorba, kaba güce dayalı direncine çarpmakla kalmayacak, bölgenin devletleri içindeki farklı muhafazakâr güç elitlerinden çok az destek bulacaktır. Çünkü Yakın ve Orta Doğu'daki devletlerin bu yönde modernleşmesi, hiç kuşkusuz geleneksel iktidar ve güç ilişkilerini de sarsacak ve reformlarla bu ilişkileri tartışılır hale getirecektir. Ayrıca Batı'nın, Yakın ve Orta Doğu'nun bu "büyük dönüşüm"ünde oynayacağı rol, bir yandan eşit ortaklık düzeyinde gerçekleşmeli, kesinlikle neo-emperyal olmamalıdır, çünkü aksi takdirde devrimci bir Arap milliyetçiliğinin kuvvetleri liberal dönüşüm süreçlerini bloke edebilir, hatta buna karşı mücadeleye girişebilir. Her şeyden önce Arap milliyetçiliği ve Cihad terörizmi ile kurula-

bilecek bir ittifak, hatta gerçekleştirilebilecek bir kaynaşma bütün bir bölgede ve ötesinde büyük bir tehdit anlamına gelecektir. Öte yandan Batı, bölgenin devletlerinin yeni bir durgunluğa girmelerini önlemek ve geriye düşmelere set çekmek için, bütün imkânlarıyla hazır ve mevcut olmalıdır. Bu da gerek duyarlılık gerekse de kararlılığa aynı ölçüde dayanan ve bu iki özelliği, uzun vadeli sabır ve dayanıklılıkla, geniş görüşlülükle bütünleştiren stratejik bir akılcılık gerektirmektedir.

İsrail-Arap anlaşmazlığının iki devletli çözüm üzerinde tarihsel bir uzlaşma sağlayarak bitirilmesi, Irak ile Afganistan'ın demokratik ve liberal istikrarının devam ettirilmesi, Cihad terörizmi ile sürekli mücadeleden kaçınılmaması, İran'da nükleer silahların, böylelikle Yakın ve Orta Doğu'nun nükleerleştirilmesinin engellenmesi, Türkiye'nin Avrupa içine sağlam bir şekilde demirlemesi, bu akılcılığın gerekleridir. Buna Arap Yarımadası'nın zamanında dönüşümünün gerçekleştirilmesiyle, bütün bölgedeki demokratik-liberal kuvvetlerin desteklenmesiyle, demokratik dönüşüm üzerinden uzun vadeli modernleşmenin sağlanmasıyla, ekonomik açılma, bütünleşme ve kapsamlı sosyal yenilemelerin yanı sıra –İsrail ve Filistin de dahil olmak üzere– bütün bölgesel aktörlerin meşru güvenlik çıkarlarının ve bölgedeki küresel güvenlik çıkarlarının da kollandığı bölgesel bir güvenlik sisteminin oluşturulmasıyla, bölgede, alttan alta istikrarının sinsice bozulmasını, hatta aniden çökmesini önlemek zorunluluğu da eklenmektedir. Batı'nın 21. yüzyılın başında Yakın ve Orta Doğu'daki politik ajandısının önemli başlıkları bunlardır.

21. yüzyılda güvenlik çıkarlarını ciddiye almak istiyorsa Batı'nın, Yakın ve Orta Doğu devletleri ile bu ajandayı izlemek ve uzun vadeli bir işbirliğine dayalı modernleştirme politikasının dışında ciddi bir alternatifi bulunmamaktadır.

Arap dünyasında geleneksel modernleştirme hamleleri tükenmiş durumdadır ve artık yapıcı güçleri kalmamıştır, aynı şey bu bölgede statükonun korunmasına yönelik politikalar için de geçerlidir. Yakın ve Orta Doğu'dan vazgeçmek ya da buraları tamamen unutmak, bu bölgenin stratejik anlam ve önemi göz önüne alındığında ne kadar imkânsızsa, bölgenin Avrupa'ya doğrudan komşu olması nedeniyle o kadar da düşünülemez. Totaliter Cihad terörizminin zaferi ya da geçici olarak bölgeye girmesi, en azından teröre karşı yıllar hatta on yıllar sürecek bir savaştan başka bir anlama gelmeyecektir. Dolayısıyla da bütün o muazzam engellere ve zorluklara, meydan okuyan sorunların uzun vadeli olma özelliklerine rağmen partnerliğe dayalı bir modernleştirme politikasının alternatifi bulunmamaktadır. Avrupa'da Soğuk Savaş'ın başlangıç yıllarında durum bundan farklı mıydı? Peki o zaman Batı'ya yönelik meydan okuma bundan daha mı az ciddiye alınacak gibiydi? Kimi bakımlardan farklılıklar ağır bassa da kırklı yılların sonlarında Soğuk Savaş'tan gelen aynı meydan okuma ile karşı karşıyayız; bu nedenle de benzer uzun vadeli, karmaşık, zor cevaplara ihtiyaç vardır. İşte bu nedenle yenilenmiş bir transatlantizm, en başta politik düzlemde ve her şeyden önce bu ortak stratejik meydan okumaya bağlı sorunlar karşısında partnerliğe dayalı, demokratik-liberal bir Yakın ve Orta Doğu dönüşümü gerçekleştirerek kendini kanıtlamak durumundadır; bu da uzun vadeli ve geniş kapsamlı bir bağlanmayı kaçınılmaz yapacaktır.

7. *Denge ile Küresel İşbirliği Arasında – Yeni Bir Dünya Düzeninin Doğuşu*

> "Arkadan gelen barış düzeni bütün dünyanın tek bir komşuluk olduğunu kabul edip bütün insanlığa adalet sağlamazsa, bundan sonra gelecek bir dünya savaşının filizleri insanlık için sürekli tehdit oluşturacaktır."
>
> — FRANKLIN DELANO ROOSEVELT[217]

Peki 21. yüzyılda dünyanın küresel düzeni neye benzeyebilir? Bu düzen, en başta iki taşıyıcı sütun üzerinde duracaktır; yani biricik dünya gücü ABD'nin gücü ile, Birleşmiş Milletler sisteminin meşruiyetinin gücü üzerinde. Bu düzlemin altında, kıtalardaki ya da altkıtalardaki bölgesel organizasyonlar, özellikle tek tek devletlere karşı zorlayıcı önlemler almak için ayrıca ek meşruiyetlerin ya da "sert" gücün hazır edilmesinin gerektiği durumlarda, gittikçe daha çok önem kazanacaklardır.

Öte yandan objektif faktörlerden ve bu faktörlerin yaratacağı basınçtan yola çıkacak olursak, yani durmadan artan nüfus, dünya pazarının niteliksel ve niceliksel büyümesi, bilim ve teknolojinin gelişmesi, küresel iletişim yapıları, küresel finans piyasası ve ekonominin küresel rekabet mecburiyeti göz önüne alınacak olursa, her şey, önümüzdeki on yıllarda karşılıklı teknolojik, ekonomik ve politik ilişkilerin daha da çok iç içe geçeceği ve bu gelişmenin de,

uluslararası sistemi işbirliği ve bütünleşme yönünde yoğun bir şekilde etkileyeceğini göstermektedir. Dünya pazarı çok çok geniş nüfuslara yayılacaktır (bu süreç daha şimdiden başlamıştır); buradan da küresel ölçekte kullanıma sokulabilecek kaynakların ve enerjinin paylaşımı bakımından çözüm isteyen yeni sorunlar türeyecektir ve bütün bu olgular ekolojik sistemi günümüze kadar görülmemiş bir baskı altına sokacaktır.

Küresel gelir ve şans eşitsizliğinin gittikçe aratacak sosyal baskısını düşününce de, bütün bu gelişmeyi olumsuz değerlendirebiliriz. Bu durumda, bu faktörlerden çıkartılabilecek sonuç, dünya pazarının bundan böyle küresel bütünleşme yönünde gelişmesini gerektiren bütün mecburiyetlere rağmen, tam tersine, uluslararası politikada istikrarlı ya da barışçıl politikalara gitmek *yerine,* küresel bir bölüşme mücadelesine doğru yol alındığı biçiminde olacaktır. Dolayısıyla bu ikinci ve epey yakın ihtimali göz önünde tutacak olursak, 21. yüzyılın küresel devlet sistemini tanımlamak bakımından çok-kutuplu rekabet karakteri ve denge anlayışıyla şu kadim Vestfalya Barışı sonrası ortaya çıkan sistem, çok uygun bir model sunmaktadır. Ancak bunu söylerken çok önemli bir şey tamamen atlanmaktadır: Vestfalya sistemi günümüz dünya devletlerinin küresel koşulları altında çok önemli bir eksi göstermektedir; yani eski denge sisteminin, merkezi bir rol oynama durumunun artık geçerli olmayışı. Bu da, her türlü hegemonya talebinin geçerli kılınmasında ve egemen devletler arasındaki rekabetin dengelenmesinde savaşın başvurulan bir araç olma durumudur. Günümüzün devlet sisteminde savaş ancak orta ve alt düzlemde varlığını korurken, biricik dünya gücü ABD'nin ve öteki nükleer güçlerin ve Birinci Dünya'nın önemli devlet aktörlerinin bulunduğu üst düzlemde bu durum geçerli değildir. Kuşkusuz bu olgu ge-

çen yüzyılın Soğuk Savaş dönemi boyunca da geçerliliğini korudu, zaten savaşın geçerli olamayışı nedeniyle Doğu ile Batı arasındaki çatışma "Soğuk Savaş" olarak sürdü. 21. yüzyılda da eski büyük güçler ile yeni ortaya çıkacak büyük dünya devletleri arasında Soğuk Savaş sürdürme imkânı alabildiğine kısıtlanmış olacaktır, çünkü küreselleşme gerçeği karşısında, yani Batı'nın ekonomi ve tüketim modelinin devralınması sonucunda, bütünleşmeye aykırı böyle bir gelişme sonucunda ortaya, kazanan olmadan, sadece kaybedenler çıkacaktır.

Küreselleşme tarihsel bir rastlantı değil, objektif bir zorunluluktur ve dünya ekonomisinin ekonomik ve teknolojik düzlemde gelişmesinin bir sonucudur. Ama elbette bu dünyada ebediyen sürüp gidebilecek bir şey bulunmamaktadır ve tarih bakımından her zaman en azından iki seçenek mevcuttur. Dolayısıyla da ortaya her zaman ağır bunalımlar ve gerilemeler çıkabilir. Örneğin Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte dünya ekonomisinde bütünleşme sürecinin tersine dönmesiyle, ilişkiler, ancak geçen yüzyılın yetmişli yıllarından itibaren yeniden düzelebilmişti. Ancak bu savaşla birlikte ortaya çıkanlara benzer geriye dönük gelişmelerin, politik, ekonomik ve sosyal maliyetlerinin de bir yüzyıl sonra alabildiğine dramatik sonuçlar getireceği kesindir.[218] Ama gene de bu seçenek tamamen dışta sayılamayacak ve gerçek bir gelecek alternatifi olarak geçerliliğini koruyacaktır.[219] İşte bu nedenle geçen yüzyılın yirmili yıllarının sonunda ve otuzlu yıllarının başında uluslararası sistemin yaşadığı çöküntünün bir daha unutulmaması gerekmektedir: "O dönemde, ekonomi gereği gibi işlemeyince, bu ekonominin üzerine inşa edilmiş güçler dengesi sistemi, o anda barışı güvence altına alamadı. Bu olgu, çökmenin aniliğini ve dağılmanın o akıl almaz hızını açıklar."[220]

Sovyetler Birliği ve ABD arasında Soğuk Savaş döneminde ortak küresel bir ekonomik altyapı bulunmamaktaydı; tersine, birbirinden tamamen kopuk iki paralel sistem yan yana yaşıyordu. Batı ile Doğu, kapitalizm ile sosyalizm, pazar ile planlı ekonomi; dolayısıyla o zamanki dünya, siyasal, ekonomik ve sosyal alanlar, birbirini dışta bırakan alternatif sosyal ve ekonomik modeller boyunca ikiye bölünmüştü. Şu ana kadar ortada, aynı şeyin olacağına ilişkin bir belirti görünmemektedir. Gerçi bu, ilerde ortaya çıkacak Çin ve Hindistan gibi dünya güçlerinin ve bunların uluslararası sistemle bütünleşmelerinin bunalımsız, sorunsuz gerçekleşeceği anlamına gelmemektedir. Bu bütünleşmeyi mümkün olduğunca gerilimsiz, ihtilafsız sağlamak, bu yüzyılın öne çıkmış temel sorunlarından biri olacaktır.

İşte tam da bu bağlamda eski Avrupa denge sisteminin taraftarları, bu sistemi 21. yüzyılın devlet sistemlerine taşımaya kalkmaktadırlar. Bunlar 1914 öncesi Avrupa ile şimdiki durum arasında paralellikler kurmaktadır. O zaman da Avrupa'nın güçleri arasında ideolojik düşmanlıklar ya da alternatif sistemler söz konusu değildi; ortada sadece güçler rekabeti bulunmaktaydı ve "güneşin altındaki" yerini eski Avrupa büyük devletlerine kabul ettirmek isteyen, II. Wilhelm'in Almanyası vardı. Bu ilişkinin gerisinde Almanya'nın hegemonya talepleri gözden kaçmıyordu ve Vestfalya sistemi bu taleplere hegemonya karşıtı bir koalisyon oluşturarak cevap verdi. 1914 öncesi Avrupası henüz sistem farklılığı diye bir şey tanımıyordu; söz konusu olan sadece hegemonya kurma girişimleri ve hegemonya karşıtı endişe ve korkulardı ve bunlar bir arada savaş nedeni olmaya yetip de artıyordu. Ayrıca tam da o dönemlerde emperyalizm çağında Avrupa'nın güçleri arasındaki küresel ekonomik rekabeti, önemi hiç de küçümsenmeyecek, istikrar bozucu politik bir faktör olarak öne çıkmıştı. Sonuç malum: Birin-

ci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ve Avrupa'nın yurttaşlıklara dayalı dünyasının kendi kendini yıkması.

21. yüzyılda ekonomik büyümenin kaçınılmazlığını kabul edecek olursak, böyle bir büyümeyi güç politikaları yoluyla güvence altına alan, pazarın ve kaynak akışının önemli küresel aktörlerle ilişkisini sınırlayan, hatta imkânsızlaştıran bir politika, üretimin gelişmesine tam da ters etki yapacaktır. Çünkü sadece açık küresel pazarlar sayesinde büyümenin eşiğindeki ülkeler ile öteki büyümeye katılan bölgelerin ve devletlerin bu süreç ile bütünleşmesini mümkün kılacak bir büyüme seviyesi ayakta tutulabilecektir. Başarıyla gelişen ve yaygınlaşan bir küreselleşme, Batı dünyasının güvencesinin belirleyicisi olacaktır, hatta dahası, Batı'nın ekonomi ve toplum modelinin geleceği de bu gelişmeye bağlı olarak biçimlenecektir. Dolayısıyla merkezi olgu olan küreselleşme, Batı'nın güç politikası çıkarlarını da büyük ölçüde belirleyecektir. Buna karşılık 1914 Avrupası'na benzer biçimde, bütünleşmeye aykırı bir ters gelişmenin ortaya çıkması halinde, Batı da sadece ekonomik ve sosyal alanda değil, aynı zamanda güvenlik politikaları bakımından da bunun acısını yaşamaktan kurtulamayacaktır. Öte yandan böyle negatif bir gelişme ihtimaliyle birlikte, Avrupa bütünleşme ve birleşme sürecinin ve yenilenmiş bir Atlantik-aşırıcılığın önemi de o ölçüde ortaya çıkacaktır.

Bu rasyonel varsayımlar karşısında, bu yüzyılın ortasına doğru, bir yandan küreselleşmiş dünya ekonomisi insanlığın çoğunluğunun katılımıyla ayakta dururken bir yandan da sözgelimi yeni dünya gücü Çin ile eski dünya gücü ABD arasındaki yeni bir Soğuk Savaş'ın uluslararası sistemi belirleyeceğini düşünmek zordur. Gerek ekonomik-teknolojik altyapı gerek güç politikasının alanı olan üstyapı, geleceğe dönük bu varsayıma kesinlikle uygun düşmemektedir. Ama öte yandan 1914 öncesi Avrupası'nda tanık

olduğumuz bir gelişmenin 21. yüzyılın küresel düzleminde niçin tekrarlanmayacağı yönünde bir soru da haklı olarak ortaya atılmaktadır. İlkece, az çok mantıki gerekçeleri olan hiçbir ihtimal ve tercih için, geleceğin politik gelişmeleri bakımından belirleyici olmayacaktır demek elbette mümkün değildir. Ama sırf silah teknolojisindeki 1914 öncesine göre ortaya çıkmış belirgin farklılık, yani nükleer silahların varlığı bile ihtimal ve tercihlerin akla yatkınlığını tartan kriterleri yeniden tanımlama zorunluluğu getirmektedir. Bunlara, gerek ekonomi ve kullanılabilir kaynaklar bakımından çevreye yönelik etkilerin zorunlu kılacağı gerek bölgesel ve küresel güvenlik kaygılarının yol açacağı karşılıklı bağımlılık ilişkisi de eklenmektedir. Öyleyse 21. yüzyılda ortaya çıkabilecek bir Soğuk Savaş neye benzeyecektir ve böyle bir savaşın sürdürülebilmesi niçin gerekli olacaktır? Böyle bir karşı karşıya gelmenin muhtemel aktörleri, bugünden bakıldığında sadece ABD ve Çin olabilir; Soğuk Savaş'ın bir başka belirgin işareti kara güçlerinin deniz güçleri ile karşı karşıya getirilmesi olacaktır. Bu bağlamda Avrupa denge politikası ve güvenlik geleneğine bağlı kalarak konuşuyoruz demektir. O zaman bu Soğuk Savaş çatışmasının konusunun ne olduğu sorusunu soralım. Yükselmekte olan Çin'in dünya politikasında güçlü bir rol oynama talebi mi bu Soğuk Savaş'a yol açacaktır?

Çin zaten 1 milyarı aşan nüfusuyla ve başarıyla ilerleyen sanayileşmesi ve kapsamlı modernleşmesiyle bu statüye kendiliğinden kavuşacaktır. Ekonomik talebin doğmakta olan gücü, ihracatın büyüklüğü ve yükselmekte olan mega ekonomilerin devasa iç piyasaları, güç politikası düzleminde dönüşümlere yol açıp beraberlerinde geniş erimli sonuçları da getireceklerdir. Daha şimdiden ABD Çin için en önemli ihracat pazarıdır ve tersine Japonya'dan sonra Çin bugün ABD'nin en önemli alacaklısıdır ve

yakın bir zamanda Japonya'nın yerini alacaktır. Yükselmekte olan bu dünya gücü ile eski dünya gücü arasında ileride bir karşı karşıya gelme ihtimali bakımından Tayvan sorunu hiç de küçümsenmeyecek bir tırmandırma potansiyeli içermektedir; üstelik sadece politika değil aynı zamanda ekonomi için de geçerlidir bu ihtilaf potansiyeli. Tarafların hepsi için çok katı temel ilkeler söz konusudur, yani demokrasiye karşı bölgesel bütünlük sorunu ön plandadır. Uzlaşmazlığın tarafları rasyonel davranabildikleri sürece ihtilafın sınırlandırılması mümkündür; hatta günün birinde çözülebilir de sorun. Gerilimin tırmanma riski pragmatik bir mantıktan çok, prestiji öne çıkartan bir politikaya bağlı olarak varlığını sürdürmektedir.

Gene de gelecekte hegemonyal bir çatışma tehlikesi, gerçekçi olmak gerekirse, imkânsız sayılmamalıdır; ancak bu, tayin edici şekilde küresel devlet sisteminin gelecekteki inşa ve biçimine bakacaktır. Dolayısıyla küresel güvenliğin gelecekteki tayin edici sorunlarından biri, 21. yüzyılın yükselmekte olan dünya güçlerinin mümkün olduğunca ihtilaf ve çatışmalarından arınmış halde, çıkarları ve hırslarıyla devletlerin, ağır sarsıntılara ve büyük şok dalgalarına meydan vermeden, küresel düzen içindeki bütünleştirici yerlerini nasıl alacakları sorusudur. Bu gelişme gelecekte küresel bir denge sistemi içinde, bu denge sistemine özgü bir rekabet mekanizması içinde gerçekleşecek olursa, bu durumda gerçekten de olumsuz bir kehanetin gerçekleşmesine yol açacaktır. İşte bu nedenle asıl ve politik yönden oluşturulması ve masaya yatırılması gereken meydan okuyucu sorun, 21. yüzyılın devlet sistemlerinin biçimlerinin ve karakteristik özelliklerinin ne olacağı sorusunda düğümlenmektedir. Bu konuda iki seçenek vardır: Eski Vestfalya sistemine geri dönmek ya da işbirliğine dayalı küresel sistemi tercih etmek. İşte tam da bu seçenek, 21. yüz-

yılda Birleşmiş Milletler'in geleceğinin ne olacağı sorusuna büyük ölçüde bağlıdır, çünkü BM kurulduğu günden beri kolektif bir küresel güvenlik sistemi oluşturma talep ve iddiasını taşımaktadır. (Pratikte çok sınırlı geçerliliği olan bir taleptir bu.) Bu arada, kolektif güvenliğe dayalı küresel bir barış düzeni fikrinin, 20. yüzyıldaki her iki dünya savaşıyla Avrupa denge sisteminin yıkılışına verilmiş bir Amerikan cevabı olduğunu da unutmayalım. 21. yüzyılda insanlığın, bu savaşlardan ve sonuçlarından gereken sonuçları çıkartmadan önce bu korkunç deneyimi bir kez daha tekrarlamak zorunda kalması, eşi örneği bulunamayacak bir trajedi olacaktır.

Birleşmiş Milletler karakteri bakımından, egemen Leviathan'ların ve süper Leviathan'ların, o soğuk güç politikasına dayanan devletlerin dünyasında bir tuhaflıktan başka bir şey değildir. Daha açık söylemek gerekirse, Birleşmiş Milletler bu Leviathan'ların antitezidir,[221] çünkü kolektif güvenliğin küresel ölçekteki bir sistemi olma talebiyle devlet sistemine içkin anarşiyi yola getirmeye ve savaşı da mümkün olduğunca ancak politikanın etkin bir aracı olarak ve çok ender durumlarla sınırlayarak devreye sokmaya çalışmakta, bunu yaparken de Birleşmiş Milletler'in ve onun güvenlik konseyinin devletler hukukuna saygılı bir meşruiyet arama mecburiyetini de göz ardı etmemektedir. BM, iki dünya savaşının deneyimlerinden ve Birleşik Devletler'in büyük başkanları Woodrow Wilson ve Franklin D. Roosevelt'in[223] dünya barışını sağlamaya yönelik[222] idealist-normatif dış politikalarının içinden türemiştir. Ne var ki BM'in kuruluşundan hemen birkaç yıl sonra süper güçler arasında Soğuk Savaş patlak verdi; bu kudretli devletlerin küresel çapta karşı karşıya gelmeleri ve kurdukları ittifaklar, uzun yıllar BM'yi asli görevini yapmaktan alıkoyup kolektif güvenliği sağlayıcı küresel bir sistem olarak işleme-

sini engelledi. Blokların karşı karşıya gelme durumu sona erince güvenlik politikasına atfedilmiş beklentilerle birlikte BM de asıl önemini yavaş yavaş kazanmaya başladı.

Robert Cooper bir yandan haklı olarak, "Soğuk Savaş'ın bitmesinin dünyayı 1945 yılına geri götürdüğüne" işaret etmektedir. "Soğuk Savaş'tan ötürü ya da bu savaşın fonunda doğmuş NATO ve Avrupa Birliği gibi kurumlar, radikal bir yenilenmeye muhtaçmış gibi bir görünüm sunarlarken, Soğuk Savaş öncesinden kalma bir kurum olan BM, savaş sonrası dönemde işlevsel bir kurum niteliği taşımış olabilir. Bir yere kadar da doğrudur bu. Ancak Birleşmiş Milletler bugün kolektif güvenlik konusunda, barışın korunması ve insancıl çalışmalar bakımından olduğundan daha aktif bir görüntü sergilemektedir."[224] Ne var ki (BM'nin bu etkisiz durumuna bakan) Cooper, BM analizlerinden yola çıkarak denge ve hegemonyal güç politikasına dayalı klasik güvenlik kavramına bel bağlamak durumunda kalır. Dolayısıyla da düşünce olarak gerek halklar birliği gerek BM'nin temelinde yer almış olduğunu ileri sürdüğü güvenlik sistemi kavrayışının, uluslararası toplulukta kuralları ihlal eden bir devletin uluslararası hukuk aracılığıyla zorlanması gerektiğini, ama bu sistemin bugüne kadar ne otuzlu yıllardaki (Habeşistan'ı işgal etmek isteyen İtalya'nın bu ülkeyi Birleşmiş Milletler cemiyetine şikâyetiyle başlayan) krizde ne de başka ihtilaflarda hiç işlemediğini hatırlatır. Gerçekten de kolektif güvenlik bugün hâlâ iki eski düşüncenin kombinasyonuyla sağlanmaktadır; denge sayesinde istikrar ve hegemonya sayesinde istikrar.[225]

Bu dünya organizasyonundan, sahibi olmadığı, gelecekte de olmayacağı askeri araçları devreye sokarak klasik güvenliği sağlamasını istemek, BM sistemini aşırı zorlamaktan başka bir anlam taşımayacaktır. Bu türden güç araçları, güçlü devletlerin ve onların müttefiklerinin elinde

toplanmıştır. Asıl heyecanlandırıcı soru, gücü ellerinde bulunduran bu devletlerin, 21. yüzyılda çıkarlarını BM aracılığıyla meşrulaştırmaya daha nereye kadar ihtiyaç duyacakları, yani genişletilmiş, dönüşüme uğratılmış ve işbirliğine dayandırılmış bir güvenlik kavramının bu büyük güçlerin ulusal çıkarlarını BM-sistemi aracılığıyla sınırlamasının ne kadar mümkün olup olmayacağı sorusudur. Dünya 1945 ile 2005 arasında dramatik bir dönüşüme uğradı ve en güçlü devletler ile en zayıf devletlerin karşılıklı bağımlılığı büyük ölçüde arttı. Güvenlik bundan böyle stratejik potansiyel, artı askeri güç formülü üzerinden yeterince tanımlanmış olmayacaktır; işte tam da bu noktada BM'nin ve kolektif bir güvenlik sisteminin 21. yüzyıldaki görevi başlamaktadır. Dolayısıyla da BM savaş öncesinden kalma bir organizasyon olmayıp, 21. yüzyılın meydan okuyan sorunlarına ayak uydurabilecek bir organizasyon olarak kalacaksa acil yenilenme ihtiyacı göstermektedir. Sömürgecilik çağının ardından, Doğu-Batı çatışmasının son bulması ve küreselleşme çağına geçişten sonra bu dünya organizasyonunun yeni zamana ve onun tamamen kendine özgü meydan okuyucu sorunlarına kesinlikle ayak uydurması gerekmektedir; hele Ruanda ve Kosova'daki korkunç deneyimlerin ardından, devlet içi kaba güç kullanma ve şiddete başvurma pratiklerinden soykırım tehlikelerine kadar bireysel hakların karşı karşıya kalmış olduğu durum, klasik egemenlik kavramını iyice baskı altına almışken.[226]

Birleşmiş Milletler'in kuvveti, "kaba" gücünden çok, meşruiyetinin "yumuşak" gücünden ileri gelmektedir.[227] Güç politikası kategorileri içinde düşünecek olursak, BM herhangi sıradan bir güçten daha zayıftır, gelgelelim uluslararası politikada karar ve tercihleri meşrulaştırma yeteneği istediği kadar güçlü olsun, hiçbir devletin, devletler ittifakının ya da çokyanlı organizasyonların yerini tutamayacağı

bir yetenektir bu. Meşru güç uygulaması ile meşru olmayan ya da yeterince meşru olmayan güç uygulaması arasındaki fark, meşru bir güç uygulamasına insanlar gönüllü katılırken aksi durumda onların çok büyük bir çaba ve gayretin yanı sıra, insani, ahlaki, politik ve ekonomik düzlemde yüksek faturalar pahasına belli bir davranışa zorlanabilmelerinden ileri gelir. Meşruiyet onaya dayanır, onay ise temsiliyete ve katılıma. BM'nin meşruiyet yeteneği bir yandan devletler hukukunu devreye sokma yetkisinden ileri gelirken, bir yandan da bizzat bu organizasyonun devletler hukukuna bağlı oluşundan, öte yandan da kendi usullerinden kaynaklanır. Bu usuller, karar verme durumlarında devletlerin onayının temsiliyetine ve BM Sözleşmesi'yle birlikte usullerinin bütün üye devletlerce benimsenmesine bağlı olarak işletilir.

Birleşmiş Milletler, devletlerin küresel, ulusaşırı organizasyonlarıdır; bu egemen devletleri daha yüksek bir merci olan devletler hukukuna bağlamaya çalışan sözleşmeye dayanır. Küresel bir kolektif güvenlik sistemiyle devletler arasındaki savaşları aşmaya yönelik bir organizasyon olarak tasarlanmıştır ve bu özellik kaçınılmaz bir sonuç olarak *ius bellum*'un (BM Sözleşmesi'nin 51. maddesine göre kendini savunma hakkının da ötesinde) Birleşmiş Milletler'in Güvenlik Kurulu'na kaydırılmasını gerektirmektedir. Güvenlik Kurulu beş Veto Devleti'nden oluşur, halklar hukukunu devreye sokar ve devletlerin bağımsızlığına şiddet ve güç kullanarak müdahale etmeyi mümkün kılan, ayrıca devletlerin kendilerini savunma haklarını onların kendilerine bırakıp barışa zorlamak ya da barışı korumak için savaşlara ya da askeri müdahalelere çoğunluğun onayıyla başvurabilen hukuksal meşruiyete sahip biricik mercidir. BM ayrıca küresel ölçekte insan hakları için uğraşan, mültecilerin bakımını sağlayan, dünyanın zengin kısmı ile yoksul kısmını bir araya getirmeye çalışan, küresel düzlemde toplumsal ve

ekolojik sorunların çözümünü arayan ve gerek doğanın gerek insanların sebep olduğu felaketlerde yardım toplayıp bunu düzenleyen organizasyondur. En azından ilkece ve iddiaları bakımından BM'nin bu sorunlara yönelik yetenekleri temsil etmesi gerekmektedir.

Kuruluşundan altmış yıl sonra bu dünya organizasyonunun gerçeklikteki hali başka türlü de anlatılabilir: Organizasyon ancak güç bela kolektif güvenlik sağlayabilmektedir; ağır skandallarla sarsılıp durmaktadır; bürokratik yönden eli kolu bağlıdır, hantal yapıların tutsağı durumundadır. Bu dünya organizasyonunun çok önemli kurumları etkisiz, verimsiz çalışmakta, Güvenlik Kurulu 1945 dünyasını temsil etmekte, Ekonomik ve Sosyal Kurul gölge varlığını sürdürmektedir ve İnsan Hakları Komisyonu artan ölçüde ağır, en ağır insan hakları ihlalleri ithamlarına hedef olan devletlerin hâkimiyeti altındadır; barış misyonlarında görevli BM-Mavi bereli askerlerine karşı feci suçlamalar ortaya atılmaktadır. Çürümüşlük, yozlaşmışlık, kötü idarecilik, apaçık bir yetenek ve beceriksizlik, para konusundaki savurganlık öteki suçlamaların tuzu biberi olmaktadır. İşte bu nedenlerle, bu haliyle Birleşmiş Milletler'in geleceği ve ilkelerinin meşruiyeti ve işlevselliği, yeni muhafazakâr çevrelerce iyice tartışılır, işlemez hale getirilecektir; çünkü diktatörlerin, insan hakları ihlalcilerinin ve demokrasi düşmanlarının gerek Genel Kurul'da gerekse de İnsan Hakları Komisyonu'nda çoğunlukta olduğu bir organizasyon, barışçıl, adil ve daha iyi bir dünya oluşturma biçimindeki ana görevini hakkıyla yerine getirmekten uzak olacaktır.

Birleşmiş Milletler konusunda bu birbiriyle çelişen bakış açıları, sadece tek yanlı oldukları için yanlıştırlar; çünkü her iki yaklaşım da aynı ölçüde bu organizasyonun gerçekliğinin bir yanına işaret etmektedir. Özellikle Irak krizi,[228] Genel Sekreter Kofi Annan'ın reform inisiyatiflerini

ortaya koyabilmesi için bir fırsattı ve bu kriz BM'nin yukarıda tespit edilen çifte gerçekliğini apaçık gözler önüne serdi: BM bir yandan vazgeçilmez olduğunu gösterirken, öte yandan da bu kriz organizasyonunun ve bütün bir BM-sisteminin gerçekte ne kadar zayıf ve reformlara muhtaç olduğunu apaçık belli etti.[229] 19 üye devlete dayanan, bunlardan beşinin veto devletlerini temsil ettiği bir organizasyonun karara varma konusunda çoğu zaman hantallık göstermesi şaşırtıcı olmamalı. Böyle küresel bir organizasyon ve karmakarışık karar mekanizmaları ile usulleri, kaçınılmaz olarak fazlasıyla karmaşık ve engelleyicidir; dolayısıyla da tek tek hükümetlerin aldıkları kararlara göre yavaş ve etkisiz işleyen bir mekanizmayı temsil etmektedirler. Organizasyonun bütünü veto devletlerinin, bölgesel grupların ve üye devletlerin arasında varılması zorunlu, aynı zamanda da karmaşık uzlaşmalara bağımlılık göstermektedir. Demek ki dürüst olmak gerekirse BM Organizasyonu'nu, bir yandan da onun gücünü oluşturan küresel genişliğinden kaynaklanan zaaflarından ötürü suçlamak da yerinde olmayacaktır. Bir yanda BM'nin vazgeçilmezliği, öte yanda politik, bürokratik-organizasyona bağlı zaaf ve zayıflıklarıyla BM'nin içerdiği çelişki, kuruluşundan altmış yıl sonra bu büyük organizasyonun reform ihtiyacını iyice göze sokmaktadır. Bu reform, BM'nin dünyanın küreselleşmesinde önemli politik görevleri üstlenmesini, yani dünya barışını korumasını istiyorsak, bu organizasyonun politikalarını, yöntem ve kurumlarını yenileyen ve öncelikle de meşruiyet yeteneğini artıran bir reform olmalıdır.

Yüksek Çalışma Grubu, "21. Yüzyılda Daha Etkili Birleşmiş Milletler" başlığı altında Genel Sekreter'e sunduğu raporda, reformların zorunluluklarına, kurumsal reformlara parmak basarak şunları belirlemişti: "Kurucuların niyetinde Birleşmiş Milletler hiçbir zaman bir ütopya değil-

di. Daha çok kolektif güvenliğin işlevsel bir sistemi olarak düşünülmüştü. [...] Bu üst kurumun çalışması boyunca, günümüzde tehditlere yönelik cevap önlemleri çerçevesinde, tehlikeleri, çözülmesi gereken sorunları ve zayıf kurumsal yerlerin dönüştürülmesi ihtiyacını göz önüne aldık. Aşağıdaki sorunlar acilen ortadan kaldırılmalıdır: Genel Kurul canlılığını, enerjisini yitirmiştir; çoğu zaman, acil sorunlarla etkili biçimde ve sorun üzerine yoğunlaşarak uğraşmayı başaramamaktadır; Güvenlik Kurulu gelecekte daha müdahaleci ve aktif hareket etmek zorunda kalacaktır. Bunun olabilmesi için, mali, askeri ve diplomatik alanda Birleşmiş Milletler'e en çok katkıda bulunanların, karar süreçlerine daha çok katılmaları ve bu süreçlere katılmış olanların da BM'ye daha fazla katkıda bulunması şarttır. Güvenlik Kurulu, kendisine yönelttiğimiz bütün taleplere cevap verebilmek için daha büyük bir inanırlık, güvenilirlik, meşruiyet ve temsiliyete sahip olmalıdır. Bir buhran ve ihtilafı aşmış olan devletlerle, sorunlar altında kalmış devletlerle kurulan ilişki ve tartışmalarda, söz konusu devletlerle Güvenlik Kurulu arasında büyük boşluklar bulunmaktadır. Bu ülkeler çoğunlukla kendilerine yönelik dikkatin, politik yol gösterme çalışmalarının ve de kaynakların azlığının ve eksikliğinin acısını çekmektedirler. Güvenlik Kurulu bölgesel ve altbölgesel organizasyonlarla gerçekleştirilebilecek potansiyel işbirliğinin avantajlarını yeterince değerlendirebilmiş değildir. Uluslararası güvenliğin, ekonomik ve sosyal tehdit sorunlarıyla hesaplaşabilmek için yeni kurumsal düzenlemelere ihtiyacı vardır. İnsan Hakları Organizasyonu, Birleşmiş Milletler'in adını bütün olarak kötüye çıkaran bir meşruiyet kusuru sergilemektedir. Bu organizasyonun sekreterliğinin çok daha uyumlu hareket edebilmesi için daha üst düzeyde bir profesyonelliğe ve daha iyi bir organizasyona ihtiyacı bu-

lunmaktadır."[230] Söz konusu rapor bundan da öteye giderek, kolektif güvenliğin sağlanması için, önleyiciliğin gerektirdiği "sorun çözücülüğü" ve hatta "kolektif güvenlik ve güç kullanma" hakkında öneriler getirmektedir.

Demek ki 21. yüzyılın devletler sistemi, gelecekte de küresel olacak ve iki taşıyıcı sütun üzerinde duracaktır: Dünya gücü ABD ve dünya organizasyonu BM. Bu her iki aktörün ilişkisi kesinlikle sorunsuz değildir; çünkü ABD dünya gücü rolünü oynarken ve tayin edici küresel düzen faktörü olarak varken BM tarafından fazlasıyla sık frenlendiği ve açmaza düşürüldüğü duygusuna kapılacaktır. Oysa BM'nin meşrulaştırma gücüne her devletten daha çok ihtiyacı olacak olan devlet ABD'dir, çünkü ABD küresel güç yansıtma yeteneğinden ötürü sık sık eylemlerle, yapma yükümlülüğü ile karşı karşıya gelmektedir. ABD bunu hem kendi ulusal çıkarları için yapmaktadır hem de küresel güvenliğin çıkarlarını kollamak için.[231] Gene de ABD'nin bir yandan ulusal devlet bir yandan da düzen garantörü olarak oynadığı bu çifte rolden, ulusal çıkarlar ile küresel (ya da bölgesel) çıkarlar düzlemindeki rolünden bir meşruiyet sorunu doğmaktadır ve bu sorun ancak reforma tabi tutulmuş Birleşmiş Milletler paralelinde çözülebilecektir. Bu bakımdan BM organizasyonunun yenilenmesi en çok ABD'nin işine gelecektir. Öte yandan BM de ABD'ye bir dünya gücü olarak muhtaçtır; bunun tersi de ABD için geçerlidir; bu nedenle bu iki taraf arasında kalıcı bir karşı karşıya gelme durumu her ikisinin çıkarlarına da aykırı düşmektedir. Tarihsel yönden bakıldığında BM ve eski Avrupa denge sisteminin geride bıraktığı kolektif güvenlik fikri, yer yer Amerika'nın çocuğu, onun politik geleneğinin, özgürlük ütopyasının ve hukuka olan inancının çocuğu olmuştur.[232] Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin neredeyse Amerika anayasasının ilk cümlesinin aynısıyla baş-

laması bir tesadüf değildir: "Bizler Birleşmiş Milletler'in halkları..."[233] İşte bu nedenle gerek BM'nin gerek ABD ve de Avrupa'nın ve bütün devletler topluluğunun çıkarları, BM reformlarını, bu dünya gücü ile dünya organizasyonu arasındaki karşı karşıya gelme durumunu çözecek şekilde kullanmayı gerektirmektedir.

BM'nin reform tartışmaları çerçevesinde geriye itilmesi mümkün olmayan iki soruya cevap aramak kalıyor geriye. Bunlardan biri, bu dünya organizasyonunun hiç de az sayıda olmayan üye devletlerin gerek iç yasalarının, gerekse de politikalarının gereği BM Sözleşmesi'ne, çeşitli konvansiyonlara, halklar hukukuna ve insan haklarına az çok ters düştükleri olgusuyla nasıl baş edeceği sorusudur. Öteki soru ise, Birleşmiş Milletler sistemi bir kez daha bir kararın yolunu tıkayan büyük devletlerin ulusal çıkarları yüzünden, tehlikeli bir meydan okuma ya da soykırım tehdidi karşısında eli kolu bağlı, eylemsizlik göstermek durumunda kalırsa ne olacağıdır. Bu noktada BM'nin meşruiyetini yitirme, dolayısıyla da zafiyet gösterme durumu ortaya çıkmıyor mu? Bu son soruya verilecek cevap açık seçik bir "evet, öyle!" olmalıdır. Güvenlik Kurulu Kosova krizi sırasında bloke olup bu nedenle de eylem yapamaz hale gelince, NATO gene de askeri müdahalede bulunmaktan geri durmadı; çünkü bir kere bütün, evet bütün diplomatik adımlar tükenmişti ve büyük bir insanlık felaketi ancak ve ancak askeri araçlarla önlenebilirdi, öte yandan bütün Avrupa devletler topluluğu, NATO ve AB, bloke edilmiş Güvenlik Kurulu gerçeği ile karşı karşıya kalınca bölgesel bir konsensüse dayanarak bir Avrupa ülkesinde askeri müdahaleye onaylarını vermişlerdi. Demek ki mümkün olan en üst düzlemde bir bölgesel konsensüs, temel ilkeleri zedelemeden bloke edilmiş bir güvenlik kurulunun yerine harekete geçebilir. Aynı şeyi birinci mesele bağlamında da söy-

leyebiliriz: Zengin devletler ile yoksul devletler arasında Kofi Annan'ın kurulmasını önerdiği "tarihsel pakt"ın zengin ülkelerin kendilerine düşen yükümlülükleri gerçekten ciddiye almaları durumunda güneyin çok sayıda ülkesindeki hükümet etme sorununun iyileştirilmesi yolunda elverişli bir enstrüman sunacağı yolundaki görüş de bu bağlamda değerlendirilebilir. Annan'ın önerisi, BM'deki demokrasilerin ve hukuk devletlerinin payını önemli ölçüde artırabilir. Gerçekten de Annan'ın önerisi, Marshall Planı'nın 21. yüzyılın şartlarında küresel düzleme taşınmasını talep etmektedir. Az şey değildir bu. Bu öneride rol üstlenmiş devlet adamlarının önüne de bir kriter konmuş olur ve geriye, devlet adamlarının bu "büyük kuşak" örneğinin hakkını verip vermeyecekleri sorusunun cevabını aramak kalır.

Birleşmiş Milletler'in kurumsal reformu, özellikle de Güvenlik Kurulu'nun daimi ya da daimi olmayan üyelerle genişletilmesi sorusu ön planda durmaktaysa da, reformun başlangıcı, 21. yüzyılda küreselleşmenin politik biçimi ve yapısı bakımından olağanüstü önem taşıyacak olan ilkesel bir kararın, anlayacağınız, yoksul ile zengin arasındaki çıkarların dengelenmesi kaygısı üzerine inşa edilecektir. "Bu tarihsel paktın şartlarını hatırlamaya değer. Gelişmekte olan her bir ülke, özel sektörün başlattığı bir büyümeyi teşvik etmek ve ülkenin mevcut yerli kaynaklarından optimal ölçülerde yararlanmak, ulusal gelişme stratejilerini finanse edebilmek için hükümetin yönetimini güçlendirerek, yozlaşmayla mücadele ederek ve gerekli politikaları ve yatırımları gerektiği şekilde hayata geçirerek kendi gelişme sorumluğunu asıl kendisi taşır. Gelişmiş ülkeler ise, saydam, inandırıcı ve gerektiği gibi düşünülüp taşınılmış, iyi hesaplanmış gelişme stratejileri yönünde kararlar alan bu ülkelerin, yüksek bir gelişme yardımı, güçlü ve gelişmeye yönelik bir ticaret sistemi ve gittikçe genişleyip derinle-

şen bir borçtan arındırma süreci biçiminde gerekli her desteği alacaklarının sözünü verir."[234]

Şiddet kullanmanın, askeri önleme başvurmanın meşruiyetinin politik ve hukuksal izahını yapmak, terörizm ile mücadele etmek ve kitle imha silahlarının yaygınlaşmasını etkili bir şekilde engellemek kuşkusuz büyük bir önem taşımaktadır. Gene de zengin devletler ile yoksul devletler arasındaki bu "tarihsel pakt", geleceğin en tayin edici, can alıcı sorularından birini önümüze koymaktadır. İşbirliğine dayalı güvenlik, katılımla güvenlik ve dönüştürerek güvenlik, geniş kapsamlı modernleştirme ve demokratikleştirme yoluyla güvenlik, Birleşmiş Milletler reform çabalarının altında yatan güvenlik formülü budur. Mesele bu reformun yapılıp yapılmayacağı meselesi değildir, çünkü yenilenmiş ve güçlendirilmiş bir Birleşmiş Milletler dünya barışı için vazgeçilmez bir organizasyondur; öyleyse mesele bu reformun ne zaman başlayacağı meselesidir. Ve bu meseleyi önemsiz saymak imkânsızdır, çünkü dünya cemaatinin, onun önemli aktörlerinin ve bölgesel gruplarının şimdi, bu zorunluluğu mantıklı bir kavrayışla yerine getirmeye çalışıp çalışmayacakları, bu reformu gene başka berbat deneyimlerin, kriz ve ihtilafların ardından gerçekleştirmek zorunda kalıp kalmayacakları sorusudur bu.[235]

Küreselleşmiş bir dünyada yeni uluslararası sistemin çözmek zorunda kalacağı sorunların, en azından 21. yüzyılın ilk yarısı için şimdiden adı konmuş olanların birincisi Cihad terörizmi ile mücadele etmek, ikincisi alabildiğine tehlikeli bölgesel krizleri çözmek, üçüncüsü çökmüş devletlerin yeniden ayağa kaldırılması ve yeni terörizmin kuluçka yerlerine dönme potansiyeli bulunan işbirlikçi bölgelerin yeniden inşasıdır. Dördüncü sorun, kitle imha silahlarının yaygınlaşıp yeni devletlerin, özellikle de teröristlerin eline geçmesini engellemektir. Bu da atom silahları potan-

siyelinin azaltılmasına ve bu alandaki silahsızlanmaya yönelik adımların atılmasına devam etmek ve etkili bir uluslararası denetim yönetimi oluşturmak demektir. Beşinci sorun yükselmekte olan büyük devletlerin uluslararası sistem ile bölgesel ve küresel kolektif güvenlik sistemleri üzerinden barışçıl yollardan bütünleşmelerini sağlamak; altıncısı, küreselleşmenin özgürlük, demokrasi, insan hakları, sosyal adalet, ekonomik ve teknolojik ilerleme, katılım ve ortaklık, zengin ile yoksul arasındaki denge temelinde politik ve sosyal inşası ve biçimlendirilmesi yönünde çalışmak anlamına gelmektedir. Yedincisi, küresel çağda herhalde meydan okuyucu en büyük sorundur: Batı'nın ekonomik, tüketim ve sosyal modelinin, toplumun belli bir azınlığına yönelik olmaktan çıkartılıp bu adımlar yerkürenin mevcut kaynaklarının aşırı zorlanmasına meydan vermeden, dolayısıyla da dünya ekonomisinde ağır şoklara yol açmadan ve nihayet sistemlerin istikrarının bozulmasına sebep olmadan bunun bir çoğunluk modeline dönüştürülmesidir.

21. yüzyılın küresel yoldan birleştirilmiş ekonomisinden şimdiye kadar olduğunun aksine, artık sadece nüfusun yüzde yirmisi pay almayacak, Doğu ve Güney Asya'nın muazzam nüfuslarının yanı sıra, Latin Amerika'nın yeni nüfus alanlarının ve umudumuz odur ki, Arap-İslam dünyasıyla birlikte Afrika'nın dünya pazarına girmesiyle bu oran yüzde altmışa çıkacaktır. Bu gelişme, kaynaklarla birlikte enerji bölüşümünü, aynı zamanda da küresel ekolojinin tehlikeye düşme olgusunu, sadece dünya ekonomisinin değil dünya politikasının da merkezi sorunu haline getirecektir.

Çünkü üç aktör ABD, Batı ve BM işlevlerini yerine getirebilirlerse, burada yedi nokta altında toplanmış sorunlara olumlu yaklaşımlar göstermek mümkün olacaktır. Yeni, meydan okuyan sorunların, tehdit ve risklerin oluşturduğu geniş yelpaze, egemen devletler arasında geçerli stratejik

potansiyel, artı askeri güç biçimindeki klasik güvenlik tanımının 21. yüzyılda güvenliği sağlamaya yetmeyeceğini apaçık gözler önüne sermektedir. Durmadan artan bir dünya nüfusunun ve yarının dünya ekonomisinin yatay ve dikey eksenlerde gittikçe daha çok karşılıklı bağımlı hale gelme zorunluluğunun yanı sıra insan odaklı zaman boyutuna göre yeryüzünün ekosisteminin sınırlı ve statik olması gerçeğini buna eklemek gerekiyor. Sadece bu üç faktör bile, hegemonyal çıkarlar adına çatışmayla sorunları çözme girişimlerinin, yitirenlerden başka bir şey üretmeyeceğini göstermeye yetmektedir; dolayısıyla buradan kaçınılmaz olarak çıkarların işbirliği temelinde dengelenmesi ve de küresel işbirliğine dayalı güvenlik mecburiyeti türemektedir. Mesele, bundan önce sırada başka önemli ne olabileceği meselesidir. Bu nedenle geleceğin güvenlik kavramı, liberal-demokratik temel değerler, gelişme, dönüştürme, ortaklık ve katılım temelindeki öğeler çerçevesinde genişletilmek zorundadır ve öyle de olacaktır. Eski Vestfalya sistemi, 21. yüzyıldaki büyük, meydan okuyucu sorunların çözümünde gerçek üretken katkılar yapamayacaktır; çünkü insanlık ve devlet sistemi kesin ve nihai bir şekilde dünya iç politikası alanına kaymış olacaktır.

Sadece Hint Okyanusu'ndaki Tsunami felaketi değil, aynı zamanda terörist meydan okumalar, çökmüş devletlerden ve bölgelerden türeyen tehlikeler, kitle imha silahlarının küresel tehdidi, yeni hastalıklar ve salgınlar, dünyanın iklimi vb. bütün bu risk ve tehlikeler, 21. yüzyılın başında tehlikelerin, tehditlerin ve risklerin küreselleştirilmemesi halinde ekonomik bir küreselleştirmenin de olamayacağını göstermektedir. Günümüzde çok az sayıdaki birkaç mega devlet ve dünya gücü ABD dışında, devletlerin klasik egemenliklerinin bir yanılsama olduğu gittikçe daha çok ortaya çıkmaktadır. Daha şimdiden mevcut küresel ba-

ğımlılıklar bu egemenlik kavramını politik ve ekonomik pratikte eritip durmaktadır.

Kapsamlı bir güvenlik, 21. yüzyılda artık ancak işbirliğiyle, devletlerin karşı karşıya gelmeleriyle değil de, devlet sistemi içindeki çatışmalarla sağlanacaktır. Bunun 21. yüzyılın devlet sisteminin yeni niteliğini oluşturacağı şimdiden görülmektedir. Ama tayin edici soru gene beklemektedir: Ne zaman olacaktır bunlar?

Bu bağlamda bir kez daha tarihten ders çıkarma imkânına değinmek istiyoruz. İnsan en azından geçmiş yüzyılın büyük, belirgin çizgilerine bakarak buradan geleceğe yönelik sonuçlar çıkartabilir. Dünya dengesi sistemi ve 1914'e kadar olan küreselleşme dünya savaşları çağında ve bunları izleyen ekonomik yalıtılmış alanların ortaya çıkmasıyla tamamen çökmüştü. Woodrow Wilson'un küresel barış düzeni fikrinin ortaya atılışından beri devlet sistemi, denge ile işbirliğine dayalı güvenlik arasında kararsız gidip gelmektedir. Ancak duvarın yıkılması ve Sovyetler Birliği'nin son bulmasıyla Avrupa'nın hemen her yerinde liberal demokrasi, özgür bir toplum ve ekonomi gerçekten yerleşebildi. Demek ki 20. yüzyılın o büyük çizgilerini günümüze kadar uzatacak olursak dünya devletleri, özgürlük, demokrasi, hukukun hâkimiyeti, sosyal adalet ve açık toplumlar düzlemine geçmeden, küresel devlet sisteminde bir dünya iç politikası gerçekleştirilmeden önce, tarihin, geçen yüzyıldaki gibi kurbanlarla dolup taşan, kanlı yollardan ilerlemesi pekâlâ mümkündür.

20. yüzyılı tarihten ders çıkarma açısından inceleyecek olursak, bizim için, biri kötü biri iyi iki mesaj bıraktığı görülür: Kötü mesaj, bu yüzyılın ancak korkunç felaketlerle, savaşlar, halklara yönelik cinayetler ve topraklardan sürüp atmalarla yol alabildiği mesajıdır. İyi mesaj ise, özgürlük ve hukuka dayalı liberal demokrasinin nihayet tayin edici

tarihsel güç olarak kendini kabul ettirmiş olduğunu söylemektedir bize. Gelgelelim, bu hesaplaşmanın, içinde bulunduğumuz yüzyılda da yeniden ortaya çıkacağından endişe edebiliriz. Bugün öyle görünüyor ki, 11 Eylül'den sonraki dünyada ve küreselleşme çağında, savaş, totalitarizm ve dünya ekonomik krizi gibi tehdit ve tehlikeler, 20. yüzyılın büyük bir bölümünde olduğu kadar reel bir tehdit olarak algılanmamaktadır. O zamanlar, 1918 ve 1945'ten sonra küresel bir barış düzenine duyulan ihtiyaç öylesine güçlüydü ki, Amerikan devlet adamlarının oluşturduğu yürekli ve ileri görüşlü bir kuşak, kolektif küresel güvenlik sistemleri hayalini hayata geçirmeye başladı. Bir yandan tehdit ve tehlikeleri küçümserken bir yandan da (onların attıkları kolektif güvenlik sistemi oluşturma adımını) bir görev olarak önemsememenin, günümüzde, eşi örneği zor bulunur bir yanılgı olduğu ortaya çıkabilir. Çünkü tarihsel deneyim hiçbir şekilde, 21. yüzyılın, geçmiş yüzyılın "aşırılıklar"ının izinden gitmeyeceğine ilişkin bir şey söylemiyor.[236] Ne var ki, şayet, evet şayet yenilenmiş bir Batı, bu kez küreselleşmeyi inşa edip biçimlendirme bakımından mevcut daha iyi şartlardan başarılı bir şekilde yararlanmayı becerecek dünya görüşüne ve devlet adamlığına sahipse, olumlu bir gelişmenin koşulları geçen yüzyılın başlangıcında olduğundan çok daha elverişlidir.

"Bugün, savaşı yaşadığımız 1945 yılında dersimizi öğrendik, hem de korkunç bir bedelle, bundan yararlanmalıyız. [...] Tek başımıza barış içinde yaşayamayacağımızı, refahımızın bizden çok uzaktaki başka ulusların refahına bağlı olduğunu öğrendik. Dünya vatandaşı, insan toplumunun üyeleri olduğumuzu öğrendik, dost kazanmanın tek yolunun kendimizin bir dost olmasında yattığını öğrendik."[237]

NOTLAR

1 Daniel Bell: "Die neue Weltunordnung", *Süddeutsche Zeitung*, 23./24.1.1999, s. III.

2 Slavoj Žižek: *Willkommen in der Wüste des Realen*, Viyana 2004, s. 23: "Wachowski biraderlerin hit filmi *Matrix* (1999) bu mantığı son noktasına vardırmıştır: Hepimizin etrafımızda görüp yaşadığımız maddi gerçeklik, hepimizin bağlı olduğu devasa bir mega-bilgisayar tarafından yaratılan ve eşgüdümlenen sanal bir gerçekliktir; (Keanu Reaves'in oynadığı) kahraman "gerçek gerçeklik"te uyandığı zaman, yanıp yıkılmış harabelerle dolu ıssız bir manzara görür - küresel savaştan sonra Şikago'dan geriye bunlar kalmıştır. Direniş lideri Morpheus onu şu ironik ifadeyle selamlar: 'Gerçekliğin çölüne hoşgeldin.' 11 Eylül'de New York'ta benzer şeyler olmadı mı?" Türkçesi için bkz. Slavoj Žižek: "Gerçekliğin Çölüne Hoşgeldiniz!", Bülent Somay/Tuncay Birkan (yay. haz.): *Kırılgan Temas. Slavoj Žižek'ten Seçme Yazılar*, çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları 2002, s. 293–301; alıntı için bkz. s. 294.

3 Thomas Mann: "Meine Zeit" (1950), *Essays*, Cilt 6, Frankfurt/M. 1997, s. 176.

4. Timothy Garton Ash: "Amerikas Entscheidung. Beginnt jetzt das 21. Jahrhundert?", *Süddeutsche Zeitung*, 14.9.2001, s. 17.

5. A.g.y.

6 "1914'ten İkinci Dünya Savaşı'nın ertesine kadar yaşanan bir Felaket Çağı'nı yirmi beş ya da otuz yıl süren bir olağanüstü ekonomik büyüme ve toplumsal dönüşüm izledi. Bu dönüşüm insan toplumunu muhtemelen kıyaslanabilir kısalıkta herhangi bir başka dönemden daha derin bir biçimde değiştirdi. Geriye bakıldığında bu dönem bir tür Altın Çağ olarak görülebilir. Bu dönemin 1970'lerin başında sona

erdiği neredeyse dolaysız biçimde görüldü. Yüzyılın son bölümü yeni bir dağılma, belirsizlik ve kriz, Afrika, eski SSCB ve Avrupa'nın önceki sosyalist bölümleri gibi dünyanın geniş bölgeleri için bir felaket çağı oldu. [...] Geniş bir görüş alanı sağlayan 1990'lardan bakıldığında Kısa Yirminci Yüzyıl, bir krizden diğerine giden yolda kısa bir Altın Çağ'dan, bilinmeyen ve sorunsal ama kaçınılmaz biçimde felaketli olmayan bir geleceğe geçti." Eric Hobsbawm: *Die Zeitalter der Extreme. Weltgeschichte des 20. Jahrhunderts*, Münih/Viyana 1995, s. 20. Türkçesi için bkz. Eric Hobsbawm: *Kısa 20. Yüzyıl. 1914–1991. Aşırılıklar Çağı*, çev. Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi 1996, s. 18.

7 "20. yüzyılın ortalarında Arthur Koestler, Sovyet rejimi ve rejimin göstermelik mahkemeleri üzerine *Darkness at Noon* adını verdiği bir roman yazmıştır. Bu başlık benim sadece Sovyet rejimi için değil, 20. yüzyılın tamamı için kullandığım bir metafordur. Ama aynı zamanda bu yüzyılda birçok açıdan 'Gece Yarısında Parlak Güneş' de ortaya çıkmıştır. Evet, hakkında bir yargıda bulunmanın çok zor olduğu bu yüzyılı nasıl gördüğümüz, gözlemi yaptığımız yere ve zamana sıkı sıkıya bağlıdır." Immanuel Wallerstein: *Absturz oder Sinkflug des Adlers? Der Niedergang der amerikanischen Macht*, Hamburg 2004, s. 35.

8 "20. yüzyıl, 1914'te Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle başlamıştır. Yüzyılın ilk on beş yılı Habsburg hanedanlığında, Wilhelm Almanyası'nda ve Edward İngilteresi'nde aristokrasi ve burjuvazinin Johann Strauss'un valsleriyle dans ederek Schnitzler'in şu halka oyununu oynadığı *belle epoque*'un (1890 ile 1914 arasında kalan ve I. Dünya Savaşı'nın yıkıma uğrattığı yaşam biçiminin doruk noktası; y.n.) bir devamıydı. Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle ortalık birdenbire cehenneme döndü. Dünya, o güne dek görülmemiş bir şiddete ve yıkıma tanık oldu. Gerçekliğe dair bütün o iyimser tasarımlar, gelişme düşüncesi, birçok değer ve temel ilke bir anda sorgulanmaya başlandı. Bu gerçekliğin, bütün bir yüzyılı, Serebrenica'daki etnik temizlik ve -tasarlanması imkânsız ama bir o kadar da gerçek olan- Ruanda'daki yarım milyon insanın katledilmesi gibi ağır yüklerin altında bıraktığını bugün anlıyoruz." Daniell Bell: "Aufstieg und Fall der Ideologien", *Süddeutsche Zeitung*, 16./17.1.1999, s. III.

9 "ABD ve öteki liberal demokrasiler, komünizmin çökmesinden sonra içinde yaşadıkları dünyanın eski jeopolitik dünyaya giderek daha az benzediğini ve tarihsel dünyanın kural ve yöntemlerinin, tarih sonrası dünyadaki yaşama uymadığını kavramak zorundadır. Tarih sonrası dünya devletleri, ağırlıklı olarak, rekabet ve yenilikçilik yeteneğini artırmak, iç ve dış açıklar, tam istihdamı sağlamak, ağır ekolojik sorunların birlikte çözülmesi gibi ekonomik problemlerle uğraşmak zorunda kalacaklar. [...] Tarih sonrası dünyada, konfor içinde bir varlık sürdürme arzusu, bir saygınlık savaşında hayatını tehlikeye atma arzusundan daha üstündür; evrensel, rasyonel kabul görme, efendilik

arzusunun yerine geçmiştir." Francis Fukuyama: *Das Ende der Geschichte*, Münih 1992, s. 379 v.d. Türkçesi için bkz. Francis Fukuyama: *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, çev. Zülfü Dicleli, Gün Yayıncılık 1999, 2. bsk., s. 282.

10 Kenichi Ohmae o dönemin atmosferini isabetli bir şekilde dile getirmiştir. Buna göre artık ulus devlet küresel ekonominin güçleri karşısında ancak ikinci planda bir role sahip olabilirdi: "Eski ABD Başkanı Bush'un 'yeni dünya düzeni'ne doğru giden yolda çok tuhaf –kimileri için alarma geçirici- bir şey oldu: Eski dünya çöktü. Bu özellikle de Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra sanayi devletleri arasındaki ittifak ve muhalefet sistemlerinin kapatılması imkânsız yaralar almasından bellidir. Daha zor anlaşılmakla birlikte çok daha önemli olan şey ise -18. ve 19. yüzyılın yarattığı- modern ulus devletlerin, kendi kendilerini dağıtmış olmasıdır. [...] Ne var ki artık ulus devletler dünya ekonomisinde yalnızca tali bir role sahiptir." Kenichi Ohmae: *Der neue Weltmarkt. Das Ende des Nationalstaaten und der Aufstieg der regionalen Wirtschaftszonen*, Hamburg 1996, s. 20 ve 26. Bu türden görüşler, doksanlı yıllar boyunca Batı kamuoyunu belirlemiştir.

11 ABD'nin 11 Eylül sonrasında devletin rolü karşısındaki temel tavrında göze çarpan bu değişimini Başkan George W. Bush'un 29 Ocak 2002'de kongre binaları önünde yaptığı "Ulusun Durumu" (State of Union Address) konuşmasında da bulmak mümkündür. "Oysa Amerika saldırıya uğradıktan sonra, ülke sanki aynaya bakmış ve kendisinin daha iyi olan yüzünü görmüş gibiydi. Hepimiz birbirimize karşı, ülkeye karşı ve tarihe karşı olan sorumluluk taşıyan yurttaşlar olduğumuzu hatırladık. Biriktirebileceğimiz şeylerden çok yapabileceğimiz iyi şeyleri düşünmeye başladık. Kültürümüz, çok uzun bir süre, 'Hoşuna gidiyorsa yap,' düsturuna göre hareket etti. Şimdi ise Amerika yeni bir ahlak ve doktrin edinmiştir: 'Müdahale edelim.' Şehit verdiğimiz askerlerin, yani itfaiyecilerin yurttaşları için canlarını hiçe sayarak kahramanca çalışmasının, ayrıca yurttaşlarımızın cesaretinin ve mütevazılığının ışığında sorumluluk üzerine kurulu bir kültürün nasıl olabileceğine dair bir fikir edindik. Biz üstün hedeflere hizmet eden bir ulus olmak istiyoruz." Ulusun durumuna ilişkin rapor 2002. Başkan George W. Bush'un konuşması: bkz. http://usa.usembassy.de/etexts/docs/bush290102d.htm

12 Strobe Talbott ve Nayan Chanda (yay. haz.): *Das Zeitalter des Terrors. Amerika und die Welt nach dem 11 September*, Münih/Berlin 2002, s. 9.

13 Martin van Creveld: *Die Zukunft des Krieges*, Münih 2001, s. 288. Bkz. aynı sayfada: "Afrika'nın büyük bir bölümünde savaşan birlikler, kabilelere benzemektedir - burada söz konusu olan gerçekten de kabilelerdir ya da uygarlaşmanın parçalayıcı etkisinden geri kalan neyse odur. Asya ve Latin Amerika'nın bazı bölgelerindeki duruma en iyi örneği, Avrupa'da yeni çağın başlarında tehlike rüzgârları estiren 'haydut şö-

valye'ler ya da 16. yüzyıl Japonya'sında birbirini kıran feodal güçler oluşturur. Gelecekte Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'daki savaş örgütleri muhtemelen Haşşaşinlerin yaptığına benzeyecektir. Uyuşturucuyu bol keseden kullanan ve dini motiflerle hareket eden bu gizli örgüt, Ortadoğu'yu 11. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar teröre boğmuştur."

14 "Hasan bin Sabbah tarafından 1090 yılında kurulan Haşşaşin tarikatı, iki yüzyıl içinde son derece güçlü bir politik etmen haline gelmişti. Cennete ilişkin tasarımlar üzerinden dinsel fanatikler haline getirilen tarikat üyeleri, geçit vermez dağlardaki bir kalede bulunan üstatlarının hizmetinde, çoğunlukla belli bir amaca yönelik olarak çalışan katillerden oluşuyordu. Politik şiddet kullanmaktan sakınmayan ve dine dayalı doktrinlerinden hiç taviz vermeyen üstatlar, Kuhistan'ın yüksek dağlarındaki Alamut Kalesi'nden Batı Asya'daki geniş bir bölgeyi denetimleri altında tutuyorlardı. [...] Bilindiği kadarıyla bu İsmailiye tarikatı üç yüz altmış boyunca kaleyi işgal altında tutmuştu ve şeyh, fedailerini, kanlı görevlerine bu karargâhlardan gönderiyordu." Peter Brent: *Das Weltreich der Mongolen*, Bergisch Gladbach 1988, s. 149.

15 Steve Coll: *Ghost Wars. The Secret History of the CIA, Afghanistan, and bin Laden, from the Soviet Invasion to September 10, 2001*, New York 2004, s. 574 v.d.

16 "Jarrah'ın [UA 93 sayılı uçaktaki teröristlerin pilotu] amacı, Amerikan Cumhuriyeti'nin bir sembolü olan elindeki ulaşım aracını düşürmekti, Capitol'e ya da Beyaz Saray'a. UA 93 sayılı uçakta aniden sahneye giren silahsız yolcular sayesinde hedefine ulaşamamıştır." *The 9/11 Commission Report. Final Report of the National Commission on Terrorist Attacks upon the United States*, New York 2004, s. 14.

17 "Geçmişte düşmanların Amerikan yurttaşları ve Amerikan ulusu karşısında tehlike unsuru oluşturabilmesi için kalabalık ordulara ve büyük sınaî becerilere ihtiyaçları vardı. 11 Eylül saldırılarında ise kötü emellere alet edilmiş birkaç kötü adamın cebine sıkıştırılan birkaç yüz bin dolar yeterli oldu. Bu adamlar tarafından yaratılan kargaşa ve acı, sadece birkaç panzer tutarına mal oldu." Bush West-Point mezunlarını terörle mücadelede hizmete çağırıyor: Başkan'ın konuşması için bkz. http://amerikadienst.usembassy.de/us-botschaft-cgi/ad-detailed.cgi?lfdnr=1469

18 "Saldırının hedefleri, iki ölçütün en uygun birleşimine bakılarak seçildi. Bu ölçütlerden birincisi: olayın mümkün olduğunca geniş kitleleri etkilemesi. Parçalanmış kanlı cesetleri gösterecek olan medya sayesinde dünyanın dört bir yanında dehşet uyandırılacak, böylece 'uzaktaki düşman' aracılığıyla korku ve dehşet yayılacaktı. İkinci ölçüt ise: Müslüman dünyası ve başka yerlerdeki ağın bu türden 'şehitlik operasyonları' dolayısıyla kazanmayı umduğu potansiyel destekçiler temelinde mümkün olan en yoğun popülerlik. İsraillilere, Ameri-

kalılara, Batı dünyasının yurttaşlarına ve nihayet kendi ajanlarına, İslam dünyasının "dönek"lerine karşı düzenledikleri ölüm saldırıları, bu türden bir terörist değerler skalasında, artan bir sıralamayla, 'meşru hedefler'e ilişkin bir öncelik listesi oluşturmaktadır." Gilles Kepel: *Die neuen Kreuzzüge. Die arabische Welt und die Zukunft des Westens*, Münih 2004, s. 159.

19 Paul Kennedy: "Der verwundbare Koloss", *DIE WELT*, 17.9.2001, s. 7.

20 "Soğuk Savaş sonrası dünyada bayraklar ve haçlar, hilaller ve hatta başörtüsü gibi kültürel kimlik sembolleri geçerli olmuştur; çünkü zaten geçerli olan sadece kültürdür ve kültürel kimlik birçok insan için önemli bir değerdir. Bugün insanlar yeni ama aslında eski olan kimlikler keşfetmekte, yeni ama aslında eski olan bayraklar altında, yeni ama eski savaşların peşinden koşmaktadır. Venezüellalı milliyetçi demagog Michael Dibbins'in *Dead Lagoon* adlı romanı, bu yeni çağın vahşi dünya görüşünü dile getirmektedir: 'Gerçek düşman yoksa gerçek dost da yoktur! Kendimiz olmayandan nefret etmeden, kendi olduğumuz şeyi sevemeyiz. Bunlar, yüzyıllar süren aşırı duygusal saçmalıklardan sonra, bugün acıyla yeniden keşfettiğimiz eski gerçeklerdir. Bu gerçekleri yadsıyan her kim olursa olsun, ailesini, mirasını, kültürünü, doğuştan gelen haklarını, bütün benliğini yadsıyor demektir! Bu da kolay kolay unutulacak bir şey değildir!' Devlet adamları ve bilim adamları, bu eski *hakikatlerdeki* hazin *hakikati* görmezden gelemezler. Kimliklerini ve kökenlerini keşfetmek isteyen insan için düşman kaçınılmazdır ve potansiyel olarak en tehlikeli düşmanlıklara da dünyanın büyük kültürler arasındaki kırılma noktalarında rastlanır." Samuel P. Huntington: *Kampf der Kulturen. Die Neugestaltung der Weltpolitik im 21. Jahrhundert*, Münih/Viyana 1996, s. 18.

21 A. Ghanie Ghaussy, İslamcı köktendinciliği iç ve dış kaynaklı faktörlerin karışımına dayandırır. Ghaussy, bir yanda kendisini "her şeyi kapsayan yaşam biçimi" olarak algılayan İslam'ın "bütünsellik talebi"ni iç kaynaklı faktörler olarak saptar. Diğer yanda da biçimsel evresinin sona ermesinin ardından Peygamber aracılığıyla vahyedilen Tanrı kelamının şerhine izin vermeyen, aksine dogmatik bir durallıkta ısrar eden İslam'ın "içsel katılığı" vardır. Müslüman toplumlara dış kaynaklardan etki eden faktörler, bu nedenle derin bir sarsılma ve değerler çatışmasıyla sonuçlanmak durumundadır. Ghaussy, dış kaynaklı altı faktör saptar: Dünyevileşme denemeleri, sömürgeleştirme, liberalleştirme ve sekülerleştirme, sosyalizm ve sosyal reform, milliyetçilik ve demokratik parlamentarizm, siyasi ve ekonomik başarısızlıklar. Bütün bu faktörler, Müslüman toplumlarda parçalanma, heterojenlik ve sosyal ve ekonomik bakımdan ikici gelişmelerle sonuçlanacak bir değerler çatışması olarak algılanır. Bu nedenle "Yeniden İslamcılık", dış kaynaklı değerlerin içeriye sokulmasına karşı, bu değerlerin bertaraf edilmesi yoluyla ekonomi ve toplumun homojenleşme-

si ve bütünleşmesi amacına ulaşmak üzere verilen bir tepki olarak ortaya çıkmıştır." A. Ghanie Ghaussy, "Der islamische Fundamentalismus in der Gegenwart", Thomas Meyer (yay. haz.): *Fundamentalismus in der modernen Welt*, Frankfurt/M. 1989, s. 83 v.d.

22 Yehuda Bauer: "Der dritte Totalitarismus", *DIE ZEIT*, Sayı 32, 31.7.2003, s. 7. "Dünya hâkimiyeti, radikal ütopya, devletin ve hukukun yerle bir edilmesi, mutlak iman ve nihayet radikal İslam'da bugüne kadar sadece hedeflenen, başka durumlarda ise uygulanmış olan kitle katliamı: Bunlar totaliter rejimlerin ortak noktalarıdır. [...] Her üç ideoloji de düşman, liberal, bireyci ve çelişkilerle dolu bir dünyanın tipik temsilcisi olarak gördükleri Yahudileri hedef almıştır. [...] Her iki totaliter rejim de [Hitler ve Stalin] Yahudileri modernitenin öncüleri ve Batı dünyasının gizli hâkimleri olarak görmüştür. Radikal İslamcılar da bu sabit fikri korumaktadır."

23. Bu bağlamda, Klaus Voll'un belirttiği üzere, Hindistan İslamcı partisi Cemaat-i İslami adlı partinin köktendinciliği ile Avrupa faşizmi ve milliyetçiliği arasındaki tarihsel-ideolojik benzerlikler de ilginçtir: "Seyyid Ebul A'la Mevdudi'nin 1941 yılında kurduğu 'Cemaat-i İslami' (İslamcı Parti), altkıtanın 1948 yılında bölünmesinden sonra yeniden yapılandırılmıştır. Mevdudi'nin anlayışına göre Allah'tan başka kimse hâkim güç olarak kabul edilemez. Bir İslam devleti, halkın egemenliği doktrinini kabul etmediğinden, demokratik olamaz ve olmamalıdır da. Mevdudi *teo-demokrasi* ve *tanrısal demokratik yönetim* kavramlarını savunmuştur. [...] 'Bu yönüyle İslam devleti faşist ve komünist devlete benzer [...] Şüphesiz ki İslami yönetim, totaliter devlet özellikleri gösterir ve bu sahada yaşamın bütün alanlarını barındırır. Fakat bu totalitarizm ve evrensellik, İslamcı bir hükümdarın gözetmesi ve dayatması gereken evrensel ve tanrısal bir adalete dayalıdır.' [E. A. Mevdudi] Hindistan'daki ve ayrıca Hindular arasındaki diğer köktendinciler gibi Mevdudi de Adolf Hitler hayranlarındandır." Klaus Voll, "Fundamentalistische Tendenzen unter Hindus und Moslems in Indien", Thomas Meyer (yay. haz.): *Fundamentalismus in der modernen Welt*, s.155 v.d.

24 "'Acaba Hz. Muhammed kendi anlayışına göre, patlayıcı dolu bir kamyoneti bir binaya sürüp içindeki her şeyle birlikte havaya uçurmayı doğru bulur muydu?' *Birleşik Devletler savcısının, bin Ladin'in 1998 yılında Afrika'daki iki Birleşik Devletler konsolosluğunu havaya uçurmakla suçlu bulunan mücahitlerinden birine, duruşmalar sırasında sorduğu soru.* 'Hz. Muhammed'in hayatını incelerseniz, görüp görebileceğiniz en iyi niyetli insanla karşılaşırsınız. O asla masum insanların ölmesine seyirci kalmazdı... Asla!' *New York, Brooklynli Müslüman imam Sirac Wahhac'ın cevabı.*" Peter L. Bergen: *Heiliger Krieg Inc. Osama bin Ladens Terrornetz*, Berlin 2001, s. 117.

25 "Bin Ladin özellikle 1966 yılında yönetime karşı darbe örgütleme su-

çuyla yargılanıp idama mahkûm edilen ve Müslüman Kardeşler örgütünün bir üyesi olan Mısırlı yazar Seyyid Kutb'un görüşlerini temel alır. Kutb, İslam ilmiyle ile çok yüzeysel bir Batı tarihi ve Batı düşünce anlayışını aynı potada eritmiştir. [...] Kutb'un yazılarında üç temel tema ön plana çıkar. Kutb, öncelikle dünyanın barbarlık, yoldan çıkmışlık ve imansızlık içine düştüğünü öne sürer (bu, 'Cahiliye' adı altında kavramlaştırdığı ve Muhammed'e inen vahiylerden önceki imansızlık çağının dini bir ifadesidir). Kutb'a göre insanlar sadece İslamiyet ve Cahiliye arasında bir tercih yapabilir. İkinci olarak –Müslümanlar da dahil olmak üzere– Cahiliye ve onun maddi rahatlıklarını İslamiyet'e tercih eden insan sayısı gittikçe artmaktadır ve Cahiliye, İslamiyet karşısında bir zafer kazanabilecek konuma ulaşmıştır. Üçüncü olarak da Kutb'un Allah ile Şeytan arasındaki mücadele olarak algıladığı yolda, insan için başka bir seçenek yoktur. Bu nedenle –onun tanımladığı Müslümanlık çerçevesinde– bütün Müslümanlar silaha sarılmalıdır. Onun fikirlerini inkâr eden bütün Müslümanlar ise kâfirdir ve ortadan kaldırılmalıdır. Bin Ladin, kendisine ve yandaşlarına, nedensiz de olsa, baskı altındaki inancı haklı nedenlerle savunma adına kitle katliamlarını bile meşrulaştırma imkânı veren Kutb'un bakış açısını paylaşır." *The 9/11 Commission Report*, s. 51.

26 "Amerika yaklaşık yedi yıldır İslamiyet'in en kutsal ülkelerini işgal etmiş durumdadır: yani Arap Yarımadası'nı. Yarımadanın kaynaklarını yağmalamış, liderlerini buyruk altına almış, halkını hor görmüş ve komşularına dehşet saçmıştır. Amerika, Arap Yarımadası'ndaki egemenliğini Müslüman komşu halklarla mücadelede silah olarak kullanmaktadır. [...] Bunun en aleni kanıtı, Amerikalıların bütün saldırganlıklarıyla Irak halkının üzerine yürümesi oldu. [...] Amerika'nın bu savaşları sürdürmesinin nedeni dini ve ekonomik nedenlere dayanıyor gibi görünse de, savaş aynı zamanda Yahudi devletinin lehine işleyecek ve dikkatleri Kutsal Topraklar'ın işgal edilmesinden ve orada yaşayan Müslümanların katledilmesinden uzaklaştıracaktı. [...] İşlenen bütün bu suçlar ve sefalet, Amerikalıların Allah'a, onun peygamberine ve Müslümanlara yönelik üstü örtülü olmayan bir savaş ilanıdır. [...] Bu, somut gerçeklere dayanarak ve kadiri mutlaka itaatte kusur etmemek amacını güden bütün Müslümanlara fetvamızdır: Amerika'nın ve onun sivil ya da asker bütün müttefiklerini öldürmek ve onlarla savaşmak, eli silah tutan her Müslümanın görevidir. [...] Allah'a inanan ve ona sığınan bütün Müslümanları, Allah adına, gene Allah'ın emirlerine uyarak Amerikalıları ve müttefiklerini katletmeye ve her fırsatta onların malını mülkünü çalmaya çağırıyoruz." Bunlar 22 Şubat 1998'de kurulan Haçlılara ve Yahudilere Karşı İslami Cihat Cephesi'nin kuruluş bildirgesinden alıntılardır. Bu bildiriye Usame bin Ladin'den başka Mısır'daki iki grubun liderleri ve Pakistan ile Bangladeş'teki iki militan İslamcı örgüt de imza atmıştır. Peter L.

Bergen'e bakılırsa bu bildirgenin içeriği, El Kaide'nin daha sonra gerçekleştireceği terör saldırılarını hazırlayan açıklamalardır. *Heiliger Krieg Inc.*, s. 120 v.d.

27 "11 Eylül'den önce bir yolcu uçağının bir atom reaktörüne çarpacağına kimse inanmazdı. Savannah Irmağı kıyısında inşası planlanan bir plütonyum fabrikasıyla ilgili bir tartışmada, Georgianlar adlı nükleer enerji karşıtı bir grup (GANE), yapının planında 'bir düşman saldırısı' riskinin hesaba katılmadığını savundu. Nükleer Denetleme Komisyonu (NRC) ise bakanlık kurullarının 'ancak kısmen öngörülebilir çevre etkileriyle ilgilenmesi gerektiğini' ve 'GANE'nin, söz konusu bölgede gerçekleşecek muhtemel bir terör saldırısının kısmen öngörülebilirlik ölçütüne denk düşecek delili olmadığı' karşılığını verdi. 11 Eylül şokundan sonra konuyu değerlendiren bir basın sözcüsü ise, 'Size her şeyin yolunda olduğunu söylemek isterdim; ancak bu mümkün değil,' diye itirafta bulundu. Nükleer santraller deprem, kasırga ve başka doğal felaketlere dayanabilecek şekilde yapılmıştır; ama NRC'ye göre, Birleşik Devletler'deki 103 aktif nükleer enerji santralinden hiçbiri bir Boeing 767'nin çarpmasına dayanamaz. Bu reaktörlerin 21'i havaalanına sadece beş mil uzaklıktadır. Nükleer yakıt atıklarının bulunduğu havuzlar ise kalın betonlarla örülmüş yapının kendisinden çok daha kolay bir hedef oluşturmaktadır." Graham Allison: *Nuclear Terrorism. The Ultimate Preventable Catastrophe*, New York 2004, s. 55.

28 "Köktendinciler bir yandan eski ve gözden düşmüş bir rejimin zayıflıklarını eleştirir, bir yandan da yeni ve daha iyi bir düzenin taleplerini bu rejimlerin yerine koyarken, en etkili parolalara ve sembollere sahip olduklarını, ayrıca uygulamada bunların en anlaşılır ve amaca yönelik türden olduğunu her seferinde bütün rakiplerine karşı kanıtlamışlardır. Eski rakipleri olan Marksist komünizm ve Arap sosyalizmi, bu sistemle beraber çökmüştür [...] Yeni rakiplerinin, yani bir burjuvazi toplumunda korunan insan haklarının ve serbest ticaret ortamında sağlanan ekonomik gelişmelerin temsilcilerinin önce kendilerine kulak veren birilerini bulması gerekmektedir. Köktendinciler, liberallerle aralarındaki çekişmede büyük bir avantaja sahiptir. İktidardaki liberaller, dünya görüşleri çerçevesinde rakiplerinin, yani köktendincilerin gelip iktidarı devralmayı denemesini beklerken, iktidardaki köktendinciler bu hakkı liberallere asla tanımaz." Bernard Lewis: *Der Atem Allah's. Die islamische Welt der Westen – Kampf der Kulturen?*, Münih 1998, s. 183 v.d.

29 "Radikal İslam'ın, kendisini modern bir hareket olarak ortaya koyacak olan akıl faktörünü dikkate almadığı bir gerçektir. Ortaçağ dünyası da inanç üzerinden birbirine bağlıydı, ama yine de aklı elden bırakmamıştı. [...] Dünyanın iradi edim yoluyla değiştirilebileceği şeklindeki Romantik yaklaşım, gerek yeni çağın gerek Aydınlanma'nın akıl temeline dayanan evrensel uygarlık idealinin bir parçasıdır. Bunların her

ikisi de birbirine tepki olarak ortaya çıkmıştır. Romantizm 19. yüzyılda Fransa'nın tek başına uygarlığı temsil etme talebine Alman kökenli bir karşı çıkıştı. 21. yüzyılın başlarında Romantik anlayış, Amerikan evrenselciliğine karşı bir başkaldırı hamlesiyle yeniden gündeme gelmiştir. El Kaide kendini modern dünyaya alternatif olarak görmektedir, ancak varlığını dayandırdığı anlayışlar temelde moderndir. Karl Kraus'un psikanalizin diliyle söylediği gibi: Radikal İslam, kendisini ilacı olarak gördüğü hastalığın semptomudur." John Gray: *Die Geburt Al-Qaidas aus dem Geist der Moderne*, Münih 2004, s. 40 v.d.

30 Amerikalı sosyolog S. N. Eisenstadt, İslami totalitarizmin temelinde yatan köktendinciliğe dayanarak bu kriz fenomeninin çift değerliliğinden söz eder: "Köktendincilik çoğu kez modern rejimlerin ve modernitenin kültürel projeleri tarafından olsa olsa bastırılmış bir antimodern fenomen olarak, geleneksel ve gelenekçi güçlerin bir patlaması olarak tanımlanmaktadır. Elbette çeşitli köktendinci hareketlerde, modernite öncesi gelenekler ve tarihsel deneyimler üzerine kurulu gelenekçi akımların da iş başında olduğuna şüphe yoktur. Gene de bize göre köktendincilik, modernite karşıtı 'gelenekçi' ideolojilerine ve dünya dinlerine bağlı sağlam tarihsel köklerine rağmen son derece modern bir fenomeni temsil etmektedir." S. N. Eisenstadt: *Die Antinomien der Moderne*, Frankfurt/M. 1998, s. 7.

31 "Modernlik yapısal olarak küreselleştiricidir. [...] Ancak, küreselleşme tam olarak nedir? [...] Modern dönemde zaman-uzam uzaklaşması düzeyi, önceki bütün dönemlerden çok daha yüksektir. Yerel ve uzak toplumsal biçim ve olaylar arasındaki ilişkiler de buna uygun olarak "esnerler." Küreselleşme [kavramı; y.n.] asıl olarak bu esneme sürecine işaret eder; farklı toplumsal bağlamlar ya da bölgeler arasındaki bağlantı biçimleri bir bütün olarak yerküre düzeyinde şebekeleşir. Böylece küreselleşme, uzak yerleşimleri birbirlerine, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği ya da bunun tam tersinin söz konusu olduğu yollarla bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması olarak tanımlanabilir." Anthony Giddens: *Konsequenzen der Moderne*, Frankfurt/M. 1996, s. 84 v.d. Türkçesi için bkz. Anthony Giddens: *Modernliğin Sonuçları*, çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları 1994, s. 62.

32 Gilles Kepel: *Das Schwarzbuch des Dschihad. Aufstieg und Niederlage des Islamismus*, Münih 2002, s. 22. Ayrıca bkz. s. II: "New York ve Washington'a yapılan saldırılar, açıktır ki, öncelikle İslam devletlerindeki iktidarın ele geçirilmesi yoluyla İslamcı gruplaşmaların zaferini garanti altına almak üzere, adil bir kutsal savaşın zaferle sonuçlanan bir parçası olarak yaşanacak bir eylemle duygusal özdeşleşme kurduracak şekilde Müslüman nüfusu cihat sloganlarıyla harekete geçirmeyi amaçlıyordu. [...] Amerika'nın kalbini sansasyonel olduğu kadar yıkıcı bir terör eylemiyle de hedef alan bu olgu, ilgili ülkelerdeki

İslamcı hareketlerin azalan hareket kabiliyetinin arka planında da değerlendirilebilir. O zaman bu terör saldırısı, yıkım gücü sırf abartılı görünen bir şiddet eylemi aracılığıyla bu çöküş sürecini durdurma denemesinden ibaret kalır: Bu şiddet eylemi, kıyamet gününü yaratarak kendi meselesinin zaferini müjdeleyecek ve duygusal özdeşleşme aracılığıyla Müslüman nüfusu savaşa katılmaya kışkırtacaktır."

33 "Son iki yıldır ortaya çıkan gelişmelerdeki paradokslardan biri de Afganistan, Irak ve başka ülkelerdeki Batılı güvenlik güçlerinin elde ettiği başarıların, bugün bazı tehlikelerin küçümsenmesine katkıda bulunan yönlere sahip olmasıdır. [...] Bu başarılar, geniş çevrelerde, şiddet kullanma eğilimindeki en küçük grupların bile sahip olduğu yıkıcı potansiyel bakımından tarihsel bir dönüm noktasında bulunduğumuzun bugüne dek anlaşılmamasına katkıda bulunmuştur. Terörizme karşı elde edilen bu başarıların devamı büyük olasılıkla gelmeyecektir; işte o zaman bu tehlikelerle hangi şartlar altında karşılaşılacağı, bunun bugün var olan anayasalar ve yasalar üzerinden mümkün olup olmayacağı ya da söz konusu olağanüstü durumun gerçekten de uzun süreli olarak normun kendisini mi oluşturacağı sorusu ortaya çıkacaktır." Walter Laqueur: "Der Notstand ist da", *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 23.4.2003, s. 39.

34 "Teröristlerin devlete dayanmayan şiddeti –'barıştaki savaş'– kendisini devletlerarası savaş kategorilerinin dışında tuttuğu için, devletler hukuku ile kesin bir biçimde belirlenmiş devlet düzeyindeki bir meşru müdafaanın muhtemel bir müdafaa adına yumuşatılması zorunluluğunu asla açıklamaz. Küresel bir şebeke halinde, bir merkeze bağlı olmayan ve görünmeden çalışan düşmanlara karşı sadece farklı bir operasyon düzleminde önleyici çalışmalar etkili olabilir. Böyle bir durumda roketler, bombalar, uçaklar ya da tanklar değil, ancak uluslararası bir devlet haberalma ve suç kovuşturma kurumları ağı, para akışının kontrolü ve her türlü lojistik bağlantının izinin sürülmesi işe yarayacaktır." Jürgen Habermas: "Was bedeutet der Denkmalsturz?", *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 17.4.2003, s. 33.

35 "Bu sırada suçluların aranıp bulunma süreci –Türkler, Moğollar, emperyalistler, Yahudiler, Amerikalılar– devam etmektedir ve bir sondan bahsetmek de mümkün gözükmemektedir. Büyük bölümü Yakın Doğu'da iktidarda olan totaliter ve etkisiz hükümetler için bu oyun sadece işe yarar olmakla kalmıyor, azaltamadıkları yoksulluğu açıklamak ve destekleyerek güçlendirdikleri tiranlığı meşrulaştırmak açısından hayati bir önem de taşıyor. Bu şekilde mutsuz tebaalarının her geçen gün artan öfkesini dışta bulunan daha başka hedeflere yöneltmeye çalışıyorlar." Bernard Lewis: *Der Untergang des Morgenlandes. Warum die islamistische Welt ihre Vormacht verlor*, Bergisch Gladbach 2002, s. 230.

36 Amin Maalouf: *Mörderische Identitäten*, Frankfurt/M. 2000 s. 111.

Türkçesi için bkz. Amin Maalouf, *Ölümcül Kimlikler*, çev. Aysel Bora, YKY 2002 (11. bsk.), s. 104.

37 Anthony Barber: "Dschihad und McWorld", *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 24.7.2004, s. 9.

38 Niall Ferguson: "Zusammenprall der Zivilisationen oder 'verrückte Mullahs'. Die Vereinigten Staaten als imperiale Macht", Talbout/Chanda (yay. haz.): *Die Zeitalter des Terrors*, s. 130.

39 Federal hükümetin gelişme politikası hakkında II. rapor. Ekonomik gelişme ve işbirliği hakkında bakanlık materyali, Sayı III, Bonn 2001, s. 5. Ve şöyle devam eder: "Dünyadaki en zengin üç kişinin sahip olduğu servet, dünya üzerindeki en az gelişmiş 49 ülkenin gayri safi milli hasılasının toplamından daha büyük bir tutar oluşturmaktadır. Dünyadaki en zengin 200 kişinin serveti, dünya nüfusunun % 41'inin toplam gelirini aşmaktadır. Bazı bölgeler, ama özellikle de gelişmekte olan ülkeler arasında en yoksul olanlar dünya pazarıyla bütünleşme sağlayamamıştır. Gelişmekte olan ülkeler arasında en yoksul ülkelerin dünya ticaretindeki payı 1980'den bu yana 0,7'den 0,4'e gerilemiştir; gene bu ülkelerin dünya çapında doğrudan yatırımı 1998 yılında sadece % 0,4'tür. 267 milyon –ki bu dünya nüfusunun % 5'ini oluşturur– internet kullanıcısının % 90'ı sanayi ülkelerinde yaşamaktadır. Demek ki New York'ta, Afrika kıtasındaki kullanıcı sayısı kadar kullanıcının, Finlandiya'da Latin Amerika ve Karayip Adaları'nda kullanılanın toplamı kadar internet bağlantısının olduğu bir manzarayla karşı karşıyayız. (Bütün rakamlar HDR 1999'dan alınmıştır [Birleşmiş Milletler Kalkınma Raporu])."

40 Robert Cooper: *The Breaking of Nations. Order and Chaos in the Twenty First Century*, Londra 2003, s. 16.

41 "Kavga halindeki halklar yeni bir dünya düzeninden bahseder oldular, oysa Cihad ile McWorld'ün çarpışması, demokrasinin çökmesine neden olma tehlikesini içinde barındıran dünya düzeyinde bir düzensizliği gerektirmektedir. Anthony Barber: *Coca Cola und Heiliger Krieg (Jihad vs. McWorld)*, Bern/Münih/Viyana 2001, s. 235.

42 George Soros: *Der Globalisierungsreport. Weltwirtschaft auf dem Prüfstand*, Berlin 2002, s. 27.

43 "Bugün, tamamen kendine özgü ve alışılmadık bir noktada duruyoruz. Basra Körfezi'nde yaşanan kriz, ne kadar çetrefilli olsa da, pek sık rastlanmayan ve tarihsel bir işbirliği çağına yaklaşma fırsatını doğurmuştur. Bu zorlu zamanlar, beşinci hedefimize –yeni bir dünya düzeni– ortaya çıkma fırsatı tanıyor olabilir: Yeni bir çağ – terör tehdidinin yük altında bırakamayacağı, adalete yönelik daha etkili bir çaba ve barışı yakalamada daha güvenli bir yol. Doğu ve batı, kuzey ve güneydeki bütün dünya halklarına uyumlu yaşam ve gelişme olanağı sağlayan bir çağ [...] Bugün yeni bir dünya, doğmak için mücadele vermektedir; bu, bugüne kadar tanık olduğumuz diğer bütün

dünyalardan çok farklı bir dünyadır. Bu dünya, adaletin orman kanunlarının yerine geçecek bir dünyadır. İçinde yaşayan halkların barış adına ortak bir sorumluluk hissettiği; güçlülerin, zayıfların haklarına saygı duyduğu bir dünyadır bu." Başkan George Bush: "Address before a Joint Session of the Congress on the Persian Gulf Crisis and the Federal Budget Deficit, September 11, 1990", bkz. http://bushlibrary.tamu.edu/papers/1990/90091.html

44 Jürgen Habermas: *Die neue Unübersichtlichkeit*, Frankfurt/M. 1985.

45. Cooper: *The Breaking of Nations*, s. 16.

46 A.g.e., s. 22.

47 A.g.e., s. 26.

48 "Amerika'nın teröre karşı açtığı savaş manşetleri süsleyedursun, doğuracağı sonuçlar açısından belki de aynı etkiyi yaratacak başka bir savaş daha sürüp gitmektedir: dünyanın en büyük iki petrol ihracatçısı, Suudi Arabistan ile Rusya arasındaki enerji devi olma yarışı. Bu savaşın, dünya ekonomisi, Birleşik Devletler'in enerji ihtiyacının karşılanmasının güvence altına alınması, Rusya'nın küresel rolü, Suudi Arabistan'ın gelecekteki anlamı ve OPEC'in gelecekteki vurucu gücü açısından tayin edici sonuçları olacaktır." Edward L. Morse ve James Richard: "The Battle for Energy Dominance", *Foreign Affairs 81*, Sayı 2, Mart/Nisan 2002, s. 16.

49 Doğu Asya'daki jeopolitik sahne, şu günlerde meta-stabil güç ilişkilerinin damgasını taşımaktadır. Meta-stabilite (üst düzeyde istikrar) demir ile çelik ilişkisinde olduğu gibi, son derece sert, ancak o ölçüde görece dayanıksız bir durumu ifade etmektedir. [...] Uzakdoğu ise günümüzde bir tür ekonomik mucizeye ve hemen yanı başında da politik düzlemde artan bir güvensizliğe tanık olmaktadır. Belki de Asya'daki ekonomik büyüme de bu güvensizlik ortamına katkıda bulunmaktadır; çünkü refah, ulusal hırsı artırıp toplumsal beklentileri yükselterek bölgenin politik durumundaki zayıf noktaları gözlerden saklamaktadır. [...] Yaklaşık kırk yıl öncesine kadar Kuzey Amerika % 35-40'lık bir oranla başı çekerken, (Japonya dahil olmak üzere) Doğu Asya, dünya çapındaki toplam gayri safi milli hasılanın yüzde dördünü oluşturuyordu. Doksanlı yılların ortasında ise iki bölge (yaklaşık % 25 ile) başa baştı. Asya'daki büyüme oranları tarihte benzeri görülmemiş bir durum oluşturmaktadır. Ekonomistler, sanayileşmelerinin başlangıç aşamalarında kişi başına toplumsal üretimlerini ikiye katlamak için İngiltere'nin elli yıldan biraz fazla, ABD'nin elli yıldan biraz az bir zamana ihtiyaç duyduğunun, Çin ve Güney Kore'nin ise bunu yaklaşık on yıl içinde başardığının altını çizmektedirler. Masif türbülanslar olmadığı sürece Asya, gayri safi milli hasılası bakımından, çeyrek asır içinde Amerika'yı olduğu kadar Avrupa'yı sollayacaktır." Zbigniew Brzezinski: *Die einzige Weltmacht*, Weinheim/Berlin 1997, s. 221 v.d.

50 David Hale ve Lyric Hughes Hale: "China Takes Off", *Foreign Affairs 82*, Sayı 6, Kasım/Aralık 2003, s. 36 v.d.

51 "Alınan sonuçlara göre [2002], gayri safi milli hasıladaki büyüme oranı 7,3'ten (2001) 8'e yükselmiştir. Gerçi Çin 890 Amerikan Dolarlık kişi başına düşen geliriyle yoksul ülkeler arasında yer alsa da, Güney Kore, Tayvan, Hongkong ve Singapur ile birlikte dünya çapındaki en önemli büyüme bölgelerini oluşturmaktadır." *Fischer Weltalmanach 2004*, Frankfurt/M. 2003, s. 1167.

52 "Şu anda devletin kamu kurumlarına olan toplam borcunun yaklaşık % 46'sı yabancıların elinde bulunmaktadır ve son zamanlarda elde edilen kazançların çoğu Asya'nın merkez bankalarınca, özellikle de Japonya ve Çin bankalarınca gerçekleştirilmiştir. Birleşik Devletler'in finansal istikrarının bugün Çin Halk Cumhuriyeti merkez bankasına bağlı olduğu gerçeği pek bilinmemektedir. Ancak bu son derece önemli bir gerçektir." Niall Ferguson: "American TermiNATOr. Why the new U.S. empire is proving to be less awesome than it looks", *NEWSWEEK Special Edition*, Aralık 2003, s. II.

53 Henry Kissinger: *Die Herausforderung Amerikas. Weltpolitik im 21. Jahrhundert*, Münih/Berlin 2002, s. 194.

54 Rusya ile Çin arasındaki farklı modernleşme stratejileri için bkz. Joseph Stiglitz: *Die Schatten der Globalisierung*, Berlin 2002, s. 210 v.d.

55 Konrad Seitz: *China. Eine Weltmacht kehrt zurück*, Berlin 2000, s. 430.

56 Kissinger: *Die Herausforderung Amerikas*, s. 145. Ayrıca bkz. s. 149: "Asya devletlerinin bölgesel anlaşmazlıklar konusunda şiddet kullanmaya, İkinci Dünya Savaşı'nın katliamlarını yaşayan Avrupa ülkelerinden daha eğilimli olduğu görülmüştür. [...] 19. yüzyıl Avrupa'sında olduğunun aksine, günümüz Asya'sında homojen bir dengeden bahsetmek mümkün değildir. Bölgenin salt genişliği ile kültürel ve tarihsel farklılıklar iki stratejik dengeyi doğurmuştur: Kuzey Asya'da Çin, Japonya, Rusya ve Birleşik Devletler muhtemel bir odak oluşturmak üzere istikrara kavuşmamış olan Kore Yarımadası'nda birlikte çalışmaktadırlar; Güney Asya'da, Vietnam, Tayland, Avustralya ve Filipinler'le çıkarlarını dengelemek durumunda olan Çin, Japonya ve Birleşik Devletler başrolleri paylaşmaktadır. Bunun dışında ise rol dağılımı akış içerisinde kendiliğinden gerçekleşmektedir."

57 "Bununla birlikte Asya sadece dünya ekonomisinin ağırlık merkezini oluşturmaya başlamakla kalmamakta, bölge aynı zamanda politik anlamda her an patlamaya hazır bir barut fıçısına benzemektedir. Gerçi ekonomik büyümesi ile Avrupa'yı geride bırakmaktadır, ama politik düzlemde Asya bir bakıma hâlâ beşikteki çocuğa benzetilebilir. Bölge, Avrupa'daki politik manzaranın damgasını taşıyan çok yönlü işbirliğine imkân veren yapılardan mahrumdur. [...] Asya hiçbir yönüyle Avrupa Birliği'ne ya da NATO'ya benzemez." Brzezinski: *Die einzige Weltmacht*, s. 222.

58 Dünya Bankası'nın Afrika 2001 yıllık durum raporunda, kıtanın Sahra Çölü'nün güneyinde kalan kısmı için şöyle bir tespit yapılmıştır: "2000 yılında Afrika'nın ekonomik büyüme rakamları kendi içinde uyumlu bir yapıda değildi. Mozambik ve Uganda'da % 7 ve diğer 14 ülkede % 5'lere varan üretim oranı, Afrika'nın subsahara bölgesinde son iki yıldan bu yana ortalamada gerilemiştir; bunun nedeni ise bölgedeki ayaklanmalar ve politik huzursuzluklardır. Kaldı ki diğer ihraç malları pazarı dibe vurmuşken, 2000 yılındaki yüksek petrol fiyatları bazı ülkelerde dış kaynaklı sarsıntılara neden olmuştur. Bölgenin büyük bir bölümünde hüküm süren eşitsizlik durumu varlığını korumaya devam etmektedir ve büyüme oranı -yoksul sayısında artış olmaması için gerekli olduğu üzere- % 5'in altında seyretmektedir. Birçok ülkede HIV/AIDS, beklenen ortalama yaşam süresi yönünde zorlukla elde edilmiş kazanımları yerle bir eden bir sorun olmaya devam etmektedir. Ayrıca Afrika, dış kaynaklı gelişme yardımlarında 1990'dan 1998'e kadar kişi başına 32 Dolar'dan 19 Dolar'a doğru bir düşüşü de yaşamak zorunda kalmıştır." Dünya Bankası: "2001 Yıllık Raporu", Afrika, http://www.Worldbank.org/annualreport/2001/africa.html

59 *Fischer Weltalmanach 2004*, s. 1140.

60 "Bericht zur Entwicklungspolitik", s. 2 v.d.

61 Bkz. Princeton N. Lyman ve Stephen Morrison: "The Terrorist Threat in Afrika", *Foreign Affairs 83*, Sayı 1, Ocak/Şubat 2004, s. 75 v.d.

62 "Batı Afrika, anarşik suçun 'stratejik' bir tehlikeye dönüşmeye başladığı bir yer, demografik, ekolojik ve toplumsal düzlemlerde dünya çapında bir kriz sembolü haline gelmektedir. Hastalık, aşırı nüfus, suç, kaynak sıkıntısı, iltica, ulus devlet ve devletlerarası sınır düzlemlerinde gittikçe artan erozyon kadar özel orduların, güvenlik şirketlerinin ve uluslararası uyuşturucu kartelinin her geçen gün daha da güçlenmesi, bugün Batı Afrika prizmasından yansıyan en etkili görüntülerdir. Batı Afrika, yakın zamanda bizim uygarlığımızın da önünde duracak olan ve tartışılması çoğu zaman son derece rahatsızlık verici olabilecek bazı sorulara iyi bir giriş niteliği taşımaktadır. Önümüzdeki on yıllarda söz konusu olacak politik dünyayı tanımlamak için [...] işe Batı Afrika'dan başlamak zorunda olduğumu düşünüyorum." Robert D. Kaplan: *The Coming Anarchy. Shattering the Dreams of the Post Cold War*, New York 2000, s. 7.

63 Hobsbawm: *Das Zeitalter der Extreme*, s. 253;. Türkçesi için bkz. Hobsbawm, *Kısa 20. Yüzyıl. 1914–1991. Aşırılıklar Çağı*, s. 234.

64 Hans Ulrich Rudolf ve Vadim Oswalt (yay. haz.): *Haak Taschenatlas Weltgeschichte*, Gotha 2003, s. 146. Ayrıca krş. *Der Grosse Ploetz*, 32. Basım, Freiburg 1998, s. 708 v.d.

65 Doğu-Batı arasındaki sistem çatışmasını vurgulayan bu kavram, dönemin Birleşik Devletler Başkanı Richard Nixon ile Sovyet Parti ve Hükümet Başkanı Nikita Kruşçov arasında, Kruşçov'un 1959 Eylü-

lü'ndeki ABD ziyareti sırasında gündeme gelen ve kitle tüketimi konusunda sistemlerden hangisinin daha tatmin edici olduğu çerçevesinde gelişen, kamuoyu önünde yapılan bir tartışmaya dayanır.

66 "Efsanevi on yıl, yaklaşık 1992 ya da 1993'te bir dizi uygun koşul altında başladı: Finans politikaları düzleminde güvenin yeniden sağlanması süreci bütün hızıyla devam ediyordu; para politikaları tam güç vermiş, Amerika'daki çoğu sanayi alanı yapısal olarak temelden yenilenmişti ve ekonomi hızla büyüyordu. Birleşik Devletler piyasası, 1995/96'dan itibaren kimsenin önceden tahmin edemeyeceği bir dizi elverişli arz dalgasıyla canlandı. En önemli olan ise uzun zamandır beklenen üretim artışı, yani *New Economy*'nin (Yeni Ekonomi) sahneye çıkmasıydı. Yaygın tanıma göre, emeğin verimliliğine kaynak oluşturacak iki öğe vardır: Teknolojik gelişmeler ve (var olan koşulları) iyileştirmeye yönelik yatırımlar. Her iki bakımdan da doksanlı yılların sonu çok hızlıydı. Sermaye dağılımının bir bölümü, finans politikalarında yeni ortaya çıkan karışımın hanesine yazılmıştır - ne de olsa yüksek meblağlı yatırımlar, sıkı ve ekonomik devlet idaresini ve ucuz kredi imkânlarını sağlamak bu karışımın temel amacıydı. Ancak bilişim teknolojisi alanındaki patlamanın, hem üretim artışı yönünde hem de sermaye donanımı yönünde genel olarak olumlu bir etkisi olmuştur. Bu patlamanın 1999/2000 yılında artık neredeyse meşru yollardan açıklanamayacak seviyelere kadar fırlayan hisse senetlerini de iyice hızlandırması kaçınılmazdı." Allan S. Blinder ve Janet L. Yellen: *The Fabulous Decade. Macroeconomic Lessons from the 1990's*, New York 2001, s. 81 v.d. Ayrıca bkz. Joseph E. Stiglitz: *The Roaring Nineties. Der entzauberte Boom*, Berlin 2004, s. 25: "Altın yıllar denebilecek 90'larda ekonomi son yirmi beş yılda görülmemiş bir büyüme yaşamıştır. Gazetelere ve uzmanlara bakılırsa, *'New Economy'* dönemi başlamıştı; gerilemeler geçmişte kalacak ve küreselleşme bütün insanlığa refah bahşedecekti. Oysa bu on yılın sonunda, bu sözümona yeni çağın başlangıcının peşi sıra dik bir uçurum getiren, fırtınaya benzer kısa ekonomik canlanmalardan biri –hatta konjonktürel aşırı ısınmadan ibaret bir dönem– olduğu anlaşılacaktı. Kapitalizm, iki yüzyıldır bu konjonktürel iniş çıkışların damgasını taşımıştı. Ancak bu defa 'balon', yani ekonomik patlamanın sonuçları ve borsanın tavan yapması, öncekilere kıyasla daha büyüktü ve sonuçları açısından da daha derin izler bırakmıştı."

67 Ernest Gellner: *Nationalismus*, Berlin 1999, s. 140.

68 "1979 yılında Sovyet birlikleri Afganistan'a girdiğinde, Parcham lideri Babrak Karmal'ı başkan atamışlardı [...] Dramatik olaylara sahne olan kısacık birkaç ay içinde Afganistan, ABD ile Sovyet Rusya arasındaki yoğun bir soğuk savaşın merkezi haline geldi. Afgan mücahitler ABD destekli Sovyet karşıtı birlikler haline dönüşeceklerdi. Afganlar için Sovyet işgali, dış müdahale yüzünden mağlup edilme ve kök-

leri çok eskilere dayanan saygıdeğer dinlerinin ve kültürlerinin yerine yabancı bir ideolojiyi koymak anlamına gelen başka bir denemeden ibaretti. Cihad ABD, Çin ve Arap ülkelerinden gönderilen silahlara boğulunca yeni bir ivme kazandı. Bir buçuk milyon Afgan'ın hayatına mal olan ve Sovyet birlikleri Afganistan'dan çekilene dek süren bu kriz, kendisine Taliban (İslam'ın öğrencileri) adını veren yeni bir Cihad kuşağı doğuracaktı." Ahmed Rashid: *Taliban. Afghanistans Gotteskrieger und der Dschihad*, Münih 2001, s. 51 v.d. Ayrıca bkz. Steve Coll'ün kapsamlı muhteşem eseri: *Ghost Wars*: "Casey'nin, [William J. Casey, 1981–87 yılları arasında, Ronald Reagan dönemindeki CIA başkanıydı] CIA ile Suudi gizli servisinin ve Zias [Pakistan] ordusunun birleştirilmesinde, diğer bütün Amerikalılardan daha fazla katkısı olmuştur. Casey de Afgan Cihadı'nı, Cihad'ın Müslüman müttefikleri gibi bir devlet yönetme sanatı olarak değil, komünist ateizm ile müminlerin Allah adına birleştiği cemaatler arasındaki dünyaya yayılmış savaşta en önemli cephe olarak görüyordu." (s. 93). "Sovyetler, 'toplumdaki geleneksel öğeleri tasfiye etmek ve sonunda toplumu dönüştürebilmek için yurtlarının eğitim sistemini değiştirecek olan 'genç devrimciler'i asker gibi toplamak suretiyle İslam dünyasındaki hedeflerinin peşindeydiler. [...] Bu, dinin etkisinin kökünü kazımak ve gençliği devletin verdiği eğitim yararına anne ve babalarından koparmak anlamına geliyordu.' Casey'nin de gördüğü üzere, dini bir eğitim, ister İslami inancı ister Hıristiyan inancını izlesin, Sovyetlerin bu taktiğine karşı koyabilirdi. Sovyetler bütün dini inançlara engel gözüyle baktıklarından, kiliseleri ve camileri baskı altında tutmaktaydılar. Bunu kırmak için militan Müslümanlık ve militan Hıristiyanlık, ortak meseleleri için birlikte çalışmak zorundaydı." (s. 98)

69 "Askeri güç olsun ekonomik güç olsun, her ikisi de gücün şiddet içeren biçimlerindendir, emir verme yetkisine sahip bir gücün biçimleri arasındadır, bunlar başkalarını duruşlarını değiştirmeye yöneltmek üzere kullanılabilecek türden güçlerdir. Şiddet içeren güç, cezbetmeye (deyiş yerindeyse hem sevmeye) ya da tehdit etmeye (hem de dövmeye) dayanabilir. Ama güç uygulamanın bir de dolaysız bir biçimi vardır. Bir ülke, değerlerine hayranlık duyan, oluşturduğu modelin izinden giden, refah düzeyine ve açıklığına ulaşmaya çalışan başka ülkeler tarafından model alındığı zaman da dünya politikası açısından hedeflerine ulaşabilir. Bu bakımdan dünya politikasıyla ilgili mevcut planları, diğerleri üzerinde cazip bir etki yaratacak şekilde tanımlamaya çalışmak da bir o kadar önemlidir - askeri ya da ekonomik silahlarla tehdit etmek suretiyle değişme yönünde kurulan baskı kadar önemlidir. Gücün bu yönünü -başkalarını kendi istedikleri şeyi isteyecek duruma getirmeyi- ben *'soft power'* olarak adlandırıyorum." Joseph S. Nye: *Das Paradox der amerikanischen Macht. Warum die einzige Supermacht der Welt Verbündete braucht*, Stuttgart 2003, s. 29 v.d.

70 "Sanayi alanındaki kendi ekonomik gücü temelinde ABD'nin askeri harcamaları belki Büyük Britanya ve Fransa'nın iki katı olabilir, ama bütün AB'den hiç kuşkusuz daha azdır. Yine de ABD askeri harcamalara bugün çok daha fazlasını ayırmaktadır. ABD'yi kendi sahasında oynatan, finans sektörüdür. Ülke altın standardına 1973'te son vermesine rağmen, Dolar küresel para birimi olmayı sürdürmüştür. Wall Street'in satış muameleleri, dünya çapında borsa ticaretinin neredeyse üçte birini oluşturmaktadır. Peter Gowan uluslararası para düzenine haklı olarak 'Dolar ve Wall Street rejimi' adını vermektedir. Meta fiyatları sonuç itibariyle dolar üzerinden ifade edilmektedir, diğer ülkelerin para rezervlerinin ve artırımlarının büyük bir bölümü Dolar'dır. Amerikan Doları, dünya çapında en güvenli para birimidir. Wall Street aracılığıyla dünya, Birleşik Devletler ekonomisine yatırım yapmaktadır; bu ise tüketicilere kendi özel borçlarını çoğaltma, Birleşik Devletler'deki yönetimlere de kendi devasa ticaret ve ülke içi açıklarını finanse etme imkânını tanımaktadır." Michael Mann: *Die ohnmächtige Supermacht*, Frankfurt/New York 2003, s. 70 v.d.

71 Karl Popper: *Die offene Gesellschaft und ihre Feinde*, 2 Cilt, Tübingen 2003. Türkçesi için bkz. *Açık Toplum ve Düşmanları*, çev. Harun Rızatepe, Remzi Kitabevi 1994.

72 "Genelgeçer kabul görmüş değerlerin yok olmasından mustarip olduğumuz yönündeki kanaatim doğru ise, o zaman çağımızın en büyük meydan okuması, büyük ölçüde ticaretle bağlantılı küresel bir toplumda temel değerleri kurmaktan ibarettir. Bu meydan okumaya teslim olmak isterim, üstelik hepimizin uğraşması gereken bir idealin savunmasıyla: açık bir toplum tasarımı. Toplumsal örgütlenmenin bu biçiminin tüm dünyada gelişmesinin teşvik edilmesinin ve açık bir dünya toplumuna uygun uluslararası kurumların yaratılmasının, mevcut açık toplumların menfaati gereği olduğu kanaatindeyim." George Soros: *Die offene Gesellschaft. Für eine Reform des globalen Kapitalismus*, Berlin 2001, s. 139.

73 "Birçok [...] kültürde modernliğin -kültürel-tarihsel programının- temel anlamı, toplumsal ve bireysel özgürleşmeye, bireylerin kendilerini gerçekleştirmesine ve aklın büyük tarihsel görüsünün gelişmesine ilişkin olarak Aydınlanma ve ilerleme düşüncelerinde temellenen Batı'nın başlangıçtaki tahayyülünden çok farklı olmuştur. Modernlik Batılı olmayan birçok kültürde eşitlik ve katılım düşüncelerinde gerek ulusal gerek uluslararası sahnede giderek artan bir katılım olarak anlaşılırken, diğer boyutları her zaman kabul görmemiştir." Eisenstadt: *Die Antinomien der Moderne*, s. 126.

74 G. W. F. Hegel: *Phänomenologie des Geistes*, Hamburg 1952, s. 46. Türkçesi için bkz. *Tinin Fenomenolojisi*, çev. Aziz Yardımlı, İDEA Yayınları 1986.

75 *Fischer Weltalmanach 2004*, s. 1314.

76 A.g.e., s. 1317.

77 "2002 yılı, kayıtların tutulmaya başladığı 1861'den bu yana yaşanan en sıcak ikinci yıldır. Ortalama küresel ısı, 1961–1990 yıllarının ortalamasının 0,50 ∞C üzerindedir (Bugüne kadar en sıcak yıl olan 1998, + 0,58 ∞C'dir). En sıcak on yılın hepsi de 1987'den sonradır. Bugünkü ortalama değer, 1900'lerin ortalama değerinden 0,6 ∞C daha fazladır. Değerlerdeki bu artış, 1976'dan sonra yoğun bir hız kazanmış ve son 100 yılın ortalaması göz önünde bulundurulduğunda, yaklaşık üç misli daha hızlı seyretmiştir." a.g.e., s. 1314.

78 A.g.e., s. 1312.

79 Alıntı, Elisabeth Sifton'dandır. Elisabeth Sifton, *Das Gelassenheits-Gebet*, Münih/Viyana 2001.

80 Hans J. Morgenthau: *Macht und Frieden. Grundlegung einer Theorie der internationalen Politik*, Gütersloh 1963, s. 69 v.d.

81 "Örgütlü şiddeti sadece devlet tarafından, devlet için ve devlete karşı yapıldığında 'savaş' olarak tanımlamak, Clausewitz'e göre neredeyse doğal bir koyuttu. Bu, aralarında 'Zum Ewigen Frieden' taslağıyla en barışçı zihniyete sahip Immanuel Kant'ın da bulunduğu çağdaşları için de geçerliydi." Van Creveld: *Die Zukunft des Krieges*, s. 66 v.d.

82 Immanuel Kant: "Zum ewigen Frieden", Wilhelm Weischedel (yay. haz.): *Werke*, cilt XI, Frankfurt/M. 1977, s. 203.

83 "Bütün devletlerin asıl amacı varlıklarını devam ettirmekten ibaret olduğu için, ihkakı hakka başvururlar. Silahlanırlar, ittifaklar kurarlar, denge stratejisi uygularlar." Ernst-Otto Czempiel: *Neue Sicherheit in Europa. Eine Kritik an Neorealismus und Realpolitik*, Frankfurt/New York 2002, s. 16.

84 Robert Stewart (der.): *A Dictionary of Political Quotations*, Londra 1984, s. 127.

85 Thomas Hobbes: *Leviathan*, Hamburg 1996, s. 145. Türkçesi için bkz. ve krş. Thomas Hobbes: *Leviathan*, çev. Semih Lim, YKY 1993, s. 129–130. Leviathan figürünün kaynağı, Eski Ahit'in Eyub Kitabı'dır; bkz. 40: 25, Kudüs İncili, Freiburg 1968, s. 871.

86 "Yeni çağın devleti sıkı sıkıya savaşa bağlıdır: Savaş yoluyla oluşmuş, içerideki savaşı bitirmek için kurulmuştur ve yine de savaşı o güne değin hayal bile edilemeyecek bir ölçüde şiddetlendirmiştir. [...] Belirli bir bölgede yaşayanlar, belirli bir devletin üyesi olanlar dost olarak görülmüş, bu devletin dışında kalanlara potansiyel düşman gözüyle bakılmıştır. Bu, siyasetin Avrupa'da 16. ve 17. yüzyılın başında devletin ve savaşın nedeni olarak yerleşen yeni temel modelidir, ki bu da içeride barış, dışarıda savaş anlamına gelir." Herfried Münkler: *Im Namen des Staates*, Frankfurt/M. 1987, s. 217.

87 "Modern egemen düşüncesi ilk kezgeç 16. yüzyılda toprak bütünlüğüne dayalı devlete ilişkin yeni bir olguyla bağlantılı olarak dile getirilmiştir. Hukuki biçimiyle bu düşünce, bu çağdaki önemli bir politik du-

ruma –yasa koyucu ve yasa uygulayıcı otoritenin belirli bir egemenlik bölgesinde uyguladığı merkezi gücün ortaya çıkmasına– dayanıyordu. Zorunlu olmamakla birlikte özellikle mutlak bir hükümdarda bulunan bu güç, söz konusu egemenlik bölgesinde kendini gösteren diğer bütün güçlerin üzerindeydi. Bir yüzyıl boyunca gerek egemenlik bölgesi içinde gerek egemenlik bölgesi dışında itiraz görmeden kalabilmiştir. Diğer bir deyişle: Egemen olmuştur. Otuz Yıl Savaşları'nın sona ermesiyle birlikte egemenlik, belirli bir bölge üzerindeki hükümranlık gücü olarak egemen prenslerin bir yandan Kaiser ve Papa'nın evrensel güçleri, diğer yandan da feodal soyluların kısmi çabaları üzerindeki zaferi anlamına gelen politik bir olguya dönüşmüştür." Hans J. Morgenthau: *Politics among Nations*, New York 1985, s. 328.

88 "Mutsuz insanın varoluşunun aracı, sınırdır." Gershom Scholem: *Tagebücher. 1917–1923*, Frankfurt/M. 2000, s. 210.

89 "Şiddetli savaşlardan sonra şimdi Vestfalya Barışı'yla ilk kez farklı bir ilke öncülük etmektedir. Burada da karşıtlıkların mevcut kalması, tartışmalı sayısız meselenin sonraya bırakılması ya da sessizce geçiştirilmesi olgusu, söz konusu olan büyük ve belirleyici temel ilkelerde böyle davranılmadığının göz ardı edilmesine yol açmamalıdır. Bu noktada imparatorluktaki her iki mezhebe de eşitlik ilkesinin kesin olarak tanınması, devletler hukuku açısından devletlerin eşitliğinin tanınması, toplumsal sınıfların egemenliğinin hukuki olarak tespit ve tayin edilmesi ile imparatorluk gücüne katılım sağlamaları akla getirilebilir. [...] Kaldı ki bu bağlamda önemli bir olguyu, yani yeni düzenin evrensel papalığın itirazına karşı protesto karşıtı özel hükümle, evrensel imparatorluğun itirazına karşı garanti kaydıyla korunduğunu da unutmamak gerekir! Bununla birlikte bütün bunlar, modern dünyamızın oluşumu için son derece önemlidir. Orta çağın evrenselciliğinin yerini yeni bir düşünce biçimi almıştır. Vestfalya Barışı'yla yeni düzen, açıktır ki, ilk kez değişik güçlerin ve iktidar biçimlerinin şimdilik zorla da olsa yan yanalığına dayanmaktadır. Ayrıca bilinçle biçimlendirerek ve düzenleyerek şeylere müdahale etme gücünü kendinde bulan yeni ve rasyonel düşünme biçimi de ağır basmıştır; çünkü büyük ölçüde henüz yazılmamış ve biçimlendirilmemiş olan bir hukuk, yerini devletin, halkların ve kilise hukukunun geniş alanları için yeni çağ Avrupası'nın anayasası olarak tanımlanan bir sözleşme düzenine bırakmıştır." Fritz Dickmann: *Der Westfälische Frieden*, Münster 1992, s. 495.

90 Leopold von Ranke: *Die großen Mächte*, Frankfurt/M. 1995, s. 23.

91 "Modern milliyetçiliğin kökleri, on sekizinci yüzyılın ikinci yarısındadır. Büyük bir dalga halinde ilk kez ortaya çıkışı Fransız Devrimi'yledir, milliyetçilik yeni harekete yoğun bir itme gücü vermiştir. Milliyetçilik bundan sonra on sekizinci yüzyılın sonunda birbirinden uzak bir dizi Avrupa ülkesinde neredeyse aynı anda görülmüştür. İnsanlı-

ğın gelişmesinde sıra ona gelmiştir. Bununla birlikte Fransız Devrimi, milliyetçiliğin oluşum ânını nitelendirmez, Fransız Devrimi, milliyetçiliğin yoğunlaşmasını ve yaygınlaşmasını teşvik eden en güçlü durumlardan biridir sadece. Tarihteki diğer bütün akımlara benzer olarak milliyetçilik de geçmişe derin bir kök salmıştır." Hans Kohn: *Die Idee des Nationalismus*, Frankfurt/M. 1962, s. 9.

92 "Marseille, 1791 Martı'ndan bu yana Ren'e yürümeyi talep ediyordu. Haziranda bütün kuzey ve bütün doğu [...] aynı anda silahlanmış olarak göründü. Merkez harekete geçti. Arcis'de on bin erkek nüfustan üç bini yola koyuldu. Argenteuil gibi bazı köylerde istisnasız herkes yola döküldü. [...] Bu dönemi anlatmak için ebedi hatıranın tek bir sözü yeter. Gönüllü Ulusal Muhafız Kıtası'nı örgütleyen ve bir yıl süreyle görevlendiren 28 Aralık 1791 tarihli kararnamede, yıl sona ermeden görevinden ayrılanlar 'on yıl boyunca asker olma onurundan mahrum bırakılacakları' yönünde bir cezayla tehdit edilmektedir. Halk nasıl da değişmiş! Devrimden önce halk için askerlik görevinden daha dehşet verici hiçbir şey yoktur. [...] Başları eğik gezen bu korkak ve dalkavuk takımına, dört ayağının üzerinde giden bu hayvana şimdi ne oldu peki? Bilemiyorum. Bugün hepsi birer erkek." Jules Michelet: *Geschichte der Französischen Revolution*, Cilt 2, Frankfurt/M. 1988, s. 241.

93 "Tek başına nüfusun istatistiksel olarak şimdiye kadar eşi benzeri görülmemiş derecede artmasıyla nitelendirilen modern uygarlığın uyanmakta olan devasa enerjileri, birbirini karşılıklı olarak sınırlandıran kıta devletlerinin hareketsiz ve yapay organizmalarında, kendilerine uygun geniş bir faaliyet alanı bulamamışlardır. [...] Böylece sağda solda, şu ya da bu biçimde hep yeniden birikmekte ve devrimci ya da savaşçı patlamalar için safları sıkıştırmaktadırlar. [...] Büyük devrim, bu atmosferi temizlememiştir. Uygarlık yükselmeye devam ettikçe, fırtınalı yeni gerilimler de hiç eksik olmayacaktır." Ludwig Dehio: *Gleichgewicht oder Hegemonie. Betrachtungen über ein Grundproblem der neueren Staagengeschichte*, Zürih 1996, s. 259 v.d.

94 Woodrow Wilson: "Unpublished Prolegomenon to a Peace Note", yaklaşık 25 Kasım 1916, Thomas J. Knock'tan alıntı: *To End All Wars. Woodrow Wilson and the Quest for a New World Order*, Princeton 1992, s. 107.

95 Albert Mathiez: *Die Französische Revolution*, Cilt I, Zürih 1940, s. 396.

96 "'Düşmanın ülkesinde ilerledikçe," diye hırlıyordu Cambon 10 Aralık'ta, "savaş da o denli yıkıcı oluyordu, özellikle de bizim felsefi ve yücegönüllü ilkelerimizle. Durumumuz artık bir karar vermeyi gerektiriyordu. Sürekli olarak komşularımıza özgürlük getireceğimizi yineleyip duruyorduk, ama yiyeceklerimizi ve nakit paramızı da getiriyorduk, onlar ise bizim asinyamızı istemiyorlardı.' Cambon işgal edilen

bölgelerde uygulanacak yönteme ilişkin olarak generale bir taslak sunmakla görevlendirilmişti. Bu taslak 15 Aralık'ta tamamlanmıştı ve devrimci savaşın hedefinin aslen eski imtiyazları ortadan kaldırmak olduğunu açıklıyordu. 'Girdiğimiz ülkelerde, bütün imtiyazlara ve her türlü zulme düşman gözüyle bakılmalıdır.' [...] İşgal edilen bölgelerdeki halkların, Fransız örneğinde görüldüğü üzere, feodalizmi bizzat ortadan kaldırmaları hiç kuşkusuz çok güzel olurdu; ama ne yazık ki böyle bir durum söz konusu olmadığından, kendimizi devrimci güç olarak ilan edip onları boyunduruğu altında tutan eski rejimi yıkmak zorundayız. Fransa böylece onların yararına devrimci diktatörlük uygulayacaktır, hem de bütün dünyanın gözleri önünde." a.g.e., s. 398.

97 Niccolo Machiavelli: *Die Geschichte von Florenz*, Zürih 1993, s. 430.

98 "Genel kanıya göre, bağımsızlığa ve başka ülkelerin iç işlerine karışmamaya ilişkin geleneksel ilkelere son zamanlarda barış ve adaletin evrensel egemenliğinin önündeki asıl engeller olarak bakılmaktadır. Amerika'nın ve bugünkü Batı Avrupa'nın büyük bölümünün kamuoyu söyleminde klişe olarak değerlendirilen bu görüşler –kuşkusuz, dünyanın henüz gelişmekte olan ülkelerinde pek değil–, üçyüz yılı aşkın bir süre boyunca işlemiş olan uluslararası sisteme ilişkin bir devrimle sonuçlanmaktadır." Kissinger: *Die Herausforderung Amerikas*, s. 304 v.d.

99 "Birleşik Devletler'in, Amerikan halkının ve ulusal ve uluslararası çıkarlarımızın savunması, tehditleri sınırlarımıza ulaşmadan saptayarak bertaraf etmektir. Birleşik Devletler uluslararası örgütlerin desteklenmesi için her zaman çaba harcayacaktır, ama gerektiğinde böylesi teröristlere karşı önleyici yöntemler uygulayıp halkımıza ve ülkemize zarar vermelerini önleyerek kendini savunma hakkını kullanmaktan da çekinmeyecektir." "Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Güvenlik Stratejisi". Eylül 2002, s. 13. http://usembassy.state.gov/germany-ger/img/assets/9436/nss.pdf

100 Bell: "Die neue Weltunordnung".

101 "Eski sömürgecileri öldürücü biçimde tahrip eden, beyaz adamların ve onların devletlerinin utanç verici ve onur kırıcı bir biçimde yenilgiye uğratılabileceklerinin ve eski sömürge güçlerinin aslında muzaffer bir savaştan sonra bile eski konumlarını yeniden elde edemeyecek kadar zayıf olduklarının kanıtlanması oldu." Hobsbawm: *Das Zeitalter der Extreme*, s. 274. Türkçesi için bkz. Hobsbawm, *Kısa 20. Yüzyıl. 1914–1991. Aşırılıklar Çağı*, s. 234.

102 "Yirminci yüzyıldaki iki dünya savaşının da kökeni Avrupa'nın egemenlik savaşları olmasında yatıyordu. Bu savaşlardan ikincisi, birincisinin haber verdiği, ama o zamanlar henüz genel olarak kabul görmemiş bir şeyi açığa çıkarmaktadır: Avrupa'daki egemenlik çağının sonu ile Avrupa'nın egemenlik savaşlarının sonunu. Dünyanın politik, kültürel ve ekonomik gidişatına Birleşik Devletler ve Rusya

gibi on dokuzuncu yüzyılda olmayan yeni tarihsel faktörler girmiştir. Bu daha 1945'te bile bellidir. 1961 yılında, o zamana değin Avrupa'ya tabi olan kıtaların -Asya, Afrika, Latin Amerika- ekonomi ve kültürde olduğu kadar dünya politikasında da şaşırtıcı bir hızla aynı düzeydeki partnerlerinin düzeyinde gelişmeye çabaladıkları açıktır. Bu dönüşüm milliyetçilik adına gerçekleşmiştir. On sekizinci yüzyılda Kuzey Atlantik Okyanusu'nun doğu ve batı sahillerinde başlayan şey„ ikiyüz yıl sonra bütün dünyayı kapsayan bir hareket haline gelmiştir." Kohn: *Die Idee des Nationalismus*, s. 555.

103 Bu konuda ayrıca bkz. Peter Alter: *Nationalismus*, Frankfurt/M. 1985, s. 118 v.d.: "Avrupa tarihi karşısında, 20. yüzyılın ilk yarısında ulus devlet ilkesinin gelişmesinin, Avrupa ulusları arasındaki rekabetleri ve ihtilafları daha da keskinleştirdiği -bilinmeyen boyutlara varacak kadar artırdığı- pek çok bakımdan söylenebilir. Bu deneyim, dağılan ve bölünen Avrupa'da ulus devlet düzeninin barış kurucu bir rol oynadığına dair naif inancın 1945'ten sonra pek çok yönden kaybolmasına önemli ölçüde hizmet etmiştir. Bununla birlikte ulus devlet ilkesi, dünya tarihindeki etkisini kesinlikle kaybetmemiştir. Fakat etkisinin coğrafi sahnesi yer değiştirmiştir. Ulus devlet ilkesi, Üçüncü Dünya adı verilen bölgede, Avrupa'nın sömürge imparatorluklarının dağılmasıyla birlikte yeni bir gelişme dönemi yaşamıştır."

104 "Savaş insanlığın kendisi kadar eski bir şey gibi görünüyor; oysa barış modern çağın bir buluşudur." 19. yüzyılın ortalarında söylenen bu sözleri hukukçu Sir Henry Maine'e aittir. Michael Howard'dan alıntı: *Die Erfindung des Freidens. Über den Krieg und die Ordnung der Welt*, Lüneburg 2001, s. 9.

105 Kenneth N. Waltz: *Theory of International Politics*, New York 1979, s. 102.

106 "Güvenlik ikilemi, anarşi koşulları altındaki bir ihkakı hakta, bütün devletlerin güvenlik politikasında gerçekten de önemli olduğu kadar çelişkili de olan bir gölgeolaydır. 'Kendi güvenliğini artırmak için bir devletin kullandığı yöntemlerin pek çoğu, başka devletlerin güvenliğini azaltır.' Diğer devletlerin bu duruma verdiği tepki, söz konusu devletin de güvenlik durumunu kötüleştirir. İhkakı hak, devletlerin savunmasına değil, tehlikeye maruz kalmasına yol açar." Czempiel: *Neue Sicherheit in Europa*, s. 15.

107 Dehio: *Gleichgewicht oder Hegemonie*, s. 364 v.d.

108 Alexis de Tocqueville: *Über die Demokratie in Amerika*, Birinci Bölüm, Zürih 1987, s. 24 v.d.

109 Astolphe de Custine: *Russische Schatten. Prophetische Briefe aus dem Jahre 1839*, Nördlingen 1985, s. 459.

110 A.g.e., s. 83.

111 "Zafer kazanan sosyalizm tam demokrasiyi gerçekleştirmek, ardından da sadece ulusların tam eşitliğini tahakkuk ettirmekle kalmayıp

ezilen ulusların kendi kaderlerini tayin etme hakkını da uygulamak, yani onların kendi özgür siyasi ayrılma haklarını da tanımak zorundadır. Gerek şimdiki bütün faaliyetleriyle gerek devrim sırasında ve devrimden sonra boyunduruk altındaki ulusları özgürleştirebileceklerini ve onlarla ilişkilerini özgür bir birleşme zemininde kurabileceklerini kanıtlayacak durumda olmayan sosyaldemokrat partiler, işte bu partiler sosyalizme ihanet etmiş sayılacaktır." V. I. Lenin: Die *sozialistische Revolution und das Selbsbestimmungsrecht der Nationen*. Werke, Cilt 22, Berlin 1960, s. 144.

112 "Rusya hiç kuşkusuz fetihçi bir ulustur ve büyük 1789 hareketi karşısına güçlü enerjisiyle muazzam bir rakip çıkarana kadar da bütün bir yüzyıl boyunca öyle kalmıştır. Bununla Avrupa devrimini, demokratik düşüncelerin infilak gücünü ve insanlığın doğuştan gelen özgürlük arzusunu kastediyoruz. O çağdan bu yana Avrupa kıtasında aslında sadece iki güç vardır: bir yanda mutlakıyetçilikle Rusya, diğer yanda demokrasiyle devrim." Friedrich Engels'in 12 Nisan 1853 tarihli *New York Daily Tribune*'de yayınlanan başmakalesinden alıntılayan Karl Marx/Friedrich Engels: *Rußlands Drang nach Westen*, Zürih 1991, s. 28.

113 "Başlangıçta Napoléon vardı. Modern Almanya'nın ilk temellerinin atıldığı 19. yüzyılın ilk yarısında Almanların tarihi, yaşamı ve deneyimleri Napoléon'un yoğun etkisi altındadır. Kader politikaydı ve bu da onun politikasıydı: savaş ve fetih, sömürü ve baskı, imparatorluk ve yeni düzen. Öteki devletlerin eylem olanakları uyum ve direniş arasında gidip geliyordu. Yaşamın bütün alanları nadiren bu denli bir güç politikası ve dışardan baskı altında bulunmuştur; devleti ve toplumu etkileyen büyük reformlar da bilinçli ya da bilinçsiz bundan etkilenmiştir. Thomas Nipperdey: *Deutsche Geschichte 1800–1866*, Münih 1983, s. 11.

114 "Sırp yazar Dragan Velikic yıllar önce Yugoslavya'yı 'geleceğin birleşik Avrupası'nın Aşil topuğu' olarak tanımlamıştı. Gelişmeler onun haklı olduğunu gösteriyor." Richard Wagner: *Der leere Himmel. Reise in das Innere des Balkan*, Berlin 2003, s. 267.

115 "Balkan Savaşı'nın, doğanın şımartıp insanların yıktığı bu olağanüstü güzel yarımadadaki milli-ekonomik ve devletsel çelişkilerde derinlere kök salmış nedenleri vardı. Ekonomik gelişme burada milli bilincin artması ve aynı zamanda da kendi kaderini ulus devlet çerçevesi içinde tayin etme çabasıyla sonuçlanmıştı. Sırbistan serbestçe denize açılmaya ihtiyaç duymaktadır. Makedonya'da normal yaşam koşullarının sağlanması, Bulgaristan'ın sürekli ve rahat bir şekilde gelişebilmesi için temel bir zorunluluktur. Bütün bunlardan kuşku duyulamaz. Gözlemleyebildiğim kadarıyla, bu temel üzerinde sadece ileri gelen politik çevrelerde değil, aynı zamanda halk yığınları arasında da bir savaş ortamı oluşmuştur." Leo Troçki: *Die Bal-*

kankriege. 1912–1913, Essen 1996, s. 179. Troçki her iki Balkan Savaşı'nı da gazeteci olarak izlemişti; makaleleri, röportajları ve analizleri tam da bugün, 20. yüzyılın 90'lı yıllarının deneyimlerinin ışığında yeniden güncellik kazanmıştır. Avrupa'nın bu bölgesindeki sorunlar ve çatışmalar, o günden bu yana pek az değişime uğramıştır.

116 "'AB ve Birleşik Devletler savaşın Makedonya'ya uzanmasını beklemelidir. Savaşın buraya kadar ulaşması, komşularımızdan hiçbiri rahat kalmayacağı için, bunun bir Balkan savaşı olacağı anlamına gelir.' [Dönemin Makedonya Başkanı Gligorov'u *Washington Post* bu sözleriyle alıntılar.] Uzmanlar bu karanlık tahmine katılmaktadır. 'Makedonya, bir sonraki Bosna olmayacaktır,' der Yugoslavya'nın eski büyükelçilerinden biri. 'Oradaki bir ihtilaf Yunanistan, Bulgaristan ve Arnavutluk'u da içine çekecektir.'" John Newhouse: "Bonn, der Westen und die Auflösung Jugoslawiens", *Blätter für deutsche und internationale Politik*, 10, 1992, s. 1201.

117 Wagner: *Der leere Himmel*, s. 265.

118 "20. yüzyılda yaşanan her iki Yugoslavya deneyimi de son tahlilde Sırpların ve Sırp siyasi zümrelerinin yönetime ilişkin hak taleplerini boşa çıkarmıştır." A.g.e., s. 264.

119 Wolfgang Petritsch, Karl Kaser ve Robert Pichler: *Kosovo. Mythen, Daten, Fakten*, 2. Baskı, Klagenfurt 1999, s. 173 v.d.

120 "Miloseviç'in Kosova'yı iki milyon Müslümandan, Arnavutluk'tan sürmek suretiyle "temizleme"yi kendi kutsal görevi olarak gördüğü sanılmaktadır. İnsanların gönüllü olarak gitmekten kaçınmaları şaşırtıcı değildir. Onlar kendi devletlerini istiyorlar, bütünüyle bağımsız ve Sırbistan'la hiçbir bağı olmayan bir devlet. Miloseviç'in bugünlerdeki taktiği, 'Müslümanların ekonomik ve kültürel yönden dirençlerini kırmak'tan başka bir şey değildir. Yakın zamanda güvenlik güçleriyle onları terörize etmesi beklenmektedir. Birçok diplomat, asıl savaşın derinden yaralanan Müslümanlar tarafından başlatılacağını tahmin etmektedir. Müslümanların kaderi neredeyse kesin gibi görünen bir olasılıkla Arnavutluk'u da işe karıştıracaktır. [...] Yunanistan, Sırbistan'ın tarafında yer alacak ve bu noktada Makedonyalı Slavların baskısıyla Bulgaristan da istemeye istemeye oyuna katılacaktır. Şimdiye kadar çekimser kalmış olan Türkiye ise giderek artan bir şekilde Müslümanlara uygulanan zulme karşı bir şeyler yapabilir. [...] Senaryo belli değildir; ama kuvvetle muhtemel olan bir şey varsa, o da kan dökülecegidir - üstelik Bosna'dakinden çok daha kötü bir şekilde." Newhouse: "Bonn, der Westen und die Auflösung Jugoslawiens", s. 1201. Bu analiz 1992 (!) yılının sonbaharında kaleme alınmış ve çok kısa bir süre sonra da bir kehanet gibi kendini göstermiştir. Büyük Balkan Savaşı'nın doğurabileceği en kötü sonucu, sadece NATO'nun 1999'daki müdahalesi engelleyebilmiştir.

121 "BM temsilcileri yaklaşmakta olan şeyin ne olduğunun tümüyle farkındaydılar. Daha Bosna'da barış hüküm sürerken, Hırvatistan'daki savaşın doruk noktasında, Vance Alman Dışişleri Bakanı Hans-Dietrich Genscher'e bir mektup yazarak Almanya'nın Avrupa Birliği'ne, Hırvatistan'a ve Slovenya'ya uyguladığı baskının Bosna'da deyiş yerindeyse savaşa çanak tutmak anlamına geleceğini kabul etmesi gerektiği konusunda onu uyarmıştır." David Rieff: *Schlachthaus. Bosnien und das Versagen des Westens*, Münih 1995, s. 236 v.d. Ayrıca bkz. Almanya'nın o zamanki Yugoslavya politikası hakkında Heinz-Jürgen Axt'ın kapsamlı analizi: "Hat Genscher Jugoslawien entzweit? Mythen und Fakten zur Außenpolitik des vereinten Deutschlands", *EUROPA-ARCHIV 12*, 1993, s. 351–360; yine bkz. Angelika Volle ve Wolfgang Wagner (yay. haz.): *Der Krieg auf dem Balkan. Die Hilfslosigkeit der Staatenwelt*, Bonn 1994, s. 95 v.d.

122 "Avrupa ve Amerika'daki bazı üst düzey diplomatlar, geçen yılı tarttıklarında, Amerika ile müttefiklerinin -özellikle de Fransa ile Büyük Britanya'nın- doğrudan doğruya eyleme geçebileceği birkaç nokta bulunduğunu düşünmektedir. Örneğin Sırplar geçen kasım ayında Hırvat şehri Vukovar'ı yerle bir ederken ya da işgal ettikleri liman şehri Dubrovnik'i top ateşine tutarken, 6. Amerikan filosu ile Fransız donanması Sırp mevzilerine denizden ve havadan ortaklaşa operasyonlar gerçekleştirebilirdi. Ayrıca İngiliz kuvvetlerinden de destek alınabilirdi." Newhouse: "*Bonn, der Westen und die Auflösung Jugoslawiens*", s. 1196.

123 Yazar, özeleştirel bir tavırla, Alman solunun o dönemde içinde bulunduğu pasifist tutuma getirilen bu eleştiriye kendisini de dahil etmektedir.

124 "Dünya, Temmuz 1995'te Bosna-Hersek'teki BM Serebrenica 'Koruma Bölgesi'nin Boşnak-Sırplar tarafından ele geçirilmesi çevresinde yaşanan olayların bütün ayrıntılarıyla bilmektedir. BM Güvenlik Konseyi'nin bir ülke toprağı içinde bulunan ama başka bir devlete ait olan toprak parçasına 'silahlı saldırı ya da buna benzer düşmanca eylemlerde bulunulamayacağı' yönündeki kararına rağmen, Boşnak-Sırp Ordusu'na ['VRS'] ait birimler şehre saldırmış ve işgal etmiştir. Birkaç gün içinde çoğu kadın, çocuk ve yaşlı olmak üzere çevrede yaşayan 25.000 Bosnalı Müslümanın kökü kazınmış ve Boşnak-Sırp müfrezeleri tarafından bir terör atmosferi içinde hıncahınç dolu otobüslere tıkılarak Bosna'daki Müslüman bölgesindeki cephe hattının dışına götürülmüşlerdir. Bununla birlikte yaşları savaşmaya müsait Bosnalı Müslüman erkekleri başka bir kader beklemektedir. Bölgeden kaçmaya çalışan binlercesi yakalanıp korkunç koşullar altında hapsedilmiş ve sonunda da idam edilmiştir. 7000'i aşkın insandan bir daha haber alınamamıştır." Haag'daki Savaş Suçları Mahkemesi'nin Boşnak-Sırp General Radislav Krstiç'e karşı açtığı

davanın karar tutanağından; Julija Bogovea ve Caroline Fetscher (yay. haz.): *Srebrenica – Ein Prozeß*, Frankfurt/M. 2002, s. 301. Mahkeme katliamlar ve cinayetler sebebiyle 46 yıl mahkûmiyet kararı verdi. Bu konuda ayrıca bkz. a.g.e., s. 306.

125 Reinhold Niebuhr: *The Irony of American History*, New York 1952.

126. G. W. F. Hegel: *Die Philosophie der Geschichte*, Werke, Cilt 13, Frankfurt/M. 1973, s. 114.

127 Amerika ile Avrupa arasındaki bu temel farkların Goethe de farkındaydı:

"Amerika, sen bizim
Eski kıtamızdan daha iyisin
Bakımsız şatoların
Ve bazaltların yok senin.
İçinden çürümemişsin,
En canlı zamanında,
Hatırlamak boşuna
Ve boş yere kavga."

J. W. Goethe: "*Zahme Xenien IX*", *Werke*, Cilt 2, Frankfurt/M. 1988, s. 739

128 "Olaylar Amerikan çıkarlarına ya da Amerikan topraklarına daha ciddi bir saldırıya varsaydı, popülist sloganlara açık olan eyaletlere bölünmüş küçük burjuva Amerika'da huzursuzluk ve bundan kaynaklanacak baskı önemli ölçüde artardı. Kaldı ki Birleşik Devletler'in bütün başkanları da böyle bir olasılığa hazır olmalıdır. Kitle imha silahlarıyla Amerikan büyük şehirlerine yapılacak saldırılara yönelik olarak kamuoyunu ele geçirecek öfke ve tepkinin gücü azımsanabilecek gibi değildir. Kimilerinin düşündüğü üzere, bu türden saldırılara verilecek ölçülü ve uygun bir tepki, Birleşik Devletler için en iyi yol olabilir; ama Amerikalıların gerçekten bu yolu izleyeceğini düşünmek neredeyse imkânsızdır. İnsanların, Amerikalıların 11 Eylül'deki gibi provokasyonlara yoğun ve muazzam bir güçle karşılık vereceğini kavraması gerektiğini de yine aynı şekilde kabul etmelidir. Bize tahammül edemeyenler, en azından bizden korkmayı öğrenmelidir." Walter Russel Mead: *Power, Terror, Peace And War. America's Grand Strategy in a World at Risk*, New York 2004, s. 127.

129 "Hedefimiz neydi, düşman kimdi, nasıl karşılık vermeliydik, bu genelde terörizme karşı bir savaş mı olacaktı, yoksa savaş son derece planlı bir şekilde El Kaide'ye mi yönelecekti? Her türlü terörizme karşı bir savaş sürdüreceksek: O zaman Kolombiya cangıllarında hükümete karşı savaşan asilere de saldırı düzenlememiz gerekmez miydi?" Richard A. Clarke: *Against all enemies. Der Insiderbericht über Amerikas Krieg gegen den Terror*, Hamburg 2004, s. 56.

130 Bush'un West-Point mezunlarına teröre karşı savaşa katılmaları konusundaki çağrısı. Başkan'ın konuşması için bkz. http://amerikadienst.usembassy.de/us-botschfat-cgi/ad-detailed.cgi?lfdnr=1569

131 "Birçok ulus, birçok hayvanın aradığı şekilde güvenlik arar: savunmaya geçerek, göze çarpmayarak ya da bunun dışında olası bütün tehlikelerden kaçınarak. Oysa Amerikalılar genellikle saldırıya geçerek, göze çarparak ve tehlike kaynaklarında mevzilenerek, kaçmaktansa bunları etkisiz kılarak, mümkünse ezerek tehditlere -ve beklenmedik saldırılara- tepki göstermişlerdir. Öyle sanıyoruz ki, güvenliğin yolu, genişlemeden geçmektedir." John Lewis Gaddis: *Surprise, Security, And The American Experience*, Cambridge/Mss. 2004, s. 13.

132 Henry Kissinger: *Die Vernunft der Nationen*, Berlin 1994, s. 13.

133 "Şu halde bütün bunlardan çıkan sonuç, ulusu beklenmedik bir saldırıdan korumak için gereken şeyin Amerikan tarihinde ancak üçüncü kez [Washington, 24 Ağustos 1814; Pearl Harbor, 7 Aralık 1941] yapılan yeni bir tanımıdır. Bugün bu gereklilik, John Quincy Adams'ın kıta hegemonyası görüşünden Franklin D. Roosevelt'in saldırgan devletleri önlemek, yıldırmak, gerektiğinde de bastırmak amacıyla büyük güçlerin koalisyonu tasarımına, oradan da hâlihazırda Bush doktrini adı verilen ve Birleşik Devletler'in her nerede olursa olsun teröristleri bulup onlara destek sağlayan rejimle birlikte, ortaya çıkartacağı şeklindeki söyleme varıncaya değin genişlemiştir." Gaddis: *Surprise, Security*, s. 87.

134 "Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte geleneksel ekoller önem kazanmıştır. Soğuk Savaş gerek genel anlamda dünya politikasında gerek Amerikan dış politika tartışmalarının aldığı yönde görece istikrarlı uzun bir dönem olmuştur." Walter Russel Mead: *Special Providence. American Foreign Policy and How It Changed the World*, New York 2001, s. 246.

135 Henry Kissinger: *Die Vernunft der Nationen*, s. 12.

136 "Gerçi 1950'lerde komünizm Doğu Almanya'dan Kuzey Kore'ye kadar Avrasya'nın kalbinde hüküm sürüyordu. Ama denizde ve havada büyük bir güç olan Amerika, Sovyet sistemine karşı savaşın öncelik kazandığı birçok müttefik ve vasalın hayır duası ile gezegenin kalan kısmı üzerinde stratejik denetim uyguluyordu. Amerikan hegemonyası, dünyanın büyük bir bölümünün onayı ile oluşmuştu [...] Amerika'nın 1950'den 1990'a dek on yıllardır lütufkâr bir hegemon olduğunu kabul etmeliyi[z]. Emmanuel Todd: *Weltmacht USA. Ein Nachruf*, Münih 2003, s. 29. Bu konuda ayrıca bkz. Clyde Prestowitz: "Rückzug! Rückzug!", *DIE WELT*, 17.4.2004: "[Birleşik Devletler] 1946'da nükleer bir tekeli elinde tutuyordu, tek başına gayri safi milli hasılanın yarısından fazlasını yaratmış, 15 milyon erkeği silah altına almıştı. Nispi olarak bakıldığında, 1946'da ABD bugün olduğundan daha güçlüydü. Sovyetleri yenebilir, Avrupa ve Japonya'yı sömürgeleştirebilirdik, fakat yapmadık. Bunun yerine gençlerimizi sılaya döndürdük, nükleer enerjiyi Birleşmiş Milletler'in denetimine sunduk, Marshall ve Dodge planlarını ortaya koyup NATO'yu yarattık. Bu olağanüstü bir örnektir. Yine böyle yapmamız gerekir."

137 Raymond Aron: *Die imperiale Republik. Die Vereinigten Staaten von Amerika und die übrige Welt seit 1945*, Stuttgart/Zürih 1975; ayrıca bkz. George Liska: *Imperial America. The International Politics of Primacy*, Baltimore 1967.

138 "İmparatorluk kavramının daha geniş ve daha incelikli bir tanımı, hegemonya kavramının bütünüyle ortadan kalkmasına olanak sağlayabilir. Bunun yerine akla yatkın bazı nedenlerden ötürü Amerikan imparatorluğunun bugüne dek birkaç istisna dışında doğrudan egemenliktense dolaylı egemenliği ve resmi bir imparatorluktansa gayri resmi bir imparatorluğu yeğlediği iddia edilebilir." Niall Ferguson: *Das verleugnete Imperium. Chancen und Risiken amerikanischer Macht*, Berlin 2004, s. 23. Etki ve doğrudan egemenlik, *hegemonya* ve *imparatorluk* arasındaki ayrımın niçin genişletilmiş bir imparatorluk kavramının lehine kesinlik ve analitik açıklık getirmesi gerektiği benim için çok da açık değildir. Aynı şey William E. Odom ve Robert Dujaric için de geçerlidir: *America's Inadvertent Empire*, New Haven/Londra 2004, s. 59: "ABD'nin kurduğu şeylerde geleneksel anlamıyla bir imparatorluk söz konusu değildir; ancak kavram Amerikan hegemonyası ve uluslarüstü egemenliğe ilişkin isabetli bir izlenim vermektedir. Bununla birlikte nitel olarak farklı kurumsal özelliklere de işaret etmektedir. Amerikan imparatorluğunun ideolojisi, sömürgeciliği toprak bütünlüğüne dayalı denetimin emperyal biçimi olduğu gerekçesiyle reddeder. Aynı şekilde Birleşik Devletler egemenliğinin uygulanmasında da kısıtlamalar getirir. 'Egemenlik kuralları' üzerinde tam bir uluslararası kabul mümkün olmasa bile, özellikle de liberalizm tasarımı Amerikan hegemonyasına sınır getirilmesini gerektirir. Bu aynı zamanda bağımsız devletlerin bu imparatorluğa üye olarak katılmaya gönüllü olarak karar vermelerini de gerektiren bir şeydir."

139 Niall Ferguson, Amerikan demokrasisinin vazgeçilmez ilkeleri arasında bulunan ve tüm dünyadan göçmenlerin oluşturduğu bu ulusu bir arada tutarken, bir yandan da Amerikan imparatorluğuna geçmeyi talep eden bu kökten çelişkiyi görmez. Bkz. *Das verleugnete Imperium*, s. 43.

140 Clyde Prestowitz: *Schurkenstaat. Wohin steuert Amerika?*, Düsseldorf/Zürih 2004, s. 29.

141 Tocqueville: *Über die Demokratie in Amerika*, s. 169.

142 "Üstünlüğü, imparatorlukla karıştırmak yanlıştır. Amerika Birleşik Devletleri kesinlikle 19. ve 20. yüzyıl Avrupa'sının imparatorlukları anlamında bir imparatorluk değildir. Çünkü onların imparatorluklarının temel niteliği politik güçtü. ABD ile daha zayıf durumdaki güçler arasında, doğal olarak eşit olmayan ilişkiler söz konusu ise de resmi siyasal kontrol olmadan *emperyal* sözcüğü yalnızca belirsiz olmakla kalmaz, aynı zamanda yanıltıcıdır da. Elbette ki ABD'nin elinde öteki ülkelere kıyasla İngiltere'nin gücünün doruğundayken

sahip olduğundan çok daha fazla sayıda güç kaynağı vardır. Ama ABD'nin elindeki güç –bir başka ülkenin iç işlerini kontrol anlamında-, Büyük Britanya İmparatorluğu'nun dünyanın dörtte birine hükmettiği dönemden daha azdır. Joseph S. Nye: "Amerika ist kein Imperium", *Süddeutsche Zeitung*, 22./23.5.2004, s. 2.

143 Nedir bu aslında, "yeni muhafazakârlık" denen şey? Yeni muhafazakâr "hareket"in "*godfather*"ı Irving Kristol'ün burada alıntı yaptığımız kitabının önsözünde kendini nasıl tanıttığını kendi ağzından dinleyelim: "Komünist totalitarizmin emperyalist planlarına direnme, elbette çıkış noktasını oluşturdu. Böyle bir direnceolabilecek en yüksek etkililiğin nasıl kazandırılabileceği, politik bir meydan okumaydı; aynı şekilde liberal çevrelerde apaçık ortaya çıkmış olan biçimiyle ılımlı politika izlenmesi konusundaki tırmanan tutkuya karşı direnç de. Gelgelelim, insanı gittikçe daha çok endişelendirip telaşlandıran şey, Amerikan toplumu içinde filizlenen çürüme ve yozlaşmanın açık belirtileriydi - bundan böyle liberalizmin sonucu olmayıp çağdaş liberalizmin asıl programını oluşturan bir çürüme ve yozlaşma. [...] Dolayısıyla benim için 'yeni muhafazakârlık', ahlaki, entelektüel ve ruhsal kurtuluştu. Yüreğimde inanamadığım bir şeye -yani liberallerin şu ya da bu konuda şu ya da bu yanlış görüşe kapıldıkları için haksız olduklarına- inanıyormuş gibi yapmayacaktım artık. Hayır, çünkü liberaller liberal oldukları için konumları yanlıştı ve yanlıştır. Liberalizmde yanlış olan liberalizmin kendisidir; insanın ve politikanın gerçeklerine tamamen kör kalan bir metafizik ve bir mitoloji. Bu nedenle yeni muhafazakâr olmak benim soğuk savaşımın doruk noktasıydı. [...] Şimdi öteki 'soğuk savaş'ın geçip gitmiş olduğu yerde, asıl soğuk savaş başlamıştır. Bu soğuk savaşa çok daha az hazırlıklıyız, küresel komünizme karşı zaferle sonuçlandırdığımız savaşta olduğundan çok daha fazla düşman karşısında bağışıklıktan yoksunuz. Bazen sıfırdan başladığımız duygusunu taşıyorum, çocuklarıma ve torunlarımın çocuklarına miras bırakacağım bu hesaplaşmayı. Ne var ki hem entelektüel hem de ruhsal yönden, kısa bir süre önce kazandığımızdan çok daha ilginç bir soğuk savaştır bu ve ben bu savaşa katılma imkânı bulacak kadar genç olanlara imreniyorum." Irving Kristol: *Neo Conservatism. The Autobiography of an Idea. Selected Essays 1949–1995*, New York 1995, s. 486.

144 "2003 yılıyla birlikte Amerika ile Roma karşılaştırması da bitmiştir. Biricik, her şeyin üzerindeki güç ve kudret olarak Birleşik Devletler'i olsa olsa on-on beş yıldan beri tanıyoruz, Roma'yı ise dört yüzyıllık bir imparatorluk olarak. Birleşik Devletler bugün Roma'nın yarattığı gibi bir imparatorluğa sahip değildir; dünyanın en büyük gücüdür, ama Roma gibi dünyanın hâkimi değildir. Seyrini ve sonunu kimsenin bilmediği bir yolun daha başındadır ABD." Peter Bender: *Weltmacht Amerika. Das neue Rom*, Stuttgart 2003, s. 245.

145 "Amerika'da halkın efendiliği ilkesi, başka kimi ülkelerde olduğu gibi gizli ya da verimsiz değildir; töre ve ahlak düzleminde benimsenip yasayla ilan edilir. Serbestçe yayılır ve hiç engellenmeksizin geçerliliğini korur." Tocqueville: *Über die Demokratie in Amerika*, s. 83. Ayrıca bkz. s. 87: "Halk Amerikan politik dünyasına Tanrı'nın dünyaya hâkim olması gibi hâkimdir. Her şeyin kökeni ve hedefidir, her şey ondan çıkıp ona geri döner."

146 "Amerikan uygarlığının gerçek özü [...] başka yerlerde birbiriyle sık sık çatışan, birbirinden tamamen farklı iki kuvvetten doğmuştur. Amerika'da bunları iç içe geçirmeyi ve harika bir biçimde bir araya getirmeyi başarmışlardır. *Dinin ruhu ile özgürlüğün ruhu*'nu kastediyorum." A.g.e. s. 65. Ayrıca bkz. s. 433: "İngiliz Amerika'sının büyük bölümü, papalık otoritesinin çökmesinin ardından başka bir dini otoriteye boyun eğmemiş insanların yerleşim yeri olmuştur; anlayacağınız, Yeni Dünya'ya, demokratik ve cumhuriyetçi demekten başka bir şekilde betimleyemeyeceğim bir Hıristiyanlık getirmişlerdir; bu cumhuriyetin ve demokrasinin kurulması bakımından olağanüstü elverişli koşullar sağlanmıştır. Başlangıçtan bu yana politika ve din bir bütündü ve o günden beri böyle kalmaya devam ettiler."

147 "Elli yıldan beri Birleşik Devletler'in halkına, dinine bağlı, eğitimli ve özgür tek halk olduğu söyleniyor. Ülkelerindeki demokratik kurumların, bunlar başka ülkelerde başarısızlığa uğrayıp dururken şimdiye kadar nasıl yeşerip geliştiğini görüyorlar; bu nedenle kendilerine ilişkin muazzam, yüce bir düşünce taşıyorlar ve neredeyse insan soyunun özel bir türünü temsil ettiklerine inanıyorlar." A.g.e., s. 557.

148 "Cumhuriyetçiliğin özünde emperyalizme yönelik bir eğilim yer alıyor gibi görünüyor. Ama emperyalizmin, içinden çıktığı kurumları yıktığı için cumhuriyetçi hükümet sistemi açısından bir tehlike olduğu da bu düşünce kadar doğrudur. [...] Roma İmparatorluğu'nun çöküşünü anlatan bir kitapta Montesquieu şöyle diyordu: 'Bir demokrasi, bir halkı boyun eğmiş halk olarak yönetmek üzere ele geçirirse, ele geçirilmiş devlete yolladığı bürokratlara haddinden fazla bir kudret ve güç teslim etmek zorunda kalacağından, kendi özgürlüğünü de tehlikeye atmış olur.' Avrupa sömürge devletlerinin karşıtları da yandaşları da bu çelişkiyle yoğun bir hesaplaşmaya girişmişlerdir. Örneğin J.A. Hobson, Lenin'i çok etkilemiş olan *Der Imperialismus* (Emperyalizm) kitabında şöyle diyordu: 'Emperyalizmin ve halk yönetiminin ortak hiçbir yanları yoktur. Ruh, politika ve yöntem olarak birbirlerinden ayrılırlar." Jonathan Schell: *Die Politik des Friedens. Macht, Gewaltlosigkeit und die Interessen der Völker*, Münih/Viyana 2004, s. 261 v.d.

149 "New England'ın ikinci ve daha güçlü kökü, 1629'da İngiliz Tacı'nın bir 'fermanla yetki verdiği Massachusetts Bay Company'di. Bu ferman İngiltere'de ılımlı bir Kalvinist inanç cemaati oluşturan ve Dev-

let Kilisesi'ni Katolik 'kalıntılar'dan temizlemeye çalışan püriten cemaati üyelerinin ülkeyi terk etmelerini talep etmekteydi. İngiltere'deki bunalıma doğru giden gelişmenin ve Avrupa'daki kanlı din savaşlarının baskısı altında, liderlerinden biri olan Winthrop mümkün olduğu kadar çok sayıda dini bütün Hıristiyanı ve hatta Hıristiyanlığı Hz. Musa'nınki gibi bir çıkışla Amerika'ya taşıyıp kurtarma kararı aldı. Vahşi ormanların içinde 'tepede bir kent' oluşturulacaktı, hakiki inanca adanmış ve dünyanın geri kalan kısmına ışık tutan bir örnek oluşturacak bir cemaat. [...] Winthrop'un dile getirdiği kutsal misyon bilinci, sömürge döneminden sonra da hayatta kaldı ve bugüne kadar dinsel ve sekülerleşmiş biçimde Amerika'nın kendini kavrayışında ve ulusal kimliğinde en önemli öğelerden biri olarak yerini korudu." Jürgen Heideking: *Geschichte der USA*, Tübingen 1996, s. 10 v.d.

150 "*No need of moon or stars by night/ Or sun to shine by day/ It was the new Jerusalem/ That would not pass away*" (Ne ihtiyaç vardı geceleri ay ve yıldızlara/ne de gündüzleri güneşin parlamasına/artık yeni Kudüs ışıldayacaktı ebediyen); *The Holy City*, Amerikan ilahisi; Prestowitz'ten alıntı: *Schurkenstaat*, s. 327.

151 "Ekonomik başarılar, nüfusun hızla artması ve dinsel uyanış hareketleri, *Manifest Destiny*'de en iyi ifadesini bulan bir atmosfer yaratmışlardı. Bu tanım New Yorklu yazar, yayıncı John L. O'Sullivan'ın kaleminden çıkmıştır. O'Sullivan, 'sayıları yıldan yıla milyonlarca artan' Amerikalıların kıtanın dışına uzanmalarının 'kaderin belirlediği bir yol olduğunu' söyler." Heideking: *Geschichte der USA*, s. 146.

152 John Winthrop: "A Model of Christian Charity, 1630", *The Journal of John Winthrop* (1630–1649), Cambridge/Mass. 1996, s. 8–10. ABD'yi "tepede bir kent" olarak tanımlayan ve politik bakımdan bugüne kadar en etkili tanımlama olan cümleyi John Winthrop Matta İncili'nin Dağ Vaazı bölümünden almıştır (5: 14). "Sizler dünyanın ışığısınız. Dağın üzerindeki bir kent, gizli kalamaz. Ayrıca insan yaktığı ışığı saklamaz; onu şamdana yerleştirir; o zaman evdeki herkesi aydınlatır bu ışık. Işığınız insanların önünde yansın ki, sizin iyi işlerinizi görebilsinler ve gökteki babanızı övebilsinler." Kudüs İncili, s. 1373.

153 Ferguson: *Das verleugnete Imperium*, s. 209 v.d.

154 Niebuhr: *The Irony of American History*, s. 7.

155 "Ancak aslında radikaller olan yeni muhafazakârlar ile geleneksel muhafazakârlar arasında bir uçurum oluşmaya başladı. Düşük vergiler; küçük hükümet, BMO'nun canı cehenneme, her şey yolunda – neymiş bu dünyayı iyileştirmek ve Yakın Doğu'yu demokratikleştirmek denen saçmalık?" Tony Judt: "Die Neokons sind leise geworden", Röportaj, *DIE WELT*, 29.5.2004, s. 7. Ayrıca bkz. David Frum ve Richard Perle'nin yeni kitabı: *An End to Evil. How to Win the War on Terror*, New York 2003. Bu militan yapıtın mesihvari adı bile söz

konusu olanın muhafazakâr bir politika yapmak değil, Amerikan gücünün araçlarıyla dünyayı değiştirme konusundaki solcu hayallerinin gerçekleştirmek olduğunu gösteriyor.

156 Robert Kagan: *Macht und Ohnmacht. Amerika und Europa in der neuen Weltordnung*, Berlin 2003.

157 "Avrupa'nın Yeni Kantçı düzeni ancak Amerikan gücünün şemsiyesi altında, eski Hobbesçu düzenin kurallarının uygulanmasıyla yeşerebilir. Amerika'nın gücü sayesinde Avrupalılar gücün artık önemli olmadığına inanabildiler." A.g.e. S. 85.

158 "Her komünist bu gerçeği kavramalıdır: 'Politik güç silah namlularından gelir.'" Mao Ze-Tung: "Probleme des Krieges und der Strategie", 6 Kasım 1938, Pekin 1967, s. 74.

159 "Önde gelen Amerikan politikacıları da küresel güvenliğin, özgür bir dünya düzeni ve Avrupa'nın 'postmodern' cennetinin, ancak ABD'nin Avrupa'nın dışındaki tehlikeli Hobbes dünyasında gücünü devreye sokmasıyla uzun vadede kalıcı olabileceği görüşündedirler. Bu da Birleşik Devletler'in kararlı ve tayin edici biçimde Avrupa'yı bu Kantçı cennete taşıma konusunda katkıda bulunmuş olmasına ve bu durumun korunmasında hâlâ anahtar bir rol oynamasına rağmen, kendisinin bu cennete giremediği anlamına gelmektedir. Koruyucu duvarlar onun elindedir, ama kapıdan kendisi geçememektedir. ABD, o muazzam gücü bir yana bırakılacak olursa, tarihe teslim olmuştur; Saddam'larla ve Ayetullah'larla, Kim Young Il ve Jiang Zemin'lerle boğuşmak ve yararın büyük bölümünü başkalarına bırakmak zorundadır." Kagan: *Macht und Ohnmacht*, s. 88.

160 A.g.e., s. 7.

161 Robert Kagan: *Of Paradise and Power. America and Europe in the New World Order*, New York 2003, s. 3. Almanca çeviride şöyle bir metin bulunmaktadır: "İşte bu nedenle günümüzde Amerikalılar ve Avrupalılar, merkezi stratejik konularda birbirlerinden uzaklaşmaktadırlar. Amerika ile Avrupa'nın hemfikir olduğu noktalar çok azdır ve her iki taraf da gittikçe birbirini anlamaz hale gelmektedir." (Kagan: *Macht und Ohnmacht*, s. 7) Çeviride, anlaşılmaz nedenlerle, Kagan'ın analizindeki temel metafor kullanılmamıştır.

162 "18. yüzyılda ve 19. yüzyılın başlarında boyunduruk altına girmek istemeyenler çoğunlukla Avrupa'nın büyük devletleriydi. İki yüzyıl sonra Amerika ile Avrupa yerlerini ve perspektiflerini takas ettiler. Bunun nedeni, kısmen aradan geçen iki yüz yıl içinde, özellikle de geçmiş on yıllarda güç ağırlığının büyük ölçüde kaymış olmasına bağlanabilir. Birleşik Devletler zayıfken dolaylı nüfuz kurma stratejilerini uyguladı, şimdi güçlü ve kudretli olduğu için artık kudretli bir devlet gibi davranıyor. Avrupa'nın büyük devletleri güçlüyken, kuvvete ve savaş ününe güveniyorlardı. Bugün dünyayı daha zayıf devletlerin gözleriyle görüyorlar." Kagan: *Macht und Ohnmacht*, s. 14 v.d.

163 A.g.e., s. 93 v.d.
164 Carl Schmitt: *Der Leviathan*, Köln-Lövenich 1982, s. 34.
165 Hermann Klenner: *Hobbes – Der Rechtsphilosoph und seine Rechtsphilosophie, Einführung zu: Thomas Hobbes: Leviathan*, s. XXXVII v.d.
166 Kant: "Zum ewigen Frieden", s. 195.
167 "Avrupalılar ile Amerikalılar arasındaki bugün mevcut en büyük farklılıklardan biri, insanlığın, orman yasaları ile aklın yasaları arasındaki kesintisiz bağlamlılığın neresinde bulunduğu yolundaki felsefi, hatta metafizik tartışmadır." Kagan: *Macht und Ohnmacht*, s. 107.
168 Avrupa'daki güç dengesinin deneyimli bir gözlemcisi olan John Quincy Adams, Amerika Birleşik Devletleri'nin aynı kıta üzerinde kendisiyle eşit güce sahip başka bir büyük devletle aynı şartlar altında bir arada yaşamasının ya da yaşamak zorunda kalmasının olanaksız olduğunu düşünür. Daha 1811'de nasıl bir seçeneğin mevcut olduğunu yazar ve bir yanda 'küçük ve önemsiz topluluk ve kabilelerden oluşan, Avrupalı efendileri ve zorbaları eğlendirip güldürmek amacıyla bir kayalık ya da balık gölü uğruna birbiriyle sürekli savaşan' sayısız kümeler, öte yanda 'Kuzey Amerika kıtası gibi yayılan ve Tanrı ile doğa tarafından nüfusça en kalabalık ve en kudretli halk olmak üzere seçilmiş, toplumsal uzlaşmaya ulaşmış bir ulus' olmalı, der. Gaddis: *Surprise, Security*, s. 26.
169 Angela ve Willi Paul Adams (yay. haz.): *Verfassung der Vereinigten Staaten von Amerika. Die Amerikanische Revolution und die Verfassung 1754–1791*, Münih 1987, s. 427.
170 "Teröre karşı savaş bizim ilk mecazi savaşımız değildir. Soğuk Savaş Birleşik Devletler ile Sovyetler Birliği arasında hiçbir zaman silahlı bir çatışmaya dönüşmemiş uluslararası bir çekişmenin mecazıydı. Mecazın avantajları vardır. El Kaide'nin saldırıları iğrenç bir terör eyleminden daha fazla bir şeydi. Bunlar Amerikan stratejisinin bütün çekirdek öğelerini, gerek Bask gerek ETA terörizminin Büyük Britanya ve İspanya'nın güvenliğinin temel öğelerine karşı hiçbir zaman yöneltmedikleri bir tarzda hedef almışlardır. El Kaide saldırıları sadece Amerikalılar için kendi yarıküreleri ve toprakları üzerinde tehlike teşkil etmekle kalmamakta, aynı zamanda Birleşik Devletler'in bütün dünyayla gittikçe daha sıkı hale getirmeye çalıştığı ekonomik ilişkileri de dolaylı olarak tehdit etmektedir. [...] El Kaide'ye ve onun bağlantısı olan kuruluşlara karşı alınacak bütün önlemler konvansiyonel bir savaştan ziyade emniyet güçlerinin çalışmasına (ya da olsa olsa haberalma örgütlerinin ve özel timlerin gizli eylemlerine) benzeyecektir, öte yandan teröristlerin uygulamaya hazır oldukları gücün boyutu ve taleplerinin niteliği de etnik bir karşı koyma hareketinin eylemlerinden çok düşmanca davranan bir büyük gücün eylemlerine denk düşer." Mead: Power, *Terror, Peace And War*, s. 111.

171 "Kopernik darbesi kuramsal bir olay olarak değil, bir *mecaz* olarak geçmiştir tarihe: Dünyanın çatısının yeniden yapılanması, insanın doğal kabul edilen mevcudiyetinin değişiminin işareti olarak görülmüştür, insanın doğanın bütünü içindeki yerinin yeniden belirlenmesi ya da yerinin belirlenebilirliğinin kaybolması, dünyada bir yer sahibi olmanın anlamsızlığı olarak." Hans Blumenberg: *Die Kopernikanische Wende*, Frankfurt/M. 1965, s. 100.

172 Birleşik Devletler, Amerika'nın güvenliğini –aslında Avrupa'nın ve bütün liberal ve demokratik dünyanın- güvenliğini tehlikeye atmadan Avrupa'ya bir miktar güç devredebilir mi? İşte işin püf noktası burada. İyi niyetli davransa bile, bugünkü evrensel tehditlerin cinsi ve bu tehditleri alt etmek için kullanılması gereken araçlar hakkında herkesin görüş birliğinde olduğu bir değerlendirme yoksa, Birleşik Devletler Avrupalıların işbirliğini sağlayamaz." Robert Kagan: *Of Paradise and Power*, New York 2004, s. 156.

173 Jeremy Rifkin: *Der Europäische Traum. Die Vision einer leisen Supermacht*, Frankfurt/M. 2004, s. 310.

174 Arthur M. Schlesinger Jr.: *War and the American Presidency*, New York 2004, s. 132 v.d.

175 A.g.e., s. 131 v.d.

176 Krş. Udo Sautter: *Geschichte der Vereinigten Staaten von Amerika*, Stuttgart 1994, s. 46.

177 *Verfassung für Europa* Artikel I–1 (Avrupa Anayasası, Bölüm I–1), s. 11, *Entwurf eines Gesetzes zu dem Vertrag vom 29 Oktober 2004 über eine Verfassung für Europa* (29 Ekim 2004 tarihli sözleşmeye göre Avrupa Anayasası hakkında bir yasa taslağı), Kitapçık 983/Alman Parlamentosu, 17.12.04.

178 Avrupa Anayasası, Bölüm I–5, a.g.y.

179 Avrupa Anayasası, Bölüm I-25, a.g.y., s. 15.

180 Klaus Martin Girardet: *Die Alte Geschichte der Europäer und das Europa der Zukunft*, Saarbrücken 2001, s. 30.

181 Bölüm I–2: "Birlik'in temelindeki değerler, insan onuruna, özgürlüğe, demokrasiye, eşitliğe, hukuk devletine ve azınlıklar dahil insan haklarının korunmasına saygı gösterilmesidir. Bu değerler, çoğulcu, ayrımcılık karşıtı, hoşgörülü, adil, dayanışmacı olan ve kadınlarla erkeklerin eşitliğine yer veren bir topluluğun içindeki bütün üye ülkelerin ortak kabulüdür." Avrupa Anayasası, s. 11.

182 Bonn-Petersberg'de yapılan Batı Avrupa Birliği Konferansı.

183 "Avrupa Birliği faaliyet kuvvetlerinin heyetleri, Avrupa Birliği sözleşmesi, Madde 7, Paragraf 2'de gösterilmiştir. Avrupa Birliği Anayasası yürürlük kazanana kadar heyetlerin hukuki temelini bu madde oluşturacaktır. Söz konusu maddede, *bu maddede sözü edilen sorunlara, insani görevler ve kurtarma faaliyetleri, barışı sağlayıcı görevler ve krizi yenme aşamasındaki savaş faaliyetleri ve barışı sağlayıcı ön-*

lemler dahildir, denilmektedir."

184 "1998 Aralık'ında gerçekleşen Saint Malo Zirvesi'nde iki gelişme sağlandı. [...] Bu hem İngiltere'nin Avrupa politikasında bir dönüm noktasıydı hem de Fransa Atlantik Paktı'na dahil edildi." Jean-Yves Haine: *Eine historische Perspektive*, a.g.e, s. 50 v.d.

185 A.g.e., s. 51.

186 Hükümet Bülteni, 16 Ağustos 1999, Sayı 49, s. 532.

187 A.g.y.

188 A.g.y., s. 534.

189 A.g.y., s. 533.

190 25 üyeli Birlik'le yaşanan birkaç aylık tecrübe bile, yeni üye olan bütün Doğu Avrupa ülkelerinin en kısa zamanda hem para birliğine hem de Şengen sistemine katılmak isteyeceklerini göstermiştir. Bu kısa deneme süresi aynı zamanda yeni üyelerin büyük olasılıkla bütün güvenlik ve savunma politikası girişimlerine katılmak arzusunda olduklarını göstermektedir.

191 Avrupa Anayasası, Bölüm I–44, s. 19.

192 Bölüm I-41 (6) ve Bölüm III–312, a.g.y., s. 19 ve s. 63 v.d.

193 Bölüm I–1 (2), a.g.y., s. 11.

194 "Avrupa Topluluğu'na katılması muhtemel ülkelerin yerine getirmesi gereken kriterlere Kopenhag Kriterleri denmektedir. Bu kriterler, Avrupa Topluluğu'na Doğu ülkelerinin katılmasıyla ilgili hazırlıklar sırasında 22 Aralık 1993'te Kopenhag'daki Avrupa Konseyi'nde kararlaştırılmıştır." http://de.wikipedia.org/wiki/Kopenhagner_Kriterien

195 "Atlas Okyanusu'ndan Ural'lara kadar bütün Avrupa'nın yapıcı bir uzlaşma sağlamak üzere kendi sorunlarını kendisinin çözeceği günü umutla bekleriz." Charles de Gaulle: 9.9.1965 tarihli basın açıklaması; *Europäisches Europa – Die vierzehn Pressekonferenzen de Gaulles*, Troisdorf 1966, s. 96.

196 Jürgen Mittelstrass: "Europa erfinden. Über die europäische Idee, die europäische Kultur und die Geisteswissenschaften", *Merkur*, Sayı 669, Ocak 2005, s. 28 v.d.

197 "Rusya, Beyaz Rusya ve Ukrayna ve özellikle Türkiye hiçbir zaman tarihi Avrupa'nın bir parçası olmamıştır. Bu ülkeler ne antik çağ, ne Roma hukuku, ne Reformasyon, ne Aydınlanma, ne Batı'nın muhtariyet sahibi şehir devletlerini içeren halkı, ne Avrupa soyluları, ne de Avrupa köylülüğüyle biçimlenmişlerdir, bunları telafi etme çabası Çar Büyük Petro ile Atatürk döneminden bu yana sürse de. İtiraf etmek gerekir ki, Avrupa aynı zamanda, tarihi, ama dar sınırlar içinde değişen bir güçtür ve sık sık baştan belirlenmiştir. Bugün yeniden üzerinde karar verilmesi gereken, zamana bağımlı bir 'yapı'dır. Hans Ulrich Wehler: "Die türkische Frage", *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 19.12.2003, s. 35.

198 Bu konuda bkz. Avrupa Parlamentosu Oturumu. Karar, Brüksel, 16./17. Aralık 2004, Avrupa Birliği Parlamentosu 16238/04, s. 4–8.

199 Walter Hallstein: *Europäische Reden*, Stuttgart 1979, s. 439 v.d. Yayıncı Thomas Oppermann'ın yazdığı not da son derece aydınlatıcıdır: "Türkiye, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Mustafa Kemal Paşa tarafından yenilenmesinin ardından Avrupa ve Almanya ile işbirliğini istemiştir. Böylece Türkiye Yunanistan'la birlikte 1959'da Birlik'e kabul edilmek için başvuruda bulunmuştur. Kuralları Yunanistan'la yapılan anlaşmadakilere benzeyen, ama Türkiye'nin daha uzun süreler içinde gümrük ve iktisadi birliğe alınmasını öngören 1963 tarihli ortaklık sözleşmesi, evrimsel bir ilişki kurmaktadır. Son atılacak adımla birlikte Yunanistan gibi Türkiye de Birlik'in tam üyesi olacaktır. [...] Bunun yanında Akdeniz'in doğusundaki çeşitli tartışmalı noktalar karşısında, Birlik kanalıyla genel siyasi işbirliği, artan ölçüde önem kazanmaktadır. Ancak, Avrupa ile Arap dünyası arasında kalan Türkiye'nin sürekli olarak kimlik kriziyle boğuşacak olması Birlik'in başarısını güçleştirmektedir." (s.239)

200 Robert Kagan: "Mars braucht Venus", *WELT AM SONNTAG*, 30.1.2005, s. 12.

201 "Avrupa Birliği bu ayın başındaki tarihi gelişimiyle Avrupa kıtasında güvenliği ve refahı sağlamasıyla ileriye doğru çok önemli bir adım atmıştır. Avrupa Birliği'nin gelişmesi aynı zamanda Birlik'in dış sınırlarının değiştiğini de gösteriyor. Yeni komşular kazandık, eski komşularımıza da yaklaştık. Bu koşullar fırsat yaratır, meydan okumalar doğurur. Avrupa komşuluk politikası bu yeni konuma yanıt olarak ele alınmalıdır." Avrupa Toplulukları Komisyonu: Komisyon Bildirisi. Avrupa Komşuluk Politikası – Strateji Belgesi, KOM (2004)373, 12.5.2004, s. 2.

202 Cooper: *The Breaking of Nations*, s. 165.

203 Karl Polanyi: *The Great Transformation*, Frankfurt/M. 1978.

204 Arap Kalkınma Raporu 2003. UNDP. Deutsche Kurzfassung, yay. haz: Deutsche Gesellschaft für die Vereinten Nationen, Berlin 2003, s. 15.

205 Timothy Garton Ash: *Freie Welt. Europa, Amerika und die Chancen der Krise*, Münih 2004, s. 186.

206 "Öncelik" konusundaki tartışma Amerika için yeni bir şey değildir, daha 50'li yılların başında başlamış, komünizmle savaşta stratejik nedenlerle bir başka devletin iç işlerine gizli servis, hatta askeri kanallarla müdahale etmenin yasal olup olmadığı gündeme gelmiştir. Stephen Kinzer: *All the Shah's Men. An American Coup and the Roots of Middle East Terror*, Hoboken, New Jersey 2003, s. 209.

207 Madde 51: "Birleşmiş Milletler'e üye bir ülkeye yapılacak silahlı bir saldırı durumunda bu bildirge, güvenlik konseyi dünya barışının ve uluslararası güvenliğin korunması için gerekli olan önlemleri alana

kadar doğal olarak sahip olunan bireysel ya da kolektif kendini savunma hakkını engellemez."

208 "İsrail devleti savaşın bitiminden üç yıl sonra kuruldu. [...] Yahudi devletinin doğuşu Siyonist düşün gerçekleşmesiydi. Ama bu hedefe ulaşmadan önce Avrupa'daki Yahudiler yok edilmişti." Walter Laqueur: *Der Weg zum Staat Israel. Geschichte des Zionismus*, Viyana 1975, s. 586.

209 "'Altı artı iki' görüşmelerindeki katılımcıların çoğu (öncelikle Pakistan ve Rusya) Amerika'nın Afganistan'a savaş açmasına karşı, ama İranlılar karşı değil. Hevesle bekliyorlardı savaşı ve öylesine sevindiler ki planlamayı kendileri yapmak istediler. [...] Ayrıca Kalıcı Özgürlük operasyonuna büyük destek verdiler." Kenneth M. Pollack: *The Persian Puzzle. The Conflict between Iran and America*, New York 2004, s. 346. Irak konusunda ise şunları yazmaktadır: "İran oradan ayrılırken Birleşmiş Milletler'in müdahale etmesi durumunda (ki bundan emindiler) Saddam devrilene kadar Amerika'nın çekilmeyeceğine ikna olmuşlardı. Daha sonra hükümetin amacının bağımsız ve demokratik bir Irak kurmak olduğuna, baskı altındaki Şii çoğunluğun, demografik ağırlığına uygun siyasal güce kavuşacağına inanıyorlardı. Bu, Tahran'ın işine geliyordu. İranlılar Saddam'dan hâlâ nefret ediyor, ona güvenmiyorlardı. [...] Bu nedenle Amerika'nın teklif ettiği şey, Tahran'ın gerçekçi bir biçimde uygulayabileceği en iyi senaryo gibi geldi onlara." (s.354)

210 "Yakın Doğu'dan bundan böyle de ölümcül ideolojiler ve teröristler çıkarırsa ve bunlar en acımasız silahları edinmeye çalışırlarsa, uzun dönemli bir barış ve güvenlik içinde yaşayamayız. Kendi halkı üzerinde terör uygulayan rejimler başka ülkelerdeki terörü desteklemekten kaçınmayacaklardır. Yakın Doğu'da diktatörlük ve umutsuzlukla oluşan bir statüko –diktatörlük ve durgunluğun yanlış istikrarı-, sadece krizlerle sarsılan bir bölgede düşmanlıkları pekiştirir ve özgür uluslarda yeni trajediler doğurur. Uluslarımızın ve Yakın Doğu'nun geleceği birbirine bağlıdır ve bizim barışımız bu bölgedeki insanların umutlarına, gelişimine ve özgürlüğüne bağlıdır." George W. Bush: "Neue transatlantische Ära der Einheit". Başkan'ın 21.2.2005'te Brüksel'deki tarihi Concert Noble Salonu'nda yaptığı konuşma. http://amerikadienst.usembassy.de

211 "Peş peşe gelen altmış yıl, Arap entegrasyonun sağlanmasına tanıklık etti, ama yitirilen şeyler daha fazlaydı, entegrasyonun derecesi yükseltilemedi, hedefine ulaştırılamadı, ayrıca Arap ülkelerindeki insani gelişim de gerçekleştirilemedi." Arap Kalkınma Raporu 2003, UNDP, New York 2003, s. 27. Arap ekonomilerinin sosyo-ekonomik sorunları hakkında ayrıntılı analizler için bkz. a.g.y., s. 132 v.d.

212 "Yazarlar, Arapların gelişimine uluslararası ve bölgesel tehditlerle konulan engelleri abartmanın anlamsız ve kendine zarar veren bir

tutum olduğuna inanmaktadırlar. Sık başvurulan bu bahane rahat bir çıkış yolu sağlayabilir, ama son derece verimsizdir. Dış meselelere sığınmaya çalışmak kararlılığı zayıflatır ve bilinçli bir gelişim için gerekli olan nitelikleri örter." Arap Kalkınma Raporu, s. 21.

213 Arap Kalkınma Raporu, s. 12.

214 Arap Kalkınma Raporu, s. 18.

215 Kenneth Pollack dışarıdan ithal edilmiş modernleşmenin olumsuz sonuçlarını 70'li yıllardaki İran'ın devrim öncesi örneğini vererek anlatır: "Amerikalılar, hiç farkına varmadan, İran'daki geniş kitleler tarafından nefret edilmeye başlandılar. Bu nefret bir ölçüye kadar Amerikalıların İranlı değil de Amerikalı olmasına ve İran'da bulunmalarına bağlanabilirdi. Şah'ın Amerikan şirketleriyle imzalamış olduğu dev boyutlu askeri ve sivil anlaşmalar, İran'da yerleşik Amerikalıların sayısını sürekli artırıyordu, bunlar İranlı personeli eğitiyor, tesis ve makineleri kuruyor ve çoğu kez bunların bakımını yapıyorlardı. Temmuz 1976'da İran'da 24.000 Amerikalı vardı, 1978 sonundaysa bu sayı 45.000'e çıkmıştı. Çoğu yüksek mevkideydi, İranlıların amiri konumundaydılar. Bu durum da İranlıların, Amerikalıların ülkelerine hükmettikleri yolundaki inançlarını pekiştiriyordu. "*The Persian Puzzle*, s. 124.

216 Bkz. 37. ve 41. dipnotlar.

217 Washington D.C.'deki Roosevelt anıtında bulunan yazıt. Cümle 12 Şubat 1943'te Beyaz Saray Correspondents Association'da yapılan bir konuşmadan alınmıştır. Lawrence Halprin: *The Franklin Delano Roosevelt Memorial*, San Francisco 1997, s. 122.

218 "İnsanlık tarihinin hiçbir evresinde kadınların, erkeklerin ve çocukların kaderi dünya çapında birbiriyle bu kadar bağlantılı olmamıştı. Bizi birbirimize ahlaki buyrumlar olduğu kadar nesnel çıkarlar da bağlamaktadır." Genel Sekreter'in raporu – Daha Çok Özgürlük: Herkes için Gelişme, Güvenlik ve İnsan Hakları Yolunda, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, A/59/2005, New York 21 Mart 2005, s. 59.

219 "Binyılın sonunda milliyetçiliğin bu kadar güçlenmesi çok şaşırtıcıdır; çünkü -hemen olmasa da çok yakında- evrensel kapitalizme zorunlu olarak bir karşı tepki beklenmektedir. Dünya ekonomisinin uzun dönemlerdeki gelişmesi dev bir pandülün hareketine benzetilebilir: Bir liberalizm evresinden hemen sonra yadsıma ve kontrol evresi gelmektedir." Harold James: *Der Rückfall. Die neue Weltwirtschaftskrise*, TB Münih/Zürih 2005, s. 291.

220 Polanyi: *The Great Transformation*, s. 21.

221 Başkan Truman 26 Haziran 1945'te Birleşmiş Milletler Bildirgesi'nin imzalanışı dolayısıyla San Francisco'da yaptığı konuşmada, bildirgenin kesin ve kusursuz bir gereç olmadığını, dünyanın durumundaki değişimlerin savaşın değil barışın yeniden düzenlenmesine ihtiyaç göstereceğini, bildirgenin anlamının ne kadar güçlü olursak

olalım canımızın çektiği her şeyi yapamayacağımızı kendimize hatırlatmak olduğunu söylemiştir. "Her ulusun dünya çapında bir barış için ödemek zorunda olduğu bedel budur." Stephen B. Schlesinger: *Act of Creation. The Foundation of the United Nations*, Boulder 2003, s. 256.

222 "Dış politikadaki belki de en önemli değişim, barışa kavuşmanın politik bir hedef haline gelmesidir." Cooper: *The Breaking of Nations*, s. 111.

223 Roosevelt Ocak 1941'de yaptığı konuşmada, kongreye dört önemli insani özgürlük olduğunu söyledi: "Konuşma ve düşünce özgürlüğü, din özgürlüğü, yoksulluk özgürlüğü ve korku özgürlüğü. Bunlara ilerdeki bir binyılda ulaşmaya değil, kendi zamanımızda ve kendi kuşağımızın yaşadığı bir dünyanın temeli olarak gerçekleştirmeye çalışmalıyız." Schlesinger: *Act of Creation*, s. 31.

224 Cooper: *The Breaking of Nations*, s. 57 v.d.

225 A.g.e., s. 58.

226 "Devletin egemenliği en temel anlamında şimdi yeniden tanımlanıyor – sadece evrenselleşmenin ve uluslararası işbirliğinin zorunluluğu olarak değil. Bireysel egemenlik de yenilenmiş ve genişlemiş bir bilinçle, bireysel haklar için çoğaltılmıştır. Bildirgeyi bugün okuduğumuzda, hedefinin, onu kötüye kullananları değil, tek tek bireyleri korumak olduğunu bir kez daha görüyoruz." Kofi Annan: "Two Concepts of Sovereignty", *THE ECONOMIST*, 18.9.1999.

227 "Meşruluk da tıpkı şiddet gibi bir güç kaynağıdır. Yasal olmayan şiddet, ona boyun eğenler için zorbalıktır. Hoşa gitsin gitmesin, Birleşmiş Milletler en güçlü yasal kaynak olarak kalacaktır." Cooper: *The Breaking of Nations*, s. 167.

228 "Birleşmiş Milletler kuruluş amacına uygun mu davranacak, yoksa anlamını mı kaybedecek?" George W. Bush: Başkan'ın New York'ta, 12 Eylül 2002 tarihli Birleşmiş Milletler toplantısında yaptığı "Birleşmiş Milletler Sorumluluğunu Yerine Getirmelidir" başlıklı konuşmadan. http://amerikadienst.usembassy.de

229 "Son yıllarda yaşananlar Birleşmiş Milletler'e duyulan güveni azaltmıştır. Irak krizi konusunda tartışan iki taraf da, örgütün kendilerini yüzüstü bıraktığını hissetmişlerdir. Öte yandan çoğunluk, özellikle Birleşmiş Milletler'in herkes için son derece gerekli olduğunu düşündüğünden onu eleştirmektedir." Genel Sekreterlik Raporu, s. 5.

230 "Eine sichere Welt: Unsere gemeinsame Verantwortung. Bericht der Hochrangigen Gruppe für Bedrohungen, Herausforderungen und Wandel", bkz. http://un.org/Depts/german/gs_sonst/a-59_565.pdf, s. 14 v.d.

231 "Birleşik Devletler'in ulusal çıkarlarını dar sınırlar içinde tanımlayacaklarına inanmak hep yanlış olmuştur. Böyle bir kavram ortaya çıkmadan önce bile Amerikalıların insani ilgileri vardı. Öte yandan

Birleşik Devletler'in en sıkı dostları bile Amerika'nın olağanüstü büyük gücünü kendi çıkarları için kullanmasından korkmaktadırlar." Kagan: *Of Paradise and Power*, Vintage Edition, s. 153.

232 "Birleşik Devletler yasallık kurmaya çalışırken, kendi kişiliğine uymasına dikkat etmeli ve daha liberal bir demokrasinin temellerini savunmalıdır. Bu çabaların başarısı ABD'ye özgür ve demokratik dünyada, özellikle Avrupa'da daha büyük ölçüde yasallık sağlayacaktır." A.g.e., s. 155.

233 *Charter of United Nations*, Birleşmiş Milletler, New York, yıl belirtilmemiş, s. 3.

234 Genel Sekreterlik Raporu, s. 13.

235 "Bir yıl önce söylemiş olduğum gibi, bir yol ayrımına gelmiş bulunuyoruz. Bu dünyanın siyasal liderleri olan sizler hangi yöne gideceğiniz konusunda anlaşamazsanız, tarih bu hakkınızı elinizden alır, bu durumda halklarınızın çıkarları korunamayabilir." Genel Sekreter Kofi Annan'ın 21 Eylül 2004'te New York'taki Genel Kurul'da yaptığı konuşma, Basın Duyurusu SG/SM/9491 GA/10258, s. 1.

236 Niall Ferguson: "Sinking Globalization", *Foreign Affairs 84*, Sayı 2, Mart/Nisan 2005, s. 77.

237 Franklin D. Roosevelt: "Fourth Inaugural Address. Washington D.C., 20 Ocak 1945", John Grafton (yay. haz.): *Great Speeches*, Mineola/NY 1999, s. 162.

KAYNAKÇA

Allison, Graham: *Nuclear Terrorism. The Ultimate Preventable Catastrophe*, New York 2004.

Alter, Peter: *Nationalismus*, Frankfurt/M. 1985.

Angela ve Willi Paul Adams (yay. haz.): *Die amerikanische Revolution und die Verfassung 1754–1791*, Münih 1987.

Annan, Kofi: "Two Concepts of Sovereignty", *THE ECONOMIST*, 18.9.1999.

"Arab Human Development Report 2003" (İngilizce tam metin), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), New York 2003.

"Arabischer Bericht über die menschliche Entwicklung 2003". Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP). Almanca özet metin, Deutsche Gesellschaft für die Vereinten Nationen (yay. haz.), Berlin 2003.

Aron, Raymond: *Die imperiale Republik. Die Vereinigten Staaten von Amerika und die übrige Welt seit 1945*, Stuttgart/Zürih 1975.

Ash, Timothy Garton: *Freie Welt. Europa, Amerika und die Chancen der Krise*, Münih 2004.

Ash, Timothy Garton: "Amerikas Entscheidung. Beginnt jetzt das 21. Jahrhundert?", *Süddeutsche Zeitung*, 14.9.2001, s. 17.

Avrupa Birliği Parlamentosu: Avrupa Parlamentosu Oturumu. Karar, Brüksel, 16./17. Aralık 2004, Avrupa Birliği Parlamentosu 16238/04, s. 4–8.

Axt, Heinz-Jürgen: "Hat Genscher Jugoslawien entzweit? Mythen und Fakten zur Außenpolitik des vereinten Deutschlands", *EUROPA-ARCHIV*, 12, 1993, s. 351–360; aynı metin için ayrıca bkz. Angelika Volle ve Wolfgang Wagner (yay. haz.): *Der Krieg auf dem Balkan. Die Hilflosigkeit der Staatenwelt*, Bonn 1994, s. 95 v.d.

Barber, Anthony: "Dschihad und McWorld", *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 24.7.1996, s. 9.

Barber, Anthony: *Coca Cola und Heiliger Kriger (Jihad versus McWorld)*, Bern/Münih/Viyana 2001.

Bauer, Yehuda: "Der dritte Totalitarismus", *DIE ZEIT*, Sayı 32, 31.7.2003, s. 7.

Bell, Daniel: "Aufstieg und Fall der Ideologien", *Süddeutsche Zeitung*, 16./17.1.1999, s. III.

Bell, Daniel: "Die neue Weltunordnung", *Süddeutsche Zeitung*, 32./24.1.1999, s. III.

Bender, Peter: *Weltmacht Amerika. Das neue Rom*, Stuttgart 2003.

Bergen, Peter L.: *Heiliger Krieg Inc. Osama bin Ladens Terrornetz*, Berlin 2001.

Birleşmiş Milletler: *Charter of United Nations*, New York, yıl belirtilmemiş.

Birleşmiş Milletler: "Eine sichere Welt: Unsere gemeinsame Verantwortung. Bericht der Hochrangigen Gruppe für Bedrohungen, Herausforderungen und Wandel", bkz. http://un.org/Depts/german/gs_sonst/a-59_565.pdf

Birleşmiş Milletler: Genel Sekreter Kofi Annan'ın 21 Eylül 2004'te New York'taki Genel Kurul'da yaptığı konuşma, Basın Duyurusu SG/SM/9491 GA/10258.

Birleşmiş Milletler: Genel Sekreter'in raporu – Daha Çok Özgürlük: Herkes için Gelişme, Güvenlik ve İnsan Hakları Yolunda, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, A/59/2005, New York 21 Mart 2005.

Blinder, Alan S. Ve Janet L. Yellen: *The Fabulous Decade. Macroeconomic Lessons from the 1990s*, New York 2001.

Blumenberg, Hans: *Die kopernikanische Wende*, Frankfurt/M. 1965.

Brzezinski, Zbigniew: *Die einzige Weltmacht*, Weinheim/Berlin 1997.

"Bundesministerium für wirtschaftliche Zusammenarbeit: 11. Bericht zur Entwicklungspolitik der Bundesregierung. Materialen des Bundesministeriums für wirtschaftliche Zusammenarbeit und Entwicklung", Sayı 111, Bonn 2001.

Bush, George W.: "President George Bush - Address before a Joint Session of the Congress on the Persian Gulf Crisis and the Federal Budget Deficit, September, 11, 1990", bkz: http://bushlibrary.tamu.edu/papers/1990/90091101.html

Bush, George W.: "Bericht zur Lage der Nation 2002". Başkan Geor-

ge Bush'un konuşması, bkz. http://usa.usembassy.de/etaxts/docs/bush290102d.htm

Bush, George W.: "Bush ruft West-Point-Absolventen zum Dienst im Kampf gegen den Terror auf." Başkan'ın konuşması, bkz. http://amerikadienst.usembassy.de/us-botschaft-cgi/ad-detailad.cgi&lfdnr=1469

Bush, George W.: "Die Vereinten Nationen müssen ihre Verantwortung wahrnehmen", Başkan'ın 12 Eylül 2002'de New York'ta düzenlenen Birleşmiş Milletler Genel Kurulu öncesinde yaptığı konuşma, bkz. http://amerikadienst.usembassy.de/

Bush, George W.:"Neue transatlantische Ära der Einheit", Başkan'ın 21.2.2005'te Brüksel'deki tarihi Concert Noble Salonu'nda yaptığı konuşma, bkz. http://amerikadienst.usembassy.de/

Clarke, Richard A.: *Against all enemies. Der Insiderbericht über Amerikas Krieg gegn den Terror*, Hamburg 2004.

Clausewitz, Carl von: *Vom Kriege*, Bonn 1973.

Coll, Steve: *Ghost Wars. The Secret Historyof the CIA, Afghanistan, and bin Laden. From the Soviet Invasion to September 10, 2001*, New York 2004.

Cooper, Robert: *The Breaking Nations. Order and Chaos in the Twenty-First Century*, Londra 2003.

Crefeld, Martin van: *Die zukunft des Krieges*, Münih 2001.

Custine Astolphe de: *Russische Schatten. Prophetische Briefe aus dem Jahre 1839*, Nördlingen 1985.

Czempiel, Ernst-Otto: *Neue Sicherheit in Europa. Eine Kritik an Neorealismus und Realpolitik*, Frankfurt/New York 2002.

Dehio, Ludwig: *Gleichgewicht oder Hegemonie. Betrachtungen über ein Grundproblem der neueren Staatengeschichte*, Zürih 1996.

Der Grosse Ploetz, 32. bsk., Freiburg 1998.

Dickmann, Fritz: *Der Westfälische Frieden*, Münster 1992.

"Die nationale Sicherheitsstrategie der Vereinigten Staaten von Amerika", Eylül 2002, bkz. http://usembassy.state.gov/germanyger/img/assets/9436/nss.pdf

Dünya Bankası: "2001 Yıllık Raporu", Afrika, http://www.Worldbank.org/annualreport/2001/africa.html

Eisenstadt, S.N.: *Die Antinomien der Moderne*, Frankfurt/M. 1998.

Entwurf eines Gesetzes zu dem Vertrag vom 29. Oktober 2004 über eine Verfassung für Europa, Drucksache 983/Deutscher Bundesrat, 17.12.2004.

Ferguson, Niall: "American TermiNATOr. Why the new U.S. empire is proving to be less awesome than it looks", *NEWSWEEK Special Edition*, Aralık 2003, s. 11.

Ferguson, Niall: "Zusammenprall der Zivilisationen oder 'verrückte Mullahs'. Die Vereinten Staaten als imperiale Macht", Strobe Talbott ve Nayan Chanda (yay. haz.): *Das Zeitalter des Terrors. Amerika und die Welt nach dem 11 September*, Münih/Berlin 2002, s. 114 v.d.

Ferguson, Niall: "Sinking Globalization", *Foreign Affairs 84*, Sayı 2, Mart/Nisan 2005, Berlin 2005, s. 64–77.

Fischer Weltalmanach 2004, Frankfurt/M. 2003.

Frum, David ve Richard Perle: *An End to Evil. How to Win the War on Terror*, New York 2003.

Fukuyama, Francis: *Das Ende der Geschichte*, Münih 1992. Türkçesi için bkz. Fukuyama, Francis: *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, çev. Zülfü Dicleli, 2. bsk., Gün Yayıncılık 1999.

Gaddis, John Lewis: *Surprise, Security, And The American Experience*, Cambridge/Mss. 2004

Gaulle, Charles de: "Pressekonferenz vom 9.9.1965", *Europäisches Europa – Die vierzehn Pressekonferenzen de Gaulles*, Troisdorf 1966, s. 96.

Gellner, Ernest: *Nationalismus*, Berlin 1999.

Ghaussy, A. Ghanie: "Der islamistische Fundamentalismus in der Gegenwart", Thomas Meyer (yay. haz.): *Fundamentalismus in der modernen Welt*, Frankfurt/M. 1989, s. 83 v.d.

Giddens, Anthony: *Konsequenzen der Moderne*, Frankfurt/M. 1996. Türkçesi için bkz. Anthony Giddens: *Modernliğin Sonuçları*, çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları 1994.

Girardet, Klaus Martin: *Die alte Geschichte der Europäer und das Europa der Zukunft*, Saarbrücken 2001.

Goethe, Johann Wolfgang von: "Zahme Xenien IX", Johann Wolfgang von Goethe: *Sämtliche Werke*, Cilt 2, Frankfurt/M. 1988.

Gray, John: *Die Geburt Al-Qaidas aus dem Geist der Moderne*, Münih 2004.

Habermas, Jürgen: "Was bedeutet der Denkmalsturz?" *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 17.4.2003, s. 33.

Habermas, Jürgen: *Die neue Unübersichtlichkeit*, Frankfurt/M. 1985.

Haine, Jean-Yves: "Eine historische Perspektive", Nicole Gnesotto (yay. haz.): *Die Sicherheits- und Verteidigungspolitik der EU: die*

ersten fünf Jahre (1999–2004), Institut für Sicherheitsstudien der Europäischen Union, Paris 2004, s. 36 v.d.

Hale, David ve Lyric Hughes Hale: "China Takes Off", *Foreign Affairs 82*, Sayı 6, Kasım/Aralık 2003, s. 36 v.d.

Hallstein, Walter: *Europäische Reden*, Thomas Oppermann (yay. haz.), Stuttgart 1979.

Halprin, Lawrence: *The Franklin Delano Roosevelt Memorial*, San Francisco 1997.

Hegel, Georg W.F.: *Grundlinien der Philosophie des Rechts*, Werke, Cilt 7, Frankfurt/M. 1970.

Hegel, Georg W.F.: *Phänomenologie des Geistes*, Hamburg 1952. Türkçesi için bkz. *Tinin Fenomenolojisi*, çev. Aziz Yardımlı, İDEA Yayınları 1986.

Heidekind, Jürgen: *Geschichte der USA*, Tübingen 1996.

Hobbes, Thomas: *Leviathan*, Hamburg 1996. Türkçesi için bkz. Thomas Hobbes: *Leviathan*, çev. Semih Lim, YKY 1993.

Hobsbawm, Eric: *Die Zeitalter der Extreme. Weltgeschichte des 20. Jahrhunderts*, Münih/Viyana 1995. Türkçesi için bkz. Eric Hobsbawm: *Kısa 20. Yüzyıl. 1914–1991. Aşırılıklar Çağı*, çev. Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi 1996.

Howard, Michael: *Die Erfindung des Friedens. Über den Krieg und die Ordnung der Welt*, Lüneburg 2001.

Huntington, Samuel P.: *Der Kampf der Kulturen. Die Neugestaltung der Weltpolitik im 21. Jahrhundert*, Münih/Viyana 1996.

Hükümet Bülteni, 16 Ağustos 1999, Sayı 49.

James, Harold: *Der Rückfall. Die neue Weltwirtschaftskrise*, TB Münih/Zürih 2005.

Judt, Tony: "Die Neokons sind leise geworden". Röportaj. *DIE WELT*, 19.5.2004, s. 7.

Julija Bogovea ve Caroline Fetscher (yay. haz.): *Srebrenica – Ein Prozeß*, Frankfurt/M. 2002.

Kagan, Robert: *Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order*, New York 2003.

Kagan, Robert: *Of Paradise and Power*, Vintage Edition, New York 2004.

Kagan, Robert: *Macht und Ohnmacht. Amerika und Europe in der neuen Weltordnung*, Berlin 2003.

Kagan, Robert: "Mars braucht Venus", *WELT AM SONNTAG*, 30.1.2005, s. 12.

Kant, Immanuel: "Zum ewigen Frieden", Wilhelm Weischedel (yay.

haz.): *Werke*, cilt XI, Frankfurt/M. 1977.
Kaplan, Robert D.: *The Coming Anarchy. Shattering the Dreams of the Post Cold War*, New York 2000.
Kennedy, Paul: "Der verwundbare Koloss", *DIE WELT*, 17.9.2001, s. 7.
Kepel, Gilles: *Das Schwarzbuch des Dschihad. Aufstieg und Niederlage des Islamismus*, Münih 2002.
Kepel, Gilles: *Die neuen Kreuzzüge. Die arabische Welt und die Zukunft des Westens*, Münih 2004.
Kinzer, Stephen: *All the Shah's Men. An American Coup and the Roots of Middle East Terror*, Hoboken, New Jersey 2003.
Kissinger, Henry: *Die Herausforderung Amerikas. Weltpolitik im 21. Jahrhundert*, Münih/Berlin 2002.
Kissinger, Henry: *Die Vernunft der Nationen*, Berlin 1994.
Knock, Thomas J.: *To End All Wars. Woodrow Wilson and the Quest for a New World Order*, Princeton 1992.
Kohn, Hans: *Die Idee des Nationalismus*, Frankfurt/M. 1962.
"Kommussion der Europäischen Gemeinschaften: Mitteilung der Kommussion. Europäische Nachbarschaftspolitik - Strategiepaper", KOM (2004) 373, 12.5.2004, s. 2.
"Kopenhagner Kriterien", bkz. http://de.wikipedia.org/wiki/Kopenhagner_Kriterien
Kristol, Irving: *Neo Conservatism. The Autobiography of an Idea. Selected Essays 1949–1995*, New York 1995.
Kudüs İncili, Freiburg 1968
Laqueur, Walter: "Der Notstand ist da", *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 23.4.2003, s. 39.
Laqueur, Walter: *Der Weg zum Staat Israel. Geschichte des Zionismus*, Viyana 1975.
Lemberg, Eugen: *Nationalismus*, Reinbek 1964.
Lenin. V. I.: Die *sozialistische Revolution und das Selbsbestimmungsrecht der Nationen*. Werke, Cilt 22, Berlin 1960.
Lewis, Bernard: *Der Atem Allah's. Die islamische Welt der Westen – Kampf der Kulturen?*, Münih 1998.
Lewis, Bernard: *Der Untergang des Morgenlandes. Warum die islamistische Welt ihre Vormacht verlor*, Bergisch Gladbach 2002.
Liska, George: *Imperial America. The International Politics of Primacy*, Baltimore 1967.
Lyman, Princeton N. Ve Stephen Morrison: "The Terrorist Threat in Afrika", *Foreign Affairs 83*, Sayı 1, Ocak/Şubat 2004, s. 75 v.d.

Maalouf, Amin: *Mörderische Identitäten*, Frankfurt/M. 2000 s. 111. Türkçesi için bkz. Amin Maalouf, *Ölümcül Kimlikler*, çev. Aysel Bora, 11. bsk., YKY 2002.

Machiavelli, Niccolo: *Die Geschichte von Florenz*, Zürih 1993.

Mann, Michael: *Die ohnmächtige Supermacht*, Frankfurt/New York 2003.

Mann, Thomas: "Meine Zeit" (1950), *Essays*, Cilt 6, Frankfurt/M. 1997.

Marx, Karl ve Friedrich Engels: *Rußlands Drang nach Westen*, Zürih 1991.

Mathiez, Albert: *Die Französische Revolution*, Cilt I, Zürih 1940.

Mead, Walter Russel: *Power, Terror, Peace And War. America's Grand Strategy in a World at Risk*, New York 2004.

Mead, Walter Russel: *Special Providence. American Foreign Policy and How It Changed the World*, New York 2001.

Meyer, Thomas (yay. haz.): *Fundamentalismus in der modernen Welt*, Frankfurt/M. 1989.

Michelet, Jules: *Geschichte der Französischen Revolution*, Cilt 2, Frankfurt/M. 1988.

Mittelstrass, Jürgen: "Europa erfinden. Über die europäische Idee, die europäische Kultur und die Geisteswissenschaften", *Merkur*, Sayı 669, Ocak 2005, s. 28 v.d.

Morgenthau, Hans J.: *Macht und Frieden. Grundlegung einer Theorie der internationalen Politik*, Gütersloh 1963.

Morgenthau, Hans J.: *Politics among Nations*, New York 1985.

Morse, Edward L. ve James Richard: The Battle for Energy Dominance", *Foreign Affairs 81*, Sayı 2, Mart/Nisan 2002, s. 16–31.

Münkler, Herfried: *Im Namen des Staates*, Frankfurt/M. 1987.

National Commission on Terrorist Attacks upon the United States: The 9/11 Commission Report. Final Report of the National Commission on Terrorist Attacks upon the United States, New York 2004.

Newhouse, John: "Bonn, der Westen und die Auflösung Jugoslawiens", *Blätter für deutsche und internationale Politik*, 10, 1992, s. 1190–1205.

Niebuhr, Reinhold: *The Irony of American History*, New York 1952.

Nipperdey, Thomas: *Deutsche Geschichte 1800–1866*, Münih 1983.

Nye, Joseph S.: "Amerika ist kein Imperium", *Süddeutsche Zeitung*, 22./23.5.2004, s. 2.

Nye, Joseph S.: *Das Paradox der amerikanischen Macht. Warum die einzige Supermacht der Welt Verbündete braucht*, Stuttgart 2003.

Odom, William E. ve Robert Dujarric: *America's Inadvertent Empire*, New Haven/Londra 2004.

Ohmae, Kenichi: *Der neue Weltmarkt. Das Ende des Nationalstaaten und der Aufstieg der regionalen Wirtschaftszonen*, Hamburg 1996.

Ortega, Martin: "Über Petersberg hinaus: Welche militärische Missionen für die EU?", Nicole Gnesotto (yay. haz.): *Die Sicherheits- und Verteidigungspolitik der EU: die ersten fünf Jahre (1999–2004)*, Institut für Sicherheitsstudien der Europäischen Union, Paris 2004, s. 87 v.d.

Petritsch, Wolfgang, Karl Kaser ve Robert Pichler: *Kosovo. Mythen, Daten, Fakten*, 2. Baskı, Klagenfurt 1999.

Polanyi, Karl: *The Great Transformation*, Frankfurt/M. 1978.

Pollack, Kenneth M.: *The Persian Puzzle. The Conflict between Iran and America*, New York 2004.

Popper, Karl: *Die offene Gesellschaft und ihre Feinde*, 2 Cilt, Tübingen 2003. Türkçesi için bkz. *Açık Toplum ve Düşmanları*, çev. Harun Rızatepe, Remzi Kitabevi 1994.

Prestowitz, Clyde: "Rückzug! Rückzug!", *DIE WELT*, 17.4.2004.

Prestowitz, Clyde: *Schurkenstaat. Wohin steuert Amerika?*, Düsseldorf/Zürih 2004.

Ranke, Leopold von: *Die großen Mächte*, Frankfurt/M. 1995.

Rashid, Ahmed: *Taliban. Afghanistans Gotteskrieger und der Dschihad*, Münih 2001.

Rieff, David: *Schlachthaus. Bosnien und das Versagen des Westens*, Münih 1995.

Rifkin, Jeremy: *Der Europäische Traum. Die Vision einer leisen Supermacht*, Frankfurt/M. 2004.

Roosevelt, Franklin Delano: *Great Speeches*, John Grafton (yay. haz.), Mineola/NY 1999.

Rudolf, Hans Ulrich ve Vadim Oswalt (yay. haz.): *Haak Taschenatlas Weltgeschichte*, Gotha 2003.

Sautter, Udo: *Geschichte der Vereinigten Staaten von Amerika*, Stuttgart 1994.

Schell, Jonathan: *Die Politik des Friedens. Macht, Gewaltlosigkeit und die Interessen der Völker*, Münih/Viyana 2004.

Schlesinger Jr., Arthur M.: *War and the American Presidency*, New York 2004.

Schlesinger, Stephen B.: *Act of Creation. The Foundation of the United Nations*, Boulder 2003.
Schmitt, Carl: *Der Leviathan*, Köln-Lövenich 1982.
Scholem, Gershom: *Tagebücher. 1917–1923*, Frankfurt/M. 2000.
Seitz, Konrad: *China. Eine Weltmacht kehrt zurück*, Berlin 2000.
Sifton, Elisabeth: *Das Gelassenheits-Gebet*, Münih/Viyana 2001.
Soros, George: *Der Globalisierungsreport. Weltwirtschaft auf dem Prüfstand*, Berlin 2002.
Soros, George: *Die offene Gesellschaft. Für eine Reform des globalen Kapitalismus*, Berlin 2001.
Stewart, Robert (der.): *A Dictionary of Political Quotations*, Londra 1984.
Stiglitz, Joseph E.: *The Roaring Nineties. Der entzauberte Boom*, Berlin 2004.
Stiglitz, Joseph E.: *Die Schatten der Globalisierung*, Berlin 2002.
Talbott, Strobe ve Nayan Chanda (yay. haz.): *Das Zeitalter des Terrors. Amerika und die Welt nach dem 11 September*, Münih/Berlin 2002.
Tocqueville, Alexis de: *Über die Demokratie in Amerika*, Birinci Bölüm, Zürih 1987.
Todd, Emmanuel: *Weltmacht USA. Ein Nachruf*, Münih 2003.
Troçki, Leo: *Die Balkankriege. 1912–1913*, Essen 1996.
Voll, Klaus: "Fundamentalistische Tendenzen unter Hindus und Moslems in Indien", Thomas Meyer (yay. haz.): *Fundamentalismus in der modernen Welt*, s.155 v.d.
Wagner, Richard: *Der leere Himmel. Reise in das Innere des Balkan*, Berlin 2003.
Wallerstein, Immanuel: *Absturz oder Sinkflug des Adlers? Der Niedergang der amerikanischen Macht*, Hamburg 2004.
Waltz, Kenneth N.: *Theory of International Politics*, New York 1979.
Wehler, Hans Ulrich: "Die türkische Frage", *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 19.12.2003, s. 35.
Winthrop, John: "A Model of Christian Charity, 1630", *The Journal of John Winthrop* (1630–1649), Cambridge/Mass. 1996, s. 8–10.
Ze-Tung, Mao: *Worte des Vorsitzenden Mao Tse-Thung*, Peking 1967.
Žižek, Slavoj: *Willkommen in der Wüste des Realen*, Viyana 2004. Türkçesi için bkz. Slavoj Žižek: "Gerçekliğin Çölüne Hoşgeldiniz!", Bülent Somay/Tuncay Birkan (yay. haz.): *Kırılgan Temas. Slavoj Žižek'ten Seçme Yazılar*, çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları 2002, s. 293–301.

11 Eylül 2001 Salı günü iki yolcu uçağının New York'taki Dünya Ticaret Merkezi gökdelenlerine, bir diğerinin ise Washington, D.C'de Pentagon'a çarpmasıyla bütün dünya için yeni bir süreç başladı. Terör saldırılarının Amerika Birleşik Devletleri'ni hazırlıksız yakalamasının da ötesinde, dünya politikasında bundan böyle bir şeylerin değiştiğini gösteren bir süreçti bu. Başarısızlığa mahkûm olan çift kutuplu dünyanın ardından, Soğuk Savaş dönemi asıl şimdi mi sona ermişti, yoksa dünyanın karşı karşıya kaldığı yeni bir tehdit olma özelliğiyle siyasal İslam yıllar boyunca Soğuk Savaş'tan mı beslenmişti? Dünyanın girdiği yeni dönemeçte asıl tehdit unsurunu bundan böyle siyasal İslam mı oluşturacaktı? Ekonomik küreselleşme ve demografik gelişmelerle birlikte 21. yüzyılın devletler sisteminin hangi temellere dayanarak oluşturulması gerekecekti?

Bir dönem Alman siyasetinin en renkli yüzü olarak tanıdığımız Joschka Fischer, ***Tarihin Dönüşü***'nde 11 Eylül'ün hemen ardından sorduğumuz bu sorulara yanıt ararken, uluslararası ilişkiler bağlamında barışın ve adaletin önünde duran engellerin nasıl aşılabileceğine de dikkat çekiyor.

18.00

ISBN 975-9174-38-3

9 789759 174385

SKB 643641 USO